

ERMENİ ARAŞTIRMALARI
Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
2011, Sayı 40

YAYIN SAHİBİ
Ömer Engin LÜTEM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Oya EREN

YAZI KURULU

Alfabetik Sıra İle

Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK (Türk Tarih Kurumu, Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Enver KONUKÇU (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Şükrü ELEKDAĞ (Milletvekili, E. Büyükelçi)	Doç. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU (Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürü, Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Nurşen MAZICI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU (Gazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR (Siyaset Bilimci)
Dr. Erdal İLTER (Tarihçi, Yazar)	Prof. Dr. Mehmet SARAY (Tarihçi)
Dr. Yaşar KALAFAT (Tarihçi, Yazar)	Dr. Bilal ŞİMŞİR (E. Büyükelçi, Tarihçi)
Doç. Dr. Davut KILIÇ (Fırat Üniversitesi)	Pulat TACAR (E. Büyükelçi)
Prof. Dr. Bayram KODAMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)	

DANIŞMA KURULU

Alfabetik Sıra İle

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kalerya BELOVA (Uluslararası İlişkiler Enstitüsü)	Andrew MANGO (Gazeteci, Yazar)
Prof. Dr. Salim CÖHCE (İnönü Üniversitesi)	Prof. Dr. Justin MCCARTHY (Louisville Üniversitesi)
Edward ERICKSON (Tarihçi)	Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ (Ankara Üniversitesi)

EDİTÖR
Ömer Engin LÜTEM

Ermeni Araştırmaları yılda üç kez yayımlanır. Yerel Süreli Yayın.

Ermeni Araştırmaları hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar, alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır ya da yayımlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları derginin arşivlerinde beş yıl süre ile tutulur.

Yayın İdare Merkezi
2447. Sok. Çınar Sitesi 3. Blok No:32/61
Ümit Mah. Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 (312) 438 50 23
www.avim.org.tr

Baskı Tarihi: 15 Şubat 2012

ISSN: 1303-068X

Sayfa Düzeni
Ruhi ALAGÖZ

Baskı:
Özyurt Matbaacılık
Büyük San. 1. Cad. Süzğün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA
Tel: +90 312 384 15 36 **Belgegeçer:** +90 312 384 15 37

Abone Sorumlusu
Hülya ÖNALP
Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sok. No. 12/B Daire 2 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23-24
Faks: 0 (312) 438 50 26
E-posta: teraziyayincilik@gmail.com

Yurtiçi Abone Ücreti: 25 TL
Yurtdışı Abone Ücreti: 25 €

Aşağıdaki banka/posta çeki hesap numaralarına ödeme yapabilirsiniz:
Terazi Yayıncılık, Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Şubesi 181/6296007
Posta Çeki Hesabı: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221
IBAN No: TR960006200018100006296007

Aksi belirtilmediği sürece Ermeni Araştırmaları'nda yayımlanan yazılarda belirtilen olay ve fikirler sadece yazarına aittir. Yazı işleri müdürünü, yayın sahibini veya editörünü bağlamaz.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden baskısı yapılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

İÇİNDEKİLER
(CONTENTS)

	Sayfa
Editörün Notu	5
(Editorial Note)	
MAKALELER	7
(ARTICLES)	
Olaylar ve Yorumlar	7
(Facts and Comments)	
Ömer E. LÜTEM	
Fransa'nın Soykırım Çelişkisi	65
(Genocide Paradox of France)	
Dışişleri Eski Bakanı Yaşar YAKIŞ	
Milletlerarası Hukukta Soykırım Kavramı: 1915 Ermeni Olayları Açısından William A. Schabas'ın Görüşleri	85
(The Concept of Genocide in International Law: William A. Schabas' Views on 1915 Armenian Events)	
Prof. Dr. Sadi ÇAYCI	
Bir Adil Bellek Sorunu ya da İfade Özgürlüğünün Sınırları Hakkında Bir AİHM Davası	95
(A Problem of Fair Memory, or, An ECHR Case on the Limits of Freedom of Speech)	
E. Büyükelçi Pulat TACAR	
Sahteciliğe Karşı Tarihsel Araştırma: Aram Andonyan'ın "Naim Bey'in Hatıraları ve "Hakikiliğini" Savunmak İçin Yapılan Çağdaş Girişimler	133
(Forgeries vs. Historical Research: Aram Andonian's "Memoirs of Naim Bey" and the Contemporary Attempts to Defend Their "Authenticity")	
Maxime GAUIN	
KİTAP TAHLİLLERİ	203
(BOOK REVIEWS)	
Robert FISK:	
Büyük Medeniyet Savaşı – Ortadoğu'nun Fethi	203
(The Great War for Civilisation: The Conquest of the Middle East)	
Ömer Engin LÜTEM	

Ahmet İNSEL - Michael MARIAN: Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog .....215 (<i>Dialogue on the Armenian Taboo</i>) Dr. Bahar Senem ÇEVİK-ERSAYDI	
Yrd. Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ - Sultan Deniz KÜÇÜKER: Ermeniler ve Armenia Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi .....223 (<i>Antique History of the Armenians and the Armenia Region</i>) Cansu KATMERCİ	
Mustafa DEMİR: Osmanlı'dan Günümüze Emperyalizm Kısacasında Ermeni Sorunu.....225 (<i>Armenian Problem in the Grip of Imperialism Since the Ottoman Era until Today</i>) Hande AKTAŞ	
KRONOLOJİ (2010-2011) .....229 (<i>CHRONOLOGY 2010-2011</i>)	
EN SON ÇIKAN KİTAPLAR .....281 (<i>RECENT PUBLICATIONS</i>) Yıldız Deveci BOZKUŞ	
YAZIM KURALLARI .....283 (<i>STYLE SHEET</i>)	

Ermeni sorunu konusunda son ayların en önemli olayı Fransa'da Ermeni soykırımı iddialarını reddeden kişilere ceza verilmesini öngören bir yasa kabul edilmesi olmuştur. Ancak bu yasa başta ifade özgürlüğü olmak üzere Fransız Anayasasının bazı ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmek üzere Fransız Anayasa Konseyine gönderilmiş olduğundan henüz yürürlüğe girmemiştir. Ermeni soykırımı iddiaları kabul etmeyenlerin cezalandırılması girişimleri ve bunların Fransız Devlet Başkanı tarafından desteklenmesi Türkiye ile Fransa arasında önemli bir anlaşmazlık haline gelmiştir. Dergimizin ilk yazısı olan **Olaylar ve Yorumlar**'da söz konusu yasanın geçirdiği aşamalar, tarafların görüş ve eleştirileri ve bu bağlamda Türkiye-Fransa ilişkileri ele almıştır.

Bu sayının ikinci yazısı olan ve eski Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış tarafından kaleme alınmış bulunan **Fransa'nın Soykırım Çelişkisi** başlıklı taşıyan yazı Ermeni soykırımını reddedenlerin cezalandırılmasına dair yasanın hukuki çelişkilerini ve Fransız Anayasa'sına aykırılığını ele almakta, normal koşullarda Fransız Anayasa Konseyi tarafından tamamen veya kısmen iptal edilmesi beklenen bu yasanın, iptal edilmediği takdirde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülebileceği belirtilmektedir.

Soykırım, esas itibariyle, bir hukuk kavramıdır. Ancak bu kavram günümüzde çok kere tarih, siyaset ve sosyal bilimlerle beraber ele alınarak siyasi alanda bazı sonuçlar çıkarılması için de kullanılabilir. William A. Schabas ünlü bir soykırım hukukçusudur. Ancak kitabı "Genocide in International Law" da tarihi olaylar bakımından bir fikir karmaşası görülmektedir. Prof. Dr. Sadi Çaycı tarafından kaleme alınan Milletlerarası **Hukukta Soykırım Kavramı: 1915 Olayları açısından William A. Schabas'ın Görüşleri** başlıklı taşıyan yazı, Schabas'ın bu konudaki çelişkilerine dikkati çekmektedir.

E. Büyükelçi Pulat Tacar **Bir Adil Belek Sorunu Ya da İfade Özgürlüğünün Sınırları Hakkında Bir AİHM Davası** başlıklı yazısında Ermeni soykırım iddialarının gerçek dışı olduğunu beyan etmesi nedeniyle İsviçre'de mahkûm edilen ve cezası kesinleşen Doğu Perinçek'in Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde açtığı davayı ele almaktadır. Bu dava, davacının haklarının korunmasının ötesinde, ifade özgürlüğünün tanımı ve İsviçre kanunlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırılığı bakımından da ayrıca önem arz etmektedir.

Aram Andonyan tarafından 1920 yılında kaleme alınan Naim Bey'in anıları başlıklı bir kitap içindeki Talat Paşa'ya atfedilen telgraflar nedeniyle yıllarca Ermeni soykırım iddialarının kanıtı olarak takdim edilmişti. 1983 yılında

Şinasi Orel ve Süreyya Yuca tarafından yazılan “Talat paşa’ya Atfedilen Telgrafların İçyüzü” kitabı Andonyan’ın kitabında yer alan belgelerin sahte olduğunu ortaya koymuştu. İzleyen yıllarda söz konusu belgelerin sahte değil gerçek olduğunu kanıtlamak için bazı girişim ve çalışmalar yapılmıştır. Maxim Gauin “**Sahteciliğe Karşı Tarihsel Araştırma: Aram Andonya’nın “Naim Bey’in Hatıraları ve “Hakikiliğini” Savunmak İçin Yapılan Çağdaş Girişimler**” başlıklı yazısında bu girişimleri incelemekte ve bunların Andonyan’ın kitabından daha az yanıltıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu sayıda dört kitap tahlili bulunmaktadır Bunlar Robert Fisk’in **Büyük Medeniyet Savaşı- Ortadoğu’nun Fethi**, Ahmet İnel ve Michel Marian’ın **Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog**, Yıldız Devci Bozkuş ile Sultan Deniz Küçük’ün **Ermeniler ve Armenia Bölgesinin Eskiçağ Tarihi** ile 20 Nisan 2011 tarihinde düzenlenen bir sempozyuma sunulan bildiriler hakkındaki **Osmanlı’dan Günümüze Emperyalizm Kısacasında Ermeni Sorunu** başlıklı kitaplardır.

Bu tahlillerin ikisi üzerinde ayrıca durmakta yarar vardır.

Ahmet İnel ve Michel Marian’ın tarafından Fransızca olarak kaleme alınan kitabın Türkçe çevirisi olan Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog başlıklı kitap hakkında Dergimizde daha önce (Sayı 33/34- 2009) Sayın E. Büyükelçi Pulat Tacar’ın “Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog’a İlişkin Notlar” başlığı altında bu kitapta yer alan başlıca görüşler incelenmiş ve bazı yorumlarda bulunulmuştu. Dr. Bahar Senem Çevik-Ersaydı’nın bu sayımızda yer alan tahlili ise söz konusu kitaptaki konuları toplumsal psikoloji açısından incelemektedir.

Robert Fisk Ortadoğu konuları üzerinde uzmanlığı bulunan, genelde aşırı fikirler ileri süren ve herkesi ve özellikle tanınmış politikacıları, çok kere haksız bir şekilde eleştirmekten çekinmeyen ve bu nedenle de kendisine özel bir isim yapmış bir İngiliz muhabir/yazardır. Fisk’in, Ortadoğu’nun dışında olmasına rağmen, sıkça değindiği konu Ermeni soykırım iddialarıdır. Geçen yıl ülkemizde Büyük Medeniyet Savaşı - Ortadoğu’nun Fethi başlığı altında yayımlanan son kitabı hakkında tarafımdan kaleme alınan bir tahlilde bu kitap temelinde Robert Fisk’in Ermeni sorununa yaklaşımı, bir Ermeni soykırımı olduğunu kanıtlamak için çok kere gerçek dışı iddia ve çabaları ve genellikle Türkiye karşıtı tutumu örnekleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

Bazı değerli yazarlarımızın telkini üzerine bu sayımıza 2010 ve 2011 yıllarında Ermeni Sorunu, Türkiye Ermenistan ilişkileri ve bunlarla ilgili konular hakkında ayrıntılı bir kronoloji konmuş bulunmaktadır.

İçten saygılarımızla

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

E. Büyükelçi

AVİM, Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı
oelutem@avim.org.tr

Özet: *Bu yazı, Ekim-Aralık 2011 ve Ocak 2012 tarihlerinde Fransa'da Ermeni soykırımı iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasına dair Fransız Millet Meclisi ve Senatosunda bir kanun kabul edilmesini, bu kanunun Fransız Anayasa Konseyine gönderilmesini, ayrıca Türkiye'nin bu kanunu önleme çabalarını ve bu olayın Türkiye-Fransız ilişkilerine etkisini incelemektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye-Fransa İlişkileri, Ermeni Soykırımını reddedenlerin cezalandırılması, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Eğemen Bağış, Nicolas Sarkozy, Alain Juppé, Valérie Boyer, Patrick Devedjian, Serj Sarkisyan, Edward Nalbantyan*

Abstract: *This article examines the adoption of a law on the punishment of denial of Armenian genocide in the French National Parliament and the Senate, and it being sent to the French Constitutional Council, also Turkey's attempts to prevent the adoption of this law as well as the impact of this law on Turkish-French relations.*

Key Words: *Turkish-French relation, Punishment of those who deny Armenian genocide, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Eğemen Bağış, Nicolas Sarkozy, Alain Juppé, Valérie Boyer, Patrick DEvedjian, Serj Sarkisyan, Edward Nalbantyan*

Dergimizin son sayısından bu yana geçen dört ay içinde (Ekim-Aralık 2011 ve Ocak 2012) Ermeni Sorunundaki en önemli gelişme Fransa'da, Ermeni soykırım iddialarını reddeden kişilere ceza verilmesini sağlayacak bir yasa çıkarılması olmuştur. Söz konusu yasa önce 22 Aralık 2011 tarihinde Fransız Millet Meclisinde sonra da 23 Ocak 2012 tarihinde Senato'da kabul edilmiş ancak 71 milletvekili ve 77 senatör bu yasanın, özellikle ifade özgürlüğünü ihlâl ettiğini belirterek, ilga edilmesi için Fransa Anayasa Konseyine başvurmuştur. Dergimiz basıma verildiği sırada Konseyin bu konudaki kararı henüz açıklanmamıştı.

Bu yasa konusunda yaşanan olayların yoğunluğu ve önemi dolayısıyla dergimizin bu sayısındaki Olaylar ve Yorumlar yazımını sadece bu konuya ayırıyoruz.

1. Giriş

Ermeni soykırım iddiaları, Türkiye'nin AB üyeliğiyle birlikte, Türk-Fransız ilişkilerinde başlıca sorun olmaya devam etmektedir. Ancak Türkiye'nin AB üyeliğinin güncel bir sorun olmasına karşın Ermeni sorunun hukuki alanda (Kars ve Lozan Antlaşmaları) yüz yıla yakın bir süre önce çözümlenmiştir. Bu sorunun canlandırılarak günümüzde gündeme getirilmek istenmesinin başlıca iki nedeni olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, bir milli kimlik sorunu haline getirilen soykırım iddiaları aracılığıyla, Ermeni Diasporası ve Ermenistan'ın Türkiye ile hesaplaşmaya devam etmeye çalışmasıdır. İkincisi ise Türkiye'nin soykırım iddialarına gösterdiği büyük tepkiden yararlanarak, bazı devletlerin Türkiye üzerinde bir tür denetim kurma çabalarıdır. Fransa bakımından daha ziyade birinci nedenin geçerli olduğu ancak özellikle son aylarda ikinci nedenin de devreye girdiği görülmektedir.

Türkiye ile devamlı mücadele etmek, karşı çıkmak gibi bir tür psikolojik gereksinim içinde bulunan Fransız Ermenileri, ortada kayda değer bir olay bulunmadan, bu kez soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasını istemeye başlamışlardır.

Fransa, Ermenilerin soykırım iddialarının tanınması taleplerinin ilk ele alındığı ülkelerden biri olmuştur. Ancak bu iddiaların, diğer ülkelerden farklı olarak, bir beyan veya bildiri şeklinde değil de, önemini arttırmak için bir yasa şeklinde olmasının istenmesi bu tanınmanın birkaç yıl gecikmesine neden olmuştur. Sonunda 2001 yılının Ocak ayında "Fransa 1915 Ermeni Soykırımını açıkça tanır" cümlesinden oluşan bir yasanın kabulüyle bu tanıma gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin bu yasaya gösterdiği tepki, duygusal alanda, çok güçlü olmuştur. Ancak, çok söylenmesine ve çok yazılmasına rağmen, fiiliyatta Fransa'ya karşı hemen hiçbir yaptırım uygulanmadığından veya uygulanamadığından, bir süre sonra iki ülke ilişkileri normal haline dönmüş, hatta daha da gelişmeye başlamıştır. Türkiye'nin güçlü itirazlarına rağmen Fransızların bu yasayı çıkarabilmeleri diğer bazı Avrupa Birliği üyeleri için de emsal teşkil etmiştir. Bu çerçevede Hollanda (2004), Slovakya (2004), Polonya (2005), **Litvanya** (2005) ve Almanya (2005) parlamentoların soykırım iddialarını kabul eden kararlar almaları Fransız misalinden ve öncelikle Türkiye'nin

tepkilerinin bir sonuç yaratmamasından esinlenmiştir. Avrupa Birliği dışında olan İsviçre Parlamentosu'nun benzer bir kararı (2003) için de durum aynıdır.

Normal olarak 2001 yılı yasasının Fransız Ermenilerini tatmin etmesi gerekirdi. Ancak Türkiye ile devamlı mücadele etmek, karşı çıkmak gibi bir tür psikolojik gereksinim içinde bulunan Fransız Ermenileri, ortada kayda değer bir olay bulunmadan, bu kez soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasını istemeye başlamışlardır. Fransız Millet Meclisi önceleri bu talepleri dikkate almamış ancak 2005 yılında Türkiye'nin AB ile katılım müzakerelerine başlamasının Fransız kamuoyunda yarattığı olumsuz tepkilerin etkisinde kalarak, 2006 yılında bu konuda bir yasa tasarısı kabul etmiştir. Fransız Hükümeti'nin bu tasarıya açıkça karşı çıkması bu olayın iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemesini bir ölçüde engellemiştir.

Bu tasarının yasa haline gelebilmesi için Fransız Senatosu tarafından kabul edilmesi gerekiyordu. Ancak Senato tasarımı beş yıl süreyle gündemine almamıştır. Bunun başlıca nedeni Türkiye'nin itirazlarından ziyade, tarihi olaylar hakkında yasa yoluyla hüküm vermenin ve kişileri cezalandırmanın, başta ünlü tarihçiler olmak üzere, Fransa'da aydın kesimler tarafından uygun karşılanmamasıdır. 2011 Mayıs ayında Ermenilerin zorlaması üzerine tasarı Senato'ya gelmiş ve fakat ilk olarak görüşüldüğü Kanunlar Komisyonu tarafından Anayasa'ya aykırı bulunmuş ve böylelikle söz konusu yasa tasarısı görüşülmeden reddedilmiştir.

Bu rette Başkan Sarkozy'nin kişisel girişiminin rol oynadığı anlaşılmaktadır.¹ Türkiye'nin AB üyeliği önündeki başlıca engellerden biri olan Fransa'nın, Orta Doğu politikası için işbirliğine ihtiyaç duyduğu bu ülkeyi Ermeni Sorunu gibi, daha ziyade bir iç politika konusu nedeniyle, rahatsız etmemeyi yeğlediği anlaşılmaktadır.

2. Başkan Sarkozy'nin Politika Değiştirmesi ve Ermenistan Ziyareti

Ne var ki Başkan Sarkozy için kısa süre sonra iç politika mülahazaları ön plana çıkmıştır. Nisan 2012'de yapılacak olan Başkanlık seçimleri için kamuoyu yoklamalarında iyi sonuçlar almayan Sarkozy, Eylül 2011'de yapılan Senato ara seçimlerinde Sosyalistlerin az farkla da olsa çoğunluğu ele geçirmelerini bir tür tehlike uyarması gibi algılamıştır. Ardından Sosyalist Partisi eski Genel Sekreteri François Hollande'ın Sosyalist Partisi Başkan adayı olması ve adı geçenin seçildiği takdirde Senato'da reddedilen tasarının yeniden ele alınmasını isteyeceğini söylemesi Ermeni sorununa yeniden öncelik kazandırmıştır. Bu arada Sosyalistlerin yukarıda değindiğimiz 2001

1 "Le Vice-Premier Minise Turc Accuse Nicolas Sarkozy d'Avoir Manqué à sa Parole" *Armenews*, 28 Aralık 2011.

yılı yasasının ve 2006 yılında Millet Meclisindeki tasarının kabul edilmesinde başlıca rolü oynamış olduklarını belirtmemiz gerekmektedir.

Bu durum karşısında Başkan Sarkozy Ermeni politikasını ivedi olarak revize etmek ihtiyacını duymuştur. Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan 28–29 Eylül 2011 tarihinde Fransa’ya bir çalışma ziyareti yapmıştı. Başkan Sarkozy bu ziyaretten bir hafta kadar sonra Ermenistan’ı ziyaret etmiştir. Bu hemen hiç görülmemiş bir hareket tarzıdır zira devlet başkanlarının kendilerine yapılan ziyaretleri iade etmeleri, eğer çok ivedi bir durum yoksa, genelde yıllar sonra yapılmaktadır. Ancak Başkan Sarkozy’nin bu ziyaretinin amacının, Sosyalistlere karşı yeni bir Ermeni politikasını uygulamaya koymak olduğu anlaşılmaktadır.

Başkan Sarkozy 6-7 Ekim 2011 tarihlerinde yaptığı bu ziyaretteki konuşmalarında, Fransa ve Ermenistan’ın tarihten gelen dostluğu başta olmak üzere, birçok konuya değinmiştir. Biz sadece Ermeni sorununa ve bu konuda Türkiye’den beklentilerine ilişkin sözleri üzerinde duracağız. İlk olarak Sarkozy, Ermenilerin bir soykırımına uğradığına inanmakta ve soykırımın inkârını ve özellikle kolektif inkârını, (Türkiye’yi kastetmektedir) vahim olarak nitelendirmektedir. Diğer yandan Sarkozy Ermeni soykırımı savının Türkiye tarafından kabulü üzerinde de durmuştur. Her ülkenin geçmişine bakması ve işlediği suçlarla yüzleşmesi ve tarihinin karanlık sayfalarını kabul etmesi gerektiğini, böyle yapıldığı takdirde bunun kendisini küçültmeyeceğini aksine onurlandıracağını ve büyüklüğünü göstereceğini, ayrıca ileriye doğru büyük bir adım ve barışma için bir jest olacağını, çekilen acılar kabul edilmeden barışma olamayacağını, Fransa ve Almanya’nın bunu yaptığını, büyük bir ülke olan Türkiye’nin de yapması gerektiğini söylemiştir. Konuşmasındaki en önemli nokta ise, Türkiye açıkça veya zımnem Ermeni soykırımını inkâr etmeye devam ederse, Fransa’nın inkârı cezalandırma mevzuatını değiştirebileceğini (yani bu konuda yeni bir yasa kabul edilebileceğini) aksine, Türkiye soykırımı tanımak gibi bir jestte bulunursa, mevzuatta değişiklik yapılmayacağını ifade etmesidir. Ancak bununla da kalmamış, Fransa’nın bu konudaki tepkisini (kararını), Türk devlet adamlarının ne söyleyeceğine bağlı olarak, oldukça kısa bir zamanda ortaya koyacağını ve bu zamanın kendi görev süresini içinde olmasını gerektiğini belirtmiştir. Kısaca, Fransız Cumhurbaşkanı Türkiye’den Ermeni soykırım iddialarını tanınmasını istemiş, tanımadığı takdirde “inkâr tasarısı”nın kanunlaşacağını ifade etmiş ve soykırımı tanınması için Türkiye’ye kendisinin görevinin biteceği Nisan ayı sonuna kadar süre vermiştir.

Önce şimdiye kadar hiçbir yabancı devlet başkanının Türkiye’den Ermeni soykırım iddialarını tanınmasını bu derece açıklıkla istemediğini ve özellikle kimsenin Türkiye’ye süre vermediğini belirtmemiz gerekmektedir. Bu açıdan

Sarkozy'nin davranışı en azından iki müttefik arasında olması gereken ilişkilere uygun değildir. Ancak Fransız Cumhurbaşkanı'nın böyle bir endişesi olmadığı ve başlıca amacının kendi ülkesi ve Ermenistan kamuoyunu etkilemek olduğu görülmektedir.

Beklendiği gibi Türkiye'nin Fransız Cumhurbaşkanı'nın sözlerine tepkisi sert olmuştur. Dışişleri Bakanlığı bu konuda aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:²

No:226. 7 Ekim 2011. Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin 6-7 Ekim tarihlerinde Ermenistan'da gerçekleştirdiği Temaslar Hk.

Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin 6-7 Ekim tarihlerinde Ermenistan'da gerçekleştirdiği temaslar bağlamında, Türkiye'nin tarihini gözden geçirmesi ve 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını kendisinin görev süresinin sona ermesinden önce tanıması gerektiği yönünde beyanlarda bulunmasını, Türkiye'nin bunu yapmaması halinde, Ermeni iddialarının desteklenmesi için daha ileri gidilmesinden yana olduğunu belirtmesini hayretle ve esefle karşılıyoruz.

Üçüncü tarafların Türkiye ve Ermenistan arasındaki anlaşmazlık noktalarını kendi iç siyaset gündemlerine alet etme ve hatta bunu kendi seçim takvimleriyle bağlantılandırma hakkını kendilerinde görmeleri, siyasi güçleri hakkında bir yanılgıya işaret etmektedir. Seçim hesaplarına dayalı bu tür yaklaşımların Fransız demokrasi kültürü ve devlet geleneğiyle ne derece bağdaştığını Fransız halkı takdir edecektir.

İnsani ve ahlaki boyutları önemli olan böyle ciddi bir konunun bu kadar özensiz ve tutarsız ele alınması talihsiz olmuştur. Tek taraflı bilgilerden hareketle yapılan ve tarihi olaylar hakkında suçlayıcı hüküm içeren siyasi beyanlar, konunun gerektirdiği adilâne yaklaşımdan çok uzaktır ve Türkiye'nin meseleye bakışının dahi kavranamadığını göstermektedir. Ermenilerle uzun ortak tarihimizin sancılı dönemi, bu meseleye taraf olan veya Fransa dâhil, taraf olmayan bazı ülkelerdeki durumun aksine, Türkiye'de serbestçe tartışılabilmektedir.

Türkiye, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin nasıl iyileştirilebileceğine ve 1915 olaylarına ilişkin tarihi ihtilafın hangi yollardan giderilebileceğine ve adil hafızaya nasıl varılabileceğine ilişkin yapıcı yaklaşımını sürdürecektir.

2 No:226,7 Ekim 2011, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin 6-7 Ekim tarihlerinde Ermenistan'da gerçekleştirdiği Temaslar Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_226_7-ekim-2011_-fransa-cumhurbaskani-nicolas-sarkozy_nin-6-7-ekim-tarihlerinde-ermenistan_da-gerceklestirdigi.tr.mfa

Fransa'dan beklenen, bu sürece olumlu katkı yapması, çok boyutlu Türkiye-Fransa ilişkilerinin yara almamasına itina gösteren ve Türk halkıyla Fransa'da yaşayan Türk toplumunu rencide etmekten kaçınan sorumlu bir yaklaşım ve söylem benimsemesidir.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu Sarkozy'nin sözleri hakkında, bu tür açıklamaların bir siyasi oportünizm olduğunu, Avrupa'da seçim ortamında bunların görüldüğünü ve bazı aksamalara rağmen Türkiye ile Ermenistan arasında sürmekte olan süreci olumsuz etkileyebileceğini, Türkiye'nin tarihi ile yüzleşmesinde bir sorun bulunmadığını ancak esas kendi tarihleriyle yüzleşemeyecek olanların, sömürgecilikleri nedeniyle hükmettikleri toplumlarla hiç kaynaşmayan, onları alt sınıf, uşak olarak gören zihniyetlerin kendi tarihleriyle yüzleşmesi gerektiğini, sömürgeci geçmişe sahip olanların Türkiye'ye tarihle yüzleşme konusunda ders vermeye hakları olmadığını ifade etmiş, Türkiye'ye tarihi ile yüzleşmesini tavsiye edenlerin önce aynaya bakmaları gerektiğini söylemiştir.

Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ise Sarkozy'nin tarihçi rolüne soyunacağına ülkesinin içine girmiş olduğu ekonomik girdaptan nasıl kurtaracağına kafa yormasının, AB'nin geleceği için projeler üretmesinin daha anlamlı olacağını ifade etmiş ve bu durumu yaklaşan seçimlerin istismarı olarak değerlendirmiştir.

Başbakan Erdoğan ise partisinin Meclis Grubu'nda yaptığı bir konuşmada, Fransız Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'ye tavsiyede bulunduğunu, oysa Sarkozy'nin ilk önce kendisine tavsiyede bulunması gerektiğini, her ülkede başka şekilde konuştuğunu, böyle bir siyasi liderlik olamayacağını, siyasetin her şeyden önce dürüstlük istediğini söyledikten sonra Türkiye'nin kolay yutulacak bir lokma olmadığını söylemiştir.

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli de Sarkozy'i eleştirmiş ve adı geçen bir soykırım örneği görmek istiyorsa kendi ülkesinin geçmişine bakması gerektiğini, orada Cezayir de yapılan mezalimlerin ve Kuzey Afrika'daki açık veya örtülü kırımların izlerini görebileceğini söylemiştir.

Türkiye'den gelen bu tepkiler Fransa ve Ermenistan basınında yer bulmuş ve Türkiye'nin Sarkozy'nin soykırımın tanınması talebini dikkate almaya hiç niyeti olmadığını açıkça göstermiştir.

Fransız Cumhurbaşkanı Türkiye'nin soykırım iddialarını tanınması olasılığının bulunmadığını elbette ki bilmektedir. Buna rağmen ısrar etmesinin hatta bu tanıma için, adeta bir uyarı niteliğinde, süre vermeye kalkmasının anlamı nedir?

Yukarıda ayrıca açıkladığımız gibi, Nicolas Sarkozy'nin öncelikle iç siyaset mülahazalarıyla hareket etmekte olduğunda şüphe yoktur. Fransa'da önümüzdeki Nisan ayında başkanlık, Haziran ayında da parlamento seçimleri vardır. Sarkozy ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmek istemekte ancak kamuoyu yoklamalarına göre seçim için gerekli oyu toplayamamaktadır. Bu nedenle her fırsattan yararlanarak oylarını arttırmaya çalışmaktadır. Sarkozy için sıkıntı yaratan sorunlardan biri de Ermenilerin talepleridir. Yukarıda değindiğimiz gibi, "İnkâr Yasası"nın 2011 Mayıs ayında Senato tarafından reddinden sonra Sosyalistlerin Senato'da çoğunluğu ele geçirmeleri Sarkozy'yi zayıflatmıştır. Şimdi bu durumu değiştirmek ve içine düştüğü sıkıntılı durumdan kurtulmak çabası içindedir. Erivan'da Türkiye'den soykırım iddialarını belirli bir süre içinde tanınmasını istemekle Sosyalistlerin elinden Ermeni kozunu almayı hesaplamış olduğu anlaşılmaktadır. Mayıs ayında Sosyalist oylar "İnkâr Yasası"nın kabulüne yetmemişken şimdi iktidardaki UMP Partisinden bazı senatörlerin bu yasa lehinde tutum almalarıyla yasanın kabulü imkân dâhiline girmiş, diğer bir deyimle Sosyalistlerin yapamadığını Sarkozy ve Partisinin gerçekleştireceği bir durum yaratılmıştır.

Türkiye ile Fransa arasındaki anlaşmazlıklar aslında görüldüğünden de derindir. Bir Fransız gazetesi bunları şöyle özetlemektedir: Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, İran'ın nükleer araştırmaları, Türkiye'nin Güney Akdeniz'de Kıbrıs ve İsrail'le olan sorunları.

Ne var ki Sarkozy, Sosyalistleri köşeye sıkıştırırken ülkesinin Türkiye **olan ilişkilerde** gerginlik yaratmıştır. Ancak Sarkozy'nin buna önem vermediği ve Türkiye'nin AB üyesi olamayacağı ve Ermeni soykırım iddialarını tanınması gerektiği gibi söylemlerin Fransa kamuoyunun önemli bir bölümü tarafından tasvip edildiğini ve oya dönüşebileceği hesaplayarak hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu arada Türkiye aleyhindeki beyan ve tutumlarının, Türkiye'nin AB üyeliğine kesin olarak karşı çıkan Fransız aşırı sağcılarını özellikle memnun etmesi ve bu bağlamda bazı sağcı oyları etkilemesi de olasıdır.

Sarkozy'nin bir diğer amacının Türkiye'nin şiddetle karşı çıktığı bu yasayı kabul ettirerek Türkiye'yi "mağlup etmek" olarak özetlenebilir. Türkiye ile Fransa arasındaki anlaşmazlıklar aslında görüldüğünden de derindir. Bir Fransız gazetesi bunları şöyle özetlemektedir: Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, İran'ın nükleer araştırmaları, Türkiye'nin Güney Akdeniz'de Kıbrıs ve İsrail'le olan sorunları.³ Bunlara ek olarak, Müslüman ülkelerin bir kısmı üzerinde etkisi bulunan Fransa'nın, Türkiye'nin son yıllarda bu ülkelerde, özellikle Libya ve Filistin'de, kazandığı prestijden rahatsız olduğu

3 "L'ouverture Turque de Nicolas Sarkozy" *Le Monde*, 1 Aralık 2011.

söylenmekte ve bu çerçevede Sarkozy'nin Başbakan Erdoğan'ı kastederek "Birisinin ona kafa tutması lâzım" dediği öne sürülmektedir.⁴ Kısaca Sarkozy Türkiye'ye hem Avrupa'nın hem de Orta-Doğu'nun kapısını kapatmak istemektedir.

Müslüman ülkeler bu yasa konusunda Türkiye'ye destek vermez veya az verilerse Sarkozy Türkiye'yi geri plana itmek politikasında başarılı olabilir. Nitekim Türkiye bu yasa için Cezayir'in desteğini ararken bu ülkenin Başbakanı Ahmet Uyahia'nın Türkiye'den "Cezayir'in sömürgeleşmesini pazarlık konusu yapmayı bırakmasını" istemesi⁵ bazı Arap ülkelerinin Ermeni soykırımı konusunda Türkiye'ye yardımcı olmak niyetinde olmadıklarını göstermektedir.

3. Fransız Millet Meclisine Yeni Bir Tasarı Sunulması

Sarkozy Ermenistan ziyaretinden döndükten on gün kadar sonra, 18 Ekim 2011 tarihinde, Fransa'da iktidarda olan UMP partisinin Marsilya Milletvekili Bayan Valérie Boyer (Buaye okunur) Millet Meclisine, ırkçılığa karşı mücadele ve Ermeni soykırımının varlığını reddedenlerin cezalandırılması öngören bir yasa tasarısı vermiştir. Başkan Sarkozy'nin Erivan ziyareti sırasında Ermeni soykırım iddiaları hakkında Türkiye'deki, yukarıda özetlediğimiz, tepkiler karşısında fazla beklemeden harekete geçtiği görülmektedir. Diğer yandan 2011 Mayıs ayında Fransız Senatosunda reddedilen tasarının canlandırılması yerine Millet Meclisine yeni bir tasarının sunulmuş olması da dikkat çekmektedir.

Bu tasarının Senato tarafından reddedilen tasarıdan başlıca farkı, 28 Kasım 2008 tarihinde Avrupa Birliği tarafından kabul edilen, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele konusundaki 2008/913/JAI sayılı Çerçeve-Kararın Fransa tarafından uygulanmasını, diğer bir deyimle Fransız mevzuatının Çerçeve-Karar'a uygun bir şekilde değiştirilmesini amaçlamasıdır. Böylelikle Ermeni soykırım iddialarını inkâr edenler Fransa'nın bir girişimi ile değil, Avrupa Birliğinin bir kararının uygulanmasının sonucu olarak cezalandırılmış olacaktır. Bunun da "inkârın" cezalandırılmasına karşı olanlardan bir kısmının fikrini değiştirebileceği ümit edilmiştir.

Hemen belirtelim ki AB Çerçeve-Kararı soykırımdan bahsetmekle beraber, varlığı üzerinde fikir birliği olmayan Ermeni soykırım iddialarını kapsamamaktadır. Valérie Boyer tasarısına "varlıkları kanunla kabul edilmiş soykırım suçları" ibaresi konmuştur. Burada kastedilen kanun, Ermeni

4 A.g.e

5 "Soykırım'a Cezayir'i Alet Etmeyin" *Hürriyet*, 8 Ocak 2012.

soykırımını tanıyan 2001 yılı kanunudur. Böylelikle Ermeni soykırım iddialarının da Çerçeve-Karar içinde ele alınmasına çalışılmıştır. Ancak diğer ülkelerinin böyle bir yoruma gitmemeleri, yani Çerçeve-Karar gereğince mevzuatlarında yapacakları değişikliklerin Ermeni soykırım iddialarını kapsamaması halinde, üye ülkelerin mevzuatı tekdüze olması gerektiğinden, ortaya bir sorun çıkacaktır. Bir habere göre Başkan Sarkozy Ermeni soykırımı inkârını AB genelinde cezalandırılması için bir girişim başlatmıştır.⁶ Bu gerçekleştiği takdirde ve Türkiye de soykırım iddialarını kesinlikle reddettiğine göre, AB'ye tam üye olması yolunda yeni bir engel yaratılmış olacaktır.

Fransız Devlet Başkanı'nın soykırım konusunda, esas itibarıyla seçim mülahazalarıyla Türkiye'ye karşı takındığı tavra mukabil Fransız Dışişlerinin Türkiye ile ilişkilerde ciddi bir hasar olmaması için çaba harcadığı görülmüştür. Mesela Fransız İçişleri Bakanı Claude Gueant, Sarkozy'nin Erivan'da bulunduğu bir sırada, Türkiye'ye gelerek terörle mücadele konusunda bir anlaşma imzalamıştır. Diğer yandan Türkiye'nin gösterdiği tepkiler karşısında Fransa Dışişleri Bakanı Alain Juppé de Türkiye'ye bir ziyaret yapmak ihtiyacını duymuştur. Türkiye Dışişleri bu ziyareti "Türk-Fransız ikili ilişkilerinin, önümüzdeki dönemde daha ileriye götürülmesine dair karşılıklı iradenin bir göstergesi olarak" değerlendirmiştir.⁷

Fransa'nın, Almanya ile birlikte Türkiye'nin AB üyeliğine en fazla engel çıkartan ülke olmasına karşın Juppé bu ziyaret sırasında, Avrupa Birliği iç reformlarını tamamladıktan sonra Birliğin genişletilmesi konusunda ilerleme kaydedilebileceğini, diğer bir deyimle Türkiye'nin üyeliğinin ele alınabileceğini belirterek ve müzakerelerde yeni üç faslın açılmasına taraftar olduklarını da bildirerek Türkiye'nin AB üyeliği konusunda bazı ümitler vermiştir.

Alain Juppé, Türkiye ile Fransa arasında ikinci önemli anlaşmazlık olan Ermeni Sorunu'nda ise Türkiye'nin "Tarihçiler Komisyonu" önerisini benimsediğini, elbette bu Komisyon'un Ermenistan'ı da içermesi gerektiğini ve ilgili toplantıların Paris'te yapılabileceğini söylemiş, ancak ihtiyatı elden bırakmayarak, bu konuyu Başkan Sarkozy'e sunacağına da ifade etmiştir.

Kısaca Juppé, Başkan Sarkozy'nin tutumu nedeniyle Türkiye'de Fransa'ya karşı oluşan olumsuz havaya bir yumuşama getirmeye çalışmıştır. Ancak yakından bakıldığında Fransız Dışişleri Bakanı'nın ülkesinin ne Avrupa

6 "AB Çapında İnkâr Yasası" *Hürriyet*, 8 Ocak 2012.

7 Dışişleri Bakanlığının 16 Kasım 2011 tarihli 259 sayılı açıklaması http://www.mfa.gov.tr/no_-259_-16-kasim-2011_-fransa-disisleri-ve-avrupa-isleri-bakani-sayin-alain-juppe_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_tr.mfa Son Erişim: 8 Şubat 2012

Birliği konusunda ne de Ermeni Sorunu'ndaki tutumunda ciddi bir değişiklik anlamına gelebilecek bir beyanda bulunmadığı görölmektedir.

Tahmin edileceği gibi Juppé'nin sözlerine karşı Ermeni çevrelerinin tepkisi sert olmuştur. Fransa'daki Ermeni basını "Fransa'nın patronu kim? Sarkozy mi Juppé mi?" olduğunu sorgularken Ermenistan'da hükümet koalisyonunun büyük ortağı Cumhuriyetçi Parti'nin Sözcüsü Eduard Şarmazanov soykırım konusunun hiçbir zaman tartışılmayacağı hakkında bilinen Ermeni görüşlerini tekrarladıktan ve bu konunun tarihi değil siyasi olduğunu, o nedenle de siyasi bir çözüm gerektirdiğini ifadeden sonra soykırım iddiaları aracılığıyla Ermenistan'ın Türkiye'den malların iadesi, tazminat alınması ve diğer taleplerini gerçekleştirmeyi amaçladığını imâ etmiştir.

Bu arada Başkan Sarkozy'nin önümüzdeki Başkanlık Seçimleri için Ermenistan'ı kullanmayı sürdürmekte olduğu görölmüştür. Bu çerçevede Başkan Sarkisyan Eylül ayı sonunda Fransa'ya yaptığı resmi ziyaretten iki ay kadar sonra, 7 Aralık 2011 tarihinde, Avrupa Halk Partisi'nin 20. Kongresi'ne katılmak gibi sudan bir bahaneyle yeniden Fransa'ya (Marsilya'ya) giderek burada Ermeni asıllı kişilere yaptığı bir konuşmada, Sarkozy'nin Ermenistan'a yaptığı ziyareti "tarihi" olarak nitelendirmiş, o zamana kadar hiçbir devlet adamının Ermenilerin acılarını, Türkiye-Ermenistan ilişkilerini ve soykırım konularını bu kadar açıklıkla dile getiremediğini, bu nedenle Fransız Başkanı'na minnettar olmaları gerektiğini söylemiş ve böylelikle Sarkozy'e oy verilmesini ima etmiştir.

4. Türkiye'nin Tepkileri ve Fransızları İkna Çabaları

Bu arada 18 Ekim 2011 tarihinde Millet Meclisine verilen tasarinın kanunlaşması prosedürünün hızlandığı gözlemlenmiştir. Bu tasarı, Fransız Anayasasına uygunluğunun belirlenmesi bakımından 7 Aralık 2011 tarihinde Millet Meclisinin Kanunlar Komisyonunda göröşülmüş ve iki aleyhte oy hariç, oybirliği ile kabul edilmiştir.⁸ Böylelikle tasarinın Meclis tarafından kabulü için önemli bir adım atılmıştır.

Türkiye, Kanunlar Komisyonu kararına karşı tepkisini Dışışleri Bakanlığının şu açıklamasıyla ortaya koymuştur:⁹

8 "Le Négationnisme A l'A.N., le 19 décembre" *Collectif VAN*, 8 Aralık 2011.

9 No: 287, 09 Aralık 2011, Fransa'da Kabul Edilen Yasa Teklifi Hk.
http://www.mfa.gov.tr/no_-287_-09-aralik-2011_-fransa_da-kabul-edilen-yasa-teklifi-hk_.tr.mfa Son Erişim: 8 Şubat 2012

No: 287, 09 Aralık 2011, Fransa'da Kabul Edilen Yasa Teklifi Hk.

“Fransa’da bilinen siyasi dinamiklerle 2001 yılında kabul edilen ve 1915 olaylarına ilişkin tartışmada tek tarafın görüşlerine itibar eden yasadan bu yana, bu yasaya cezai yaptırım gücü kazandırılması yönündeki girişimlerin özellikle Fransa’daki seçim dönemlerinde nüksettiği görülmektedir. 7 Aralık 2011 tarihinde Ulusal Meclis’in Kanunlar Komisyonu’nda kabul edilen yasa teklifi bunun son örneğini oluşturmaktadır.

Bu ciddi konunun ülkemiz için ne derece hassas olduğu Fransız yönetimi tarafından bilinmektedir. Türkiye ve Fransa’nın ikili ve uluslararası düzeyde işbirliği imkânlarını arttırabilecekleri istikrarlı bir döneme girilmişken, bu defa telafisi mümkün olmayacak adımların atılmaması ümit edilmektedir. Bu tür adımların ileri noktalara varmasının sorumluluğu da girişim sahiplerine ait olacaktır.

Fransa’dan beklentimiz, Türkiye ve Ermenistan arasında tarihe ilişkin ihtilafın diyalog yoluyla görüşülmesine yapıcı katkılarda bulunması, ifade özgürlüğü ile açıkça çelişen, konunun hak ettiği bilimsel ve adil yaklaşımdan uzak kararlardan kaçınmasıdır.”

Bu konuda söylenebilecek olan diğer bir husus, Fransız Senatosu Kanunlar Komisyonu’nun sekiz ay kadar önce Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyenlerin cezalandırılmasına dair diğer bir tasarımı, özellikle “fikir ve ifade özgürlükleri hakkındaki anayasal ilkelere aykırı” olduğunu belirterek, oybirliği ile reddetmiş olduğudur.¹⁰ Böylelikle Fransız Parlamentosunun iki Meclisinden aynı konuda birbirinin aksi iki karar alınmıştır. Aradaki tek fark, Senato Kanunlar Komisyonunun reddettiği tasarının Ermeni soykırım iddialarını doğrudan ele alması, Millet Meclisi Kanunlar Komisyonunun kabul ettiği tasarıda ise, yukarıda değindiğimiz gibi, 2001 yılı kanununa gönderme yapan “varlıkları kanunla kabul edilmiş soykırım suçları” deyiminin kullanılmış olmasıdır. Ancak bu fark tamamen şeklidir. Esasta iki tasarı da Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyenleri cezalandırmayı amaçlamaktadır.

Söz konusu tasarının Fransız Millet Meclisi tarafından kabulü olasılığı artınca Türkiye’de de karşı önlemler üzerinde durulmaya başlanmıştır. Avrupa Birliği Bakanı Egemen Bağış bu konuda basına 13 Aralık’ta Dışişleri Bakanlığında bir toplantı düzenlendiğini ve yapılması gerekenler hakkında bir yol haritası belirlendiğini söylemiş ve ayrıca Türkiye’de çalışan Fransız iş adamlarının da tasarının kabul edilmemesi konusunda ağırlıklarını koyacağına inandığını zira

10 Ermeni Araştırmaları, Sayı 39, s. 44

böyle bir tasarının kabul edilmesinin iki ülke arasındaki dostluğa zarar vereceğini belirtmiştir.¹¹

Fransız Hükümetini ve parlamentosunu bu tasarının kabulünden vazgeçirmek için Türkiye’de yoğun bir faaliyete başlandığı görülmüştür.

TBMM de bu faaliyetlere katılmış ve Meclis Başkanı Cemil Çiçek Fransız Millet Meclisi Başkanı Bernard Accoyer’e bir mektup göndererek ulusal parlamentoların görevlerinin tarih yazmak olmadığını bu konuların tarihçilere bırakılması gerektiğini belirterek tasarının yasalaşmasının Türk-Fransız ilişkilerine yapacağı tahribata dikkat çekmiştir.¹² Ayrıca Fransa’ya Mecliste temsil edilen partilerin temsilcilerinden oluşacak bir parlamento heyeti gönderilmesine karar verilmiştir. Diğer yandan, TBMM’de, 20 Aralık 2011 günü Birinci Oturumu yöneten Başkan Vekili Meral Akşener Fransa’daki soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılması hakkındaki kanun tasarısı hakkında bir “başkanlık açıklaması” yapmıştır. Söz konusu açıklamanın metni aşağıdadır:

“Sözde Ermeni soykırımını reddedenlerin cezalandırılmasını öngören tek yanlı, haksız ve asılsız teklifin Fransa Ulusal Meclisi Genel Kurulunda görüşülecek olması vahim, kabul edilemez ve tarihî bir hatadır. Türk halkını derinden yaralayan, Türk tarihini tek taraflı bilgilere dayanarak karalayan ve bu haksızlığa karşı kendini savunma hakkını elinden alan kanun teklifinin gündeme getirilmesini şiddetle kınıyoruz. Tarihte yaşanan olaylar bilimsel, tarafsız araştırmalarla ele alınmalıdır. Kendilerini tarihçilerin ve yargıçların yerine koymakta sakınca görmeyen parlamentoların bu tür tasarrufları siyasi olduğu kadar hukuki ve ahlaki bakımdan da son derece sorunludur.

Fransa’nın bu tutumu çifte standardın da bariz bir örneğini teşkil etmektedir. 21’inci yüzyılda bir Avrupa ülkesinin tarihteki yalanları cesaretle reddedenleri cezalandırmaya kalkması bilim adına, ifade özgürlüğü adına, insan hak ve hürriyetleri adına son derece vahim, kaygı verici, hatta utanç vericidir. Kendi tarihleriyle yüzleşemeyenlerin asılsız iddialar üzerinden Türk tarihine saldırımları çok ciddi bir samimiyetsizlik göstergesidir. Eğer, Fransız Ulusal Meclisi tarihle ilgilenmek istiyorsa, Afrika’da yaşananları, Ruanda’da, Cezayir’de gerçekleşen katliamları aydınlığa kavuşturmalıdır.

Fransız Parlamentosunun söz konusu teklifi kabul etmesi, Türkiye-Fransa arasındaki çok yönlü ilişkileri derinden yaralayacaktır.

11 “Bağış: Sarkozy Yeniden Seçilemeye Durdurdu” *Cihan*, 14 Aralık 2011.

12 “Fransa’ya Uyarı Mektubu” *A.A.*, 13 Aralık 2011.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu düşünce ve hissiyatla, kasıtlı, art niyetli, haksız ve hukuksuz girişimleri kınıyor; bu tarihî yanılığın vazgeçmesine yönelik çağrımızı Fransa Ulusal Meclisine hatırlatarak tarihî sorumluluğumuzu yerine getirmiş oluyoruz.”

Görüldüğü üzere bu açıklama Fransız yasa teklifini tarihi bir hata olarak nitelendirmekte ve **kınanmakta** ve Fransız Meclisi, kendini tarihçilerin ve yargıçların yerine koyduğu için, hukuki ve ahlaki yönden sorunlu görülmektedir. Ayrıca” tarihteki yalanları reddedenlerin” cezalandırılmasına kalkışılması da vahim, kaygı ve utanç verici olarak nitelendirilmektedir. Açıklama’da Fransa’nın, kendi tarihi ile yüzleşmezken Türk tarihine saldırılması samimiyetsiz olarak görülmekte ve eğer Fransız Meclisi tarihle ilgilenmek istiyorsa Ruanda ve Cezayir’deki katliamları aydınlığa kavuşturması gerektiği bildirilmektedir. Son olarak da tasarının yasallaşmasının iki ülke ilişkilerini derinden yaralayacağı ifade olunarak Fransız Meclisi bu tarihi yanılığın vazgeçmeye çağrılmaktadır.

Başbakan Erdoğan ise bu tasarı hakkında Başkan Sarkozy’e bir mektup göndermiştir. Basında yer alan haberlere göre¹³ mektubun ana hatları şu şekilde özetlenebilir:

- Sarkozy ile daha önce yaptığı bir görüşmede adı geçenin 2006 yılı tasarısını Senato’ya götürmek niyetinde olmadığını ifade ettiğini, bu yeni girişimin kendisini hayrete düşürdüğünü (gerçekten de Sarkozy bu tasarının Mayıs 2011’de Senato’da reddedilmesini sağlamış, ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sonraları fikir değiştirerek aynı içerikli bir **kanunun** Ekim ayında Millet Meclisine verdirmiştir),
- Söz konusu yasa teklifinin Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türk Ulusunu ve Fransa’da yaşayan Türk toplumunu doğrudan hedef aldığını ve hasmane (düşman gibi) olduğunu,
- Bu tür adımların, daha ileriye gittiği takdirde, Türkiye ile Fransa arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer tüm alanlardaki ilişkiler bakımından vahim sonuçlar doğuracağı ve bu durumun sorumluluğunun Fransa’ya ait olacağı,
- Bu yasa teklifinin düşünce ve ifade özgürlüğünü ihlal ettiği, Fransa’nın savunduğu ilkelerle çeliştiği, Ermeni meselesine farklı perspektiften bakan kişilerin (Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyenlerin) ifade özgürlüğünü ciddi şekilde kısıtladığı,

13 “Vahim olur” *Hürriyet*, 17 Aralık 2011.

- Bu gibi girişimlerin (yani yasa tasarısının) Türkiye-Ermenistan arasında tarihi anlaşmazlıkların diyalog yoluyla görüşülmesine katkıda bulunmadığı, gerçeğin ortaya çıkmasını engellediği,
- 1970 ve 1980’li yıllarda Fransa’da Türk diplomatları ve kamu görevlilerinin Ermeni terörüne hedef olduğu, Türk kamuoyunda bu olayların anısının taze olduğu, bu nedenle bu tür girişimlerin Fransa’da yapılmasının Türk halkında farklı algılandığı,
- Türkiye-Fransız ilişkilerinin üçüncü tarafların (Diaspora Ermenilerinin ve Ermenistan’ın) taleplerine tutsak edilmemesi gerektiği,
- Sarkozy’nin verdiği sözü tutarak bu gibi yasal çalışmaları ve telafisi mümkün olmayacak adımlar atılmasını engellemesinin beklendiği.

Mektubun saygılı ancak ağır bir dille kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz en önemli yönü, daha ileriye gidildiği takdirde (tasarı yaklaştığı takdirde) bunun iki ülke arasındaki ilişkiler bakımından vahim sonuçları olacağına dair bölümdür ki bu iki ülke ilişkilerinde bir kısıtlama, bir azalma olacağı anlamı taşımaktadır.

Başbakan Erdoğan daha sonra şifahen de bu mektubun içeriğine temas etmiş ve mektupta yer alamayan bazı hususları dile getirmiştir. Bunların başında Fransa’nın **Cezayir de** ve daha sonra Ruanda’da yaptığı katliamlar gelmektedir. Başbakan kendi tarihleriyle yüzleşemeyenlerin Türkiye tarihine saldırmalarının büyük bir samimiyetsizlik olduğunu ileri sürerek “tarih parlamentolarda yapılan oylamalarla yazılmaz. Tarih, popülizm uğruna, oy toplama uğruna çarpıtılamaz” demiştir. Başbakan ayrıca Türk tarihinde sömürü, emperyalist yaklaşım olmadığını, bir ülkeyi işgal etmek, ardından ülkenin kaynaklarını çalmanın bulunmadığını, dost ve kardeş halklara zulüm, baskı ve sindirme yapılmadığını,¹⁴ bunu hiçbir tarihçi, hiçbir siyasetçinin Türkiye tarihinde göremeyeceğini¹⁵ de söylemiştir.

Başbakanın bu açıklamalarından sonra birçok siyaset adamı bu konudaki düşüncelerini ortaya koyan beyanlarda bulundular. Bunlardan bazılarını aşağıda temas edeceğiz.

Esasen Fransa Millet Meclis Başkanı Bernard Accoyer’e bir mektup göndermiş bulunan Meclis Başkanı Cemil Çiçek, Fransa’da değindiğimiz

14 “Soykırımı Görmek İçin Kendine Bak” (Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdulcelil ile Basın Toplantısı) *Milliyet*, 18 Aralık 2011.

15 “Kendi Kirli Tarihlerine Baksınlar” *Hürriyet*, 17 Aralık 2011.

gelişmeleri, tarihi olayları parlamento düzeyine çıkarma çabası olarak, iç politika ve istismar kokan teşebbüs olarak tanımladı ve bu yönde gelişmeler olduğu takdirde bunun ilişkilerde tamir edilemeyecek kadar büyük sıkıntılara yer vereceğini ve gelecekte Fransa'nın bunun bedelini ağır ödeyeceğini söyledi.¹⁶

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, söz konusu tasarı hakkında Türkiye'nin bunu önleyecek ve yanlışlığını izah edebilecek noktada olduğunu, Başbakanın mektubunun gereğinin yapılarak ilişkilerin daha fazla bozulmasına imkân verilmeyeceğini umduğunu ifade etti.¹⁷

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu her fırsatta bu konuyu ele alarak konuşmalar yaptı.

Davutoğlu 15 Aralık tarihinde Türkiye'de iş yapan Fransız Firmaları temsilcilerini Dışişleri Bakanlığına davet ederek kendilerine eğer tasarı kanunlaşırsa bundan sadece siyasi ilişkilerin değil ekonomik ilişkilerin de zarar göreceğini vurguladı.¹⁸

TBMM'sindeki bütçe konuşmasında “Voltaire Fransa”sının Meclisine seslenmek istediğini ifadeden sonra “Bu yapılmak istenen tarihi anlamak konusunda yeni bir dogma inşa etmektir, alternatif düşünceleri yasaklamaktır. Bu Orta-Çağ zihniyetinin Fransa'da yaşaması Avrupa için en büyük tehlikedir... Eğer böyle bir tasarı yasallaşırsa Avrupa'ya ortaçağ zihniyetinin gelişinin öncüsü de Fransa olacaktır. Özgür tartışma ortamını bertaraf etmeye, düşünce ve ifade özgürlüğüne set vurmaya, dogmatik bir yasa yoluyla tarihi susturmaya yönelik bu girişimlerle Fransa'nın temsil ettiği değerler çiğnenmektedir” dedi. Ayrıca bu tür yasalarla Türkiye'nin kendini savunma hakkının elinden alınmayacağını, Türkiye'nin anlına kara leke sürme girişiminin karşılıksız bırakılmasının söz konusu olamayacağını belirterek, bu yasa kabul edildiği takdirde Türkiye'nin Fransa'ya yanıtının kararlı olacağını ifade etti.¹⁹

AB ülkeleri Büyükelçilerine verdiği bir yemekte bu yasa tasarısının Avrupa değerlerine karşı bir girişim olduğunu, Türkiye'nin bunu asla kabul etmeyeceğini ve bu konuyu her platforma taşıyacağını, mademki bu konu Fransa için önemliydi neden seçime dört ay kala ortaya atıldığını sorarak bu girişimin kesinlikle popülist olduğunu söyledi.²⁰

16 “Çiçek: Fransa Bedelini Çok Ağır Öder” *A.A.*, 19 Aralık 2011.

17 “Önleyecek Noktadayız” *Hürriyet*, 17 Aralık 2011.

18 “Turkey Warns France Against ‘Grave Consequences Passing Genocide Bill’” *Today's Zaman*, 16 Aralık 2011

19 “Davutoğlu: Gelecek 20 Yılı ‘Bugün’ Belirleyecek” *ntvmsnbc*, 15 Aralık 2011.

20 “Paris'te Ne Diyeyim” *Hürriyet*, 17 Aralık 2011.

Reform İzleme Grubunun Konya’da yaptığı toplantıda da bu konuya değinen Davutoğlu, daha önceki sözlerine ek olarak, “Orada (Fransa’da) yaşayan onbinlerce vatandaşımız bu konuda fikir beyan ettiğinde onlara da mı cezai müeyyide uygulanacak” diye sorduktan sonra, Türkiye’nin yüzleşmeye hazır olduğunu ama bu imkân verilmez ve bir dogma oluşturulursa gidilen her ülkede ve Afrika’da Fransız kolonializmi üzerinde konuşulacağını, “Fransa’da konuşamadığımız gerçekleri dünyanın her yanında konuşmaya” başlayacaklarını söyledi.²¹ Davutoğlu aynı gün bir basın toplantısında Fransız Dışişleri Bakanı Juppé’nin Türkiye’ye yaptığı son ziyaret sırasında kendisine bir ortak tarih komisyonu çerçevesinde Ermeni iddialarının ele alınmasını gündeme getirildiğini, Fransız Bakanın bunu ilgili taraflara iletteceğini söylediğini, ancak aradan bir ay geçmeden yaşananların, Juppé’nin benimsediği ifade özgürlüğü ve tarihin araştırılarak çözüme kavuşturulabileceği görüşüne karşı Fransa’da dogmatik bir zihniyetin devreye girdiğini gösterdiğini vurguladı.²²

Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ise bu durumun Türkiye’nin olduğu kadar Türkiye ile ve Türkiye üzerinden bölge ile iş yapmaya çalışan Fransız Şirketlerinin sorunu olduğunu, bu tasarının sadece 74 milyonluk bir Pazar olan Türkiye’yi değil aynı zamanda Fransa’nın Müslüman asıllı vatandaşlarını da tedirgin edeceğini, Fransız nüfusunun %11’inini Fas, Tunus, Cezayir asıllılardan oluştuğunu ve bu kişilerin tasarımı yakından takip ettiğini belirtti ayrıca bu süreçte Fransa iş dünyası ve âkil siyasetlerinin ağırlıklarını koyacağını umduğunu ifadeyle Türkiye’nin değil Fransa’nın çıkarları gözetilirse bu tasarının bir an önce gündemden çıkarılması gerektiğini söyledi.²³

Muhalefet Partileri de Fransa’daki kanun tasarısı konusuna ilgi gösterdiler.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’da bu konudaki bir soruyu “Fransa’nın, özellikle Sarkozy’nin son hareketi 1789 Fransız İhtilâline düşürdüğü bir gölgedir. Aslında bu eylem, Türkiye’yi şu veya bu şekilde üzmez ama Fransa kendi tarihine bir anlamda ihanet etmiş olur” şeklinde yanıtladı.²⁴

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli yukarıda değindiğimiz, Fransa’yı eleştiren ve kınayan tutumunu sürdürdü.

TBMM’de temsil edilen dördüncü parti olan BDP’nin (Barış ve Demokrasi

21 “Afrika’ya Anlatırız” *Cumhuriyet*, 19 Aralık 2011.

22 “Biz de Bütün Afrika’ya Sizin Sömürgeciliğinizi Anlatırız” *Zaman*, 19 Aralık 2011.

23 “Bundan Özür Dile” *Hürriyet*, 18 Aralık 2011.

24 “Fransa Kendi Tarihine İhanet” *Hürriyet*, 22 Aralık 2011.

Partisi) söz konusu kanun tasarına ilişkin bir bildirisine rastlanmadı. Ancak adı geçen partinin Ermeni görüşlerini desteklediği bilindiğinden, ilke olarak, tasarını destekledikleri söylenebilir. Diğer yandan bu Parti 1915 olaylarının soykırım olduğunu fırsat geldikçe belirtmektedir. Nitekim 19 Aralıkta TBMM görüşmeleri sırasında söz alan bu partinin Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın “Geçmişimizde de zaten bu katliam kültürü var, 1915’lerde, sonra Yahudilere, Kürtlere uygulanan o zalimane politikalar”²⁵ ifadeleri Mecliste şiddetli itirazlara neden oldu. BDP, 20 Aralık günü TBMM’de yapılan “Başkanlık Açıklaması”na itiraz etmemiş, duyduğu memnuniyetsizliği alkışlara katılmayarak göstermiş, diğer yandan, aşağıda değineceğimiz, Fransa’ya gönderilen TBMM Heyetine üye de vermemiştir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül söz konusu kanun tasarısı hakkında görüşmek üzere Başkan Sarkozy ile telefonda görüşmek istemiştir. Cumhurbaşkanlığı Basın Başdanışmanı Ahmet Sever'in verdiği bilgiye göre iki gün süreyle Başkan Sarkozy’e telefonla ulaşılmaya çalışılmış ancak adı geçen çeşitli bahanelerle görüşmeyi ertelemiştir. Sever bu durumu Sarkozy’nin “cesaret edemeyerek Gül ile telefonla görüşmekten kaçtığı” şeklinde nitelendirmiştir.²⁶ Bu gelişme üzerine Cumhurbaşkanı şu yazılı açıklamayı yapmıştır:²⁷

“Fransa Ulusal Meclisi’nin gündeminde bulunan, ülkemize ve milletimize yönelik haksız ve asılsız ithamları reddetme özgürlüğünü ortadan kaldırmaya matuf yasa çalışmasını kabul etmemiz söz konusu değildir.

Fransa’yı ifade özgürlüğüne saygı göstermeyen ve objektif bilimsel araştırma yapılmasına dahi izin vermeyen bir konuma düşürecek bu girişimden, en kısa sürede vazgeçilmesini temenni ediyorum.

Ne garip ve düşündürücüdür ki, bu tür girişimler hep seçim öncesi dönemlere rast gelmektedir. Fransa’nın, yüzyıllara dayanan Türk-Fransız dostluğu, ortak menfaatleri ve ittifak bağlarını küçük siyasi hesaplara feda etmeyeceğini ümit etmek istiyorum.

Bir ülkenin tarihi hakkında siyasi bir kurum olan Parlamento aracılığıyla yargıda bulunmak, tarihi siyasi amaçlarla tahrif etmek en hafif tabiriyle izansızlıktır.

25 19 Aralık 2011 tarihli TBMM Tutanakları

26 “Sarkozy İki Gündür Telefonlara Çıkıyor” *Vatan*, 21 Aralık 2011.

27 No:305, 22 Aralık 2011, Fransa Ulusal Meclisi’nin Kabul Ettiği Karar Tasarısı Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_305_-22-aralik-2011_-fransa-ulusal-meclisi_nin-kabul-ettiği-karar-tasarisi-hk_.tr.mfa Son Erişim: 8 Şubat 2012

Fransa’da aklın ve sağduyunun hâkim olmasını ve bahse konu yasa tasarısının gündemden düşürülmesini, tarihin yazımının tarihçilere bırakılmasını bekliyoruz.”²⁸

Bu vesileyle bir devlet başkanın diğer bir devlet başkanının telefonla görüşme talebini kabul etmemesi veya savsaklamasının pek görülen bir olay olmadığını ve bu tür bir hareketin en azından saygısızlık olarak nitelendirilebileceğini belirtmek isteriz. Bu arada, Başbakan Erdoğan’ın bir gazetecinin bu konudaki bir sorusuna cevaben “Diplomatik bir talihsizlik... uluslararası diplomaside böyle bir gaf, böyle bir yanlış yapılmaz. Sarkozy kendini tanımlamıştır” yanıtını vermiştir.²⁹

Bir devlet başkanın diğer bir devlet başkanın telefonla görüşme talebini kabul etmemesi veya savsaklamasının pek görülen bir olay olmadığını ve bu tür bir hareketin en azından saygısızlık olarak nitelendirilebileceğini belirtmek isteriz.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, TBMM Fransa’ya bu konuyu görüşmek üzere bir heyet göndermiştir. Meclis Dışişleri Komisyonu Başkanı E. Büyükelçi Volkan Bozkır’ın başkanlığında C.H.P. milletvekili, eski Paris Büyükelçisi Osman Korutürk, APK milletvekili ve Türkiye-Fransa Dostluk Grubu Başkanı Kasım Gürpınar, CHP Samsun Milletvekili Haluk Koç ile MHP Kayseri Milletvekili Prof.Dr. Yusuf Halaçoğlu’nun oluşan bu heyet Paris’te gerek Millet Meclisi gerek Senato üyeleriyle çeşitli temaslar yapmış ve bu arada Dışişleri Bakanı Alain Juppé, Milli Meclis Başkanı Bernard Accoyer, Senato Başkan Yardımcısı Jean-Claude Gaudin, Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin dışpolitika danışmanı Büyükelçi Jean-David Levitte ile görüşmüştür.

Fransız Dışişleri, Heyetin Dışişleri Bakanı Alain Juppé ile yaptığı görüşmeye ilişkin bir açıklamasında³⁰ Bakanın heyete iki ülkenin ortak stratejik çıkarlarını ifade ettiğini ve bu çerçevede Suriye ve Afganistan konularında işbirliğinin, NATO ve G 20’ye ortak üyeliklerinin ve ayrıca kültürel ve ekonomik alandaki işbirliğinin ikili ilişkilerin karşılaşmakta olduğu bazı sorunların üstesinden gelmesine olanak verecek derecede güçlü olduğunu belirttiğini, diğer yandan Bakanın, Başkan Sarkozy’nin Erivan’da Türkiye’yi, vaktiyle Fransa’nın yapmış olduğu gibi, tarihi üzerinde bir hatırlama yapmak jestinde bulunmaya davet ettiğini söylemiştir. Böylece söz konusu kanun tasarısı hakkında duraksamaları olduğu iddia edilen Alain Juppé sonunda

28 T.C. Cumhurbaşkanlık Basın Açıklaması <http://www.tccb.gov.tr/aciklamalar/252/81560/basin-aciklamasi.html> Son Erişim: 8 Şubat 2012

29 “Fransa’ya Yaptırım Hazırlığı” *CNN Türk*, 21 Aralık 2011.

30 “Crise franco-turque: Paris Rappelle à Ankara Ses Engagements Internationaux” *Armenews*, 21 Aralık 2011.

Başkan'ın çizgisine uymuştur. Diğer bazı Bakanlar ise söz konusu tasarımı çok açık bir şekilde savunmuşlardır.

Heyet Başkanı E. Büyükelçi Volkan Bozkır Türkiye'ye döndükten sonra yaptığı açıklamada çok yoğun temaslar yaptıklarını, görüştükları kişilerin söz konusu yasa teklifine Türkiye'de bu kadar büyük tepki gösterileceğinin ve Türkiye- Fransa ilişkilerinin bu tasarıdan dolayı zarar görme ihtimali olduğunun farkında olmadıklarını, temaslarında bu endişeyi uyandırdıklarını ancak tasarının Meclisten geçeceğinin görüldüğünü, çünkü Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin tasarının arkasında olduğunu ve Meclis'te çoğunluğu olan parti tarafından sevk edildiğini söyledi. Ancak tasarının Senato aşamasında kendilerinin verdikleri mesajlardan etkilenen bir siyaset izlenebileceğini belirtti.³¹

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) da bu konuya ilgi göstererek yaptıkları ortak açıklamada, Türkiye'de tarihin birçok acı olayı hakkında özgür, demokratik ve çoğulcu bir tartışma olayı gelişirken, Fransa'da aksi yönde ve Avrupa değerleriyle çelişkili olarak, düşünce ve araştırma özgürlüğünü kısıtlayıcı eğilimlerin belirmesinin endişe verici olduğu vurgulandı ve tasarının kabul edilmesi halinde ortaya çıkacak tablonun Türkiye açısından kabul edilebilir olmadığı belirtildi. Ayrıca bu durumda Fransa'nın Türkiye ile olan ilişkilerinin sadece siyasal ve ekonomik boyutlarıyla değil, tüm bilimsel, sosyal, kültürel ve insani boyutlarıyla da etkileyeceği ifade edildi. Açıklamada bu gelişmenin Türkiye-Fransız iş ortamına zarar vermesinden endişe edildiği belirtilerek Fransa'yı ve Fransız siyasetçilerini süratle bu yanlıştan dönmeye davet edildiği bildirildi.³²

Ayrıca TOBB Başkanı Rifat Hisarlıkcıoğlu, TÜSİAD Başkanı Ümit Boyner ve diğer iş adamlarından oluşan bir heyet Paris'e giderek iş çevreleriyle geniş temaslarda bulundu. Bu temaslar sırasında heyetin tasarımı kabul edildiği takdirde bunun Türkiye-Fransa ekonomik ilişkilerine büyük zararlar vereceğini vurguladığı³³ Fransız muhataplarının ise en fazla Türkiye'nin Fransız mallarına boykot uygulayıp uygulamayacağını sorduğu ve heyetin de boykotun gündemde olmadığı cevabını verdiği anlaşılmaktadır.³⁴ Boykot olasılığının Fransız Hükümetini de endişelendirdiği görülmüştür. Fransız Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Bernard Valero'nun bu konuda "ticari açıdan

31 "Tasarı Yarınki Oylamada Geçer" *Hürriyet*, 21 Aralık 2011.

32 "TOBB ve TÜSİAD'dan Fransa'ya Çağrı" *ANKA*, 15 Aralık 2011.

33 "Genocide arménienne: Le patronat Turc Prévient de Dégats Majeurs Pour La France" *Armenews*, 19 Aralık 2011.

34 "TÜSİAD: Fransa'ya Boykot Gündemde Yok" *Vatan*, 21 Aralık 2011; "TÜSİAD: Boykota Gerek Yok" *Hürriyet*, 21 Aralık 2011.

uluslararası kurallara saygı gösterme ruhuna uymak gerektiğini, Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduğunu ve AB ile gümrük birliği bulunduğunu, bu her iki kuruluşa karşı olan yükümlülüklerinin AB üyesi ülkeler şirketlerine ayırıcılık uygulanmasını öngörmediğini söylemiştir.³⁵ Diğer yandan Fransız mallarına (veya Fransız şirketlerine) boykot uygulanmayacağı Maliye Bakanı Mehmet Şimşek tarafından³⁶ da teyit edilmiştir. Gerçekten de Türkiye'nin mevcut yükümlülükleri Fransız şirketlerine veya mallarına bir boykot uygulanmasını engellemektedir. Ancak bu konunun tarafımızdan adeta ısrarla vurgulanması, söz konusu tasarının kabulüne engel olunması beklenen, Türkiye ile **is** yapan Fransız çevrelerini

Türkiye'nin mevcut yükümlülükleri Fransız şirketlerine veya mallarına bir boykot uygulanmasını engellemektedir. Ancak bu konunun tarafımızdan adeta ısrarla vurgulanması, söz konusu tasarının kabulüne engel olunması beklenen Türkiye ile is yapan Fransız çevrelerini rahatlatmış ve onların tasarısı aleyhinde fazla bir çaba göstermelerine gerek kalmamıştır.

rahatlatmış ve onların tasarısı aleyhinde fazla bir çaba göstermelerine gerek kalmamıştır. Bu konuda Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın daha değişik bir tutum içinde olduğu görülmektedir. Çağlayan hükümet olarak Fransız **mallarına** boykot edilmesi konusunda bir kelime bile etmeyeceklerini ancak Türk halkının bu mallara karşı koyacağı boykotu da engellemeyeceklerini söylemiştir.³⁷ Paris Büyükelçisi Tahsin Burcuoğlu da sokaktaki adamın neyi alacağına neyi almayacağına kendisinin karar vereceğini belirtmiştir.³⁸ Böylece, bazı uluslararası taahhütlere rağmen ve bunlara hanel getirmeden Fransız mallarına gönüllü olarak boykot uygulanabileceği

anlaşılmıştır.

Fransız Millet Meclisinin söz konusu tasarısı görüşme tarihi yaklaşınca Fransa'ya karşı **uyarmalar** ve konu üzerinde görüş bildirmeler de artmıştır.

Başbakan Erdoğan "Sarkozy'nin oy hesapları üzerinde akla ziyan adımları Türkiye-Fransız ilişkilerine zarar verecektir"³⁹ demiş ve tasarının kabulünden sonra Fransa'ya karşı ne gibi önlemler alınacağını açıklayacağını, önlemlerin etap etap uygulanmaya konulacağını söylemiştir. Başbakan bu tasarısı konusunda, Fransız Sosyal Demokratlarının (Sosyalist Partisinin) yeni bir değerlendirme yapması ile durum düzelirse Türkiye-Fransız ilişkilerinin eskisi gibi devam edeceğini ifade etmiş, Fransa'da 500.000 Ermeni varsa 550.000

35 "Fransa'dan Türkiye'ye Yaptırım Uyarısı" *AB Haber.com*, 20 Aralık 2011.

36 "Fransız Mallarına Boykot Yok" *Vatan*, 19 Aralık 2011.

37 "Halkımızın Boykotuna Biz Engel Olamayız" *Hürriyet*, 21 Aralık 2011.

38 "Turkey Abide by WTO Norms's in French Boycott" *Zaman*, 23 Aralık 2011.

39 "Başbakan Erdoğan'dan Sarkozy'e Son Uyarı" *Radikal*, 22 Aralık 2011.

de Türkün olduğunu, ayrıca bu ülkede Türkiye ile aynı düşünceleri paylaşan 2, 3, 4 milyon insan bulunduğunu,⁴⁰ bu nedenle Fransa'daki tepkinin artarak devam edeceğini belirtmiştir.⁴¹

TBMM Başkanı Cemil Çiçek tasarının kabul edilmesinin Türkiye-Fransa ilişkilerinde telâfisi mümkün olmayan, tamir edilemeyecek ölçülerde büyük bir hasara yol açacağını ifade etmiştir.⁴²

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Fransız Meclisinin alacağı kararın Avrupa'da asırlar öncesine dönüş anlamına geleceğini, zira tarih konusunda tartışılmaz bir dogma üretileceğini ifadeden sonra, Fransız Dışişleri Bakanı Alain Juppé ile telefonda görüştüğünü ve bu yasa geçtikten sonra Fransa'ya gelse ve kendisine Ermeni iddiaları hakkında bir soru yöneltile, "Fransız Meclisi bütün bu konuları bizden daha iyi bilir, dolayısıyla bu konuda konuşamam" demesinin beklenmemesi gerektiğini Fransız Bakana söylediğini, ayrıca "Bundan sonra Paris'e giden her Türk yetkilinin bu konudaki tutumunu açık bir şekilde söyleyecek ve söylediği anda hukuki bir süreç başlaması gerekecek, bunun Fransa'yı düşüreceği durumu düşünüyor musunuz?" dediğini de belirtti.⁴³

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Başkanı Mevlut Çavuşoğlu da aynı konuya değinerek "Fransa'ya gittiğimde 'soykırım Yok' diye bağıra bağıra ilk Ben söyleyeceğim, tutuklayabiliyorlarsa tutuklasınlar" sözleriyle tepkisini dile getirdi.⁴⁴

Muhalefet Partilerinde de sert tepkiler görüldü.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, yasa tasarısı hakkında. "Fransa'nın, özellikle Sarkozy'nin son hareketi 1789 Fransız İhtilâline düşürdüğü bir gölgedir. Aslında bu eylem Türkiye'yi şu veya bu şekilde üzmez ama Fransa kendi tarihine, bir anlamda, ihanet etmiş olur" dedi.⁴⁵

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, "Bilinmelidir ki Türk tarihini, husumet kuşatması altına alarak düzmece haber, yorum, iddia veya görüşlerle saygınlığını gölgelemeye ne Fransa'nın ne başkalarının gücü ve ısrarı yetmeyecektir. Aziz milletimizin geçmişinde yüzünü kızartacak, başını öne eğecek hiçbir ilkelik ve insanlık karşıtı olay vuku bulmamıştır" dedikten

40 Fransa'da Le Monde gazetesinin yaptığı bir ankette "Parlamentonun inkâr yasası çıkarmasına katılıyor musunuz? Sorununu cevaplayanların %59,9'u "katılmıyorum" demiştir. *Hürriyet* 22 Aralık 2011

41 "Erdoğan: Etap Etap Yaptırım Uygulanacak" *Cumhuriyet*, 22 Aralık 2011.

42 "Telâfisi Olmaz" *Hürriyet*, 22 Aralık 2011.

43 "Bu Yasa Avrupa'yı Asırlar Öncesine Döndürecek" *Zaman*, 22 Aralık 2011.

44 "Bağıra Bağıra Söyleyeceğim, Tutuklasınlar" *Hürriyet*, 22 Aralık 2011.

45 "Fransa Kendi Tarihine İhanet Etmiş Olur" *Cumhuriyet*, 22 Aralık 2011.

sonra Fransa'nın kendi sömürgeci ve kanlı geçmişine bakmasının daha makul ve mantıklı olacağını belirtmiş ve "İnsanlık hafızası Cezayir'de dökülen kanları, Ruanda'daki kıyımları asla gündeminden çıkartmamış ve Fransa'nın vahşi yüzünü hiç unutmamıştır" şeklinde konuşmuştur.⁴⁶

Has Parti Genel Başkanı Numan Kurtulmuş, BBP lideri Mustafa Destici ve DSP Genel Başkanı Masum Türker de Fransa'nın tutumunu yeren konuşmalar yapmışlar ve böylelikle Türkiye'deki başlıca siyasi partiler Fransa'ya karşı aynı tutumu benimsemişlerdir.⁴⁷ Bunun tek istisnası BDP'dir. Bu partinin Grup Başkan Vekili Hasip Kaplan 1915 olaylarını "Tarihin en büyük katliamı" olarak nitelendirmiştir.⁴⁸

Bu arada Fransız Büyükelçiliği ve başkonsoloslukları önünde bazı gösteriler yapılmış, çeşitli meslek kuruluşları ve bazı sivil toplum örgütleri Fransa'ya protesto etmişlerdir. Hayli yaygın olan bu hareket ve eylemlerin ayrıntısını vermeye yerimiz müsait değildir. Şu kadarını söyleyelim ki siyasi partiler düzeyindeki birlik kamuoyunda da görülmüştür. Bu arada genel olarak Ermeni görüşlerini destekleyen "liberal aydınlar" da söz konusu yasa tasarısına karşı çıkmışlardır. Bu grupta mütalaa edilmesi gereken Türkiye İnsan Hakları Derneği ise, tamamen tersi bir tutum alarak, yayınladığı bir bildiriye Fransız kanun tasarısını desteklemiştir.⁴⁹

5. Kanun Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabulü

Fransa'da Millet Meclisine veya Senato'ya sunulan kanun tasarıları önce Anayasa'ya uygunlukları bakımından bir incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu inceleme her iki Mecliste de Kanunlar Komisyonu tarafından yapılmaktadır.

Valérie Boyer'in sunduğu tasarı, 7 Aralık 2011 tarihinde Meclisin Kanunlar Komisyonunda incelenmiş, esasına dokunulmadan, diğer bir deyimle Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyenlere ceza verilmesi muhafaza edilerek, daha ziyade teknik düzeyde birçok değişiklik yapılmıştır. Mesela Boyer tasarısının başlığı "İrkçılığa Karşı Mücadeleye İlişkin Avrupa Birliği Hukukuna Uyum Sağlanması ve Ermeni Soykırımının Varlığı Reddinin Cezalandırılması" idi. Komisyon bu başlığı "Kanunla Kabul Edilen Soykırımların İnkârının Cezalandırılması" olarak değiştirdi. Böylelikle

46 "Kimse Tarihimizi Husumet Kuşatması Altına Alamaz" *Yeniçağ*. 22 Aralık 2011.

47 "Muhalefetten Fransa'ya Ortak Tepki" *Zaman*, 22 Aralık 2011.

48 "Kaplan: Ermenilere Büyük Katliam Yapıldı" *Milliyet*, 22 Aralık 2011.

49 "L'Association Turque des Droits de l'Homme se prononce contre le Négationisme et en faveur de projet de loi de pénalisation" *Armenews*. 21.12.2011.

tasarıda Ermeni sözcüğü geçmemiş oldu. Bu da tasarının Türkiye'ye karşı olmadığı yolundaki söyleme temel oluşturdu.

Fransız Millet Meclisi söz konusu tasarının görüşülmesine 22 Aralık 2011 günü sabah saat 9.30'da başladı. Salonunda, zaman zaman değişmekle birlikte, en fazla 70 kadar milletvekili bulundu. Görüşmeler sırasında bunların tasarının tam olarak lehinde ve aleyhinde olanlardan oluştuğu, konuya ilgi duymayanların veya duysalar bile, çeşitli nedenlerle, tutumlarını belirtmek istemeyenlerin Meclise gelmemiş olduğu anlaşıldı. Ancak Mecliste üye sayısı 577 olduğundan neredeyse milletvekillerinin %90'ının toplantıya katılmaması, alınacak kararın, yasal olmakla beraber, "halkın iradesini" yansıtmayacağını ortaya koyuyordu. Diğer yandan bu durumun Fransız Meclisi için olduğu gibi diğer bazı ülkeler Meclislerinde de görüldüğünü belirtmemiz gerekmektedir. Mesela, Fransa'nın Ermeni soykırımını tanıdığı 2001 yılı kanununun kabulü sırasında Millet Meclisinde, hepsi lehte oy veren 52 milletvekili vardı. Başka ülkelerden örnek vermek gerekirse, 14 Aralık 2011 tarihinde, ABD Temsilciler Meclisinde Türkiye'deki Hıristiyan Eserleri hakkındaki karar tasarısının görüşülmesinde salonda 435 üyeden sadece üçü vardı bunlardan ikisi tasarıya olumlu biri olumsuz oy vermiş ve tasarı kabul edilmişti.

Fransız Millet Meclisinde ilk sözü, tasarımı sunan, Marsilya Milletvekili Bayan Valérie Boyer aldı ve bu tasarının bir "Hafıza Kanunu" olmadığını, Fransız mevzuatının Avrupa Birliği mevzuatına (2008/913/JAI sayılı Çerçeve-Kararına) uyumunun sağlanmasını amacıyla verildiğini belirtti ve bu hususu birçok kez tekrarladı. Bayan Boyer'in bu sözleri, tasarımı Fransa'da "hafıza kanunlarına" karşı gitgide artan karşıtıktan korumayı amaçlıyordu. Tasarının kendisi bir "hafıza kanunu" değildi ancak, tam anlamıyla bir hafıza kanunu olan 2001 yılı kanunu ile aynı görüşte olmayanları cezalandırmayı amaçladığından bir yönü ile bu tür niteliği olan bir kanundu.

Bayan Boyer'in üzerinde durduğu diğer bir husus bu tasarının, Başkan Sarkozy'nin Ermenistan ziyareti sırasında vermiş olduğu söz ile ilgili olduğu ve başkanın "bazı ülkelerin" baskısına rağmen bu sözün tutulmuş olduydu. (Yukarıda belirttiğimiz üzere Sarkozy Ermenistan ziyareti sırasında Türkiye Ermeni soykırım iddialarını tanımadığı takdirde, tanımayanların cezalandırılacağına dair kanun tasarısının yeniden sunulacağını söylemişti) Valérie Boyer Başkan Sarkozy'nin bu sözlerine gönderme yapmak suretiyle tasarı aleyhinde olabilecek kişileri uyarmak istediği anlaşıyordu.

Adı geçenin dikkat çeken diğer bir ifadesi de tasarının hiçbir şekilde Türkiye'ye karşı olmadığını belirtmesi oldu. Bu sözler tasarı kanunlaştığı takdirde Türkiye-Fransa ilişkilerinin bozulmasından endişe edenleri tatmin

etmeye yönelikti. Ancak Bayan Boyer bu düşüncesinin nedenlerini açıklamadığından sözleri bir etki yapmadı. Esasen, Fransa'nın resmen Ermeni soykırımı iddialarını kanunlaştırmaya çalıştığı 1998 yılından bu yana tüm Türk Hükümetlerinin çekincesiz bir şekilde bu girişimlere karşı çıktıkları hatırlandıkta, bu tür kanun veya tasarıların Türkiye'ye kaşı olmadığını **söylenenin** pek bir anlamı da yoktu.

Valérie Boyer bazı makamların Fransa'yı tehdit etmeleri üzerinde durdu. Bu "makam" sözcüğü herhalde "Türkiye" dememek için kullanılıyordu. Boyer, bu tehditlerin kabul edilemez olduğunu, Fransa'nın egemenliğine saygı gösterilmediğini, içişlerine karışıldığını, bir devletin tehditleri altında yasama görevinin yapılamayacağını, tehdit diplomasisi olarak nitelendirebileceği bu arkaik (eski, zamanı geçmiş) metotların, büyük ve dost bir ülke olan Türkiye'ye yakışmadığını söyledi. Ardından Fransa tarafından Ermeni soykırım iddialarının resmen tanındığı yıl olan 2001'i izleyen yılda iki ülke ticaretinin büyük bir artış gösterdiği, Fransa'ya yapılan tehditlerin uygulamaya konmadığı, bugün 2001 ile aynı durumda bulunduğunu ve aynı sonucun alınacağını umduğunu ifade ile Türk dostlarını mantığa ve tarihi başka bir şekilde okuyanlara karşı hoşgörülü davranmaya

davet etti. Ayrıca büyük baskılar altında bulunan Fransız girişimcilerine (yatırımcılarına) güvence vermek istediğini söyleyerek Dünya Ticaret Örgütü üyesi olan ve Avrupa Birliği'ne gümrük birliği ilişkileriyle bağlı olan Türkiye'nin Avrupa Birliği ticari kuruluşlarına ayrımcılık yapamayacağını da ekledi.

Fransa'daki Ermenilere övgüler yağdıran ve sayıları da yükselterek 600.000 olarak ifade eden Boyer, Fransa'da Ermeni soykırımını inkâr eden gösterilerin, soykırım anıtlarının tahrip edilmesinin ve basında ve Internet'e bu konudaki yazıların fütursuzca arttığını ileri sürdü ve elinde son on yıl içindeki bu tür eylemleri gösterir bir liste bulunduğunu da belirtti. Bu eylemlerin Ermeni soykırımı kurbanlarının anısını rencide ettiğini söyleyerek bu manevi saldırıya karşı Fransa'nın korumasını talep ettiklerini ifade etti.

Bayan Boyer Yahudi soykırımını inkâr edenlerin cezalandırılmasını öngören bir kanun mevcut olduğuna göre Ermeni soykırımının da aynı derecede cezalandırılmasının normal olduğunu belirterek görünüşte mantıklı gibi görünen bir sonuca vardı. Ancak, Yahudi soykırımının varlığının hemen

Esasen, Fransa'nın resmen Ermeni soykırımı iddialarını kanunlaştırmaya çalıştığı 1998 yılından bu yana tüm Türk Hükümetlerinin çekincesiz bir şekilde bu girişimlere karşı çıktıkları hatırlandıkta, bu tür kanun veya tasarıların Türkiye'ye kaşı olmadığını söylenenin pek bir anlamı da yoktu.

herkes tarafından kabul edilmesine ve özellikle Avrupa’da hala antisemitizm mevcut olmasına karşılık, Ermeni soykırım iddialarının, yoğun Ermeni propagandasının sonucu olarak bazı ülkeler kamuoylarında benimsense de, birçok saygın bilim adamı tarafından kabul edilmediği ve özellikle Türkiye’de ve Türklerde, antisemitizme benzer bir Ermeni aleyhtarlığı olmadığı dikkate alındığında Yahudi soykırımı ile Ermeni soykırım iddiaları arasında bir benzerlik kurmak boşuna bir çaba olarak görülmektedir.

Fransa’daki Ermeni basınında Boyer’in değindiği Ermeni soykırım iddialarını reddeden eylemlerin listesi yayınlandı. Bunlar yakından incelendiğinde bu eylem veya olaylardan bazılarının Türkiye’de yer aldığı, bazıları Fransa’da olmakla beraber Avrupa Konseyi dâhilinde cereyan etmiş olduklarından diplomatik muafiyete girdikleri, bazıları Fransa’da olmakla beraber, bu ülkede her gün düzinelerle örneği görülen protesto hareketlerinin ötesinde bir anlam taşımadıkları gözlemlendi. Kısaca bu listede yer alan olaylar ya konu dışıydı ya da çok abartılmıştı. Esasen, 2011 Mayıs ayında benzer bir kanunun inceleyen ve Anayasaya aykırı olduğunu saptayan Senato Kanunlar Komitesi raporunda Fransız vatandaşı Ermenilerin antisemitizme benzer söylemlerin hedefi olmadığı açıkça vurgulanmıştı.⁵⁰ Ortada kayda değer bir Ermeni aleyhtarı eylem olmadığına ve bu husus Senato’nun bir belgesinde de yer aldığına göre halen Ermeni aleyhtarı faaliyetlerin yaygın olduğundan bahsetmek abestir. Ne var ki kanun tasarısına bir anlam ve amaç verebilmek için bu tür faaliyetlerin var olduğunu, doğru olmasa da, ileri sürmek gerektiği anlaşılmaktadır.

Hükümet adına Parlamentoyla İlişkiler Bakanı Patrick Ollier konuştu. Adı geçen de sözlerine, “hafıza kanunlarının” yarattığı olumsuz tepkiler nedeniyle, bu tasarının bir hafıza kanunu olmadığını, amacın AB mevzuatına uygunluğu sağlamak olduğunu belirterek başladı. Ayrıca bu tasarının gündeme alınmasının hükümet tarafından kabul edilmiş olduğunu da vurguladı. Bakanın bu sözleri, başlangıçta Bayan Boyer tarafından sunulmuş olan ancak bu nedenle gündeme girmesi ve görüşülmesi uzun zaman alacak bir konuyu hükümetin benimsediğini ve böylelikle de kısa zamanda görüşülmesini sağlandığı meydana çıkmış oldu. Bu durum günümüz Fransız Hükümetinin bu konuda diğer Fransız Hükümetlerinden ayrı hareket etmekte olduğu da açıklık kazandı. Gerçekten de gerek 2001 kanununun müzakeresinde gerek 2006 kanunun görüşmelerinde Fransız hükümetleri, Türkiye ile ilişkileri dikkate alarak, bu konudaki tasarımlara karşı olduklarını açıklıkla belirtmişlerdi. Şimdi, ise tersi bir durum yaşıyordu, diğer bir deyimle Fransız Hükümeti Türkiye ile olan ilişkilere artık çok önem vermiyordu veya yukarıda da değindiğimiz gibi, Türkiye’nin itirazlarının bir süre sonra ortadan kalkacağını düşünüyordu.

50 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 39, s. 44

Bakan Ollier, Fransa’da iki soykırımın kanunla tanındığını bunlardan Yahudi soykırımını cezalandıran **bir hüküm** bir kanun mevcut olduğunu, şimdi de Ermeni soykırımının cezalandırılması ile ilgili önlemlerin alındığını söyledi. Ancak bu arada Fransa’da neden sadece iki soykırımın tanındığı olgusuna hiç değinmedi. Zira uluslararası hukuka göre, yetkili mahkemeler tarafından kabul edilmiş üç soykırım mevcuttur. Bunlar Yahudi soykırımı, Ruanda soykırımı ve Bosna soykırımıdır ve Ermeni soykırımı bunlar arasında değildir. Ayrıca Ruanda soykırımıyla ilgili olarak Fransız kuvvetlerinin sorumluluğu hala tartışılmakta ve araştırılmaktadır.⁵¹

Bakan Ollier bu tasarının kimseyi hedef almadığı ve Fransız mevzuatının tamamlanmasını (AB mevzuatına uygun hale getirilmesini) öngördüğünü belirttikten sonra dost Türkiye’nin tepkilerinin görmezden gelinemeyeceğini ifadeyle Türkiye’nin, Fransa’nın dostça ve ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirmek istediği bir büyük ülke olduğunu, Türkiye’nin bulunduğu bölgede ve ötesinde önemli bir stratejik rolü olduğunu kimsenin inkâr etmediğini, Fransa’nın da Türkiye ile ortak stratejik çıkarları bulunduğunu belirterek bu meyanda Suriye ve Afganistan’ı saydı ayrıca Fransa ve Türkiye’nin NATO ve G20 üyeliklerinden bahsetti ve iki ülke ilişkilerinin, yaşayabilecek güçlüklerin üstesinden gelecek kadar güçlü bağlar oluşturduğundan bahsetti.

Bakanın bu sözleri çok ilginçtir zira Türkiye’nin, Fransa ile arasında güçlü ilişkiler bulunduğu için, Fransa’nın aleyhinde aldığı kararları veya çıkarttığı kanunları kabul edeceği veya etmesi gerektiği gibi bir anlam taşımaktadır. Oysa yakın veya güçlü ilişkilerin gereği, karşı tarafın şiddetle itiraz ettiği hususları yapmak değil bunlardan kaçınmaktır.

Bu tasarının görüşülmesi sırasında otuz dört kişi söz alarak lehte ve aleyhte (daha ziyade aleyhte) konuştu. Bunlara yer vermeye yerimiz müsait değildir. Sadece Meclis’teki tek Ermeni milletvekili olan Patrick Devedjian’ın ve Demokrat Hareket Partisi Başkanı François Bayrou’nun konuşmalarından bahsedeceğiz.

Aslen avukat olan Patrick Devedjian ilk şöhretini Türk diplomatlarına saldırıda bulunan Ermeni teröristlerden Fransa’da yakalananların avukatlığını yapmakla kazanmıştır. Gençlik yıllarında aşırı sağcı fikirleri savunmuş ve mesela Cezayir savaşını Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki bir savaş

51 Bu konuda Vikipedi şu bilgiyi vermektedir: “*Ruanda Soykırımı: Ruanda’da 1994 yılında yaklaşık yüz gün içinde 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu’nun, aşırı uç Hutular (Interahamwe) tarafından öldürülmesi olayıdır. Katliam, Tutsi destekli isyancı Ruanda Vatansız Cephesi lideri Paul Kagame’ye bağlı güçlerce, Hutu ağırlıklı hükümetin düşürülmesi ile son buldu. Ardından yönetimden güç alan Tutsilerin öç bahanesiyle saldırması sonucu yüz binlerce Hutu, komşu Zaire’ye (Kongo Cumhuriyetine) sığındı. Fransa, soykırımı gerçekleştiren Hutu hükümetinin o dönem içerisinde en yakın dostu ve destekçisi olması sebebiyle Ruanda Soykırımı’ndan en fazla sorumlu tutulan ülkedir.*” (http://tr.wikipedia.org/wiki/Ruanda_Soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1) Son Erişim: 8 Şubat 2012

olarak nitelendirmiştir. 1983'te Paris'in kuzeyinde küçük bir kasaba olan Antony'nin belediye başkanı olan ve 1986 yılında da

Milletvekili seçilen Devedjian muhafazakârlar arasında yer almıştır. Nikolas Sarkozy'nin danışmanlığını yapan Devedjian adı geçenin 2002 yılında İçişleri Bakanı olmasından sonra bir süre bakan yardımcılığı yapmıştır. Sarkozy Cumhurbaşkanı olduktan sonra da iki yıl kadar ekonomik kalkınma ile görevli bakan olmuş, sonra iktidar partisi olan UMP'nin Paris ve çevresinden sorumlu bir mevkie getirilmiştir. Devedjian öteden beri Türkiye ve Türklere olan karşıtlığı ve soykırım iddialarının Fransız Parlamentosundaki başlıca sözcüsü olarak tanınmaktadır.

Devedjian 22 Aralık 2011 tarihinde Fransa Millet Meclisinde yapılan görüşmelerde Türklerin Millet Meclisi civarında gösteri yapmalarına atıfla, Fransa'da böyle bir güç gösterisi yapılabiliyorsa Türkiye'deki Hıristiyanların halinin ne olduğunun anlaşılabilirliğini söylemiş ve UMP milletvekilleri tarafından alkışlanmıştır. Arkadan Hrant Dink'in öldürülmesi olayına değinerek Türkiye aleyhindeki havayı ağırlaştırmaya çalışmıştır.

Devedjian Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1919 yılında, Ermeni soykırımının Damat Ferit Paşa'nın demokratik Hükümeti tarafından tanındığını iddia etmiş, bu konudaki davalarda soykırım suçlularının idama mahkûm edildiklerini ileri sürmüştü ve bugün Türk devletinin inkârcılık yapmakla kendi tarihini inkâr ettiğini ifade etmiştir. (Adı geçen 1919'da savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan Divan-ı Harbi Örfilerden bahsetmektedir. Savaş suçlusu değil savaş kahramanı olan Mustafa Kemal Paşa'yı bile idama mahkûm eden bu mahkemelerin kararları sonradan geçersiz sayılmıştır. Bu arada Devedjian'ın Damat Ferit Hükümetine "demokrat" sıfatını veren ilk kişi olduğunu da belirtelim.) Patrick Devedjian Ermeni soykırımı hakkında Yahudi soykırımından daha fazla kanıt olduğunu söylemekle ikinci kez de bir diğer "ilki" gerçekleştirmiştir. Diğer yandan, Talat Paşa'ya atfedilen telgrafların sahte olduğu 1983 yılından beri kanıtlanmış olmasına⁵² rağmen Talat Paşa'nın Halep Valisine gönderdiği bir telgrafta çocuklar dâhil tüm Ermenilerin öldürülmesini emrini verdiğini iddia etmiştir. Ermeni soykırımı olup olmadığını bilmesi için tarihçilerin toplanması gerekmediğini, Shoah (Yahudi soykırımı) için bir tarihçiler komisyonu toplamayı kimsenin düşünmediğini söylemiş, Fransa'da Ermeni soykırımı olduğunu iddia edenlerin başında gelen Yves Ternon'u ve büyük tarihçi sıfatını lâyık gördüğü Taner Akçam'ı övmüş, Nobel ödülü sahibi Orhan Pamuk'un Ermeni soykırımı olduğunu söylediği için mahkemeye verildiğini de ifade etmiştir. Son olarak Türk Ceza kanununun 301. maddesinin

52 Bkz. Orel, Sinasi ve Süreyya Yuca (1983) *Ermenilerce Talât Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü* Türk Tarih Kurumu

Ermeni soykırımını olduğunu söyleyenlerin cezalandırdığını bu durumda Türkiye'nin Fransa'ya verecek dersi olmadığını belirtmiştir.

Devedjian'ın tüm sözlerine itiraz etmek mümkündür. Biz sadece iki husus üzerinde duracağız. Birincisi 301. maddenin işletilebilmesi ve bu konuda dava açılmasının Adalet Bakanlığının muvafakatine bağlı olmasıdır. Adalet Bakanlığı bu muvafakati pek zor verdiğinden halen Türkiye'de 1915 olaylarını soykırım olarak niteleyen birçok kitap, yazı ve kişilerin beyanları olmasına karşın son yıllarda bu konuda hemen hiç dava açılmamaktadır. İkinci olarak Devedjian'ın övgüler yağdırdığı tabip-tarihçi Yves Ternon'un Talat Paşa'ya atfedilen telgrafların yer aldığı "Naim Bey'in Hatıraları" başlıklı 1920 tarihli kitaba ihtiyatla yaklaşılmasını tavsiye ettiği'dir.

Demokrat Hareket Partisi Başkanı François Bayrou ise konuşmasında 2001 yılı kanunu lehinde oy verdiğini ayrıca Erivan'a giderek soykırım anıtını da ziyaret ettiğini belirttikten sonra, Türk kökenli gençlerin, ailelerden duydukları veya Türkiye'den edindikleri bilgilerle Ermeni soykırımını inkâr eden sözler sarf ederlerse cezalandırılmalarını doğru olmayacağını, bunun tehlikeli olduğunu, Ruanda, Kamboçya soykırımları için de aynı düşüncede olduğunu söylemiş ve kanun tasarısına oy vermeyeceğini belirtmiştir.

Başta Türk-Fransız Parlamenter Dostluk Grubu Başkanı Michel Dienbacher olmak üzere bazı milletvekilleri de Türkiye'nin görüşlerine yakın konuşmalar yapmışlardır.

Tasarı için on değişiklik önergesi verilmiştir. Bunların arasında tarihi araştırma yapan kişilerin bu tasarı hükümlerinden korunmasını amaçlayanlar da vardı. Ancak bunlar dahi kabul edilmemiştir.⁵³

Lehte ve aleyhte konuşmalardan sonra tasarı mevcut milletvekillerinin çoğunun oyu ile kabul edilmiştir. Fransız Meclis tutanaklarında tasarıya kaç lehte ve kaç aleyhte oy verilmiş olduğu belirtilmemektedir. Basın haberlerine göre lehte oy verenlerin sayısı 38 (*Milliyet* 23 Aralık 2011) ila 44 (*Cumhuriyet*, 23 Aralık 2011) arasında değişmektedir. Bu rakamlar da 577 sandalyelik Fransız Meclisinin 1/10'undan azdır. Ancak Fransız Meclisinin Ermeni konusunda kabul ettiği kanunların hepsi az oy almıştır. Ancak söz konusu kanunlara az oy verilmesinin onların meşruluğuna zarar getirmediğini buna karşın manevi alanda değerlerini veya etkilerini sorgulanabilir kıldığını belirtelim.

Bu konuda değinmemizde yarar olan bir başka husus da Meclis görüşmelerinin öncesinde ve sırasında 5.000 kadar Türkün Millet Meclisi

53 "Fransa'yla Dostluk 38 Kişinin Esiri oldu". *Milliyet*, 23 Aralık 2011.

civarında gösteri yapmış olmasıdır.⁵⁴ Bu Fransa bakımından en yüksek rakamdır ancak bir ay kadar sonra Senato'nun aynı konuyu müzakeresi sırasında gösteri yapan Türklerin sayısı bunun beş katı olacaktır.

6. Meclisin Kabul Ettiği Tasarının İçeriği

Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyenlerin cezalandırılmasını öngören yasal düzenleme, 1881 yılında kabul edilmiş ve o tarihten beri birçok kez değiştirilmiş olan Basın Özgürlüğü Kanununa ekler yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Buna göre söz konusu kanunun 24 bis maddesinde öngörülen cezaların, Fransız Ceza Kanununun 211-1 maddesinde tanımlanan ve Fransız kanununca soykırım olarak kabul edilen bir veya birçok soykırım suçunun varlığını kabul etmeyen ve aşağılayan bir şekilde küçük görenlere de uygulanacağını belirtmektedir.

Fransız kanununca soykırım olarak kabul edilen soykırımlar ise ikidir. Birincisi 1990'de kanunlaşmış olan Yahudi soykırımı, ikincisi ise 2001 yılında kabul edilen Ermeni soykırım iddialarıdır.

24 bis maddesinde öngörülen ceza bir yıl hapis ve 45 Euro para cezası veya bu cezalardan sadece biridir.

Fransız Ceza kanunun 211-1 maddesinde tanımlanan soykırım, Birleşmiş Milletlerin 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin 2. maddesinde yapılan tanımlamanın aynıdır.

Fransız kanununca soykırım olarak kabul edilen soykırımlar ise ikidir. Birincisi 1990'de kanunlaşmış olan Yahudi soykırımı, ikincisi ise 2001 yılında kabul edilen Ermeni soykırım iddialarıdır.

Cezalandırılması öngörülen suç ise bu soykırımların “varlığını kabul etmemek” veya “varlığını aşağılayan bir şekilde küçük görmektir”.

Söz konusu suç şu gerçekleşecektir: Kamuya açık yerlerde ve toplantılarda nutuk söylemek, bağırarak, tehditler savurmak; satılan veya dağıtılan veya kamuya açık yerlerde sergilenen yazı, afiş, resim, gravür, tablo veya amblemler kullanılarak veya elektronik araçlardan (İnternet e-posta) yararlanarak.

Özetlemek gerekirse 1915 olaylarının soykırım olmadığını başkalarının

54 “Paris'te 5000 Kişi Yürüdü” *Milliyet*, 23 Aralık 2011.

duyacağı şekilde söylemek veya başkalarının okuyacağı veya göreceği şekilde yayınlamak 1 yıl hapse ve 45.000 Euro para cezasına çarptırılmak için yeterli olmaktadır. Bir soykırımı reddetmemekle beraber küçük görmek de aynı cezalara çarptırılmak için yeterli sayılmaktadır.

Fransa içinde bu şekilde davranan herkes (Fransız vatandaşı veya yabancı) bu cezaya çarptırılabilir. Diplomatik dokunulmazlığa sahip kişiler (diplomatlar, uluslararası kuruluşlarda diplomatik statüde çalışanlar veya bu kuruluşlarda ülkelerini temsil eden (mesela Avrupa konseyi veya NATO Asamblesi üyeleri gibi kişiler), ilke olarak, bu hükümler gereğince tutuklanamaz ve mahkemeye çıkarılamazlar. Ancak Fransız Hükümeti, mevcut bir kanuna aykırı davrandıkları için bu kişilerin görevine son verilmesini isteyebilir.

Bu kanunun uygulaması için savcıların ya resen ya da şikâyet üzerine harekete geçmesi gerekecektir. Bu arada Basın Özgürlüğü kanununun 48-2 maddesinde yapılan bir değişiklik ile Fransa'daki Ermeni kuruluşlarının bu tür davalara, soykırım kurbanlarının manevî çıkarlarını ve onurunu savunmak üzere "müdahil" olması, diğer bir deyimle davaya taraf olması sağlanmıştır. Bu, Fransa'daki bazı Türk kuruluşlarının ve soykırım savını kabul etmediği bilinen bazı kişilerin Ermeni kuruluşları tarafından, şikâyet edilecekleri ileri sürülerek, baskı altına alınması veya kendilerine bu amaçla şantaj yapılması sonucunu verecektir.

7. Türkiye'de Tasarının Kabulüne Gösterilen Tepkiler

Tasarının kabulünden sonra Türk Dışişleri Bakanlığı aynı gün aşağıdaki açıklamayı yayınlarak Hükümetin tepkisini göstermiştir:

No:305, 22 Aralık 2011, Fransa Ulusal Meclisi'nin Kabul Ettiği Karar Tasarısı Hk.

"Fransa Ulusal Meclisi'nin Türk halkını derinden yaralayan, tarihimizi tek taraflı yorumlara dayanarak karalayan ve bu haksızlığa karşı savunma hakkını elimizden almayı amaçlayan bir kanun tasarısını kabul etmesini şiddetle kınıyoruz. Söz konusu girişim haksızdır, isabetsizdir ve ilgili uluslararası hukuk kurallarına aykırıdır.

Fransız Hükümeti nezdinde yapılan tüm girişimler, dostane ve yapıcı uyarılar ile daha önce verilen sözlere rağmen, bu kadar ciddi bir konunun seçim hesaplarına alet edilmesi son derece talihsiz olmuştur.

Fransa'da 2001 yılında yine hatalı bir yaklaşımla kabul edilmiş olan tek yanlı bir yasanın bu kez yaptırım gücü kazandırılmak suretiyle daha

da olumsuz sonuçlar doğurmasının yolu açılmıştır. Parlamentoların bu tür tasarrufları, siyasi olduğu kadar hukuki ve ahlaki bakımdan da sorunludur.

Bu kanun tasarısı, dar siyasi hesaplarla tarihin siyasileştirilmesi ve ifade özgürlüğünün bizzat demokratik bir kurum tarafından engellenmesinin vahim bir örneğini teşkil etmektedir. Fransa böylelikle, gelişmesinde pay sahibi olduğu evrensel değerleri göz ardı etmeyi tercih etmiş olmaktadır.

Fransa Parlamentosu'nun, tarihi olaylara farklı perspektiften bakan tüm bilim adamları ve araştırmacıların ifade özgürlüğünü kısıtlayan bu girişimi, bilimsel temelde oluşan görüşlerin ortaya konmasını engelleyemez; tek taraflı hafıza dayatmaları tarafımızdan kabul edilemez.

Tasarı, uluslararası hukuk, Avrupa normları, Fransa Parlamentosu'nun kendi raporları ve bizzat Fransa Hükümeti'nin doğrudan konuyla ilgili resmi beyanlarıyla da çelişmektedir.

Fransa Parlamentosundaki bu adım, Türk Hükümeti ve TBMM, Türk halkı ve Fransa dâhil dünyanın çeşitli ülkelerindeki Türk toplumu tarafından son derece haksız bulunmaktadır.

Yüzyıllardır dostluk temelinde gelişen Türk-Fransız ilişkilerine peşin hükümlü bir yaklaşımla ve özensiz adımlarla darbe vurulması tarihi bir hatadır.

Bu gelişme üzerine Paris Büyükelçimizi istişareler için Ankara'ya çağırılmış bulunuyoruz. Sayın Başbakanımız ilk aşamada uygulanacak bazı tedbirleri bugün açıklamıştır. Gelişmelerin seyrine göre ilave tedbirler almayı da tabiatıyla öngörmekteyiz.

Fransa için bir sınav teşkil eden önümüzdeki süreçte, bu girişimin ikili ilişkilerimizde yol açmakta olduğu tahribat daha da vahim boyutlara varmadan harekete geçilmesini ve sonuçta akliselim ile sağduyunun hâkim olmasını temenni ediyoruz".⁵⁵

Bu metnin önemli noktaları tasarının kabul edilmesini kınaması, ayrıca tasarının kabulünü seçim hesaplarına bağlamasıdır. Diğer yandan üzerinde özellikle durulan husus ifade özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Buna bağlı olarak

55 No:305, 22 Aralık 2011, Fransa Ulusal Meclisi'nin Kabul Ettiği Karar Tasarısı Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_305_-22-aralik-2011_-fransa-ulusal-meclisi_nin-kabul-ettiği-karar-tasarisi-hk_.tr.mfa Son Erişim: 8 Şubat 2012

tasarının, uluslararası hukuk, Avrupa normları, Fransa Parlamentosu'nun kendi raporları ve Fransa Hükümeti'nin bazı beyanlarıyla çeliştiği belirtilmekte ve tasarının kabulü Türk-Fransız ilişkilerine vurulan bir darbe olarak nitelendirilmektedir. Son olarak, ikili ilişkilerdeki tahribat daha vahim hale gelmeden Fransız Hükümetinden harekete geçmesi (diğer bir deyimle tasarının Senato'da kabulünü engellemesi) istenmektedir.

Tasarının kabul edildiği gün Başbakan Erdoğan, Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç ile beraber yaptığı basın toplantısından yararlanarak bu konudaki düşüncelerin açıkladı. Başbakan bu durumun Türkiye-Fransa ilişkilerinde çok ağır ve telâfisi zor yaralar açacağını, Başkan Sarkozy'nin bu ilişkileri seçimler için feda ettiğini, bu durumun Fransa'da özgür tartışma ortamını kaldırdığını, Fransız ihtilâlinin özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerinin ayaklar altına alındığını, bu oylamada cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde ırkçılık, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı üzerinden siyaset yapıldığını, Fransa'da sırf kişisel ihtiraslar ve seçim kazanma uğruna Türk düşmanlığı ve İslamofobia üzerinden prim elde etme gayretlerinin kaygı verici olduğunu ifade ettikten sonra “Biz tarihimize gurur duyuyoruz. Bizi sıkıntıya sokacağını düşündüğümüz bir tarihimiz yok. Tarihimize yaşanan her türlü hadise ile yüzleşiyor, bilimsel anlamda tarihin araştırılmasını her zeminde savunuyoruz. Biz bütün arşivlerimizi açtık, varsa başkaları da açsın. Bütün siyasetçiler, hukuk bilimcileri, tarihçiler gelsinler burada çalışsınlar. Tarih parlamentolarda oylamalarla yazılmaz. Olsa olsa tarih parlamentolarda oylamalarla çarpıtılır. Tarihi çarpıtanları, siyasi istismar aracı olarak kullananları tarih dışında halklar affetmez” dedi.

Erdoğan ayrıca, Fransız halkının gerçekleri öğrenmesi için, Afrika'da ve Ortadoğu'da yapılan Fransız soykırımlarını anlatmak için tüm dünya ülkelerinde çalışma yürüteceklerini ve bugüne kadar unutturulmak istenenleri, bu ırkçı, ayrımcı tavrı anlatacaklarını da sözlerine ekledi. Başbakan Fransa'ya karşı aşamalar halinde bazı önlemler uygulanacağını belirterek, ilk önlemleri şu şekilde sıraladı:⁵⁶

1. Paris Büyükelçisinin istişareler için Ankara'ya çağrılması
2. İkili düzeyde gerçekleştirilmesi ön görülen siyasi, askeri, ekonomik içerikli ziyaretlerin iptal edilmesi
3. AB çerçevesinde eşleştirme projelerinde işbirliği yapılmaması
4. Seminer, eğitim, kurs, personel değişimi gibi faaliyetlerin iptal edilmesi

56 “8 Maddelik Yaptırım” *Cumhuriyet*, 23 Aralık 2012.

5. İkili askeri faaliyetler ve ortak tatbikatların iptal edilmesi
6. Bütün üst uçuş ve iniş-kalkış izinlerinin iptal edilip her uçuş için ayrı izin uygulamasına geçilmesi
7. Askeri gemilerin liman ziyaretleri için izin başvurularının reddedilmesi
8. 2012 Ocak ayında iki ülke ekonomi bakanlarının eş başkanlığında yapılması tasarlanan Türkiye-Fransa Ekonomik ve Ticari Ortaklık Komitesi toplantısının iptal edilmesi

Görüldüğü üzere bu önlem veya yaptırımlar ikili ilişkilere bazı kısıtlamalar getirmektedir. Bunlardan Paris Büyükelçisi Tahsin Burcuoğlu'nun istişareler için Türkiye'ye çağırılması hemen yerine getirilmiştir. Diğerleri de zamanı geldiğinde uygulanmaya sokulacaktır.

Başbakan Fransız Millet Meclisinin tasarımı kabul etmesine İslam İşbirliği Teşkilatı Müslüman Toplumlarında Değişim ve Kadının Rolü Konferansında yaptığı konuşmada da tepki göstermiştir. Başbakan, Sarkozy'nin Türk ve Müslüman düşmanlığı üzerinden seçim kazanma hırsı içine girdiğini, böyle tehlikeli oyunlar oynamaktan ne yazık kaçınmadığını ifadeden sonra, Cezayir'de 1945'ten itibaren, tahminen nüfusun %15'inin Fransızların katliamına uğradığını, bunun bir soykırım olduğunu, Cezayirlilerin fırınlarda toplu olarak yakıldığını, şehit edildiğini söyledikten sonra " Sayın Sarkozy bu soykırımı bilmiyorsa, gitsin Babası Paul Sarkozy'e sorsun, Babası 1940'larda Cezayir'deki Fransız Lejyonunda askerlik yaptı. Eminin oğluna Cezayir'deki Fransız katliamı hakkında söyleyecek çok sözü vardır" demiştir.⁵⁷ Ayrıca Sarkozy'nin dedesi Benedick Malla'nın Osmanlı'nın sahip çıktığı Musevilerden biri olduğunu da belirtmiştir.⁵⁸

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de Fransız Meclisinin tasarımı kabulüne tepki göstererek, bunu Türk haklarına karşı saygısızlık olarak gördüğünü ve kınadığını, Fransa'nın kendi değerleriyle çeliştiğini, bundan sonra kimsenin samimi görüşünü ifade edemeyeceğini, tarihçilerin açıklama yapamayacağını, Fransa'nın resmi görüşü dışında görüş bildirenlerinin cezalandırılacağını söyledikten sonra Sarkozy'nin ön yargılı bir kişi olduğunu, bu ön yargıların iki ülke ilişkilerine darbe vurduğunu, Fransa'nın Minsk Grubundan çekilmesi gerektiğini gerektiği söyledi. Cumhurbaşkanı ayrıca, Sarkozy'nin kendisiyle telefonla görüşmemesi konusuna da temasla "savaş zamanında bile

57 Paul Sarkozy bu konuda, Lejyon'da askerlik yaptığını kabul etmekle beraber Marsilya'nın ötesine hiç geçmediğini, yani Cezayir'e gitmediğini ileri sürmüştür. " Soykırımı Babana Sor" *Radikal*, 24 Aralık 2011.

58 "Erdoğan Sarkozy'e Ateş Püskürdü" *CNN TÜRK*, 23.12.2011.

cumhurbaşkanlarının, devlet başkanlarının birbirleriyle konuştuklarını” belirtti.⁵⁹

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 23 Aralık 2011 tarihinde 4. Türkiye Büyükelçileri Konferansının açılışı için yaptığı konuşmada Fransız Millet Meclisinin yasa tasarısını kabul etmesi hakkında, özetle şunları söyledi: “... bütün Avrupalılar ... Fransız Ulusal Meclisinin kararından sonra ... oturup bir kere düşünsünler. Avrupa nereye gidiyor? ... Felsefi olarak nereye gidiyor? Ekonomik olarak nereye gidiyor, siyasi olarak nereye gidiyor?.. Fransa Ulusal Meclisinin aldığı kararla, felsefi ve düşünsel olarak, Avrupa Ortaçağa dönmüştür” dedikten sonra bu kararla Fransız Ulusal Meclisi ve arkasındaki siyasi liderlerin Avrupalılara ne düşünmeleri gerektiğini, neyin düşünülmesinin yasak olduğunu dikte ettirirlerse Ortadoğu’daki diktatörlerle aralarında hiçbir fark olmayacağı söylemiştir. Ayrıca Türkiye’nin kendi görüşlerini her yerde açıkça söyleyeceğini, artık dikte ettirilenleri kabul etmek zorunda olan, IMF kapısında borç verilmesini bekleyen, Sevr paranoyasıyla defansif davranan bir Türkiye’nin olmadığını ifade etmiştir. Davutoğlu Diaspora Ermenileriyle de temasın önemine değinerek “Dini ve Mezhebi ne olursa olsun Anadolu topraklarından göçmüş her birey bizim diasporamızdır. Nerede bir Ermeni varsa gideceğiz ve konuşacağız. Onlarla ortak tarihimizi konuşacağız. 10 asır nasıl beraber yaşadığımızı ama 20. yüzyılın son çeyreğinde... Fransa’nın ve bazı sömürgecilerin... nasıl aramıza fitne soktuğunu anlatacağız.” demiştir. Davutoğlu Anadolu’dan göçmüş kişilerle görüşmenin Rumlar ve diğer azınlıklar için de yapılmasını istemiştir. Davutoğlu, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ilkesi uyarınca artık hattı diplomasi değil sathı diplomasi uygulanacağını (diplomatik alanda her yerde ve her koşulda çalışılacağı) Fransız yasasıyla ilgili olarak sathın da bütün dünya olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Davutoğlu 24 Aralık’ta TRT 1’in “Enine Boyuna” programında gazetecilerin sorularına verdiği cevaplarda Türkiye ile Fransa arasında, Ermeni Sorunu dışında yaşanan gerginlikleri ortaya koymuş ve Orta Doğu’daki son gelişmelerde iki ülkenin çok kez aynı görüş ve tutumda olmadığını, Fransa’nın Tunus’ta Bin Ali’yi, Mısır’da Hüsnü Mübarek’i desteklediğini, Libya’da, BM kararı meşru zemine oturmadan, tek taraflı olarak müdahaleye kalkıştığını ve Türkiye’nin bunlara karşı çıktığını söylemiştir.⁶¹

Davutoğlu 4. Büyükelçiler Konferansı sonunda Edirne’de yapmış olduğu konuşmada Mustafa Kemal’in yeni Türk Devletini düşman algısı üzerine

59 “Gül’den Sarkozy’ye: “Savaşta Bile Yapılmaz” *NTV*, 23.12.2011.

60 IV. Büyükelçiler Konferansı Açılış Konuşmaları, 23 Aralık 2011 http://www.mfa.gov.tr/dorduncu-buyukelciler-konferansi_acilis-konusmalari.tr.mfa Son Erişim: 8 Şubat 2012

61 “Fransa ile Sorun ”Bahar”la Başladı.” *Radikal*, 25 Aralık 2011.

kurmadığını, aksine Balkan Paktının öncülüğünü yaptığını, oysa Fransız liderlerinin (sömürgecilik döneminde) başka milletlere çok acı çektirerek yeni bir tarih inşa etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.⁶²

Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemem Bağış, Başbakan Erdoğan gibi, söz konusu tasarının, 32 yıl önce Paris’te Turizm Ataşesi olan Yılmaz Çolpan’ın katli ile aynı güne rastladığını hatırlatmıştır.⁶³ Ayrıca Fransa’nın Paris’teki Türk diplomatlarını gerektiği gibi koruyamadığı için Türkiye’ye özür borcu olduğunu söylemiştir.⁶⁴ Bu vesileyle, 1973–1986 yılları arasında faal olan örgütlü Ermeni terörünün, esas olarak, Türk diplomatlarını, yakınlarını ve yurtdışındaki diğer Devlet görevlilerini hedef aldığını ve bunlardan 31 kişiyi katlettiğini hatırlatalım.⁶⁵ Fransa Ermeni terörünün en fazla eylem yaptığı ülkedir. O yıllarda Türkiye Fransa’nın Türk diplomatlarını gerektiği gibi korumadığından devamlı olarak yakınmıştır. Şu anda Diaspora Ermenileri gibi Fransa’da resmi makamlar ve hatta kamuoyu bu olayları tamamen unutmuş görünmektedir.

Söz konusu kanunun tasarısının Fransız Millet Meclisinde kabulünden sonra CHP Merkez Yönetim Kurulu aynı gün bu olayı kınamış ve tasarının ifade özgürlüğünü yok eden ve bilimsel araştırmaları engelleyen yapısıyla demokrasi ve insan hakları ilkelerine tamamen aykırı olduğunu, tasarının bundan sonra Senato ve iç hukuk aşamalarında geçersiz kılınmasının beklendiği bildirilmiştir.⁶⁶

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli yazılı bir açıklama yaparak⁶⁷ Fransa, soykırımla ilgili tarihi vesikaları görmek istiyorsa kendi sömürgeci ve kanlı geçmişine bakması gerektiğini, Cezayir ve **Raunda** örneklerini vererek, belirtmiştir. Fransa’daki yasa tasarısının “ahlaksızca ve alçakça bir şantaj vasıtası olarak” kullanıldığını belirten Bahçeli MHP’nin beklenti ve isteğinin Fransız Parlamentosunun içine girdiği tarihi hatadan dönerek sözde soykırım batağından bir an önce çıkması olduğunu, Fransa’nın bu erdemi göstermemesi halinde sadece Fransa tarihi ve demokrasisinin yara almakla kalmayacağını, bunun Türk-Fransız ilişkileri üzerinde vahim yansımaları

62 “Balkanlarda Tarihin Yeniden Normalleşmesini İstiyoruz” *Zaman*, 30 Aralık 2011.

63 “France Owes Turkey An Historic Apology For Failing to Protect Turkish Diplomats From Armenian Terrorists” *Anadolu Ajansı*, 23 Aralık 2011.

64 Fransa’da öldürülen Türk diplomat ve görevlileri şunlardır. 1975 yılında Büyükelçi İsmail Erez ve Şöforü Talip Yener, 1979 yılında Turizm Müşaviri Yılmaz Çolpan, 1981 yılında çalışma Ataşesi Reşat Morali, Din Görevlisi Tecelli Arı ve Güvenlik Ataşesi Cemal Özen

65 Ermeni Terörü esas itibarıyla Türk diplomatları ve diğer kamu görevlilerini hedef almakla beraber, özellikle bombalama olaylarında Türk ve Türk olmayan bireyleri de öldürmüştür. Bunların sayısı 39 olup, böylelikle Türk olan ve olmayan maktullerin toplamı 70 kişidir. Ermeni Terörünün dünya çapında neden olduğu ölüm, yaralama ve rehlin alma olayların toplam sayısı ise 699’dur. Bu olayların en fazla olduğu ülke, 292 olayla Fransa’dır.

66 “CHP Fransa Ulusal Meclisi’ni Kınadı” *Anadolu Ajansı*, 22.12.2011.

67 “Bahçeli’den Fransa’ya Çok Sert Çıkış” *DHA*, 21 Aralık 2011.

olacağını ve böyle bir hareketin karşılıksız kalmasının beklenemeyeceğini ifade etmiştir.

TBMM Başkanı Cemil Çiçek tasarının Fransız Millet Meclisinde kabulünden sonra Fransa ile dostluk ilişkisi sürdürmenin artık anlamı kalmadığını belirterek bu durum telâfi edilinceye kadar TBMM'deki Türkiye-Fransa Dostluk Grubu'nun faaliyet göstermeyeceğini bildirmiştir.⁶⁸

Fransa'nın tutumuna gelince bu konuda basının davranışını ve Devlet adamlarının beyanlarını ayrı ayrı incelemek gerekmektedir.

Söz konusu tasarı ve yarattığı tepkiler hakkında Fransız basınında haber veya yorum olarak pek çok yazı yayımlanmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu konuya Ermeni soykırımı iddiaları açısından değil (Fransa'da bu iddialar, genellikle, gerçek olarak kabul edilmektedir) ifade özgürlüğü açısından ele alınmış ve tartışılmıştır. Oysa basının bu tutumu ne Millet Meclisinde ne de daha sonra Senato'da kale alınmamıştır. Bunun nedeni, söz konusu tasarının ve genelde Ermeni sorununun Fransa'nın önde gelen sorunları arasında yer alamaması, böyle olduğu için de siyaset adamlarının bu konuda fikir beyan etmede kendilerini daha özgür görmeleridir.

Fransız Devlet adamlarına gelince Başkan Sarkozy'nin, bu konuya değinmemek için özel bir çaba gösterdiği kanısı edinilmiştir. Ancak, Çekya'nın eski Cumhurbaşkanı ve tanınmış yazar Vaclav Havel'in cenaze törenlerine katılmak için gittiği Prag'da gazetecilerin sorularına muhatap olunca cevap vermek durumunda kalmıştır. Basında yer aldığı şekliyle cevabı şudur: “Türk dostlarımızın inançlarına saygılıyım. Büyük ülke, büyük uygarlık, onlar da bizim inançlarımıza saygı göstermelidirler.⁶⁹ Fransa kimseye ders vermiyor, ama Fransa ders almak da istemiyor. Fransa egemen bir şekilde siyasetini belirliyor. Fransa izin istemiyor. Fransa'nın inançları (var), insan haklarına, hatıraya saygısı var.” Kısaca Sarkozy'nin söz konusu tasarının kanunlaşma sürecine Türkiye'nin gösterdiği tepkilerden rahatsız olduğu ve Türkiye'ye, üstü kapalı bir şekilde, “Bizim işlerimize karışmayın” mesajını vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ne var ki bu konu en az Fransa kadar Türkiye'yi de ilgilendirmektedir.

Bu arada Millet Meclisi Başkan Bernard Accoyer ile Senato Başkanı Jean-Pierre Bel'in de ifade özgürlüğünü zedeleyeceği düşüncesiyle bu tasarıya taraftar olmadıkları ancak bu kanunun kabulünü önlemek konusunda bir çaba göstermedikleri de görülmüştür. Bunun nedeni gerek iktidar partisi olan UMP

68 “Dostluk'un Anlamı Kalmadı” *Yeni Şafak*, 24 Aralık 2011.

69 “Sarkozy'e Twitter'den Yanıt” *Anadolu Ajansı*, 23 Aralık 2011.

gerek başlıca muhalefet partisi olan Sosyalistlerin çoğunluğunun böyle bir kanuna taraftar olmasıdır. Diğer bir deyimle adı geçen başkanlar partilerinin çoğunluğu ile mücadele etmek istememişlerdir.

Başbakan François Fillon'un da bu konuya karışmamaya özel bir itina gösterdiği gözlemlenmiştir. Ancak esas itibariyle tasarının ifade özgürlüğünü zedeleyeceğini düşündüğü ve bu konuda Dışişleri Bakanı Juppé'yi desteklediği basınında ileri sürülmüştür.⁷⁰

Yukarıda birçok kez değindiğimiz Alain Juppé 1993–95 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı ve 1995–1997 yıllarında da Başbakanlık yapmış kıdemli bir Devlet adamıdır. Halen Dışişleri Bakanlığı yanında Fransa'da ayrıca önemi olan “Devlet Bakanlığı” unvanına da sahip olduğundan Hükümette, Başbakanın sonra gelen ikinci kişidir. Juppé öteden beri bu tasarıya taraf olmamıştır. Nitekim tasarının Millet Meclisi tarafından kabulünden sonra “Bu girişimin uygun olmadığını düşünüyorum, ancak Meclis kabul etmiştir” diyerek durumu kabullenmiş ve ardından “Şimdi sakin bir şekilde ilişkileri ele almayı deneyelim. Bunun zor olduğunun bilincindeyim. Ancak zaman gereğini yapacaktır”⁷¹

Türkiye'nin en büyük sıkıntısı da buradadır, yani başta Fransa olmak üzere muhataplarını, Fransa'nın bu girişimine karşı göstermekte olduğu şiddetli tepkileri sürdüreceğine ikna edememesindedir. Bu da 2001 yılı kanunundan sonra gösterilen şiddetli tepkilerin çok kısa zamanda unutulmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

sözleriyle zamanla Türkiye-Fransa ilişkilerinin normale dönebileceğini ifade etmek istemiştir. Aslında Türkiye'nin en büyük sıkıntısı da buradadır, yani başta Fransa olmak üzere muhataplarını, Fransa'nın bu girişimine karşı göstermekte olduğu şiddetli tepkileri sürdüreceğine ikna edememesindedir. Bu da 2001 yılı kanunundan sonra gösterilen tepkilerin çok kısa zamanda unutulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu arada Juppé'den başka İçişleri Bakanı **Claude Guérant** ve Kültür Bakanı **Frédéric Mitterant**'ın da söz konusu tasarıya karşı olduğunu belirtelim. Buna karşın Parlamentoyla ilişkiler Bakanı Patrick Ollier, yukarıda da açıkladığımız gibi, belki de görevi olmasının da etkisiyle, tasarımı tam anlamıyla desteklemiş ve bu desteğini, başarılı denebilecek bir şekilde, Senato'daki müzakerelerde de sürdürmüştür.

Ermeni soykırımı iddialarının reddedenlerin cezalandırılmasını öngören bir kanun çıkartılması konusu Fransız Sosyalist Partisini zora sokmuştur. Bu partinin böyle bir kanun çıkarılmasına hiçbir itirazı yoktur. Ancak, gerek

70 “La Crise franco-turque fait grincer des dents au sein du gouvernement à Paris” AFP, 25 Aralık 2011.

71 A.g.e.

Cumhurbaşkanlığı gerek Parlamento seçimleri arifesinde bu konuda Sarkozy'nin girişimde bulunması, kendilerini geri plana ittiği için, Sosyalistler rahatsız olmuş, ancak Sosyalistler, bağlayıcı bir karar almamakla beraber, tasarıya olumlu oy verileceğini de belirtilmişlerdir.⁷²

Fransız Ermenileri tasarının Millet Meclis tarafından kabulünden memnunluk duymuşlardır. Fransa'daki tüm Ermenileri temsil ettiğini iddia eden "Fransa'daki Ermeni Kuruluşları Koordinasyon Konseyi" yayınladığı bir açıklamayla icra ve yasama güçlerini baskı ve tahditlere dayanmalarından ötürü kutlamış ve ayrıca büyük bir konsensüs (?) ile oylanan bu tasarının en kısa zamanda Senato tarafından da kabulünü istemiştir.⁷³

Ermenistan'a gelince Başkan Sarkisyan Sarkozy'e bir mektup göndererek, Sarkozy'nin Ermenistan'a son ziyareti sırasında Ermeni soykırımının (Türkiye tarafından) tanınması hakkındaki sözlerinin, Ermeni-Fransız dostluğuna verdiği önemin en iyi kanıtını oluşturduğunu belirttikten sonra, tasarının kabulü nedeniyle şükranlarını bildirmiştir.⁷⁴

Dışişleri Bakanı Nalbantyan ise bu konudaki açıklamasında Fransa'nın insan haklarına verdiği büyük önemi belirtmiş,⁷⁵ Beyrut'a oturan Kilikya Ermeni Patriği Aram I ise, Başkan Sarkozy'e gönderdiği bir mektupta Sarkozy'nin ve Fransa'nın insan haklarını savunmadaki önemli rolünü vurgulamış, tasarının kabulünden dolayı mutluluğunu belirterek, Ermeni soykırımını inkâr etmenin yeni soykırımlarla neden olmuş olduğu gibi doğru olmayan bir şablon fikri tekrarlamıştır.⁷⁶

ABD'ye gelince, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mark Toner Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini desteklemeye devam ettiklerini belirtmekle yetinmiştir. İsmi verilmeyen bir üst düzey diplomat ise ABD'nin iki yakın müttefiki olan Türkiye ve Fransa arasındaki gerginliğin hızlı bir şekilde yatışmasını umduklarını söylemiştir.⁷⁷ Ancak bir ay kadar sonra Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, ifade özgürlüğü bağlamında, bu tasarıya açıkça cephe alacaktır.

Avrupa Birliği de bu olaya ihtiyatla yaklaşmıştır. AB Komisyonun genişleme ve komşuluk politikasından sorumlu üyesi Stefan Füle bir soruya cevaben

72 "Génocide Arménien: Un Peu Électoraliste de s'en Occuper Maintenant" *Armenews*, 22 Aralık 2011.

73 "Communiqué de Conseil de Coordination des Organisations Arméniennes de France" *Armenews*, 23 Aralık 2011.

74 "France Reiterated Its Commitment to Universal Values; Sargsyan Tells Sarkozy" *Armradio.am*, 23 Aralık 2011.

75 RFE/RL, 23.12.2011

76 "Catholicos Aram I Hails France's Adoption of Genocide Bill" *Tert.am* 23.12.2011.

77 *Haber7.com*, 23 Aralık 2011

AB'nin işinin tarih yazmak değil, uzlaşmayı sağlamak olduğunu,⁷⁸ ilke olarak bir üye ülke meclisinin inisiyatifini konusunda yorum yapmadıklarını⁷⁹ söylemiştir.

İslâm Konferansı Örgütü (İKÖ) Genel Sekreteri **Ekmelettin** İhsanoğlu ise Fransa'nın bir yandan ifade özgürlüğünün şampiyonluğunu yaparken diğer yandan tarihi bir olayın tartışılmasını yasaklamakla içine düştüğü çelişkiye dikkat çekmiş, İKÖ'nün bu anlamsızlığı reddettiğini, Fransız Cumhuriyetinin temelinde özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin bulunduğunu, kabul edilen tasarının bunlardan en az ikisini ihlâl ettiğini söylemiştir. İhsanoğlu Avrupa'nın ifade özgürlüğü konusunda kabul edilemez bir çelişki içinde olduğunu belirterek bu konuda, söz konusu tasarının kabul edilmesine karşılık, Hazret-i Muhammed'e hakaret niteliğindeki karikatürlerin ifade özgürlüğü ileri sürülerek savunulmasını göstermiştir.⁸⁰

Azerbaycan'da gerek resmi makamlar gerek basın bu tasarıya karşı çıkmıştır. Ayrıca başta Fransa olmak üzere tasarıya karşı Türklerin yaptığı gösterilere Azeriler de katılmıştır.

8. Tasarının Senato Anayasa Komisyonunda Görüşülmesi ve Kabul Edilemez Bulunması

Millet Meclisinin söz konusu tasarımı kabul etmesinden sonra Senato'nun da bu metni ele alıp incelenmesi ve müzakere etmesi gerekiyordu. Başkanlık ve parlamento seçimleri nedeniyle Meclislerin 22 Şubatta tatili öngörülüyordu. Noel ve yılbaşı tatilleri çıkarıldığı takdirde bu metnin Senato tarafından incelenmesi içi bir buçuk ay kadar bir zaman vardı. Oysa gündemde çok daha acele tasarılar olduğundan normal koşullarda Senato'nun bu tasarımı ele alması beklenemezdi. Ancak Hükümet tasarının öncelikle incelenmesini isterse Senato gündeme almak durumundaydı. Ancak Başkan Sarkozy'nin, tasarımı Millet Meclisinden geçirdikten ve böylece Ermenileri memnun ettikten sonra, Türkiye ile ilişkileri dikkate alarak, Senato'ya gitmekte acele etmemesi olasılığı mevcuttu. 2006 yılında Millet Meclisinin kabul ettiği benzer bir tasarının Senato tarafından incelenmesi için beş yıl geçtiği hatırlandıkta bu tür gecikmeler Fransız sisteminde normaldi. Başkan Sarkozy'nin birden tutum değiştirerek tasarımı Millet Meclisinden geçirmesi karşısında zor duruma kalan Sosyalistler, bir kez daha oyuna gelmemek için, tasarının hemen Senato'ya gönderilmesini sağlamağa çalıştılar ve bu çerçevede Sosyalist Partisi Senato Grup Başkanı François Repsamen

78 "Füle, AB'nin Görevi Tarih Yazmak Değil" *Sabah*, 22 Aralık 2011.

79 "Tarihi Yargılamak AB'nin Görevi Değil" *Zaman*, 22 Aralık 2011.

80 "OIC Calls French Genocide Vote 'nonsens', Reject It" *Today's Zaman*, 23 Aralık 2011.

hükümetten tasarının en kısa zamanda Senato gündemine aldırmasını istedi.⁸¹ Bu öneriyi kabul etmek durumunda kalan Hükümet, Parlamento ile ilişkiler Bakanı Patrick Ollier'in ağzından, tasarının Ocak ayının son sekiz günü içinde Senato'da görüşüleceğini bildirdi.⁸²

Bundan sonra şu yol izlenecekti. Fransız mevzuatına göre kanun teklifleri önce Senato'nun kısaca "Anayasa Komisyonu" olarak adlandırılacağı bir komisyonda ele alınarak "kabul edilebilirlik" açısından incelenecek ve bu hususta bir rapor hazırlanarak Senato Genel Kuruluna gönderilecekti. Genel Kurul bu raporu görüşerek kanun teklifinin "kabul edilirligi" veya "kabul edilmezliğı"ne karar verecekti. Komisyonun önerisi "kabul edilebilir" ise ve Senato da bunu onaylarsa kanun tasarısının görüşülmesine başlanacaktı. Aksine Komisyonun önerisi "kabul edilemez" ise ve Senato bunu onaylarsa kanun tasarısı görüşülmüyordu. Senato Komisyonun "kabul edilemez" önerisini onaylamaz ise bu "kabul edilir" anlamına geliyor ve tasarının görüşülmesine başlanıyordu. 2011 yılının Mayıs ayında Ermeni soykırım iddialarının cezalandırılmasına dair başka bir tasarımı Anayasa Komisyonu "kabul edilmez" bulmuş, bu öneri Senato Genel Kurulu tarafından onaylanınca tasarı görüşülmemiştir. Aşağıda açıklayacağımız üzere bu kez aksi olacak, Anayasa Komisyonu tasarı hakkında "kabul edilemez" kararı verecek ancak Senato Genel Kurulu bunu onaylamayacak ve tasarı görüşüldükten sonra kabul edilecektir.

Millet Meclisi'nden gelen kanun tasarısı 18 Ocak 2012 tarihinde, 49 üyesi bulunan Anayasa Komisyon'da görüşüldü ve 23 lehte 9 aleyhte ve 8 çekimser oyla "kabul edilmez" olduğuna karar verildi.⁸³

Komisyon Başkanı Sosyalist Partisi'nden senatör Jean-Pierre Sueur parlamentonun bir mahkeme olmadığını, kanun tasarısının hiçbir hukuki temele dayanmadığını ayrıca Avrupa Birliği'nin 2008 tarihli Çerçeve Kararı'nı ancak kısmen dikkate aldığını ve bu metnin ifade özgürlüğü ve bilimsel araştırma özgürlüğü yönünden Anayasa ilkeleriyle çekiştiğini söyledi. Sueur oylamada Sosyalistlerin de UMP'nin de aralarında bölündüğünü ve komisyon kararını kabul edenlerin arasında Sosyalistlerin çoğunlukta olduğunu ifade etti.⁸⁴

Anayasa Komisyonu'nun bu kararı Fransa'daki Ermeni kuruluşları Federasyonu'nun eleştirilerine hedef oldu. Federasyon Eş Başkanı Papazyan

81 "Génocide Arménien : Rebsamen (PS) Demande au Gouvernement d'Inscrire le Texte au Sénat" *Armenews*, 26.12.2011.

82 "Patrick Ollier: Génocide Arménien, le Texte à l'ordre du Jour du Sénat Fin Janvier" *AFP*, 4 Ocak 2012.

83 "La Commission des lois du Sénat Rejettele le Texte Contre la Négation du Génocide arménien" *Le Monde*, 18 Ocak 2012.

84 "İnkâr Yasası. Ret Kararı" *Hürriyet*, 19 Ocak 2012.

Türkiye'nin uyguladığı tehdit ve baskılar sonucunda Komisyonun bu kararı aldığını ileri sürdü. Komisyon'da lehte oy kullanan senatörlerin Türkiye'ye kaç kez gittiklerini iyi hesaplamak gerektiğini söyledi. Millet Meclisi'ne kanun teklifini sunan Valérie Boyer ise Sosyalist Partisi'ni kendi üyelerine hâkim olmamakla suçladı.⁸⁵

Anayasa Komisyonu'nun bu konuda hazırladığı raporun⁸⁶ incelenmesinden tasarının “kabul edilmezliğinin” başlıca şu nedenlere dayandırılmış olduğu görülmektedir.

Önce yasa koyucunun tarihi alana müdahale etmesinin “tarihi olaylara ilişkin kanunlar çıkarmasının” bazı yasal sorunlar ortaya çıkardığı belirtilmektedir.

İkinci olarak soykırım reddinin suç haline getirilmesinin bazı hukuki güçlükler yarattığı üzerinde durulmakta ve bu çerçevede, Fransız Anayasası'nda yer alan suç ve cezaların yasallığı ilkesine, fikir ve ifade özgürlüğü ilkesine, araştırma yapmak özgürlüğü ilkesine aykırı olabileceği ifade edilmektedir.

Üçüncü olarak bu yasa tasarısının Avrupa Birliği'nin 2008 tarihli Çerçeve Kararı'nın uygulanmasını amaçladığı bildirilmesine karşılık hazırlanan metinde bu uygulamanın çok yetersiz bir şekilde yapılmış olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca bu tasarı kanunlaştığı takdirde, tasarıya karşı olanların, büyük bir olasılıkla Anayasa Konseyine (Anayasa Mahkemesine) gideceklerine, bu durumda Anayasa'ya uygunluğu çok şüpheli olan 2001 yılı kanunun (Ermeni soykırım iddialarını Fransa tarafından tanınmasına ilişkin kanun) Anayasa Konseyi tarafından Anayasa'ya uygun olmadığına karar verilebileceğine dikkat çekilmiştir.

Son olarak Ermeni soykırımını inkâr edenlere karşı mücadele edilmesine olağan sağlayan başka hukuk yolları bulunduğu da belirtilmiştir.

Senato Anayasa Komisyonu'nun bu kararı Türkiye'de memnurlukla karşılanmıştır. Dışişleri Bakanlığı bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

No:17,18 Ocak 2012, Fransa Senatosu Kanunlar Komisyonu'nun Aldığı Karar Hk.

85 “Komisyon Kararı Ermenileri Kızdırdı”. *Zaman.com.tr*, 21 Ocak 2012.

86 Rapport Fait au nom de la Commission des lois constitutionnelles..... sur la proposition de loi, Adoptée par l'Assemblée Nationale, visant à réprimer la contestation de l'existence des génocides reconnus par la loi. No.209 (2011-2012), Engestré à la Présidence du Sénat le 18 janvier 2012

Fransa Senatosu Kanunlar Komisyonu, bugünkü kararıyla sağduyusunu ve hukuka saygısını bir kez daha ortaya koymuştur. Şimdi Senato Genel Kurulu'nun da Kanunlar Komisyonu'nun bu kararına uyarak 23 Ocak günü aynı sağduyuyu sergilemesini bekliyoruz.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu Komisyonun bu kararı hakkında, Fransız yasalarına göre bile bu teşebbüsün ne kadar hukuk dışı olduğunu ortaya koyduğunu belirttikten sonra Senato'da akliselim'in hâkim olacağını ve yasanın gündeme getirilmeyeceğini ümit ettiğini söylemiştir.⁸⁷

Her ne kadar basında bu mektubun gönül alıcı veya yatıştırıcı olduğu gibi bazı yorumlar yapılmışsa da kanımız mektubun Türkiye ile Fransa arasındaki derin ve giderilmesi çok zor görüş ayrılıklarını ortaya koymuş olduğu merkezindedir. O nedenle bu mektubun iki ülke arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi yolunda bir etkisi olmamıştır.

Aynı günlerde ancak büyük olasılıkla Anayasa Komisyonu kararından hemen önce Sarkozy Başbakan Erdoğan'a bir mektup gönderdi. Bu mektubun Başkan Erdoğan'ın Aralık ayı ortalarında Sarkozy'e yolladığı ve yukarıda içeriğine değindiğimiz mektubuna cevap olduğu anlaşılıyordu. Basın haberlerine göre Sarkozy, yasanın amacının Fransız toplumunun (Ermenileri kastetse gerekir) uzun süredir yaşadığı inkâr (soykırım iddialarının inkârı) duygusunu gidermek ve yüz yıllık (yani 1915'ten beri) yaraları sarmak olduğunu belirtmekte, yasanın kanunla kabul edilen tüm soykırımları ilgilendirdiği, ne bir halkı ne de bir devleti

hedef almadığı, Türk halkının Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında yaşadığı acının çok iyi bilindiği, tarihle yüzleşmenin kolay olmadığı ancak Fransa'nın bunu yaptığı ileri sürülmektedir. Fransa'nın köle ticaretinden sorumlu olduğunu kabul ettiği, Alman işgali sırasında Fransa'da yaşayan Yahudilerin toplanarak kamplara gönderilmesindeki rolünü tanıdığı, kendisinin şahsen 2007 yılında Cezayir'de yapmış olduğu bir konuşmada Fransa'nın Cezayir'de yaptıklarını kınadığını belirten Sarkozy ayrıca Türkiye'nin büyük bir ülke olduğu gibi bir iltifattan ve aklın hâkim gelmesini dilediğini ifadeden sonra daha tehditkâr bir edayla bu yasayla ilgili olarak atılacak aşırı adımların iki ülke arasındaki çok yönlü ilişkilere zarar vereceğini, vahim sonuçlar yaratacağını ve bu konudaki sorumluluğun da girişim sahiplerine (Türkiye'ye) ait olacağını ileri sürdü.⁸⁸

Her ne kadar basında bu mektubun gönül alıcı veya yatıştırıcı olduğu gibi bazı yorumlar yapılmışsa da kanımız mektubun Türkiye ile Fransa arasındaki

87 "Ermeni Tasarısı Anayasa'ya Aykırı" *Sabah*, 19 Ocak 2012.

88 "Sarkozy'den Gönül Alma Mektubu" *Hürriyet*, 20 Ocak 2012.

derin ve giderilmesi çok zor görüş ayrılıklarını ortaya koymuş olduğu merkezindedir. O nedenle bu mektubun iki ülke arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi yolunda bir etkisi olmamıştır.

Bu arada TBMM Dışişleri Komisyonu, BDP hariç, oy birliği ile bir bildiri kabul ederek, özetle, Senato Kanunlar Komisyonu'nun bu tasarının kabul edilmezliğine karar vermesinin Senato'nun geleneksel akıllığının göstergesini oluşturduğu, ayrıca, 2011 Mayıs ayında yine benzer bir yasa teklifi konusunda aynı doğrultuda verilen kararlar tutarlı olduğu, bu yasa tasarısının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlali anlamına geldiği, Fransa'da önde gelen tarihçilerin Fransız tarihindeki tartışmalı olayların tarihçilerin değerlendirmesine bırakılması gerektiğini belirttikleri, Türkiye'nin de öteden beri geçmişteki tartışmalı olayların ulusal siyasi kurumlar yerine tarihçiler tarafından değerlendirilmesi gerektiğini savunduğu ve Cezayir ve uluslararası mahkemelerce kabul edilmiş soykırımlar konusunda sessiz kalan Fransız Parlamentosu'nun Ermeni iddialarını kabul etmeyenleri cezaya tabi tutmasının, siyasi oportünizm ve açık bir ikiyüzlülük teşkil edeceği ifade edildi. Diğer yandan, bu sürecin Ermeni iddiaları konusunda Fransa'nın tutumuna dair Türk kamuoyunda mevcut olumsuz izlenimi daha da derinleştirdiği, bunun mevcut işbirliğini olumsuz etkileyeceği ve önemli bir potansiyel taşıyan ilişkilere de onarılamaz şekilde zarar vereceği belirtilerek sağduyunun Senato Genel Kuruluna hâkim olmasının ümit edildiği bildirildi ve söz konusu yasa tasarısının Senato'da kabul edilmesi halinde Türkiye'nin Fransa ile ilişkiler bakımından gerekli adımları atmamak mecburiyetinde kalacağı ifade edildi.

9. Kanun Tasarısının Senato'da Görüşülmesi ve Kabulü

Fransız Hükümeti'nin bu kanunu bir an evvel çıkarmak istemesinin sonucu olarak Senato Kanunlar Komisyonu'nun "kabul edilemez" kararından 4 gün sonra (hafta sonu günleri hariç tutulursa 2 gün sonra) Senato Genel Kurulu söz konusu kanun tasarısını görüşmeye başlamış ve bu konuya 2 saat ayrılmışken görüşmeler 7,5 saat kadar sürmüştür. Salonda, zaman zaman değişmekle beraber, 60-70 civarında senatör bulunduğu görülmüştür. Aşağıda değineceğimiz gibi, oy verenlerin sayısı bunun çok üzerindedir. Bu, vekâlet yoluyla oy kullanılabilmesinden ileri gelmektedir.⁸⁹

Hükümeti temsil eden Parlamento ile İlişkiler Bakanı Patrick Ollier Senato'da yaptığı konuşmada, özetle, inkârcılığın ortak belleğe yapılan en büyük hakaret olduğu, Fransız toplumunun inkârcılığa karşı mücadele etmesi gerektiği, bu tasarının bir bellek kanunu olmadığı, Ermeni soykırımını resmen

89 Vatan, 24 Ocak 2012

tanıyan 2001 yılı kanunun normal bir sonucu olduğu, diğer yandan Avrupa Birliği'nin 2008 yılı Çerçeve-Kararı'nın uygulanmasını amaçladığı, kendileri için de ifade özgürlüğünün çok değerli olduğu ama bu özgürlüğün kötüye kullanılmaması gerektiği üzerinde durmuştur. Patrick Ollier bu arada Türkiye'den "saygı gösterdikleri ve ilişkileri geliştirmeyi arzu ettikleri büyük bir ülke" olarak bahsetmiş ve Türkiye ile olan ilişkilerin sarsılmayacak kadar güçlü olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin Fransa ile olan ilişkilerinin neredeyse dondurulduğu bir sırada bunların sarsılmayacak kadar güçlü olduğunu ifade etmek en azından aşırı bir iyimserlik olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Diğer yandan bu tür ifadelerin ve devamlı olarak Türkiye'nin büyük bir ülke olduğundan bahsedilmesinin Türkiye'yi yatıştırmaya yönelik olduğunda da şüphe yoktur.

Kanunlar Komisyonu Başkanı Jean-Pierre Sueur, Bakan Ollier'nin hiç değinmediği bir hususu ele alarak bu metnin sadece Ermeni soykırımını ilgilendirdiğini vurguladıktan sonra Kanunlar Komisyonu raporunun tasarımı tamamen hukuksal açıdan incelediğini ve çeşitli siyasi görüşlere sahip senatörler tarafından çoğunlukla kabul edildiğini, bu arada Ermenilerin çekmiş olduğu acıların küçümsenmediğini, ancak kamuya açık yerlerde nelerin konuşulup konuşulmayacağı gibi hususların kanun tarafından saptanamayacağını, tasarının Anayasa'ya sansür koyma tehlikesi taşıdığını ve kanunların tarih hakkında karar veremeyeceğini söyledikten sonra raporda yer alan suç ve cezaların yasallığı, fikir ve ifade özgürlüğü, araştırma yapma özgürlüğü gibi Anayasal ilkelere değinmiştir.

Tasarı hakkında 12 Senatör söz almış, bunlardan 5'i Anayasa Komisyonu raporunun kabulü (diğer bir deyimle Kanun Tasarısı'nın reddi), 7'si ise reddi (diğer bir deyimle tasarının görüşülmesi) yönünde görüş bildirmişlerdir. Daha sonra oylamaya geçilmiştir.

Tasarının kabul edilemez olduğuna dair birinci önerge uzun görüşmelerden sonra 86'ya karşı 167 oyla reddedilmiştir.

Tasarının müzakeresine gerek olmadığına dair ikinci bir önerge 81'e karşı 171 oyla reddedilmiştir.

Tasarının Anayasa Komisyonu'na iade edilmesine ilişkin üçüncü bir önerge ise 42'ye karşı 196 oyla reddedilmiştir.

Bu oylamalar tasarının kabulü yönüne Senato'da bir çoğunluk bulunduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Daha sonra tasarının incelenmesine geçilmiştir. Ancak konu Kanunlar

Komisyonu raporunun müzakeresi sırasında etraflıca tartışıldığı için, bu bölümde daha az sayıda Senatör söz almış ve genellikle yukarıda değindiğimiz görüşler yeniden dile getirilmiştir.

Son olarak tasarıda değişiklik yapılmasına dair 7 önerenin hepsi reddedildikten sonra (metinde yapılacak en küçük değişiklik tasarının Millet Meclisi'ne iadesini gerektirmektedir) tasarının tamamı oya konmuş ve 86'ya karşı 127 oyla kabul edilmiştir.⁹⁰

Söz konusu 127 lehte oyun partilere bölünmesi şöyledir: İktidardaki UMP 57, Sosyalistler 56, Cumhuriyetçi Merkez Birlik Grubu 1, Komünistler 11 ve Bağımsızlar 2.

Tasarıya karşı oy verenlerin partilere bölünmesi şu şekildedir: UMP 19, Sosyalistler 26, Cumhuriyetçi Merkez Birlik Grubu 12, Demokratik Sosyal Avrupa Birliği 15, Komünistler 4, Yeşiller 10.⁹¹

Burada dikkati çeken husus, parlamentolardaki klâsik Sağ ve Sol bölünmesinin bu oylamada görülmemesidir. Bölünme partilerin içinde olmuş ve aynı partiden tasarıya hem lehte hem de aleyhte oy verenler çıkmıştır. UMP oylarında Başkan Sarkozy'nin etkisi kendisini göstermektedir. Buna karşın, Fransa'da Ermeni soykırım iddialarının şampiyonu denebilecek olan Sosyalistlerde kanun tasarısına karşı önemli sayılabilecek sayıda olumsuz oy görülmüştür. Ancak bu olgunun soykırım iddialarından çok ifade özgürlüğünün korunması ile ilgili olduğu bilinmektedir.

Senato'daki oylamayla hakkında belirtmek istediğimiz bir diğer husus, esas itibarıyla hukuki bir konuya ilişkin olan söz konusu tasarının, Fransız Anayasası'nda yer alan bazı ilkelere aykırı olmasına ve bu aykırılıkların Senato Kanunlar Komisyonu raporunda açıkça belirtilmesine rağmen, hukuki mülahazalar bir yana bırakılarak, Başkan Sarkozy'nin isteği üzerine ve seçimlerde yararlı olabileceği gibi tamamen siyasi nedenlerle kabul edilmiş olmasıdır.

Bu konuda üstünde durmak istediğimiz bir başka husus Fransa'daki Türklerin, başta Almanya olmak üzere komşu ülkelere gelen Türklerin de katılımıyla, Paris'te büyük gösteriler düzenledikleridir. Bu gösterilere katılanların sayısı hakkında değişik rakamlar verilmekle beraber (bu rakamlar 50 bine kadar çıkmakta ise de genel kanı 25 binden az olmadığıdır⁹²)

90 Bu bölümdeki bilgiler Fransız Senatosu'nun "Compte rendu analytique officiel du 23 janvier 2012, Répression de la Négation des Génocides" başlıklı belgesinden alınmıştır.

91 "8 Ay Önce "Hayır" Dediler Seçim Yaklaşınca Geçirdiler" *Milliyet*, 24 Ocak 2012.

92 "İnkâr Yasası Türkleri Birleştirdi" *Yeniçağ*, 24 Ocak 2012.

Fransa'da en büyük Türk gösterilerinin gerçekleştirilmiş olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Bu durum Başbakan Erdoğan'ın da dikkatini çekmiş ve gelecekte benzer olaylara yüz binlerce Türkün katılabileceğini söylemiştir. Avrupa'da bir süreden beri arttığı görülen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı hatırdada tutulduğunda bunlara karşı çok sayıda Türkün gösteri yapmasının, Fransa tecrübesinden sonra, artık mümkün hale geldiği görülmektedir. Kısaca Fransa'daki bu olay, Türklerin birlikte hareket ettikleri takdirde, Avrupa'da büyük bir güç oluşturabildiklerini kanıtlamıştır. Diğer yandan, Türklerin sayısının çok yüksek olmasına rağmen, kayda değer bir taşkınlık yapılmamış olması da önemlidir. Bu arada Senato civarında Ermenilerin de gösteri yaptığını ancak sayılarının Türklere nazaran az olması nedeniyle pek dikkat çekemediklerini belirtmemiz gerekmektedir.

10. Tasarının Senato'da Kabulüne Gösterilen Tepkiler

Tahmin edileceği gibi tasarının kabul edilmesine ilk tepki Türkiye Dışişleri bakanlığından geldi. Bakanlık bu konuda şu açıklamayı yayınladı:

Avrupa'da bir süreden beri arttığı görülen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı hatırdada tutulduğunda bunlara karşı çok sayıda Türkün gösteri yapmasının, Fransa tecrübesinden sonra, artık mümkün hale geldiği görülmektedir.

No:23, 23 Ocak 2012, Fransa Senatosu'nda Kabul Edilen Yasa Tasarısı Hk.

İktidardaki Halk Hareketi için Birlik (UMP) milletvekilleri tarafından Ulusal Meclis'e sunulan ve amacı 1915 olaylarına ilişkin soykırım iddialarının sorgulanmasının Fransa'da cezai yaptırıma tabi tutulması olan yasa teklifi bugün (23 Ocak) Senato Genel Kurulu'nda oylanarak kabul edilmiştir. Her yönüyle sorunlu ve bir sorumsuzluk

örneği olan bu kararı şiddetle kınıyoruz ve bu karara tepkimizi her türlü platformda dile getireceğimizi ilan ediyoruz.

Benzer nitelikteki bir karar tasarısı, Senato Kanunlar Komisyonu'nun anayasaya aykırı olduğuna dair görüşü doğrultusunda, 4 Mayıs 2011'de Senato Genel Kurul'unda 196'ya karşı 74 oyla reddedilmişti. Bu kez de Kanunlar Komisyonu anayasaya aykırılık görüşü vermiş, ancak Senato buna rağmen söz konusu tasarımı kabul etmiştir. Geçen sürede konunun özüne yönelik bir değişiklik olmadığına göre, bu gelişme, böyle hassas bir konunun Fransa'da iç siyaset hesaplarına nasıl alet edilebildiğinin açık bir göstergesini teşkil etmektedir. Bu, Fransız siyaseti adına son derece talihsiz bir adımdır. Tarihin ve adalet anlayışının, başka halkların geçmişleri üzerinden siyasileştirilmesi,

ifade özgürlüğünün bu kadar özensizce zedelenmesi öncelikle Fransa bakımından bir kayıptır.

Tarihi olayların yorumunu, tek taraflı görüşlerden hareketle başka halkları yargılama, uluslararası hukuk ilkelerini de göz ardı ederek soykırım gibi ciddi bir suç iddiası üzerinde hüküm beyan etme hakkını kendilerinde gören Fransız siyasetçilerin tavırlarının belirleyemeyeceği açıktır. Esasen hiçbir ülke Parlamentosunun da ne böyle bir hakkı ne de yetkisi vardır. Alınan karar bunun da ötesine geçerek, ifade özgürlüğü ve bilimsel araştırma özgürlüğüne darbe vurmaktadır. Evrensel değerlerin gelişmesinde rolü bulunan ve hukuk devleti olmakla övünen bir ülkede dahi dar siyasi hesapların bu tür sonuçlar verebilmesi, bu değerlerin dünya genelinde yayılması için olumlu örneklere ihtiyacımız olduğu bir dönemde düşündürücüdür.

Tarafımızdan yapılan tüm girişimlere ve uyarılara, önde gelen Fransız kurum ve hukukçularının görüşlerine rağmen Türkiye ile Fransa arasındaki tarihi ve çok boyutlu ilişkilerin iç siyasi takvim gözetilerek kurban edilmesi ayrı bir talihsizliktir. Bunun sorumluluğunun kime ait olduğu açıktır.

Türkiye'nin bu konuda gereğinden fazla tepki verdiğini veya bu tepkilerin sözde kalacağını düşünen çevreler, konunun özünü kavrayamadıkları gibi Türkiye'yi ve Türk halkını da anlayamamışlardır. Kanunun kesinleşmesi sürecinin tamamlanması durumunda, daha önceden üzerinde düşündüğümüz önlemleri uygun gördüğümüz şekilde süratle devreye sokmaktan çekinmeyeceğimizin hatırlatılmasında fayda görüyoruz. Aynı şekilde, haksız suçlamalar karşısında, meşru temelde kendimizi savunma hakkımızı güçlü şekilde kullanmaya devam edeceğimiz de bilinmelidir. Hükümetimizin bu konudaki ilkeli tutumundan hiç kimse şüphe duymamalıdır.

Öte yandan bu süreçte, Fransız siyaseti içinde yapılan hatayı teslim eden, hatadan dönülmesi çağrılarını yapan, Türkiye ile ilişkilerin bu kadar özensizce tahrip edilmesine karşı çıkan kesimlerin akliseliminin galip gelmesi yönündeki taleplerini paylaşıyoruz.

Mevcut sürecin, Fransa'nın siyasi, hukuki ve ahlaki hatalar hanesine yazılmayacak şekilde sonuçlanması için bütün yolların denenmesi gerektiği açıktır.

Türkiye, temel insani değerleri ve kamuoyu vicdanını hiçe sayan bu haksız tasarrufa karşı gereken her türlü adımı atmak konusunda kararlıdır.”

Görüldüğü üzere bu açıklamada Türkiye'nin Fransa'da Ermeni soykırımı iddialarının cezalandırma girişimlerine karşı ileri sürdüğü itiraz ve eleştirilerin başlıcaları sıralanmakla ve Türkiye'nin tutumu bir kez daha vurgulanmaktadır. Ancak burada en önemli olan, Türkiye'nin meşru temelde kendisini savunmaya devam edeceğinin ve bu yolda gereken her türlü adımı atacağına açıklıkla belirtilmesidir. Diğer bir deyimle mücadeleye devam olunacaktır.

Başbakan Erdoğan'ın Senato'nun tasarımı onaylamasına ilk tepkisi kanunun düşünce özgürlüğüne aykırı olduğu ve seçimlere yönelik bulunduğu. Bir gazetecinin, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın, kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Erdoğan'ın Paris'e giderek "soykırım yoktur" dese Fransızlara ne yapacaklarını sorduğunu hatırlatması üzerine Başbakan "Artık Fransa ziyareti olur mu? O da düşünülür" sözleriyle kanun yürürlüğe girdiği takdirde Fransa'ya gitmeyebileceğinin işaretini vermiştir.⁹³

Fransız Senatosu tasarımı kabul ettiğine göre Türkiye'nin Fransa'ya karşı yaptırımlarını devreye sokması bekleniyordu. Hatta ek olarak ne gibi yaptırımlar öngörüldüğü hakkında basında haberler çıkmaya başlamıştı ve bunlar arasında Büyükelçinin kalıcı olarak geri çekilmesi, askeri ataşenin geri çekilmesi, diplomatik ilişkilerin düzeyinin düşürülmesi, Türk hava sahasının ve kara sularının Fransız uçak ve gemilerine kapatılması, Fransız firmalarının kesinlikle kamu ihalelerine alınmaması gibi önlemler ileri sürülüyordu.⁹⁴

Bu hava içinde Senato toplantısından bir gün sonra Başbakan'ın AK Parti Meclis Grubunda yapacağı konuşmada yeni yaptırımları açıklaması bekleniyordu. Ancak Başbakan yaptırımlara ilişkin bir açıklama yapmadı. Konuşmasında ırkçılık olarak nitelendirdiği bu yasanın yok hükmünde olduğunu söyledi. Avrupa'da faşizmin ayak sesleri nitelendirmesinde bulundu. Ayrıca yasanın resmen yürürlüğe girmesini bekleyeceklerini, diğer yandan yasanın Fransız Anayasa Konseyine götürülmesi için gerekli çalışmalar yapıldığını, gelişmelerin seyrine göre yaptırımları etap etap kamuoyuna açıklayacaklarını ve uygulayacaklarını ifade etti.⁹⁵ Kısaca Türk Hükümeti yaptırımları devreye sokmak için yasanın kesinleşmesini beklemeyi tercih ediyordu.

Hükümetin bu tutumu muhalefet tarafından anlayışla karşılandı. CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu "Hükümete bu konuda açık çek veriyoruz. Tutarlı, kararlı politika izleyin, alacağınız her kararda yanınızdayız" dedi.⁹⁶ MHP

93 "Fransa'ya Gitmem" *Yeni Şafak*, 24 Ocak 2012.

94 "Fransa'ya yaptırımlar Tamam Gibi" *Milliyet*, 24 Ocak 2012.

95 "Sağduyulu tavrımız sürecektir. Yasa, Bizim İçin Yok Hükmünde" *Zaman*, 25 Ocak 2012.

96 "Hükümete Açık Çek Veriyoruz". *Hürriyet*, 25 Ocak 2012.

Genel Başkanı Devlet Bahçeli Fransa'yı sert bir dile eleştirerek Fransa'ya tavsiyesinin önce kendi kokuşmuş tarihlerinden işe başlamaları, önce aynaya bakmaları olduğunu ifade ederek “bu küstahlığın cevapsız bırakılmaması konusunda AKP Hükümeti atalet ve zafiyet göstermemelidir” dedi.⁹⁷

Cumhurbaşkanı Gül çıkarılan kanunun esefle kınadığını, Fransa'nın ifade özgürlüğünü, özgür bilimsel çalışmaları kısıtlayan ülkeler kategorisine girdiğini ve bu girişimin bir seçim yatırımı şeklinde yapılmasının küçük düşürücü bir davranış olduğunu belirttikten sonra 60 Fransız senatörünün Fransız Anayasa Konseyine müracaat edeceğini ümit ettiğini söyledi.⁹⁸

Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise tepkisini “ Bundan sonra Avrupa değerleri büyük tehlike altındadır. Her Meclis kendi tarihi görüşünü muhtevi kararlar alıp uygularsa Avrupa'da yeni bir engizisyon dönemi açılır. ...tasarının çıkması halinde (kesinleşmesi halinde) Paris'e giden her Türk bireysel olarak veya toplu halde “bu yasayı tanımıyoruz’ diye sözlerine başlayacak. Ne yapacaklar o zaman, hepimizi tutuklayacaklar mı?... hepimizi toplama kamplarına mı alacak veya büyük, çok büyük cezaevleri mi inşa edecekler” sözleriyle dile getirdi.

Fransa'da ise Ermeni çevrelerine, tahmin edileceği üzere, büyük bir sevinç ve memnunluk hâkim olmuştur. Fransa'da Ermeni Örgütleri Koordinasyon Konseyi (CCAF) bu konuda yayımladığı bir açıklamada inkârcılığa karşı büyük bir zafer kazanılmış olduğundan bahsetmiş ve dış baskılara ve ülke içinde hedef şaşırtma girişimlerine rağmen, bu kanun konusunda sözlerini tuttukları için Cumhurbaşkanı, Hükümete ve Sağ veya Sola mensup parlamenterlere teşekkür edilmiştir.⁹⁹

11. Yaptırımlar ve Hukuk Yolları

Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyen veya bunları küçümseyen kişilere Fransa'da bir yıl hapis ve 45.000 Euro gibi ağır cezalar verilmesini öngören bu kanununun kabulünün önlenmesi için Türkiye, diplomatik yollardan yürüttüğü ikna çabaları yanında ve bu çabaları desteklemek üzere Fransa'ya bazı yaptırımlar uygulayacağını açıklamış ve Fransa'daki büyükelçisini geri çekmesi, bazı ziyaretlerin veya toplantıların iptal edilmesi ve bazı alanlardaki işbirliğimin dondurulması suretiyle bunların uygulanmasına fiilen başlanmıştı. Millet Meclisinin tasarının kabulünden hemen sonra açıklanan bu yaptırımlar tasarının Senato'da görüşülmesini ve onaylanmasını

97 “Fransa Kendi Tarihine Baksın” *Hürriyet*, 35 Ocak 2012.

98 “İlişkilerimize Derin Darbe” *Yeni Şafak*, 25 Ocak 2012.

99 “Communiqué du CCAF” *Armenews*, 24 Ocak 2012.

önleyememişti. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi Fransa gibi büyük sayılan bir devletin, ilke olarak, kendisine ihtar veya uyarı yapılmasını kabul etmemesi ve kale almamasıdır. İkincisi ise öngörülen yaptırımların, Fransa'ya bir ölçüde zarar verecek olmakla beraber, bunların izlemekte olduğu politikayı değiştirmesini gerektirecek derecede önemli olmamasıdır. Nitekim Fransız makamları Türkiye'nin yaptırımlarından hemen hiç bahsetmemişlerdir. Daha ağır yaptırımlar uygulanması halinde de durumun değişeceği zannedilmemekte ve üstelik Fransa'nın Türkiye'ye karşı yaptırımlara başvurmasını tahrik etmesi olasılığı bulunmaktadır.

***Fransız makamları
Türkiye'nin
yaptırımlarından hemen
hiç bahsetmemişlerdir.
Daha ağır yaptırımlar
uygulanması halinde de
durumun değişeceği
zannedilmemekte ve üstelik
Fransa'nın Türkiye'ye
karşı yaptırımlara
başvurmasını tahrik etmesi
olasılığı bulunmaktadır.***

Ancak bu durum Türkiye'nin yatırım uygulama kararının yanlış olduğu anlamına gelmemektedir. Bu karar, Fransa'nın tutumunu değiştirmemiş olsa da, Türkiye'nin bu ülke ile bundan sonra çok kısıtlı ilişkiler yürütmeye kararlı olduğunun kanıtını oluşturmuştur. Nitekim Dışişleri Bakanı Alain Juppé'nin Devlet Başkanı Sarkozy'e nazaran Türkiye'ye karşı yürüttüğü yatıştırıcı politikanın nedeni iki ülke ilişkilerinin gerilemesi olasılığıdır.

Yaptırımlar Fransa'nın tutumunu değiştirmedikçe göre söz konusu kanunun uygulanmasını engellemek mümkün değil midir?

Konu daha yakından incelendiğinde söz konusu kanunun uygulanmasını engelleyecek bazı hukuk yollarının mevcut olduğu görülmektedir.

Bu konuda iki olanak bulunmaktadır. Birincisi Fransız Parlamentosunun (Millet Meclisi ve Senato) bir olayın soykırım olup olmadığına karar verme yetkisinin olmadığına kanıtlanmasıdır. İkincisi ise kabul edilen kanunun öncelikle ifade özgürlüğünü ihlal etmesidir. Aslında bir doktora tezi olabilecek kadar ayrıntıları olan bu hukuk yollarını, mümkün olduğu kadar kısa olarak, şu şekilde özetleyebiliriz.

A. Parlamentoların bir olayın soykırım olduğuna karar verecek yetkisi olmaması

Birleşmiş Milletlerin Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin 1948 tarihli Sözleşmesinin 6. maddesi soykırımla suçlanan kişileri yargılayacak, dolayısıyla soykırım olayının mevcudiyetine karar verecek makamları şu şekilde saptamaktadır:

a. Olayın vuku bulduğu ülkenin yetkili bir mahkemesi

b. Yetkisi ilgili taraflarca kabul edilmiş Uluslararası Ceza mahkemesi

Görüldüğü üzere ulusal parlamentolar ve uluslararası örgütlerin bir olayın soykırım olup olmadığına karar vermek yetkisi yoktur. Bu yetki, münhasıran yukarıda değindiğimiz mahkemelere aittir.

Bu dikkate alındığında Fransa'nın 2001 yılında kabul ettiği ve "Fransa 1915 Ermeni soykırımını açıkça tanır" cümlesinden oluşan kanun, 1948 Sözleşmesinin yukarıda değindiğimiz 6. maddesine aykırıdır.

Bu sözleşmenin 9.maddesine göre ise, sözleşmenin yorumlanması, uygulanması ve yerine getirilmesine ilişkin olarak Taraflar arasında çıkan anlaşmazlıklar için Taraflardan biri Uluslararası Adalet Divanı'na başvurulabilir. Buna dayanarak Türkiye, 2001 yılı kanunun iptal edilmesi için Adalet Divanına başvurulabilir.

B. Fransız Meclisi ve Senatosu tarafından kabul edilen kanunun ifade özgürlüğünü ihlâl etmesi

Bu konuda en önemli kanıt Senato Kanunlar Komisyonunun, yukarıda değindiğimiz 18 Ocak 2012 tarihli raporudur. Diğer bir deyimle bu kanunun ifade ve diğer bazı özgürlükleri ihlâl ettiği bizzat resmi bir Fransız belgesiyle saptanmış vaziyettedir.

Bu tespiti yaptıktan sonra ifade özgürlüğü konusunda hangi uluslararası yargı organlarına başvurulabileceğini kısaca inceleyelim.

1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesi "Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir" demektir. Bu özgürlüğe ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması gibi bazı sınırlamalar getirilmiş ise de bunlar, soykırım iddialarını kabul etmeyenlerin cezalandırılması olayına uygulanamaz.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 33. maddesi uyarınca Fransa aleyhinde, Sözleşmenin 10. maddeye aykırı hareket ettiği için, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde dava açabilir.

Söz konusu kanun gereğince Fransa'da mahkûm olmuş ve cezalandırılmış her kişi, Sözleşmenin 34.üncü maddesi uyarınca Fransa aleyhinde, Sözleşmenin 10. maddeye aykırı hareket ettiği için, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde dava açabilir.

2. Fransa Anayasa Konseyi

Fransa’da Parlamento tarafından kabul edilen herhangi bir kanun hakkında, yayımlanmasından önce, Anayasa’ya uygunluğunun saptanması için, Türkiye’deki Anayasa Mahkemesine benzer görevleri olan Anayasa Konseyi’ne, başvurulabilir. Ancak bu başvuruyu Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı, Senato Başkanı veya 60 milletvekili veya 60 senatör yapabilir. Konsey bu başvuruları bir ay içinde karara bağlar. İvedi durumlarda, Hükümetin isteği üzerine bu süre sekiz güne indirilir. Anayasa Konseyinin Anayasaya aykırılığını saptadığı yasalar veya yasa hükümleri uygulanamaz.

Fransa Anayasasının bu hükmünden (madde 61) Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyen kişilerin cezalandırılmasını öngören yasanın uygulanmaması için yararlanmak mümkündür.

Yukarıda değindiğimiz olanakların hanginin tercih edilmesi gerektiğine gelince dava açılması çok kere bazı aşamalardan geçilmesine bağlıdır. Mesela, söz konusu yasadan zarar gören bir kişi tüm iç hukuk yollarını tükettikten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine gidebilir. Bu da yıllar alabilir. Diğer yandan Türkiye’nin devlet olarak açacağı davalar, ister istemez siyasi bir nitelik kazanacağından, verilecek kararda siyasi etkiler rol oynayabilir.

Bu durumda en iyi yolun Fransa Anayasasının 61 maddesinin tanıdığı imkândan yararlanarak söz konusu yasaya bizzat Fransızların itiraz etmesi olduğu görülmektedir. Bu yol Türkiye’yi dışarıda bırakmakla davanın siyasileşmesini engellemekte, zarar gören bir kişi veya kişilerin şikâyeti olmadığı için de daha çabuk karar alınmasına imkân vermektedir. Diğer yandan bu yol ile sonuç alınmazsa yukarıda değindiğimiz diğer yollara başvurmak mümkündür.

12. Fransız Anayasa Konseyine başvurulması

Ermeni soykırım iddialarını reddeden kişilerin bir yıl hapse ve 45.000 Euro para cezasına mahkûm edilmesine ilişkin yasa Senato’da kabul edildikten sonra uygulanması için on beş gün içinde Cumhurbaşkanının onaylaması gerekiyordu.

Bu yasa Fransız kamuoyunda, özellikle ifade özgürlüğüne aykırı olması ve ayrıca günümüzü değil tarihsel bir olayı ilgilendirmesi diğer bir deyimle bir “hafıza kanunu” olması nedeniyle Fransa’da, çeşitli siyasi eğilimlere sahip

kişilerle siyaset ve fikir adamları tarafından eleştirildi. Ermenilerin ve yandaşlarının bu eleştirilere gösterdikleri tepkiler, bir Ermeni soykırımı varlığını esas aldığından bu eleştirilere tam bir cevap teşkil etmedi. Bu eleştiriler nedeniyle yasa Başkan Sarkozy, iktidar partisi UMP ve muhalefet partisi Sosyalistlerin çoğunluğu tarafından desteklenmesine rağmen, kamuoyunda özgürlüklere aykırı bir metin olarak algılanmaya başlandı.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Fransız iç hukukuna göre bu yasanın uygulanmasına engel olmanın tek yolu, Cumhurbaşkanı tasdik etmeden, anayasaya uygun olmadığını belirterek, Fransız Anayasa Konseyine başvurmaktır. Bu başvuruyu Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı, Senato Başkanı, 60 Milletvekili veya 60 senatör yapabiliyordu. Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın böyle bir başvuru yapmayacakları biliniyordu. Meclis ve Senato Başkanları yasaya taraftar olmamakla beraber Cumhurbaşkanı ve/veya partileriyle ters düşmemek için böyle bir başvuru yapmaktan kaçındılar. Yasanın Senato'daki oylaması sırasında 86 senatör aleyhte oy verdiği göre bunlardan 60'ının Anayasa Konseyine başvurması mümkün görülüyordu. Ancak bu kişiler gerek kendi partilerinden gerek Cumhurbaşkanlığından gelen baskılar altındaydı. Millet Meclisinde yasaya karşı çıkanların sayısı çok daha az (on kadar) olduğundan Anayasa Konseyine başvuracak sayıda milletvekili çıkacağı zannedilmiyordu. Sonuç olarak Anayasa Konseyine başvurulması konusunda bir ümitsizlik vardı.

Bu koşullar altında 31 Ocak 2012 günü bu yasanın iptali için 71 milletvekilinin ve ayrıca 77 senatörün iki grup halinde Anayasa Konseyine başvurması bir sürpriz oldu. Bu beklenmeyen olay ifade özgürlüğünü kısıtlayan ve günümüzü değil geçmişi konu alan bu yasanın zannedildiğinden çok daha fazla tepki çekmiş olduğunu gösteriyordu.

Anayasa Konseyine bu konuda verilen uzun dilekçede¹⁰⁰ yer alan başlıca itiraz yasanın haberleşme ve ifade özgürlüklerine karşı olduğudur. Bundan en fazla bilimsel araştırma yapanlar ve öğretmenlerin etkileneceği de belirtilmiştir. Dilekçede ayrıca bir soykırımını kanun yoluyla tanımanın "resmi bir gerçek" oluşturacağı, bazı siyasi mülhazaların parlamentoyu bir olayı soykırım olarak kabul etmeye götürebileceği (ki Ermeni soykırım iddiaları için durum budur), Avrupa Birliği Çerçeve-Kararında, cezalandırma konusunda, bir gruba veya bu grubuna mensup olanlara karşı şiddetin veya kinin teşvik edilmesinden bahsedildiği, oysa Ermeni kökenli Fransızların böyle bir durumda olmadıkları, daha ziyade bir acıyı paylaşma duygusu içinde onlarla dayanışmanın söz konusu olduğu bildirilmektedir. Diğer yandan Ermeni soykırımının hiçbir uluslararası sözleşme, uluslararası veya

100 "Loi: des parlementaires cédent aux pressions d'un Etat Négationniste" yazısına eklidir. *CollectifVAN*, 31 Ocak 2012. <http://www.collectifvan.org/pdf/05-06-58-31-01-12.pdf> Son Erişim: 8 Şubat 2012

ulusal kesinleşmiş mahkeme kararı tarafından tanınmadığı da ifade olunmaktadır ki bu, soykırımın hukuksal alanda tanınması için şarttır. Dilekçede ayrıca yasada cezalandırılması istenen “soykırımın varlığını aşağılayan bir şekilde küçük görmek” ibaresinden de bahsedilmekte ve küçük görme ve aşağılamanın nerede başladığı ve nerede bitiği belli olmadığı için mahkemelerin bu konuda ayrı kararlar verebileceklerine değinilmektedir.

Fransız Anayasa'nın 61. maddesine göre Anayasa Konseyinin bir ay içinde bu yasanın Anayasaya uygunluğu hakkında bir karar vermesi gerekmektedir.

Anayasa Konseyi kararının ne olacağını şimdiden kestirmek mümkün olmamakla beraber, normal koşullarda, kamuoyunda tepki toplamış olan ve ifade özgürlüğünü açık bir şekilde ihlâl eden bu yasanın iptal edilmesi beklenmektedir.

Anayasa Konseyi kararının ne olacağını şimdiden kestirmek mümkün olmamakla beraber, normal koşullarda, kamuoyunda tepki toplamış olan ve ifade özgürlüğünü açık bir şekilde ihlâl eden bu yasanın iptal edilmesi beklenmektedir.

Anayasa Konseyine yapılan bu başvuruya gösterilen tepkileri aşağıda özetlemeye çalışıyoruz.

Başkan Sarkozy, herhalde başkanlık seçimlerini kastederek, bu başvurunun kendisine hizmet etmediğini söylemiştir.

Diğer yandan yasa iptal edildiği takdirde Yahudi Soykırımını inkâr edenlerin cezalandırılmasına dair yasanın da tehlikeye girebileceğini ifadeyle¹⁰¹ bu konuda Musevi çevrelerin desteğini kazanmaya çalışmıştır. Daha sonraları, herhalde bu yasanın Anayasa Konseyi tarafından iptal edilmesinin siyasi alanda kendisine zarar vereceği düşüncesiyle, böyle bir durum olursa derhal aynı nitelikteki yeni bir yasa tasarısı hazırlanacağını söylemiştir.¹⁰² Başkanın bu sert tutumunun temelinde, yasa iptal edildiği takdirde bunun kendisi için önemli bir saygınlık kaybına yol açması endişesi bulursa gerektir. Diğer yandan Anayasa Konseyine yapılan bu başvuru adeta Sarkozy'ye karşı kendi partisi içinde bir grubun başkaldırması olarak da görülebilir, zira söz konusu 71 milletvekilinden 51'i iktidar partisi UMP'ye mensuptur. Senatörlerden 18'i de aynı parti üyesidir.

Anayasa Konseyine yapılan bu başvuru Ermeniler ve destekleyicileri tarafından gayet olumsuz karşılanmıştır. Fransız Millet Meclisine bu yasayı teklif eden Bayan Valérie Boyer bazı parlamenterlerin yasallığı insaniliğe

101 “Génocide Arménien: Nicolas Sarkozy Inquiet de la Saisine du Conseil constitutionnel” *Le Monde*, 31 Ocak 2012.

102 “Sarkozy Uslanmıyor, Yeni Hamle Yolda” *CNN Türk*, 1 Şubat 2012.

tercih etmesini karşısında düş kırıklığı yaşadığını, inkârcı bir yabancı devletin (yani Türkiye'nin) yapmış olduğu baskıların evrensel bir davaya, insan haklarının savunulmasına ve Fransa'nın büyüklüğüne üstün gelmemesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰³

Fransa'daki Ermeni Örgütleri Koordinasyon Konseyi bu konudaki açıklamasında, Fransız parlamenterlerinin inkârcı ve ırkçı bir yabancı devletin (yani Türkiye'nin) yapmış olduğu baskılara boyun edilmeyeceğinin ümit edildiği, bu başvurunun adaletin inkâr etmek ve Ermenileri yeniden yaralamak olduğu ifade edilmiş ve Ermenilerin haklarını aramaya devam edecekleri belirtilmiştir. Açıklamada bu yasaya taraf olan parlamenterler ve adalete inanan bütün Fransızlar, bir bütün halinde, Türkiye'nin, Fransız Cumhuriyetine, makamlarına ve hâkimlerine karşı yaptığı bu şantaja direnmeye çağırılmıştır.¹⁰⁴

Türkiye'deki tepkilere gelince Dışişleri Bakanlığı hemen şu açıklamayı yayınlamıştır:¹⁰⁵

No: 32, 31 Ocak 2012, Fransa'da Kabul Edilen Yasa Teklifinin İptali için Anayasa Konseyi'ne Başvurulması Hk.

İktidardaki Halk Hareketi için Birlik (UMP) mensubu milletvekilleri tarafından hazırlanan ve 22 Aralık 2011'de Ulusal Meclis'te, 23 Ocak 2012'de ise Senato'da kabul edilen "Fransa'da yasa tarafından tanınan soykırımların inkârının cezalandırılmasına ilişkin yasa teklifi"nin iptali için, bugün 77 Senatör ve 65 milletvekili tarafından, "anayasaya aykırılık" gerekçesiyle Anayasa Konseyi'ne iki ayrı başvuruda bulunduğu öğrenilmiştir.

Fevkalade saygıdeğer olan bu girişimi memnuniyetle karşılıyoruz.

Artık Fransa Anayasa Konseyi'nin vereceği karar beklenecektir. Bu kararın Fransa'nın köklü demokrasi geleneği ve hukuk devleti tecrübesiyle uyumlu olacağına inanıyoruz."

Görüldüğü üzere bu açıklamada kısa bir şekilde memnurluk duyulduğu ve alınacak kararın demokrasi ve hukuka uygun olacağına inanıldığı belirtilmekle yetinilmektedir. Bu yalın ifadeler Fransız Anayasa Konseyinin çalışmalarına karışmamak isteğinden ileri gelse gerektir.

103 "Génocide Arménien. Boyer Déçue" *AFP*, 31 Ocak 2012.

104 "Communiqué du CCAF Sur Le Recours Au Conseil Constitutionnel" *Armenews*, 31 Ocak 2011.

105 No: 32, 31 Ocak 2012, Fransa'da Kabul Edilen Yasa Teklifinin İptali için Anayasa Konseyi'ne Başvurulması Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-32_-31-ocak-2012_-fransa_da-kabul-edilen-yasa-teklifinin-iptali-icin-anayasa-konseyi_ne-basvurulmasi-hk_tr.mfa Son Erişim: 8 Şubat 2012

Cumhurbaşkanı Gül Fransızların kendi ülkelerine gölge düşürülmesine müsaade etmeyeceklerini tahmin etmiş olduğunu, şimdi Anayasa Konseyinin doğru kararı vereceğini ve sürecin sağlıklı bir şekilde devam edeceğini söylemiştir.¹⁰⁶

Başbakan Erdoğan bunun önemli bir adım olduğunu, başvuruya imza koyanlara şahsı ve milleti adına kalbi şükranlarını ifade ettiğini, Fransız siyasetçilerinin gerekeni yaptıklarına inandığını, Anayasa Konseyinin vereceği karar ile Fransa'nın değerlerine ters düşen bu sürecin uygun hale gelmesini temenni ettiğini ifade etmiştir.¹⁰⁷

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Fransız senatör ve milletvekillerinin kendi değerlerine sahip çıktıklarını ifadeden sonra, şimdi sabırla Anayasa Konseyi kararını beklemek gerektiğini ve bu sürecin sonunda Türk- Fransız dostluğunun kazanmasını dilediğini söylemiştir.¹⁰⁸

Anayasa Konseyi bu konudaki kararını bir ay içinde verecektir. Bu süre Mart ayı başında dolacaktır. Ancak Konsey daha önce de karar verebilir.

Konseyin ne yolda karar vereceği belli olmamakla beraber ifade özgürlüğünün bu ağır ihlali karşısında yasayı iptal etmesi mümkündür. Bu takdirde sadece adalet yerine gelmiş olmakla kalmayacak, Türkiye-Fransız ilişkileri de, hiç gereği olmayan bu bunalımdan kurtulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

Ajans ve Gazeteler

ANADOLU AJANSI

ABHABER

AFP

ARMENEWS

ARMRADIO. AM

CİHAN

106 "Gül: Ülkelerine Gölge Düşürmediler" *Sabah*, 1 Şubat 2012.

107 "Senatör ve Milletvekillerine Şükranlarımı Sunarım" *Vatan*, 1 Şubat 2012.

108 "Değerlerine Sahip Çıktılar" *Hürriyet*, 1 Şubat 2012.

CNN TÜRK

COLLECTİF VAN

CUMHURİYET

DHA

HÜRRİYET

LE MONDE

LE MONDE

MİLLİYET

NTV

NTVMSNBC

RADİKAL

SABAH

TERT.AM

TODAY'S ZAMAN

VATAN

VİKİPEDİ

YENİ ŞAFAK

YENİÇAĞ

ZAMAN

Resmi Kurumlar

T.C. Cumhurbaşkanlık

T.C. Dışişleri Bakanlığı

Fransız Senatosu“Compte rendu analytique officiel du 23 janvier 2012”

Répression de la Négation des Génocides

http://www.senat.fr/cra/s20120123/s20120123_7.html Son Erişim: 8

Şubat 2012

Makaleler

LÜTEM, Ömer Engin (2011) *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 39. s. 44

Rapport Fait au nom de la Commission des lois constitutionnelles..... sur la proposition de loi, Adoptée par l'Assemblée Nationale, visant à réprimer la contestation de l'existence des génocides reconnus par la loi No.209 (2011-2012), Enregistré à la Présidence du Sénat le 18 janvier 2012

OREL, Sinasi ve Süreyya Yuca (1983) **Ermenilerce Talât Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü** Türk Tarih Kurumu

FRANSA'NIN SOYKIRIM ÇELİŞKİSİ

(GENOCIDE PARADOX OF FRANCE)

Yaşar YAKIŞ
Dışişleri Eski Bakanı

Özet: Fransa parlamentosunda kabul edilen “Boyer yasası” birçok hukuki çelişki içermektedir. Fransa’daki hukuki mevzuatın AB Çerçeve Kararı’na uyumlu hale getirilmesi gerekçesi gerçeklikten uzaktır. Öncelikle AB Çerçeve Kararı eksik uyarlanmıştır. Ayrıca AB Çerçeve Kararı “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması hakkındaki Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”nin tanımladığı kurumlar ve hukuki mevzuatı esas almaktadır. Söz konusu yasa Fransa’nın AB’ye karşı yükümlülükleri olduğu kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesi ile de çelişmektedir. Accoyer Raporu’nun da gösterdiği gibi Boyer yasası Fransa Anayasası’na ciddi şekilde aykırıdır. Boyer yasasının Fransa Anayasa Mahkemesi’nce görüşülecek olması bu aykırılıkların değerlendirilmesi ve kanunun ya tamamen iptal edilmesi veya birkaç maddesinin iptal edilmesi sonucu verebilir. İptal edilmediği takdirde ve eğer yasa yürürlüğe girer ve uygulanırsa, yasal süreç Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne götürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Boyer Yasası, AB Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Çerçeve Kararı, soykırım, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Abstract: Boyer law which was legislated in the French parliament is legally paradoxical. The rationale behind the law, namely the French legislation’s adaptation of the EU Framework Decision on Combating Racism and Xenophobia, is groundless. One reason is the deficiency of the Boyer law in terms of the EU Framework Decision. Moreover, Decision recognizes the institutional and legal statute defined by the “The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”. Boyer law contradicts not only the liabilities of France towards the EU but also the European Convention on Human Rights, i.e. Article 10 on the freedom of expression. As Accoyer reports clearly indicates Boyer law is also in contradiction with the French Constitution. Thus, the application of the members of the Senate and the Parliament to the French Constitutional Court to review the law could result in the annulment of the law in whole or in part. If not, and the law enters into force and implemented, the legal process could be taken to the European Court of Human Rights.

Keywords: France, Boyer law, EU Framework Decision Combating Racism and Xenophobia, genocide, European Court of Human Rights

Bu makalede Fransa parlamentosunda kabul edilen bir yasa incelenmektedir. Söz konusu yasa *Halk Hareketi Birliği* (Union pour un Mouvement Populaire – UMP) adlı partinin Marsilya milletvekili Bayan Valérie Boyer tarafından teklif edilmiş olup başlığı “*Ermeni Soykırımını İnkâr Etmeyi Cezalandırma Yasası* (Loi pénalisant la contestation du génocide arménien)”dır. Yasanın sunucusu Bayan Boyer olduğu için bu makalede, yasadan bahsederken, “Boyer Yasası” terimi kullanılacaktır.

Boyer Yasası, 7 Aralık 2011 günü, Fransız parlamentosunun alt kanadı olan 577 sandalyeli Ulusal Mecliste, 56 milletvekilinin hazır bulunduğu bir oturumda 45 milletvekillinin, yani toplam milletvekili sayısının % 7,7 sinin olumlu oyuyla kabul edilmiştir. Ulusal Meclis’teki görüşme sırasında 12 değişiklik önerisi verilmiş, bu

Senatonun Adalet Komisyonu (Commission de Lois) yasa teklifini anayasadaki ifade özgürlüğü ilkesine aykırı bularak, bu teklifin gündeme alınmasına karşı çıkmış ve bu hususu belirten raporunu Senato Genel Kuruluna sunmuştur.

önerilerden bazıları toplantı gününden önce, bazıları da toplantı sırasında geri çekilmiştir. Bunlardan birinde (12 no.lu öneri) Ermeni soykırımına ek olarak (yine Osmanlı Devletinde vuku bulduğu kastedilen) 1915 Keldani ve Süryani soykırımlarının da metne eklenmesi talep ediliyordu fakat bu öneri geri çekilmiştir. Aynı şekilde 1793-94 yılında Fransa’nın Vendée kentinde Cumhuriyetçi Fransızların Kraliyetçi Fransızlara karşı giriştikleri katliamın da soykırım olarak tanınması önerilmiştir (4 no.lu öneri). Önerinin sahibi, Sarkozy’nin partisinden Isère milletvekili Jacques Remiller, değişiklik önerisinin gerekçesinde, Cumhuriyet ordusunun öldürdüğü Vendée halkının derilerinin yüzülerek

Cumhuriyet ordusundaki subaylara deri ceket yapılması için Ponts-de-Cé kasabasında tabakhaneler kurulmuş olduğunu belirtmektedir. Bu öneri de geri çekilmiştir.

Bayan Boyer’in sunduğu yasa teklifi Ulusal Mecliste kabul edildikten sonra parlamentonun üst kanadını teşkil eden Senatoya gelmiş; Senatonun Adalet Komisyonu (Commission de Lois) yasa teklifini anayasadaki ifade özgürlüğü ilkesine aykırı bularak, bu teklifin gündeme alınmasına karşı çıkmış ve bu hususu belirten raporunu Senato Genel Kuruluna sunmuştur. Ancak Senato Genel Kurulu, Adalet Komisyonunun bu görüşünü benimsememiş ve 23 Ocak 2012 tarihli oturumunda 86 olumsuz oya karşı 127 oyla Bayan Boyer’in teklif ettiği yasayı kabul etmiştir.

Avrupa Demokratik ve Sosyal Topluluğu (Rassemblement Democratique et Social Europeen) adlı partinin Başkanı Cantal (Auvergne) Senatörü Jacques Mézard, bu yasanın Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmesi için bir girişim başlatmış; Ulusal Meclisin 65 üyesi ve Senatonun da 77 üyesi başvuru dilekçesini imzalamışlar; parlamentonun her iki kanadından da gerekli asgari 60 imza koşulu yerine getirilmiş olduğu için 31 Ocak 2012 günü Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesinin yapacağı inceleme ile görüşlerimizi bu makalenin sonunda açıklayacağız. Şimdi Mahkeme'nin inceleyeceği yasada gözümüze çarpan çelişkileri görelim.

Fransız parlamentosu tarafından kabul edilen yasanın metni şöyledir:

Madde 1

29 Temmuz 1881 tarihli Basın Özgürlüğü Yasasının 24. (mükerrer) maddesinin birinci bendi yürürlükten kaldırılmış olup aşağıdaki beş bent onun yerine konulmuştur.

17 Temmuz 1998 tarihinde Roma'da kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesinin Statüsünün 6, 7 ve 8. maddelerinde tanımlanan şekilde,

1) Ceza Kanununun 211/1 ve 212/1 maddelerinde tahdidî olmayan biçimde sayılanlarla tanımlandığı şekilde,

2) 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasına ek Uluslararası Askeri Mahkeme (Nürnberg Mahkemesi)'nin Statüsünün 6 maddesinde tanımlandığı şekilde,

ve

yasalarda, Fransa tarafından imzalanmış ve onaylanmış veya taraf olunmuş Sözleşmelerde ve Avrupa Birliğinin bir kurumu veya uluslararası bir kuruluş yahut Fransa yasaları tarafından tanınarak Fransa'da yürürlüğü kabul edilen yasa maddelerinde tanımlandığı şekilde,

soykırım suçunu, insanlığa karşı suçları ve savaş suçlarını açık biçimde övenler, inkâr edenler veya aşağılayanlar, 24 maddede öngörülen cezalara çarptırılırlar.

Madde 2

29 Temmuz 1881 tarihli Basın Özgürlüğü Yasasının 48/2 maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“Toplama kamplarına götürülenlerin” ibaresinden sonra şu kelimeler eklenmiştir: “.veya her türlü soykırım, savaş suçu, insanlığa karşı suç veya düşmanla işbirliği suç veya cürümlerinin mağdurlarının”

“övmeye” kelimesinden sonra “soykırımları” kelimesi eklenmiştir.¹

¹ **Article 1er:** Le premier alinéa de l'article 24 bis de la loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse est remplacé par cinq alinéas ainsi rédigés:

“Seront punis des peines prévues par le sixième alinéa de l'article 24 ceux qui auront fait l'apologie, la négation ou la banalisation grossière publiques des crimes de génocide, crimes contre l'humanité et crimes de guerre, tels qu'ils sont définis de façon non exclusive:

I. YASANIN 1. MADDESİ

Yasanın 1. maddesi ile yapılmak istenen değişikliği daha kolay izah etmek için, değiştirilmek istenen yasanın önceki şekli ile değiştirildikten sonraki şekli aşağıda gösterilmektedir (Değiştirilmek istenen 1881 tarihli Basın Yasasının 24. (mükerrer) maddesinin şimdiki şekli üstü çizilmiş olarak, onun yerine konulan metin ise koyu renk harflerle yazılmıştır):

Madde 24 (mükerrer)

~~8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasına ek Askeri Mahkeme Statüsünün 6 maddesinde tanımlanan ve gerek söz konusu Statünün 9. maddesine göre suç örgütü olduğuna hükmedilmiş bir grubun üyeleri tarafından gerekse Fransa yargı makamlarınca yahut uluslararası yargı makamları tarafından suçlu olduğuna hükmedilmiş şahıslar tarafından işlenmiş olan bir veya birden fazla insanlığa karşı suçun varlığını 23 maddede belirtilen araçlarla inkâr edenler 24. maddenin 6. bendinde öngörülen cezalara çarptırılır.~~

Madde 24 (mükerrer)

- 1) 17 Temmuz 1998 tarihinde Roma'da kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesinin Statüsünün 6, 7 ve 8. maddelerinde tanımlanan şekliyle,
- 2) Ceza Kanununun 211/1 ve 212-/1 maddelerinde tahdidî olmayan biçimde tanımlandığı şekliyle,
- 3) 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasına ek Uluslararası Askeri Mahkeme (Nürnberg Mahkemesi)'nin Statüsünün 6 maddesinde tanımlandığı şekliyle,

ve

yasalarda, Fransa tarafından imzalanmış ve onaylanmış veya taraf olunmuş Sözleşmelerde ve Avrupa Birliğinin bir kurumu veya uluslararası bir kuruluş yahut Fransa yasaları tarafından tanınarak Fransa'da yürürlüğü kabul edilen yasa maddelerinde tanımlandığı şekliyle,

« 1°) par les articles 6, 7 et 8 du statut de la Cour pénale internationale créée à Rome le 17 juillet 1998;

« 2°) par les articles 211-1 et 212-1 du code pénal;

« 3°) par l'article 6 du statut du tribunal militaire international annexé à l'accord de Londres du 8 août 1945;

« et qui auront fait l'objet d'une reconnaissance par la loi, une convention internationale signée et ratifiée par la France ou à laquelle celle-ci aura adhéré, par une décision prise par une institution communautaire ou internationale, ou qualifiés comme tels par une juridiction française, rendue exécutoire en France. »

Article 2: L'article 48-2 de la loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse est ainsi modifié:

1° Après le mot: « déportés », sont insérés les mots : « , ou de toute autre victime de crimes de génocide, crimes de guerre, crimes contre l'humanité ou des crimes ou délits de collaboration avec l'ennemi ».

2° Après le mot : « apologie », sont insérés les mots : « des génocides, ».

soykırım suçunu, insanlığa karşı suçları ve savaş suçlarını açık biçimde övenler, inkâr edenler veya aşağılayanlar, 24. maddede öngörülen cezalara çarptırılır.

24. (mükerrer) madde değiştirilmeden önce neyi cezalandırıyordu?

Görüldüğü üzere 1881 tarihli Basın Yasası'nın 24. (mükerrer) maddesinde yapılan değişiklik köklü bir değişiklik olup madde adeta yeniden yazılmıştır. Yukarıdaki üstü çizili metnin incelenmesinden de görüleceği üzere, 24. (mükerrer) madde, Boyer Yasası ile değiştirilmeden önce, 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasına ek Askeri Mahkeme (Nürnberg mahkemesi) Statüsünün 6. maddesinde tanımlanan suçları cezalandırmayı öngörüyordu. Söz konusu maddede tanımlanan suçlar şunlardır:

- a) *Barişe karşı suçlar: bir saldırıyı veya uluslararası anlaşmalara, anlaşmalara ve verilmiş güvencelere aykırı biçimde bir savaşı planlamak, ona önyak olmak veya onu başlatmak yahut bu faaliyetlerden herhangi birini gerçekleştirmek için yapılan plana veya suç ortaklığına katılmak.*
- b) *Savaş suçları: savaşta uyulması gereken kanunları ve kuralları ihlal. Bu ihlaller savaş tutsaklarına kötü muamele edilmesini, çatışmalarda ön saflara sürülmesini veya işgal edilmiş bölgelerde sivil halkla ilgili herhangi bir amaçla çalıştırılmalarını; savaş tutsaklarının ve denizlerde yakalananların öldürülmesini; kamuya veya özel şahıslara ait malların talan edilmesini; şehirlerin, kasabaların ve köylerin sebepsiz yere tahrip edilmesini ve askeri gereği olmadığı halde yakılıp yıkılmasını da içerir, fakat bunlarla sınırlı değildir.*
- c) *İnsanlığa karşı suçlar: Herhangi bir sivil halkı, savaştan önce veya savaş sırasında öldürmek, imha etmek, esirleştirmek, temerküz kamplarına götürmek ve onlara karşı başka gayri insani muamelede bulunmak veya işlendikleri ülkenin kanunlarına aykırı da olsa uygun da olsa Mahkemenin (Nürnberg mahkemesinin) yargı yetkisinin kapsamına giren veya onunla bağlantılı olan siyasi, etnik veya dini amaçlı baskı uygulamak.*

Yukarıda sayılan suçlardan herhangi birinin işlenmesi için yapılan ortak bir planın veya suç ortaklığının liderleri, organizatörleri, teşvikçileri ve suç ortakları bu tür planların uygulanmasında görev almış şahısların tüm eylemlerinden sorumludurlar.

Boyer Yasasından önce yürürlükte olan 24. (mükerrer) madde ile Nürnberg Mahkemesi Statüsünün 6. maddesinde tanımlanan yukarıda kayıtlı suçları işleyenler, Fransa mahkemeleri tarafından da suçlu bulunursa cezalandırılabilirdi.

Boyer Yasasının getirdiği değişikliği daha iyi açıklamak için a) cezalandırılan eylemin ne olduğunu ve b) bu eylemi kim gerçekleştirirse cezalandırılacağını ayrı ayrı incelemek yararlı olur:

- a) **Cezalandırılan eylem nedir?** Cezalandırılan eylem, Nürnberg Mahkemesinin soykırım olarak belirlediği suçü inkâr etmektir. 24. (mükerrer) maddenin değışiklikten önceki şekline göre Fransız mahkemelerinin bir şahsı yargılayabilmesi için o şahsın gerçekleştirdiği eylemin bir uluslararası mahkeme (bu maddeye göre Nürnberg mahkemesi) tarafından suç olarak nitelenmiş olması koşulu aranıyordu. Bu ayrıntı makalemizin konusu için şu açıdan önemlidir: soykırımı inkâr suçunu işlemiş bir şahsın yargılanabilmesi için o soykırımın uluslararası bir mahkeme (Nürnberg Mahkemesi) kararı ile tanınmış olması koşulu aranıyordu. Yasanın kapsamının bundan ibaret olduğu, Fransa Senatosunun

Komasyon Başkanı Hyst de, raporu Senato Genel Kuruluna sunarken yaptığı konuşmada şöyle demişti: “Raporumda da belirttiğim üzere, 24. (mükerrer) maddeye göre ceza kovuşturması sadece Yahudi Soykırımının inkârı halinde yapılabilir”.

Adalet Komisyonu Başkanı Hyst tarafından da teyit edilmiştir. 4 Mayıs 2011 günü buna benzer bir yasanın Senata da gündeme alınması konusu görüşülürken, Adalet Komisyonu, oybirliği ile kabul ettiği bir raporla, o yasanın gündeme alınmasına karşı çıkmıştı. Komisyon Başkanı Hyst de, raporu Senato Genel Kuruluna sunarken yaptığı konuşmada şöyle demişti: “Raporumda da belirttiğim üzere, 24. (mükerrer) maddeye göre ceza kovuşturması sadece Yahudi Soykırımının inkârı halinde yapılabilir”.²

- b) **Bu suç kim tarafından işlendiği zaman cezalandırılacaktır** sorusuna gelince, Fransız mahkemesinin soykırımı inkâr suçü işlediği iddiasıyla bir şahsı cezalandırabilmesi için, 24. (mükerrer) maddeye göre, işlenen fiilin Nürnberg Mahkemesinin yetki alanına giren bir suç olması şartına ek olarak, o fiili inkâr suçunun:

a) Ya “söz konusu Statünün 9. maddesine göre suç örgütü olduğuna hükmedilmiş bir grubun üyeleri tarafından”

b) Veya “Fransa yargı makamlarınca yahut uluslararası yargı makamları tarafından suçlu olduğuna hükmedilmiş şahıslar tarafından”

işlenmiş olması gerekmektedir.

Yasanın 1. maddesi neyi değıştiriyor?

Fransa’da bu konudaki mevcut durumun bu olduğunu belirledikten sonra, şimdi de, Boyer Yasasının getirdiği değışikliği görelim. Değışiklikten önceki yasa sadece Yahudi soykırımını inkâr edenleri cezalandırmaya cevaz verirken Boyer Yasası, Uluslararası Ruanda Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Yugoslavya Ceza Mahkemesi gibi mahkemeler tarafından soykırım olduğuna karar verilmiş eylemleri inkâr edenleri de cezalandırmayı kapsamına almaktadır. Çünkü Boyer Yasasının birinci

2 Fransa Ulusal Meclisi tutanakları

maddesinin üçüncü paragrafı Roma Uluslararası Ceza Mahkemesinin Statüsünün 6, 7 ve 8 maddesinde yer alan suçların inkârını da kapsama almaktadır. Söz konusu Statünün 6. maddesinde soykırım suçu, 7. maddesinde insanlığa karşı suçlar, 8. maddede ise savaş suçları yer almaktadır. Gerek Ruanda'da gerekse Srebrenica'da soykırım suçunun işlenmiş olduğu yetkili uluslararası mahkemelerce hükme bağlanmış bulunduğu göre, bu eylemleri inkâr etmeyi veya o eylemlerin övülmesini cezalandırmada yadırganacak bir husus yoktur.

Ancak Boyer Yasası orada durmamıştır. Roma Statüsünün 6. maddesinin kapsamına giren Ruanda ve Srebrenica soykırımlarını da kapsamına aldıktan sonra, bir adım daha ileri gitmiş ve (1915 olayları gibi) herhangi bir uluslararası mahkeme tarafından soykırım olduğu hükme bağlanmamış olan olayların soykırım olduğunu reddedenleri de cezalandırmayı öngörmüştür.

Öte yandan Boyer Yasası ironik bir durumun ortaya çıkmasına da sebebiyet vermiştir: Ruanda'da soykırım suçu işlenmiş olduğu yetkili bir uluslararası mahkeme kararı ile belirlenmiştir. Öte yandan Ruanda'da gerçekleştirilen soykırımda Fransız askerlerinin de rolü bulunduğu bilinmektedir. Bu durumda Ruanda soykırımında görev almış bir Fransız askeri, orada yaptıklarının soykırım olmadığını ileri sürerse, Boyer Yasasına göre inkâr suçuyla; inkâr etmeyip onun soykırım olduğunu kabul ederse bu kez soykırım suçu işlemiş bir asker olarak cezalandırılacaktır. Özensizce kaleme alınan bir yasa nedeniyle bir ülkenin bu durumlara düşürülmemesi gerekirdi.

Eylem hangi araçlarla gerçekleştirilirse cezalandırılacaktır?

Boyer Yasasında dikkate değer bir ayrıntı da inkâr suçunun hangi araçlarla işleneceği konusunda ilgilidir. Yürürlükten kaldırılan 24. (mükerrer) maddenin birinci paragrafında “suçun varlığını 23. maddede belirtilen araçlarla inkâr edenlerin” cezalandırılacağı belirtiliyordu. Söz konusu 23. madde şöyledir:

Madde 23

Gerek kamuya açık yerlerde veya toplantılarda yapılan konuşmalarla, çığlıklarla, tehditlerle; gerek yazılı, matbu, resim, gravür, tablo, amblem, çizgi veya her türlü başka yazılı yöntemlerle; gerek kamuya yönelik olarak teşhir edilen afişlerle; gerekse kamuya yönelik elektronik araçlarla, bir eylemin failini doğrudan doğruya teşvik edenler; o eylemin bir sonuç doğurması halinde, suç veya cürüm olarak tanımlanmış bir eylemin suç ortağı olarak cezalandırılırlar.

Bu hüküm, (bir sonuç doğurmadığı halde) Ceza Kanununun 2. maddesinde öngörülen suçla teşebbüsle sonuçlanırsa dahi uygulanır.³

3 Article 23: Seront punis comme complices d'une action qualifiée crime ou délit ceux qui, soit par des discours, cris ou menaces proférés dans des lieux ou réunions publics, soit par des écrits, imprimés, dessins, gravures, peintures, emblèmes, images ou tout autre support de l'écrit, de la parole ou de l'image vendus ou distribués, mis en vente ou

Boyer Yasasında 23. maddeye atıf yoktur. Bu nedenle inkâr suçunun bu maddede sayılan araçlarla işlenmiş olması kuralı da ortadan kalkmış olmaktadır. Ancak buna benzemekle birlikte kapsamı biraz farklı hükümler Avrupa Birliğinin Çerçeve Kararında da mevcuttur. Söz konusu Kararın 1 (1) (b) bendinde şöyle denilmektedir:

“(a) bendinde belirtilen bir suçtu broşür; resim veya başka malzemeleri herkese yaymak veya dağıtmak suretiyle işlemek;”

AB Çerçeve Kararı, inkâr araçları konusunda 23. maddedeki kadar ayrıntıya girmediği halde, tüzel kişilerin sorumluluğu açısından oldukça ayrıntılı bir düzenleme getirmiştir. İleride Türkiye’yi de ilgilendirebilecek olması nedeniyle bu düzenlemeye göz atmak yerinde olacaktır. AB Çerçeve Kararı, 5. maddesiyle, bilgi ve belgelerin dağıtımına vesile olan tüzel kişilerin de cezalandırılmasını öngörmektedir: Söz konusu 5. madde şöyledir:

AB Çerçeve Kararının 5. Maddesi

Tüzel kişilerin yükümlülükleri

1. Her üye devlet, bir tüzel kişinin,

a. tüzel kişiyi temsil için bir yetki belgesine;

b. tüzel kişi adına karar vermeye yetkili olduğuna dair bir belgeye

veya

c. tüzel kişinin içinde kontrol yetkisine

dayanarak gerek kendi adına gerek tüzel kişinin bir organı adına hareket eden bir şahıs tarafından, o tüzel kişinin çıkarı için ika edilmiş olan 1. ve 2. maddelerde belirtilen davranıştan (soykırımı inkârdan) sorumlu tutulabilmesi için gerekli önlemleri alacaktır.

2. Bu maddenin 1 paragrafında belirtilen durumlara ek olarak her üye devlet, 1. ve 2. maddelerde belirtilen tüzel kişinin çıkarına davranışa, tüzel kişinin yetkisi dâhilinde hareket eden ve bu maddenin 1. paragrafında belirtilen şahsın gözetim ve denetim görevini yapmaması sebebiyet vermişse tüzel kişinin sorumlu tutulabilmesi için gerekli önlemleri alacaktır.

---

exposés dans des lieux ou réunions publics, soit par des placards ou des affiches exposés au regard du public, soit par tout moyen de communication au public par voie électronique, auront directement provoqué l’auteur ou les auteurs à commettre ladite action, si la provocation a été suivie d’effet.

Cette disposition sera également applicable lorsque la provocation n’aura été suivie que d’une tentative de crime prévue par l’article 2 du code pénal.

3. Bir tüzel kişinin, bu maddenin 1. ve 2. paragraflarında söz konusu edilen sorumlulukları, gerçek kişi olarak 1 ve 2 maddelerdeki davranışların faili veya yardımcı olmaktan ötürü haklarında yürütülecek cezai takibati engellemez.

4. "Tüzel kişi" ulusal yasaların böyle tanımladığı bir varlık olup Devleti veya devlet adına hareket eden organları ve hükümetler arası düzeydeki uluslararası kuruluşları kapsamaz.⁴

Fransa Çerçeve Kararındaki hükümleri kendi ulusal mevzuatına aktarmak için Boyer Yasasından başka bir yasa daha çıkarıp yukarıda belirtilen hükümleri de kendi ulusal yasasına aktarırsa suçun hangi araçlarla işlendiği zaman cezalandırılacağı konusunda bu hükümler geçerli olacak; çıkarmayacaksa, suçun hangi araçlarla işlenmiş olduğuna bakılmaksızın, işlenmiş olması, cezai takibatın başlatılması için yeterli olacaktır.

II – YASANIN 2. MADDESİ

Boyer Yasasının 2. maddesi, 1881 tarihli Basın Yasasının 48-2. maddesini değiştirmektedir. Bu madde yasaya, kabul edilmesinden 110 yıl sonra, 1990 da eklenmiştir. Böyle bir madde eklemekle güdülen amaç şu idi: İkinci Dünya Savaşında Almanlara karşı *Direnış'e* katılmış olanların ve toplama kamplarına götürülenlerin manevi çıkarlarını ve onurlarını korumak için açılacak davalara bu zorlukların mağdurları tarafından kurulan derneklerin de müdahil olabilmelerine imkân tanımak. Maddenin Boyer Yasası ile değiştirildikten sonraki konsolide şekli şöyledir (Eklenen kelimeler kalın ve altı çizilmiş harflerle yazılmıştır):

Madde 48-2

Olayların vuku bulduğu tarihten en az beş yıl öncesinde usulüne uygun biçimde tescil edilmiş olan her dernek, kendi tüzüğünden aldığı yetkiye

4 Article 5: Liability of legal persons

1. Each Member State shall take the necessary measures to ensure that a legal person can be held liable for the conduct referred to in Articles 1 and 2, committed for its benefit by any person, acting either individually or as part of an organ of the legal person, who has a leading position within the legal person, based on:

(a) a power of representation of the legal person;
(b) an authority to take decisions on behalf of the legal person;
or
(c) an authority to exercise control within the legal person.

2. Apart from the cases provided for in paragraph 1 of this Article, each Member State shall take the necessary measures to ensure that a legal person can be held liable where the lack of supervision or control by a person referred to in paragraph 1 of this Article has made possible the commission of the conduct referred to in Articles 1 and 2 for the benefit of that legal person by a person under its authority.

3. Liability of a legal person under paragraphs 1 and 2 of this Article shall not exclude criminal proceedings against natural persons who are perpetrators or accessories in the conduct referred to in Articles 1 and 2.

4. 'Legal person' means any entity having such status under the applicable national law, with the exception of States or other public bodies in the exercise of State authority and public international organisations.

dayanarak, Direniş'e katılmış olanların ve toplama kamplarına götürülenlerin veya her türlü soykırım, savaş suçu, insanlığa karşı suç veya düşmanla işbirliği suç veya cürümlerinin mağdurlarının manevi çıkarlarını ve onurunu korumak için 24. (mükerrer) maddedeki soykırımları, savaş suçlarını, insanlığa karşı suçları veya düşmanla işbirliği suçlarını övme ile ilgili davalarda müdahil olma hakkını kullanabilir.⁵

1. Yasanın 2. maddesinin 1. paragrafı

48-2 maddesi tek cümleden ibaret olup iki bölümden oluşmaktadır. Cümlenin birinci bölümünde kimlerin manevi çıkarları ve onurlarının korunacağı hususu düzenleniyor. Bunlar, yukarıda belirttiğimiz üzere, İkinci Dünya Savaşında Fransa'da Almanlara karşı Direnişe katılmış olanlar ile toplama kamplarına götürülenlerdi. Boyer Yasasının 2. maddesinin 1. paragrafı ile bunlara “*her türlü soykırım, savaş suçu ve insanlığa karşı suç mağdurları*” da eklenmiştir. Böylelikle Fransa'nın kendi iç hesaplaşması için getirilmiş bir maddenin kapsamı genişletilerek her türlü soykırım mağdurları da bu kapsama alınmış olmaktadır. Yasada kullanılan deyim “*her türlü soykırım mağdurları*” olmakla birlikte burada asıl hedeflenen “*mağdurların (!)*” Ermeniler olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü Nazi uygulamalarının mağdurları zaten 48-2. maddenin kapsamında idi. Ruanda soykırımında ise Fransız askerleri mağdur değil soykırımın failleri idiler. Srebrenica soykırımında ise herhangi bir Fransız'ın mağduriyeti söz konusu olmamıştı.

2. Yasanın 2. maddesinin 2. paragrafı

Yasanın 2. maddesinin 2. paragrafı ise, 48-2 maddesini oluşturan cümlenin ikinci bölümüyle ilgilidir. Cümlenin bu bölümünde bir suçu övdükleri için haklarında cezai işlem başlatılacak olanların kimler olduğu belirleniyordu. Bunlar “*savaş suçlarını, insanlığa karşı suçları veya düşmanla işbirliği suçlarını*” övenler idi. Boyer Yasası ile bunlara “*soykırımı övme*” suçu işlemiş olanlar da eklenmektedir.

Bu değişikliğin asıl amacı bellidir. Fransa'daki Ermeni derneklerine, Ermeni soykırımını inkâr edenler aleyhine açılacak davalara müdahil olma imkânı sağlamaktır.

48-2 maddesine getirilen değişikliklerle herhangi bir hukuk kuralı ihlal edilmiş olmuyor ama yapılan iş incir ağacına domates aşılama benziyor.

5 Toute association régulièrement déclarée depuis au moins cinq ans à la date des faits, qui se propose, par ses statuts, de défendre les intérêts moraux et l'honneur de la Résistance ou des déportés ou de toute autre victime de crimes de génocide, crimes de guerre, crimes contre l'humanité ou des crimes ou délits de collaboration avec l'ennemi peut exercer les droits reconnus à la partie civile en ce qui concerne l'apologie des génocides, des crimes de guerre, des crimes contre l'humanité ou des crimes ou délits de collaboration avec l'ennemi et en ce qui concerne l'infraction prévue par l'article 24 bis.

III- BOYER YASASI NELERE AYKIRIDIR?

Boyer Yasasının getirdiği değişiklikleri böylelikle özetledikten sonra, şimdi de yasanın Fransa mevzuatı ve uluslararası hukuk karşısındaki durumunu inceleyebiliriz. Bu yasanın mantığını tartışmaya nereden başlamak gerektiğini kestirmek zordur. Bu kısacık yasa ile o kadar çok sayıda hukuk kuralı çığnenmiş olmaktadır ki, bu kadar çok çelişkiyi bu kadar kısa bir metne sığdırabilmiş oldukları için yasayı kaleme alanları adeta kutlamak gerekir. Şimdi, bu çelişkileri gözden geçirelim.

1. Yasaya dayanak teşkil eden Çerçeve Kararı uluslararası sözleşmelere aykırıdır

Boyer Yasasının nelere aykırı olduğunu incelemeyen önce, bu yasanın dayandırıldığı AB Çerçeve Kararının durumunu incelemek yararlı olacaktır. Bayan Boyer, Fransa Ulusal Meclisinin Adalet Komisyonunun raportörü sıfatıyla, yasa önerisini meclis Genel Kuruluna sunarken, Fransa'nın bu yasa ile Avrupa Birliğinin bir Çerçeve Kararından kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirmekte olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla Bayan Boyer'in bahsettiği AB Çerçeve Kararı bir bakıma Boyer Yasasının gerekçesini teşkil etmektedir. Ancak o Çerçeve Kararı, soykırım konusundaki ana kaynak olan bir uluslararası sözleşmeye aykırıdır.⁶ Söz konusu sözleşme 1948 yılında Cenevre'de imzalanmış olup tam adı *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi* (Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide)'dir.

Bu kısacık yasa ile o kadar çok sayıda hukuk kuralı çığnenmiş olmaktadır ki, bu kadar çok çelişkiyi bu kadar kısa bir metne sığdırabilmiş oldukları için yasayı kaleme alanları adeta kutlamak gerekir.

Tüm AB ülkeleri aynı zamanda Soykırım Sözleşmesine de taraf oldukları için bu Sözleşmenin hükümleri AB üyesi ülkeler için de bağlayıcıdır. Soykırım Sözleşmesi bir olayın soykırım olup olmadığını belirlemeye hangi makamların yetkili olacağını tesbit etmiştir. Sözleşmenin bu konudaki hükümlerini içeren 6. ve 8. maddeleri şöyledir:

Madde 6: *Soykırım suçu ile veya 3. maddede zikredilen öteki suçlarla suçlanan şahıslar, soykırımın gerçekleştiği ülkenin yetkili mahkemesince veya uluslararası bir mahkemenin yargısını kabul eden taraf ülkeler için o mahkeme tarafından yargılanırlar.*⁷

Madde 9: *Sözleşmeye taraf ülkeler arasında, bir ülkenin soykırımdan*

6 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Yaşar Yakış, *A European Union Framework Decision on the Offence Denying a Crime*, Review of Armenian Studies, No:23, August 2011. Ankara

7 "Persons charged with genocide or any of the other acts enumerated in Article 3 shall be tried by a competent tribunal of the State in the territory of which the act was committed, or by such international penal tribunal as may have jurisdiction with respect to those Contracting Parties which shall have accepted its jurisdiction".

*yahut III. maddede belirtilen eylemlerden herhangi birinden sorumluluğu konusu da dâhil olmak üzere, işbu Sözleşmenin yorumu, uygulanması veya icrası ile ilgili uyumsuzluklar, bu uyumsuzluğa taraf olan ülkelerden herhangi biri tarafından Uluslararası Adalet Divanına sunulabilir.*⁸

Bu iki maddede yer alan hükümlere göre soykırım suçunun işlenmiş olup olmadığı hususunda karar vermeye sadece şu üç mahkemeden biri yetkilidir:

- a) **soykırım suçunun işlenmiş olduğu ülkenin yetkili mahkemesi;**
- b) bu konuda yargı yetkisine sahip uluslararası bir mahkeme yani **usulüne uygun biçimde yetkilendirilmiş uluslararası bir ceza mahkemesi;**
- c) anlaşmazlığa taraf ülkelerden herhangi birinin talep etmesi halinde (Lahey'deki) **Uluslararası Adalet Divanı.**

Nitekim geçmişte, soykırım davalarında izlenen yol da bu hükümler doğrultusunda olmuştur. İkinci Dünya Savaşında Yahudilere karşı soykırım suçu işleyen Alman Naziler yukarıda (a) maddesindeki tanıma uygun olarak Almanya'nın Nürnberg kentinde, Belçikalı Naziler Belçika'nın Mechelen (Malines) kentinde kurulan mahkemelerde yargılanmışlardır.

Aynı şekilde Ruanda'da soykırım suçu işleyenler de yukarıda (b) maddesindeki tanıma uygun olarak sırf bu amaçla kurulmuş olup bazen Ruanda'da bazen Lahey'de faaliyet gösteren Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinde; Srebrenica'da soykırım suçunu işleyen Sırbistan yöneticileri de Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmışlardır.

AB ülkeleri için de bağlayıcı olan uluslararası kural bu olduğu halde, Çerçeve Kararının 1(4). maddesinde yer alan hükümle AB bu kuralı ihlal etmiş ve şöyle bir kural getirmiştir:

AB Çerçeve Kararının 1 (4) maddesi

*Her üye Devlet, Çerçeve Kararı kabulü sırasında veya daha sonra, bir beyanda bulunarak 1 (c) ve/veya (d) maddelerinde belirtilen suçları (soykırım ve insanlığa karşı suçları) ancak kendi ülkesi mahkemelerinin veya sadece uluslararası bir mahkemenin kararı ile sabit olması halinde cezalandıracağını belirtebilir.*⁹

8 "Disputes between the Contracting Parties relating to the interpretation, application or fulfilment of the present Convention, including those relating to the responsibility of a State for genocide or for any of the other acts enumerated in article III, shall be submitted to the International Court of Justice at the request of any of the parties to the dispute".

9 Any Member State may, at the time of the adoption of this Framework Decision by the Council, make a statement that it will make punishable denying or grossly trivializing the crimes referred to in paragraph 1 (c) and/ or (d), only if the crimes referred to in these paragraphs have been established by a final decision of a national court of this Member State and /or an international court or by a final decision of an international court only.

Bu maddede yer alan hükme göre AB üyesi bir ülke, inkâr suçunu cezalandırmak için, inkâr edilen olayın soykırım olup olmadığına yetkili bir uluslar arası mahkemenin kararı ile sabit olması koşulunu arayabileceği gibi, kendi ulusal mahkemesinin kararıyla sabit olmasını da yeterli görebilecektir. Böylelikle AB üyesi ülkeler kabul ettikleri bir Çerçeve Kararı ile Soykırım Sözleşmesinde zikredilmeyen yeni bir makamı da, bir olayın soykırım olup olmadığını belirlemeye yetkili olan makamlar listesine eklemiş olmaktadır.

AB üyesi ülkelerin Soykırım Sözleşmesinden kaynaklanan yükümlülüklerini bir yana bırakarak kendi aralarında o Sözleşmedeki yüklenimlerine uymayan kurallar geliştirmeleri, uluslararası hukuka aykırıdır. Eğer her ülke veya bazı ülke grupları, taraf oldukları uluslararası sözleşmelerin dışına çıkacaklarsa bu tür sözleşmeler imzalamanın bir mantığı kalmamaktadır.

Dolayısıyla Boyer Yasasına dayanak olarak gösterilen Çerçeve Kararı uluslararası hukuka aykırıdır.

2. Yasa AB Çerçeve Kararının hükümlerine aykırıdır

Boyer Yasası ile yapılan ihlallerin nasıl katmerli bir ihlal olduğunu anlatmak için, bu yasanın gerekçesi olarak gösterilen AB Çerçeve Kararının uluslararası hukuka aykırı olduğu yolundaki görüşümüzü şimdilik bir yana bıraksak dahi, yani Çerçeve Kararı uluslararası hukuka aykırı olmasaydı dahi, Boyer Yasası o Çerçeve Kararındaki hükümlere aykırıdır.

Çünkü Boyer Yasasının 1.maddesinde “*Fransa yasalarında tanımlandığı şekliyle soykırım suçunu inkâr edenlerin cezalandırılacağı*” belirtilmektedir. Fransa’da Ermeni soykırımını düzenleyen bir yasa vardır. 29 Ocak 2001 tarihinde çıkarılan bu yasa tek cümleden ibaret olup tam metni şöyledir:

“Fransa 1915 Ermeni soykırımını tanır”

Görüldüğü çağdaş dünyadaki yasa formatlarından hiçbirine uymayan bu metin herhangi bir yaptırım getirmemekte, sadece siyasi bir beyanda bulunmaktadır. Boyer Yasası, 2001 tarihli bu yasayı BM Soykırım Sözleşmesindeki anlamda bir mahkeme kararı olarak görmüş, bu yasa ile 1915 olaylarının soykırım olduğu kanıtlanmış olduğunu farz etmiş ve bunun sonucu olarak da o soykırımın inkârını cezalandırmayı öngörmüştür.

Çerçeve Kararının 1(4). maddesinde bir olayı soykırım olarak niteleme yetkisi, yukarıda belirtilen üç kategorideki “**yargı organlarından**” birine verildiği halde, Boyer yasasıyla bu yetki, bağımsız mahkemelerin uhdesinden alınarak milletvekillerine devredilmiş olmaktadır.

Yasa bu yönüyle hem AB Çerçeve Kararındaki hükmün lafzına aykırıdır, hem de bir hukuk devletinde geçerli en temel kurallardan biri olan kuvvetler ayrılığı ilkesini ihlal etmektedir.

Fransa Anayasa Mahkemesinin eski başkanı Badinter 2001 tarihli bu yasanın da Anayasa'nın kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğunu ve Anayasa Mahkemesine götürülmüş olsaydı muhtemelen iptal edilmiş olacağını belirtmektedir. Badinter geçmişte siyasi mülahazalarla bu tür konuların Anayasa mahkemesine bilerek götürülmediğini; ancak 2008 yılından itibaren bir davaya taraf olan bireylerin de konuyu Anayasa Mahkemesine götürebildiklerini; soykırımı inkâr suçundan cezalandırılan bir şahsın bu yoldaki bir mahkeme kararını Anayasa Mahkemesine götürerek, Anayasa'daki ifade özgürlüğüne aykırı olması nedeniyle bu kararın bozulmasını talep edebileceğini ifade etmektedir. Badinter öte yandan, Anayasa Mahkemesinin oluşturduğu bir teamüle göre, eğer bir yasa vaktiyle Anayasa Mahkemesinden geçirilmeksizin yürürlüğü konulmuş bir başka bir yasaya dayanarak bir ceza tertip etmişse, Anayasa Mahkemesi önünde, sonraki yasanın dayandığı daha önceki yasanın Anayasaya aykırılığı da ileri sürülebilmektedir. Bu nedenle Badinter'in kanaatine göre, bir şahıs Boyer Yasasından ötürü bir cezaya çarptırılır da konu cezalandırılan şahıs tarafından Anayasa Mahkemesine götürülürse, mahkeme önce 2001 tarihli bu tek maddelik yasanın Anayasaya aykırılığına hükmedebilir.¹⁰

Badinter'in kanaatine göre, bir şahıs Boyer Yasasından ötürü bir cezaya çarptırılır da konu cezalandırılan şahıs tarafından Anayasa Mahkemesine götürülürse, mahkeme önce 2001 tarihli bu tek maddelik yasanın Anayasaya aykırılığına hükmedebilir.

Boyer Yasasının pamuk ipliği ile birbirine bağlayarak geliştirmeye çalıştığı bu çarpık mantık herhalde er veya geç yargı duvarına çarpacaktır. Badinter, yukarıda değindiğimiz

makalesinde böylelikle Boyer Yasasının Ermeni tezine hizmet etmek yerine ona zarar dahi verebileceğine işaret etmektedir.

3. Yasa Fransa'nın Avrupa Birliği'ne karşı yükümlülüklerine aykırıdır.

Bayan Boyer, bu yasanın AB Çerçeve Kararına uyum için çıkarılmakta olduğu belirtmişti ama bu yasa Fransa'nın tam da o yükümlülükten geri adım attığını ortaya koymaktadır.

Bayan Boyer'nin bahsettiği yükümlülük Çerçeve Kararının yukarıda metni verilen 1 (4). maddesinden kaynaklanmaktadır. Bu maddeye göre Çerçeve Kararı AB üyesi ülkelere bir seçme hakkı sunmaktadır. Üye ülke dilerse, soykırımın kendi ulusal mahkemelerinin kararı ile sabit olması halinde onu inkâr edenleri cezalandırabilecek; dilerse böyle bir cezalandırma için soykırımın bir uluslararası mahkeme tarafından karara bağlanmış olması şartını arayabilecektir. Fransa, bu maddedeki tercih hakkını kullanarak, inkârı cezalandırmak için inkâra konu olayın soykırım olduğunun, "yetkili bir uluslararası mahkeme" tarafından tespit edilmiş olması gerektiği koşuluna bağlamış ve bu kararını AB makamlarına bildirmişti.

Fransa, bu koşulu arayan ilk AB üyesi ülke olmuştu. Bu nedenle Türkiye AB üyesi

10 Badinter, *Le Parlement n'est pas un tribunal*, Le Monde, 15.1.2012

öteki ülkeleri de Fransa'nın bu örnek tutumundan esinlenmeye teşvik etmekte idi. Şimdi, Boyer Yasası ile Fransa, AB'ye karşı yüklediği o mükellefiyetten geri adım atmış olmaktadır. Çünkü soykırımın inkârını cezalandırmak için bir uluslararası mahkemenin kararına gerek görmemekte; Fransız yasalarının soykırım olarak nitelediği eylemleri inkâr edenleri de cezalandırmaktadır.

Burada Fransa'nın Çerçeve Kararı kapsamında yüklediği vebibeler katmerli biçimde ihlal edilmiş olmaktadır. Çünkü Fransa, inkârı cezalandırmak için uluslararası mahkeme kararı aramak yerine kendi ulusal mahkemelerinin vermiş olduğu bir kararı aramış olsa idi, yine Çerçeve Kararı kapsamında kalacak fakat AB'ye karşı yüklediği mükellefiyetten geri adım atmış olacaktı. Fakat Boyer Yasası orada da durmamış; hem AB'ye taahhüdünden geri adım atmış hem de Çerçeve Kararının yetkili görmediği bir merciin, bu konuda yetkisiz olan Fransız Parlamentosunun, kabul ettiği 2001 yasına göre soykırım olduğu ilan edilmiş olan 1915 olaylarının inkârını da ceza kapsamına almıştır. Bu kadar katmerli bir hatayı hiçbir hukukçunun görmemiş olması dikkat çekicidir.

4. Yasa Fransa Anayasasına aykırıdır.

Boyer Yasası Fransa Anayasasındaki ifade özgürlüğü ilkesini ihlal etmektedir. Bundan önce de benzer içerikli bir yasa, Ulusal Meclis tarafından kabul edilmiş, Senatoya sunulmuştu. Senatonun Adalet Komisyonu 2011 yılının Mayıs ayında, söz konusu yasaya karşı çıkmış, oybirliği ile kabul ettiği bir raporla bu görüşünü Senato Genel Kuruluna sunmuş, Genel Kurul da bu görüşe uymuştur. Senato Adalet Komisyonunun o tarihteki karşı çıkma gerekçeleri arasında en önemli husus, o yasanın Anayasadaki ifade özgürlüğüne aykırı bulunmuş olmasıydı. 4 Mayıs 2011 yapılan oylamada Senato genel kurulu, Adalet Komisyonunun bu mütalaasını büyük bir çoğunlukla (196 evete karşı 74 hayır) benimsemiş ve yasa tasarısının gündeme alınması reddetmişti. Eğer Fransa Senatosu kendi içinde tutarlı olmak istiyorsa, 4 Mayıs günü reddedilen aynı içerikteki bir yasanın nasıl olup da bu kez kabul edilmiş olduğunu kamuoyuna izah eden makul bir açıklama borçludur.

5. Yasa Millet Meclisi Başkanının hazırladığı bir rapordaki bulgulara aykırıdır.

Fransa Ulusal Meclisinin Başkanı Bernard Accoyer, 2008 yılında Fransa'da "Hafıza Yasaları (Lois Mémorielles)" adıyla anılan bir konuda, 480 sayfalık kapsamlı bir rapor hazırlamıştır.¹¹ Bu raporun hazırlanması sırasında katkıda bulunabilecek tüm çevrelerin görüşleri alınmıştır. Rapordaki önemli tesbitlerden biri de, 181. sayfada yer almaktadır. Accoyer bu sayfada şöyle diyor: "*Heyet, tarihi olaylar hakkında değerlendirmeler içeren yasaları, özellikle de cezai yaptırımlar içeren yasaları, kabul etmenin Parlamentolara düşen bir görev olmadığı görüşündedir.*"¹² Boyer Yasası gerek Ulusal Mecliste gerek Senato, Accoyer'nin

11 Rapport d'Information, en application de l'article 145 du Règlement, au nom de la Mission d'Information sur les questions mémorielles, par M. Bernard Accoyer, Président de l'Assemblée Nationale.

12 La Mission) Considère que le rôle du Parlement n'est pas d'adopter des lois qualifiant ou portant une appréciation sur des faits historiques, *a fortiori* lorsque celles-ci s'accompagnent de sanctions pénales.

bu raporunda belirtilen görüşün tam tersini yapmıştır. Tasarının Fransa Ulusal Meclisinde görüşülmesi sırasında bu yasaya karşı olduğunu kamuoyu ile paylaşan üst düzey politikacılardan biri de Millet Meclisi Başkanı Accoyer olmuştur.

6. Yasa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesine aykırıdır.

Fransa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraftır. Dolayısıyla bu sözleşmenin hükümleri Fransa için de bağlayıcıdır. Sözleşmenin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesinde şöyle bir hüküm yer almaktadır:

Herkesin ifade özgürlüğü vardır. Bu hak bir kanaat sahibi olmayı, hiçbir kamu makamının müdahalesi olmaksızın ve devlet sınırlarıyla kısıtlanmaksızın bilgi almayı ve bilgilerini başkalarıyla paylaşmayı içerir.

Eğer Fransa’da bir şahıs, herhangi bir uluslararası mahkeme tarafından soykırım olduğu karara bağlanmamış bir olayın soykırım olmadığını ileri sürmesi nedeniyle bu yasa uyarınca cezalandırılırsa, konu Fransa’daki hukuk yolları tüketildikten sonra herhalde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine gidecektir. Fransa’nın o mahkemede kendisini nasıl savunacağını hepimiz göreceğiz.

IV- SOYKIRIMI İNKÂRIN CEZALANDIRILMASI ÇALIŞMALARININ EVVELİYATI

Avrupa Birliğinin Çerçeve Kararı hazırlanırken, başlangıçta, soykırım kelimesi metinlerde yer almıyordu. Bu kelime, bize ulaşan bilgilere göre, 2000’li yıllarda Fransa’nın girişimi ile metne ithal edilmiştir. Fransa’nın bu noktaya gelmeyi daha yıllar öncesinden beri aklına koymuş olduğunu göstermesi açısından, bu konunun geçirdiği aşamaları biraz daha ayrıntılı olarak incelemek yararlı olacaktır.

Bu konudaki ilk çalışmalar AB üyesi ülkelerde ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının artmaya başladığı 1990’lı yılların ortasına kadar geri gitmektedir. 1996 yılında *Konseyin Ortak Eylemi* (Council Joint Action) adı verilen bir belgede üye ülkelerin ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele etmek için ortak hareket etmeleri ihtiyacı vurgulanıyor ve mevzuatlarının birbirlerine daha da yakınlaştırılması gerektiği belirtiliyordu. Bu aşamada soykırım ibaresi henüz metinlere girmemişti. İnsanlığa karşı suçların övülmesi cezalandırılıyordu ki soykırım dolaylı olarak kapsam içine alınmış oluyordu. Çünkü soykırım, insanlığa karşı işlenmiş suçlar arasında sayılmaktadır. Ama yine de 1996 da, ne soykırım ne de inkâr sözü metinlerde yer almıyordu. O tarihte cezalandırılması düşünülen suç, insanlığa karşı işlenmiş suçların “**övülmesi**” idi. Nitekim 1996 yılında kaleme alınan *Konsey Ortak Eylemi Belgesi*’nin I. maddesinde (Title I) bu husus şöyle düzenlenmişti: “*insanlığa karşı işlenmiş suçları, **ırkçı ve yabancı düşmanlığı amacıyla***.”¹³ açıkça övmenin cezalandırılması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu ifadeden görüldüğü üzere insanlığa karşı işlenmiş suçların övülmesi

13 public condoning, **for a racist and xenophobic purpose**, of crime against humanity

cezalandırılmıyor, ancak bu suç **“ırkçı ve yabancı düşmanlığı amacıyla”** işlenmiş ise o takdirde cezalandırılıyordu.

Bu konudaki gelişmelerin bundan sonraki aşaması AB Komisyonu aşamasıdır. Konsey Komisyona, bu konuda bir Çerçeve Kararı tasarısı hazırlaması talimatı vermiştir. Komisyon da söz konusu tasarıyı hazırlamış ve 2002 yılında Konsey'e sunmuştur. Tasarının 4 (c) maddesinde, insanlığa karşı suçlara ek olarak soykırım sözü de açıkça yer almaktadır. Başka bir deyişle, soykırım kavramına, insanlığa karşı işlenmiş suçlar arasında olması nedeniyle zımnî olarak atıfta bulunulması yeterli görülmemiş, bunun açıkça zikredilmesi ihtiyacı hissedilmiştir. Fakat halen cezalandırılan eylem, insanlığa karşı suçların açıkça övülmesi değil, bu övme eyleminin **“ırkçı ve yabancı düşmanlığı amacıyla”** yapılmasıdır.

Boyer Yasası ise, Çerçeve Kararı'ndaki bu kavramı Fransa yasalarına aktarmaya çalıştığını söylemesine rağmen, Çerçeve Kararındaki ölçünün dışına taşmıştır. Çünkü inkâr suçunun, Çerçeve Kararında olduğu üzere, **ırkçı ve yabancı düşmanlığın amacıyla** işlenmiş olup olmadığına bakmaksızın, bu suç işlenmişse, nasıl işlenmiş olursa olsun cezalandırmayı hedeflemiş olmasıdır. Başka bir deyişle Çerçeve Kararının hükümlerini, ağırlaştırmak suretiyle Fransa yasalarına taşımış olmaktadır.

Başlangıçta ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını önlemek amacıyla yola çıkan bir girişim, sonunda ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını teşvik eden bir girişim haline dönüşmüştür.

Böylelikle başlangıçta ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını önlemek amacıyla yola çıkan bir girişim, sonunda ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını teşvik eden bir girişim haline dönüşmüştür. Çünkü Boyer Yasasından sonra Avrupa'da yaşayan milyonlarca Türk arasında 1915 olaylarının bir soykırım olmadığını söyleyecek birçok kimse herhalde çıkacaktır. Onlar hakkında cezai takibat başlatılması da, yargı süreci ve yargılandıktan sonra hapsedilmeleri de birer gösteri ve çatışma haline dönüşebilir. Ermeni diasporasının bunu sadece temenni etmekle kalmayıp teşvik dahi edeceğini düşünebiliriz. Çünkü XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu'daki Ermeniler sırf kaos yaratmak ve çatışmaları teşvik etmek için hiçbir günahı olmayan kendi ırkdaşlarını dahi öldürmüşlerdi. Böylelikle bir yandan Batı ülkelerine ve Rusya'ya, Doğu Anadolu'da güvensizliğin hüküm sürdüğü görüntüsü vermeyi hedefliyorlardı, öte yandan da Ermenilerin, Türklere ve Kürtlere karşı intikam saldırılarına geçmelerini teşvik etmiş oluyorlardı. Ermenilerin bu kez de Fransa'daki ve genel olarak Avrupa'daki Türk imajını olumsuz olarak etkilemek için bu tür çatışmaları yine teşvik etmeleri ihtimal dışı değildir.

Boyer Yasası neden şu sıralarda gündeme geldi?

Boyer Yasası Fransa'daki Başkanlık seçimlerinin öncesinde gündeme geldiği için, Türk ve Batı basınında Sarkozy'nin Ermeni oylarına göz diktiği şeklinde yorumlar

yer almıştır. Bunun faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Ancak Ermeni oylarının dengeyi ne ölçüde Sarkozy lehine çevirebileceğini anlamak için bu faktöre biraz daha yakından bakmakta yarar vardır. Fransa'daki Ermeni diasporasının 400 000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kimlerin Ermeni diasporası mensubu sayılması gerektiği konusundaki kriteri nasıl tanımlayacağımıza bağlı olarak bu rakam aşağı veya yukarı yönde değişebilir. Bunun 250 000 civarında seçmene tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Fransa'da seçimlere katılım oranlarının % 60 dolaylarında olduğunu göz önünde bulundurursak, sandığa gidecek Ermeni seçmenin 150 000 civarında olduğu ortaya çıkar. Bu 150 000 seçmen bütün partilere dağılmıştır. UMP'nin oylarının %30-40 arasında olduğunu varsaysak 60 000 civarında bir seçmen kitlesinden bahsediyoruz demektir. Bunun da 45 milyon seçmeni olan Fransa'da binde 1,3 gibi bir etkisi olacağı açıktır. Sosyalist Partiyi destekleyen Ermenilerin, bu yasa nedeniyle kendi partilerini bırakıp Sarkozy'yi desteklemeye yönelmeleri beklenemez. Çünkü Sosyalist Parti'nin lideri François Hollande da Ermeni davasını güçlü biçimde desteklediğini ortaya koymuştur. Bu nedenle yasanın şimdi geçirilmesinde Ermeni oylarını kazanmak faktörünün çok büyük bir rol oynamadığını farz edebiliriz.

O halde başka nedenler aramak gerekir. Akla gelen başka bir ihtimal Sarkozy'nin aşırı sağ Le Pen'in tabanından oy devşirmeyi hedeflemiş olmasıdır. Şu sıralarda Avrupa'nın hemen her bir ülkesinde Türkiye karşıtlığı yapmak en ucuz siyaset aracı haline gelmiştir. Bu nedenle Sarkozy'nin bu davranışının ikinci bir nedeni de bu olabilir.

Üçüncü neden, oy devşirme güdüsünden bağımsız olarak Sarkozy'deki Türkiye karşıtlığı olabilir. Sarkozy Türkiye'nin AB sürecindeki ilerlemesini makul olmayan gerekçelerle bloke eden bir liderdir. Bir devlet başkanının ülkesini yönetirken bu çeşit duygusal nedenlerin etkisinde kalması pek tabii ki ülkesine zarar verecektir. Ancak bazen Devlet Başkanlarının da duygularının etkisinden kurtulamadıkları anlaşılıyor.

Dördüncü neden, Türkiye'nin son yıllarda bölgesinde biraz daha aktif roller oynayan bir dış politika izlemesi olabilir. Bu politikaların bazıları, özellikle Orta-Doğu'ya yönelik olanları, Fransa'nın kendisine doğal nüfuz alanı olarak gördüğü bölgeleri ilgilendirmektedir. Aralarında makul bir sebep-sonuç ilişkisi bulunmama ile birlikte, Sarkozy'nin Türk dış politikasının bu açılımlarından duyduğu rahatsızlık da bu yasa girişimin arkasındaki nedenlerden biri olabilir.

ŞİMDİ NE OLACAK?

Konu artık yargı erkine intikal etmiş olduğuna göre bundan sonraki aşamasında Ermeni lobisinin siyasi baskısı nisbeten daha sınırlı bir çerçevede kalacaktır. Buna mukabil Boyer Yasasını savunacak güçlü avukatlar bulunması ve ellerinden geldiğince Anayasa mahkemesi üyelerini etkileme gayretlerine belki artarak devam edecektir.

Anayasa Mahkemesinin bir ay içinde karar vermesi öngörülmektedir. Mahkeme yasanın tamamını da iptal edebilir, içindeki bazı hükümleri iptal etmekle de yetinebilir. Ermeni lobisi, muhtemelen, bu ikinci şıkkın gerçekleşmesi için çaba sarf edecektir. Anayasa Mahkemesi bu başvuruyu görüşürken, Badinter'in söylediği gibi, 2001 yasanını da inceleme kapsamına alabilir ve o yasayı da iptal edebilir. Olaylar bu yönde gelişirse bu aslında Fransa için onurlu bir çıkış yolu da olabilir. Böylelikle Türkiye-Fransa ilişkileri uçurumun eşiğinden dönmüş olur. Türkiye-Ermenistan diyalog kapısı da kapanmamış olur. Çünkü Fransa'nın toplam nüfusunun % 1 inden daha küçük bir bölümünü teşkil eden Ermeni diasporasının Fransa'nın başına sardığı bu dert bağımsız yargı organları tarafından çözümlenirse, siyasetçi Ermeni diasporasına karşı yapacağını yapmış fakat yargı siyasetçiden farklı karar vermiş olacaktır. Öte yandan da Ermeni diasporasının Fransa'da uzun yıllardan beri yürüttüğü dava büyük hasar görmüş olacaktır. Bu da Ermeni diasporasının kendine fazla güvenerek büyük riskler almış olmasının bir sonucu olacaktır. Ancak Anayasa Mahkemesinin kararını görmeden acele sonuçlar çıkarmak doğru olmaz.

Eğer Anayasa Mahkemesi Boyer Yasasını Anayasaya aykırı bulmazsa, yasanın uygulama modalitelerini belirleyen tali mevzuat da hazırlandıktan sonra, yasa fiilen de yürürlüğe girmiş olacaktır. Ondan sonra Boyer Yasasını ihlalden ötürü bir şahıs aleyhine cezai işlem başlatılırsa cezalandırılan bir şahsın, bu kez, Fransa'daki hukuk yollarını tükettikten sonra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurma hakkı vardır. Mağdur, Boyer Yasasının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinde yer alan ifade özgürlüğüne aykırı olduğunu ileri sürerek Fransa'nın cezalandırılmasını isteyebilir. Boyer Yasası ifade özgürlüğüne o kadar açık biçimde aykırıdır ki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin başka türlü karar vermesine kolayca ihtimal vermek istemiyorum.

Boyer Yasasıyla ilgili hukuk süreci devam ederken Türkiye de bu sürece en etkili biçimde müdahil olmalıdır. Bu davanın gerek Fransa Anayasa Mahkemesi gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde yürütülmesi sırasında dünyanın en güçlü bilim adamlarının ve avukatlarının desteğini almak büyük önem arz etmektedir.

Yasanın Anayasa Mahkemesine götürülmesi Türkiye'yi rehavete sevk etmemelidir. Çünkü Ermenilerin, 1915 olaylarının yüzüncü yıldönümü münasebetiyle 2015 yılına dönük hazırlıkları bütün hızıyla sürmektedir. Boyer Yasasıyla ilgili Fransa'daki Anayasa Mahkemesi süreci nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın Türkiye üzerindeki siyasi baskı devam edecektir. Bu nedenle Türkiye, bu konudaki gündemin başka ülkeler tarafından belirlenmesine imkân vermeden kendi uzun vadeli vizyonunu ortaya koymalı ve o yolda kararlı biçimde ilerlemeye başlamalıdır.

Galileo Galilei 1633 yılında dünyanın sabit olmayıp hem kendi etrafında hem de güneşin etrafında döndüğünü ileri sürdüğü zaman engizisyon mahkemesine çıkarılmış ve cezalandırılmıştı. Çünkü Galileo bu beyanıyla kilisenin a tarihteki dogmasını inkâr etmiş oluyordu. 2012 yılında da Boyer Yasası bir grup Fransız parlamenterinin "gerçek" olarak varsaydığı bir olayı inkâr edenlerin

cezalandırılmasını öngörmektedir. Şimdi Fransa’da inandırıcı birinin çıkıp Boyer Yasasının Galileo’yu mahkûm eden engizisyon mahkemesinden ne farkı kaldığını dünya kamuoyuna izah etmesi gerekiyor. Bunu belki Fransa Anayasa mahkemesi yapacaktır.

KAYNAKÇA

Fransa Ulusal Meclisi tutanakları

YAKIŞ, Yaşar (2011) “A European Union Framework Decision on the Offence Denying a Crime”, *Review of Armenian Studies*, No: 23, Ağustos. Ankara

MİLLETLERARASI HUKUKTA SOYKIRIM KAVRAMI: 1915 ERMENİ OLAYLARI AÇISINDAN WILLIAM A. SCHABAS'IN GÖRÜŞLERİ

(THE CONCEPT OF GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW:
WILLIAM A. SCHABAS' VIEWS ON 1915 ARMENIAN EVENTS)

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI

Başkent Üniversitesi
Hukuk Fakültesi
Milletlerarası Hukuk AD Öğretim Üyesi

Özet: Soykırım kavramı, Ermenistan'ın 1915 olayları bağlamında bu kavramla olan sorunu nedeniyle Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Tartışmaların hangi bağlamda yapılmakta olduğu konusunda bile tam bir karmaşa vardır. Hukuk, tarih, siyaset ve genel olarak sosyal bilimler "harmanlanmakta", kişi ve kurumların eğilimleri doğrultusunda, çeşitli iddialardan, hukuktaki "kesin hüküm" gibi, bağlayıcı birtakım sonuçlar çıkarılması çabaları bütün yoğunluğuyla sürmektedir. Soykırım hukuku alanında en saygın eserler arasında bulunan, William A. Schabas'ın "Genocide in International Law" isimli kitabında da, tarihi olaylar boyutunda benzeri bir fikir karmaşasını gözlemlemek mümkündür. Tarihi olayların, tarihin işlevine ve yöntemlerine uygun olarak değerlendirilmesiyle yetinilmesi gerekirken, güncel hukuk açısından incelenip, hukuki açıdan bağlayıcıymış gibi sonuçlara ulaşılmasına yönelik yaklaşımları anlayabilmek güç olmaktadır. Üstelik bu, karşı iddialar dikkate alınmadan, resmin bütünü görülmeden yapılmaktadır. Makale, bu gibi çelişiklere dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Schabas, soykırım, hukuk, siyaset, Ermeni, 1915.

Abstract: The concept of genocide is an issue of concern for Turkey, considering the problematic stance of Armenia on the events of 1915. Even the discussions themselves are conceptually controversial. Law, history, politics and social sciences in general are "blended", while attempts to derive binding results -similar to "definite judgment" in law – from several argumentations and along the tendencies of certain individuals and institutions continues intensively. It is possible to observe a parallel conceptual confusion in terms of historical events in the renowned book by William A. Schabas entitled "Genocide in International Law", which is defined as one of the most respectable works on genocide law. While one must seek a proper methodological and functional analysis of the historical events, attempts towards examination of history in terms of law and definitive binding results, even without taking into consideration the opposing views or a glance towards the whole picture, are hardly understandable. This article aims to draw attention to these contradictions.

Keywords: Schabas, genocide, law, politics, Armenian, 1915

GİRİŞ

“Soykırım” kavramı, 1915 Ermeni olayları temelinde oluşturulmak istenen siyasi bir uyumsuzluk; bunda başarılı olduğu takdirde, Türkiye’ye yönetilmesi düşünülen bir kısım iddialar ve talepler bağlamında, yakından incelenmesinde yarar bulunan bir olgudur. Bu olgunun, siyasi, hukuki, askeri, tarihi, toplumsal, felsefi, insani, ahlaki vb. pek çok boyutu vardır.

Genel bir değerlendirme olarak, soykırım olgusunun insanlık kadar eski olduğunu söylemek elbette doğru ve kabul edilebilir bir tespittir. Buna karşılık, hukuk alanında 1948 tarihli BM Sözleşmesinin resmi neden ve gerekçesini oluşturan olguların, 1948 tarihli Sözleşmenin kabulü sürecinin ve bu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinin ve uygulanmasının bir tarafa bırakılarak; 1915 olaylarını da kapsayan özel milletlerarası antlaşmalar hükümleri görmemezlikten gelinerek; tarihi bir kısım olayların da 1948 tarihli Sözleşme dayanak gösterilerek yargı dışı zeminlerde ve siyasi maksatlarla araştırma ve soruşturma konusu yapılması, yargılanması ve sanki infazı umulan hükümlere dönüştürülmesi anlamına gelebilecek yorum ve değerlendirmelerin kabulünün mümkün olamayacağını düşünüyorum.¹

Burada, William A. Schabas’ın, hukuk alanında haklı bir saygınlığa sahip ve soykırım hukuku konusunda temel bir kaynak olarak kabul edilen, “Genocide in International Law” (Milletlerarası Hukukta Soykırım) isimli eseri incelenmektedir. Eserin içerdiği bölüm başlıkları aşağıda belirtilmekle birlikte, konu daha çok, 1915 olayları etrafında yapılmakta olan tartışmalara ışık tutabilmek maksadıyla, başta milletlerarası hukuk olmak üzere, soykırım kavramının hukuk, tarih ve siyaset boyutları açısından incelenecektir.²

Schabas’ın eseri, başlıca şu bölümlerden oluşmaktadır:

- Giriş,
- Soykırımın hukukça yasaklanmasının kaynakları (“origins”),
- Sözleşme taslağının hazırlanması ve sonraki kuralların gelişmesi,
- Sözleşmenin koruduğu gruplar,
- Soykırımın maddi unsuru,
- Soykırımın manevi unsuru (suç kastı),
- Soykırım sayılan diğer eylemler,
- Hukuka uygunluk sebepleri (“defences”),

1 Nitekim Schabas da, en azından insan hakları hukukunun gelişmesinden önceki dönemde, devletin egemenliği çerçevesinde, soykırım bağlamında her devletin kendi işine bakması anlamında bir konsensüs bulunduğunu ifade etmektedir (Schabas, sayfa 2, 18). Bu boyut, Ermeni sorunu açısından bir başka soruyu daha akla getirmektedir: Osmanlı Devleti ve bu Devletin Müslüman ve Ermeni tebaası arasında cereyan eden bir kısım olaylar konusunda, ülke devletinin karşısında bir başka devletin, örneğin Ermenistan’ın hukuki konumu ve dayanağı ne olabilir?

2 Schabas, William A., *Genocide in International Law, the Crime of Crimes*, 2nd edition, Cambridge University Press, 2009, xviii-742 sayfa.

- Soykırımın milletlerarası ve yerel mahkemelerce kovuşturulması,
- Devlet sorumluluğu,
- Milletlerarası Adalet Divanının işlevi,
- Soykırımın önlenmesi,
- Sözleşmeye ilişkin antlaşmalar hukuku sorunları,
- Değerlendirme ve sonuç.

SOYKIRIM TARTIŞMALARI: GENEL ÇERÇEVE

Çoğu tartışma forumlarında, katılımcıların soykırım kavramını hangi bağlamda kullandıklarının (hukuk – tarih – siyaset...) açık olmaması, ilgili faaliyetlerin birer münazaraya ve sağırklar diyaloguna dönüşmesine neden olmaktadır. Siyasi neden ve gerekçeler başlı başına, “soykırım” kavramının kullanılması veya kullanılmamasında etkili olabilmektedir.³

Siyasi neden ve gerekçeler başlı başına, “soykırım” kavramının kullanılması veya kullanılmamasında etkili olabilmektedir.

1915 Ermeni olayları dâhil, soykırım kavramıyla ilgili inceleme ve tartışmalarda, şu hususların da göz önünde bulundurulmasında yarar görmekteyim:

- Soykırım kavramının hukuk boyutunun incelenmesinde, “yürürlükteki hukuk” ve bir bakıma geleceğe ilişkin dilek ve beklentilerin ifadesinden ibaret olan, “olması gereken hukuk” ayırımını yapabilmek önemlidir.⁴
- Bir kısım tarih incelemelerine veya bir kısım siyasi görüş, iddia ve değerlendirmelere hukuki, yani, yöneltildiği kişiyi veya kurumu bağlayıcı bazı anlam, etki ve sonuçlar yüklenmesi çabaları, kabul edilemeyecek, bir başka dikkat çekici boyuttur. Geçerli, yürürlükte olan hukuki düzenlemelere ve görevli ve yetkili yargı organlarının kesin hükümlerine konu olmadıkça, bir takım hukuki görüş, iddia, söylem ve değerlendirmelere de hukuki anlam, etki ve sonuçlar yüklenmesinden kaçınılmalıdır.⁵
- Tarih ve diğer sosyal bilimler kapsamında yapılacak araştırma ve incelemelerde, ilgili bilimsel yöntemlere uygun olmak kaydıyla, elbette bazı

3 Milletlerarası özel bir soruşturma komisyonunun ve BM İnsan Hakları Komisyonu özel raportörünün Ruanda'daki Tutsi azınlığa yönelik soykırım eylemlerine atf yapan raporlarına rağmen bu terimin kullanılmasından kaçınılması örneğinde olduğu üzere, milletlerarası toplumun, hukuki değil siyasi vb. nedenlerle, belli olaylarda ve durumlarda soykırım terimini kullanmaktan bilinçli olarak kaçınma yönündeki yaklaşımının eserde kayda geçilmesi isabetli olmuştur (Schabas, sayfa 9).

4 Örnek: Soykırımla suçlanan vatandaşın yabancı bir devlete teslimi konusundaki kural (bakınız: Schabas, sayfa 478). Schabas'a göre de, soykırım kavramının ve anlayışının hukuk düzeninde ortaya çıkışının başlangıcı 1948 tarihli Sözleşmedir; Nuremberg Milletlerarası Askeri Mahkemesinin Şartı değil (Schabas, sayfa 12).

5 Belirtilen husus, 1915 olayları ile ilgili inceleme ve değerlendirmeler bakımından da geçerlidir. (Karşılaştırınız, Schabas, sayfa 19-20, 43, 48-50, 87-88, 192-193, 199-200, 286).

varsayımlar kabul edilebilir, örneğin soykırım kavramı ile ilgili hukuk kavramları ve normları, hatta güncel mahkeme kararları esas alınarak değerlendirmeler yapılabilir.⁶ Buna karşılık, herhangi bir olgunun tarih bilimi tarafından saptanması – doğrulanması, bunun etki ve sonuçları ile aynı olgunun görevli ve yetkili bir yargı makamı tarafından kesin bir hükümle saptanmasının bağlayıcılığı, hüküm, etki ve sonuçlarının karıştırılmaması gerekir. Siyasi, insani veya bilimsel yaklaşımlar ve bunların gereği başka, hukukun gereği ve uygulanması başkadır.⁷

BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

1915 Ermeni olayları bağlamında bir başka dikkat çekici konu, salt tarih bağlamında bile olsa, Ermeni / yanlılarının iddialarına karşı ileri sürülen iddialar ve savunmalar üzerinde durulması gereğinin duyulmamasıdır. 1915 olaylarını kimin ve kimlerin / hangi devletlerin kışkırtmasıyla başlattığı; Devlete karşı silahlı ayaklanmalar, savunmasız Müslüman halka yöneltilen katliam vb. olguların bütünüyle göz ardı edilmesi, bilimsellik adına yapıldığı ifade edilen çabaların inandırıcılığını ve bilimselliğini büyük ölçüde zayıflatmaktadır.⁸

Tek yanlı bakış açılarının, seçiciliğin ve çifte standardın bilimsellik ile bir ilişkisi olamaz.⁹ Benim kanaatime göre, bu gibi çabaları, bilimsellik görünüşü altında siyasi eylemcilik (“political activism”) olarak nitelendirmek daha doğru olabilir.¹⁰ Nitekim 1915 Ermeni olayları, hemen her fırsatta, siyasi – bilimsel (?) bir tartışma konusu olarak gündeme getirilmektedir. Ben bunun çeşitli örneklerini, katıldığım bir kısım “bilimsel” toplantılarda bizzat gözlemleme fırsatını buldum.¹¹ “Görüş” ve “hüküm”; “siyasi / bilimsel görüş” ve “yargısal hüküm” kavramları bir defa karıştırıldı mı, sağlıklı bir çözümleme ve kabul edilebilir bir sonuca ulaşılabilmesi mümkün olmamaktadır.¹²

6 Örnek: Soykırım özel kastı ile belli grupların güç yaşam koşullarına tabi kınlanması olgusu (Schabas, sayfa 190).

7 Örneğin Ruanda’da cereyan eden olaylar sırasında, BM Güvenlik Konseyi sürecinde hukuk dışı neden ve gerekçelerle, bilinçli olarak “soykırım” terimi kullanılmamıştır. 1915 Ermeni olayları ile ilgili incelemelerde ve çözümlemelerde de bu gibi ayırımların ve farklılıkların dikkate alınması gerekir. (Karşılaştırmız: Schabas, sayfa 171, 529, 551).

8 Örnek: NATO’nun Yugoslavya’ya karşı icra ettiği hava harekâtı bağlamında, silahlı bir çatışma ortamında icra edilen muharebe harekâtını soykırım eylemlerinden ayırmaktaki, soykırıma ilişkin özel kastın kanıtlanmasındaki güçlüklerden söz edilmesine rağmen, Osmanlı Devletinin bir dünya savaşı sırasında ülke içinde cereyan eden ayaklanma ve katliam eylemleri karşısında icra etmek durumunda kaldığı anayurt savunması ve ayaklanmaya karşı koyma harekâtının, yani, “madalyonun öteki yüzünün” ısrarla görmemezlikten gelinmesinin kabulünün makul olmayacağını düşünüyorum. (Bakınız: Schabas, sayfa 195-197).

9 Örnek: Nüfusun zorla başka yere nakline ilişkin bir önlemin uygulanması, ayaklanma ve iç savaş koşulları, soykırıma ilişkin özel kast – niyet, uygulama koşulları ve sonuçları bakımından, savaş öncesinde ve sonrasında Avrupa’da yapılan uygulamalar ve sonuçlarının değerlendirilmesinde dikkate alınan unsurların, 1915 Ermeni olayları bakımından da dikkate alınmasının makul bir yaklaşım olacağı söylenebilir. (Karşılaştırmız: Schabas, sayfa 226-228, 258, 261, 265).

10 Örnek: Schabas, sayfa 118, dipnot 11’de yer alan, Vahakn Dadrian’ın soykırım tanımı.

11 Diploması alanından bir örnek için ise bakınız: Schabas, sayfa 555-560.

12 Örnek için bakınız: Schabas, sayfa 573-577.

SOYKIRIM HUKUKU: GENEL GÖZLEMLER

Bırakınız diğer boyutlarını, soykırım kavramının sadece hukuk boyutu bile oldukça karmaşıktır. Birbirinden tamamen farklı, özel uzmanlık alanları söz konusudur. Başlıca örnekler, şu şekilde sıralanabilir:

- Milletlerarası hukuk (antlaşmalar hukuku, yapılageliş hukuku, milletlerarası haksız fiiller ve devletlerin bu bağlamdaki yükümlülükleri ve hukuki sorumlulukları, devletlerin ardılığı, milletlerarası uyumsuzlukların barışçı yöntemlerle çözümü, devletlerin yetkileri, yabancı devletlerin ayrıcalıkları ve bağışlıkları...),
- İnsan hakları hukuku (yaşam hakkı, kişi güvenliği, dürüst ve adil yargılanma, vatandaşlık, mülkiyet, düşünce ve ifade özgürlüğü...),
- Ceza ve ceza usul hukuku (milletlerarası suçlar, uygulanacak hukuk, yargı yetkisi, bireysel cezai sorumluluk, sivil – asker, amir makamların sorumluluğu, milletlerarası işbirliği...), ilk akla gelen hukuk konularıdır.

***Milletlerarası Adalet
Divanı, olsa olsa, işlenen
soykırım suçları
bağlamında ilgili
Devletlerin hukuki
sorumluluğu bağlamında
yargı yetkisine sahip
olabilir.***

MEDENİ HUKUK – CEZA HUKUKU AYIRIMI

Soykırım hukukunun incelenmesinde ve yargı kararlarının değerlendirilmesinde, aynı – tek bir olay bile söz konusu olsa, medeni hukuk (“civil law”) ve ceza hukuku (“criminal law”) boyutlarının birbirinden ayırt edilebilmesinin önemi büyüktür.¹³ Burada, ceza mahkemesince saptanan maddi olayların ve suç nitelendirmesinin hukuk mahkemesindeki süreçte yeterli kanıt olarak kabul edilmesiyle, ilgili devletin soykırım suçuna bağlı (bizzat planlama / emretme / önlememe / bastırmama vb.) antlaşmalar hukukundan kaynaklanabilecek hukuki sorumluluğunun saptanması hususunun ayrı işlevler olduğunun bilinmesi gerekir.¹⁴ Bu satırların yazarı, Milletlerarası Adalet Divanının, bir hukuk mahkemesi olarak, bir eylemin soykırım suçunu oluşturduğunu ve / veya bireylerin veya Devletlerin cezai sorumluluğunu tespit konularında yetkili olamayacağını düşünmektedir. Milletlerarası Adalet Divanı, olsa olsa, işlenen soykırım suçları bağlamında ilgili Devletlerin hukuki sorumluluğu bağlamında yargı yetkisine sahip olabilir. Ceza mahkemesinin temel işlevi suçların kovuşturulması iken, hukuk mahkemesinin temel işlevi ise haksız fiilden kaynaklanan sorumluluğun saptanmasından ibarettir. Her iki mahkemenin –

¹³ Örnek: Srebrenica olayları. Çok sayıda Bosnalı Müslüman'ın topluca katledildiği bu olaylar, hem Yugoslavya Milletlerarası Ceza mahkemesinde, hem Milletlerarası Adalet Divanında yargılamalara konu olmuştur. Bunlardan birincisi bir ceza mahkemesi, ikincisi ise bir hukuk mahkemesidir. Birincisinde ilgili bireylerin cezai sorumlulukları, ikincisinde ise bu olaylar nedeniyle ilgili Devletin hukuki sorumluluğu kovuşturma konusu olmuştur. (Bakınız, Schabas, sayfa 293, 315).

¹⁴ Bakınız: Schabas, sayfa 192-193, 512-519.

muhakemenin amacı, işlevi, kavramları, ilkeleri ve yöntemleri elbette birbiriyle ilgili, ama farklı hususları kapsamaktadır.¹⁵

ZAMANAŞIMI TARTIŞMALARI

Bir suçun zamanaşımı bakımından tartışılabilmesi için, öncelikle o suçun en azından suç olarak tanımının belli olması ve ilgili normun usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş bulunması gereklidir. Zamanaşımının belli bir suç için kaldırılması ile suçu tanımlayan hükmün bu nedenle geriye dönük olarak uygulanabilmesine yol açılmış olacağına ilişkin görüşleri dikkatle ayırt etmek gerekir. Tanımlanmış bir suçun dava veya ceza zamanaşımı dolduktan sonra zamanaşımının kaldırılması nedeniyle o suç bakımından soruşturma ve kovuşturma yolunun yeniden açılacağı yönündeki görüşlere, doğrusu, suç ve ceza hukukunun temel ilke ve kavramları karşısında, ben katılamıyorum.¹⁶

İNSAN HAKLARI HUKUKU

İnsan hakları hukukunun günümüzde ulaştığı boyut elbette övgüye değer. Buna karşılık, insan hakları hukukunun, hukukun diğer bütün dallarının üzerinde bir şekilde konumlandırılmasının da gerçekçi, gerekli ve uygulanabilir bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Örneğin ceza hukukunun suçları tanımlayan normlarına, insan hakları hukukunun bakış açısı esas alınarak, yorumlar yoluyla yeni bazı eylemlerin de suç olarak eklenebilmesi sonucunu doğuracak yaklaşımların kabulü –bence- mümkün değildir.¹⁷

İnsan hakları hukuku, milletlerarası hukuk, maddi ceza hukuku ve ceza usul hukuku vb. konuların –deyim yerindeyse- “harmanlanarak” hukuki değerlendirmeler yapılması da yanıltıcı olabilir.¹⁸ Değişik hukuk alanlarına özel yorum yöntemleri bakımından da aynı tehlike söz konusudur.¹⁹ Örneğin milletlerarası hukukta antlaşmaların yorumlanması bakımından milletlerarası

15 Eserde zaman zaman bu bağlamda zihinsel bir karmaşanın belirtilerini görmek mümkündür; yorum yoluyla yeni suçlar oluşturabilmeyi de benimseyen veya böyle de anlaşılacak yaklaşımlar gibi (Schabas, sayfa xiii-xiv, 119, 491-492). Bence bu gibi konularda, sorunun andlaşmalar hukuku boyutu ile medeni hukuk ve ceza hukuku boyutlarını ayırt etmek gereklidir. Medeni hukuk ve ceza hukuku kavramları ile milletlerarası hukuk kavramlarının bir arada kullanılması – uygulanması, yanlış sonuçlara, yanlış hukuki değerlendirmelere neden olabilir.

16 Karşılaştırınız: Schabas, sayfa 489.

17 Karşılaştırınız: Schabas, sayfa 117-120, 122-123. Gerek bireylerin, gerek belli grupların korunmasının elbette insan hakları hukukunu ilgilendiren boyutu vardır. Buna karşılık, suç ve ceza hukukunun işlevinin farklı ve tamamlayıcı, önemli bir unsur olduğunu da görmek gereklidir. (Karşılaştırınız: İsvçe’ın görüşü; Schabas, sayfa 157).

18 Örnekler: Schabas, [1948 Sözleşmesinde belirtildiği üzere] soykırım suçunun her zaman var olduğunu, bu nedenle, yürürlükteki [yerel] hukuka bakılmaksızın, milletlerarası hukukta tanınan suçlar bakımından geçmişe yürürlük konusunda bir sorun olmayacağını belirtmektedir (Schabas, sayfa 483). Keza Schabas, 1948 tarihli Sözleşmede bir aksine bir hüküm bulunmamasına rağmen, soykırım suçlarına zamanaşımı uygulanamayacağı görüşündedir (Schabas, sayfa 486-487). Bence bu görüş, ancak Milletlerarası Ceza Divanı [Roma] Statüsünün 29. maddesi ile yapılan düzenleme bağlamında ve bu hükmün uygulanabilir olduğu durumlar açısından geçerli olabilir.

19 Örneğin andlaşmaların yorumlanmasında, sanıldığı gibi aksine, hazırlık çalışmaları çok da fazla bir önem ve öncelik taşımamaktadır (Bakınız: Schabas, sayfa 637. Buna karşılık yazarın kendisi de, tarihçe boyutunun ötesindeki hukuki yorum gerektiren durumlarda da, çoğu yerde hazırlık çalışmalarına büyük önem vermiştir).

hakemlik ve yargı yolu uygulamalarında sıklıkla görülen, diğer bir şekilde zaten saptanmış olan bir değerlendirmenin - sonucun desteklenmesinde tamamlayıcı bir unsur olarak antlaşmanın hazırlık çalışmalarından da yararlanılabilmektedir.²⁰

TARİH VE HUKUK

Tarih biliminin amacı, işlevi ve yöntemleri dikkate alındığında, tarihi bulguların hukuk açısından muhtemel hüküm, etki ve sonuçlarının dikkatle incelenmesi ve anlaşılması gerekir. Belli bir iddia – tartışma konusunda tarihçilerin oybirliği bile olsa, bu görüşün hukuk bağlamında bağlayıcı bir etkisi ve sonucunun olmayacağı açıktır. Dolayısıyla, “açıkça saptanmış tarihsel gerçeklikler” (“clearly established historical facts”) olarak çeşitli yerlerde ifade edilen kavramın, hukuk alanında, somut ve geçerli bir hukuki uyuşmazlığın çözümünde kanıt olarak yararlanılabilmek dışında bir anlamı ve hükmünün olamayacağı bilinmesi gerekir: Belli bir konuya ilişkin olarak söz konusu olabilecek inanç – görüş - değerlendirme / bilimsel bulgu başka şey, yargılama ve hüküm başka şeydir. Bunlardan birincisi bireysel bir anlam ifade ettiği halde, ikincisinin hukuk alanında önemi ve bağlayıcılığı söz konusu olmaktadır.²¹

Bazı olguların (örnek: enerji hırsızlığı, sanal ortamda işlenen haksız fiiller ve suçlar) yeni bir hukuk kavramının ve normunun ortaya çıkmasına ve yürürlüğe konulmasına neden ve gerekçe olması ile yürürlüğe giren o normun, sözü geçen ve kendisinin gerçekten de açık ve somut gerekçelerini oluşturan önceki olaylara uygulanabilmesi başka başka konulardır. Ancak uygulamada, zaman zaman bu gerçek, siyasi veya diğer nedenlerle dikkate alınmayabilmektedir. Hukuk boyutunda, gerekçe kavramının bir unsuru olarak tarihçe ve arka plan bilgilerini, olgularını; tasarımı ve tasarımın –varsa- resmi gerekçesini, bir hukuk normunun yürürlüğe girmesini, söz konusu olabilecek diğer (tarih, felsefe, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi...) boyutlarla ilgili kavramlardan ve uygulamalardan ayırt edebilmek gerekir.²²

20 Karşılaştırınız: Schabas, sayfa 487-488.

21 Dolayısıyla, yetkili bir yargı merciince kesin hükümlerle saptanmamış olguların reddinin hukuka aykırı sayılmasını öngören yasal düzenlemelerin savunulmasının güç olduğunu ve düşünce – ifade özgürlüğü ile de bağdaşmayacağını düşünüyorum. (Karşılaştırınız: Schabas, sayfa 334.)

22 Karşılaştırınız: Schabas, sayfa 17, 44, 86, 639-640. Örneğin “Yahudi soykırımı” söylemi, hukuki ve teknik açıdan hatalı bir nitelendirme değildir. Nitekim o dönemde yürürlükte olan hukuk bakımından iddia, kovuşturma ve hüküm konusu, “insanlığa karşı suç” nitelendirmesi olmuştur (Bakınız: Schabas, sayfa 12, 583-584). Bununla beraber, bu nitelendirmeye temel alınan olguların, görevli ve yetkili bir milletlerarası mahkeme ve daha sonra da görevli ve yetkili yerel mahkemelerce kesin hüküm niteliğindeki hükümlerle saptanmış olması; esasen soykırımın önlenmesi ve cezalandırılmasına yönelik 1948 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesinin ve silahlı bir çatışmanın mağdurlarının – sivillerin korunmasına yönelik 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin açık ve somut gerekçelerinin –büyük ölçüde- bu uygulamalar ve gerçekler olması; “soykırım” söyleminin, o dönemdeki çok özel koşullar bağlamında milletlerarası toplumun bir nevi özür dilemesi anlamını da taşıması gibi nedenlerle, “Yahudi soykırımı” söyleminin uygun ve anlaşılabilir bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. 1915 olayları esas alınarak aynı kalıbın “Ermeni soykırımı” etiketi haline dönüştürülmesi çabalarının ise, o dönemdeki milletlerarası hukuk ve uygulamalar, ülkedeki stratejik durum, çökme halindeki bir devletin anayurt savunması çabaları, Osmanlı Müslüman halkının toplu öldürülmelerini başlatanların Osmanlı Ermenileri olması... vb. unsurlar dikkate alındığında, sadece Türklere yönelik önyargıdan ve Türk karşıtlığından kaynaklandığı, iyi niyetle açıklanamayacağı söylenebilir. (Örnek: Vahakn N. Dadrian; Schabas, sayfa 1, dipnot 2).

SCHABAS: 1915 ERMENİ OLAYLARINA BAKIŞI

Schabas, incelememize konu olan eserin daha başlangıcında, Ermenilere, Yahudi ve Çingenelere ve Tutsilere karşı işlenen eylemleri, 20. yüzyılın en büyük üç soykırımını olarak nitelendirmekte, sonraki bölümlerde de bu görüşünü tekrarlamaktadır.²³

Bu genel kabulün ve nitelendirmenin hukuki niteliğini ve dayanağını (antlaşma hükmü, yapılageliş normu, mahkeme kararı...) eserde göremiyoruz. Eserin kaynaklar bölümünde yer alan çok sayıdaki Ermeni / Ermeni asıllı / Ermeni yanlısı yazarların büyük ölçüde önyargılı, tek taraflı, seçici ve geniş kapsamlı – uzun süreli

Eserin kaynaklar bölümünde yer alan çok sayıdaki Ermeni / Ermeni asıllı / Ermeni yanlısı yazarların büyük ölçüde önyargılı, tek taraflı, seçici ve geniş kapsamlı – uzun süreli bir olaylar dizisinin belli bir bakış açısından sınırlandırılarak değerlendirilmesinden ibaret tespit ve değerlendirmelerinin etkili olduğu izlenimi edinilebilir.

bir olaylar dizisinin belli bir bakış açısından sınırlandırılarak değerlendirilmesinden ibaret tespit ve değerlendirmelerinin etkili olduğu izlenimi edinilebilir.²⁴ Yazarın güncel soykırım olayları ya da iddiaları bağlamında çok sayıda sivil toplum örgütünün faaliyetine katılması insani yönden elbette övgüye değer.²⁵ Ancak bu gibi olgular, sık sık “bilimsellik” ile “siyasi eylemcilik” kavramları arasındaki hassas sınırlar bakımından soru işaretlerine de yol açabilmektedir.

1915 olayları ile ilgili olarak 1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devletine yönelik bir takım siyasi girişimlerin, kendi özel bağlamında ve koşullarında değerlendirilmesi

gerekir. Eğer hukuki bir tartışma söz konusu ise, görevli ve yetkili mahkemelerce verilmiş ve kesinleşmiş bir hükmün bulunup bulunmadığı her halde birinci derecede önem taşıyacaktır.²⁶

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Soykırım araştırmalarında ve tartışmalarında, konunun siyasi, hukuki, tarihi ve diğer boyutlarının –olası etki ve sonuçları ile birlikte- ayırt edilebilmesi önemlidir. Schabas’ın incelediğimiz eseri, soykırım hukuku alanına çok değerli bir bilimsel

23 Schabas, sayfa ix, 15, 285.

24 Schabas, sayfa 672-710. Farklı – bilimsel bakış açısı için, yazar, keşke diğer bazı –İngilizce dilinde yazılmış kaynaklara da ulaşabilseydi. Örnekler: Kamuran Gürün, *The Armenian File*, K. Rustem & Bro. And Weidenfelt & Nicolson Ltd., London – Nicosia – İstanbul, 1985, xvii-323 sayfa; Yusuf Hikmet Bayur, *Armenians*, (editörler: Kemal Çiçek – Pınar Eray), Türk Tarih Kurumu, 2010, viii-308 sayfa; *Turkish – Armenian Conflict – Documents* (editörler: Hikmet Özdemir – Yusuf Sarıncay), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 2007, xxx-540 sayfa. 1915 olayları ile ilgili farklı bir bulgu / görüş içeren bilimsel kaynakların çoğu zaman dikkate alınmamasının, aslında bilimsel açıdan tamamlanmamış bir araştırma anlamına gelmekte olduğu da söylenebilir.

25 Schabas, sayfa x-xi.

26 Karşılaştırınız: Schabas, sayfa 24-26.

katkı teşkil etmektedir. Buna karşılık, konuya 1915 Ermeni olayları bağlamında bakıldığında, diğer pek çok araştırmada da görüldüğü üzere, kaynakların bütünü incelenmeden ve değerlendirilmeden hareket edildiği, bu olayların, küresel bağlamdaki en önemli üç soykırım örneğinden biri olarak kabul ve takdim edildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Hukuk, tarih ve siyasetin birbirine karıştırılması bir yana, zaman zaman hukukun değişik alanlarının da birbirine karışmasıyla ortaya çıkan görüş ve değerlendirmeler, çoğu durumda yanıltıcı olabilmektedir. 1915 olayları ile ilgili değerlendirmelerde bunun örnekleri görülebilmektedir.

Bu gibi eksikliklerin ve yanlış anlaşmaların zaman içinde azaltılması ve giderilebilmesi için, bilimsel araştırma yöntemlerine uygun milletlerarası faaliyetlerin desteklenmesinde ve bu destek sürecinin kararlılıkla sürdürülmesinde yarar görmekteyim. Bunun ötesinde olabilecek faaliyetlerin ve girişimlerin ise, Ermenistan ve yanlılarının zaman içinde Türkiye ve Ermenistan arasında bir siyasi uyumsuzluk oluşturmak ve kendi çözüm ve önerilerini Türkiye'ye kabul ettirmek yönündeki Ermeni stratejisine destek olma anlamını taşıyacağını değerlendirmekteyim.

KAYNAKÇA

BAYUR, Yusuf Hikmet (2010) *Armenians*, (editörler: Kemal Çiçek – Pınar Eray), Türk Tarih Kurumu

GÜRÜN, Kamuran (1985) *The Armenian File*, K. Rustem & Bro. And Weidenfelt & Nicolson Ltd., London – Nicosia – İstanbul, xvii-323 sayfa

SCHABAS, William A. (2009) *Genocide in International Law, the Crime of Crimes*, 2nd edition, Cambridge University Press

Turkish – Armenian Conflict – Documents (editörler: Hikmet Özdemir – Yusuf Sarıay), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 2007

BİR ADİL BELLEK SORUNU YA DA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI HAKKINDA BİR AİHM DAVASI

(A PROBLEM OF FAIR MEMORY, OR,
AN ECHR CASE ON THE LIMITS OF FREEDOM OF SPEECH)

Pulat TACAR
E. Büyükelçi

Özet: Doğu Perinçek'in 1915 yılında Ermenilere soykırımı suçu işlendiği savının gerçek dışı (yalan) olduğunu İsviçre'de açıklamayı nedeniyle, İsviçre Ceza Yasasının (İCY) 261.4 (mükerrer) maddesine göre, ırk ayrımcılığı suçunu işlemekten mahkûm edilmiştir. Doğu Perinçek, İsviçre'de kesinleşmiş olan bu mahkûmiyetin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesini ihlal ettiğini ileri sürerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde dava açmıştır. Söz konusu dava, İsviçre ve diğer benzer ülke kanunlarındaki çelişkileri ve hukuksuzluğu ortaya koyacak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortaya koyduğu ifade özgürlüğünün kapsamı ve tanımını teyit edecektir. Bu makalede ifade özgürlüğünün tanımı ve İsviçre kanunlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırılığı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İsviçre Ceza Yasası, Doğu Perinçek, soykırım, Ermeni, 1915

Abstract: Doğu Perinçek was convicted in accordance with the Article 261.4 of Swedish Penal Code on grounds of racial discrimination, when he openly declared in Sweden that the contention that in 1915 Armenians were subjected to genocide was a lie. He brought the case before the European Court of Human Rights claiming that the definite judgment by the Swedish court violated Article 10 of the European Declaration of Human Rights on freedom of speech. The case will be a reconfirmation and reassertion of the definition and scope of the principle of freedom of speech as defined by the European Declaration of Human Rights. In this article, the scope and definition of the principle of freedom of speech as well as the incongruity of Swedish law with the European Declaration of Human Rights will be evaluated.

Key Words: European Court of Human Rights, European Declaration of Human Rights, Swedish Penal Code, Doğu Perinçek, genocide, Armenian 1915

GİRİŞ

1) Bu makalede irdelenen davanın konusu

Doğu Perinçek'in 1915 yılında Ermenilere soykırımı suçu işlendiği savının gerçek dışı (*yalan*) olduğunu İsviçre'de açıklaması nedeniyle, İsviçre Ceza Yasasının (İCY) 261,4 (mükerrer) maddesine göre, ırk ayrımcılığı suçunu işlemekten mahkûm edilmiştir. Doğu Perinçek, İsviçre'de kesinleşmiş olan bu mahkûmiyetin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesini ihlal ettiğini ileri sürerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde dava açmıştır. İsviçre Adalet Bakanlığı davaya ilişkin savunmasını 18.01.2011 tarihinde vermiştir.

2) İsviçre Hükümeti Savunması

İsviçre Hükümeti, savunmasında “mahkemenin Perinçek'i mahkûm eden kararının, AİHS'nin ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesinin 2. fıkrasına ve AİHS'nin 17 maddesine¹ uygun olduğunu” vurgulamış; İsviçre yargısının takdir yetkisini kullandığını belirtmiş Doğu Perinçek'in AİHM'nde açtığı davanın reddini talep etmiştir.²

Yorum: Bu aşamada, mahkemenin takdir yetkisinin sınırları bulunduğunu ve bu hususun İsviçre Hükümeti tarafından da belirtildiğini hatırlatmakla yetinelim.

Biz, bu davada İsviçre yargısının takdir yetkisini keyfi biçimde kullandığı görüşündeyiz. Ayrıca, yargıçların verdikleri kararda ciddi çelişkiler ve gerçek dışı bilgiler bulunuyor. Bunlar aşağıda açıklanacaktır.

1 “AİHS Madde 10: İfade Özgürlüğü:

1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ve kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2. Kullanılması, kendi içinde görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler,

- ancak demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak,
- ulusal güvenliğin çıkarları,
- ülkenin toprak bütünlüğünün korunması,
- kamu düzeninin sağlanması ve suç işlemenin önlenmesi,
- sağlığın veya ahlakın korunması,
- başkalarının şöhret ve haklarının korunması,
- gizli olarak elde edilen bilginin açıklanmasını önlenmesi,
- veya yargı gücünün otoritesini ve tarafsızlığını korumak için

- ve ancak yasayla saptanacak bazı formalitelere, koşullara, sınırlamalara ve yaptırımlara tabi tutulabilir

“AİHS Madde 17: Hakların Kötüye Kullanılmasının Yasaklanması

- Bu Sözleşme hükümlerinden hiç biri, bir devlete, topluluğa veya kişiye Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde kullanılamaz”

2 İsviçre Savunması: Md. 29

Kanımızca, İsviçre yargısı bu nedenlerle AİHS'nin 10. maddesinin çiğnenmesi sonucunu veren bir karara imza atmıştır.

Ayrıca, Perinçek'in hukuksal ve tarihsel dayanağı bulunan görüşleri nedeni ile mahkûm edilmesi hukukun temel esaslarını yok sayma ve tarih bilimindeki gelişmeleri dondurma sonucunu da veren orantısız bir cezalandırmadır. Bu bağlamda, "Tarihe özgürlük girişimi" ve Fransa Parlamentosunun konuya ilişkin "Accoyer Raporu" hakkında aşağıda ayrıca bilgi sunulacaktır.

3) "Bir soykırımının inkârının cezalandırılması İsviçre halkı tarafından referandumla benimsenmiş bir yasa kuralının gereğidir"; "İsviçre Ceza Yasasının 261,4 mukarrer maddesi yeterince sarihdir" görüşü

İsviçre Hükümeti, savunmasının "Başlangıç" bölümünde, "bir insanlığa karşı suçun veya soykırımı suçunun inkârının cezalandırılmasını emreden, İsviçre Ceza Yasasının (ICY) 261/4 m. maddesinin 25 Eylül 1994 tarihinde halk oylaması ile kabul edildiğini" belirtmiştir.³ Hükümet, bu maddeyi ilga etmeyi öngören, "İfade özgürlüğü için-Ağız tıkacına hayır!" konulu federal halk oylaması girişiminin 2009 yılında yeterli sayıda imza toplanamadığı için başarısız kaldığına işaret etmiştir.

Perinçek'in hukuksal ve tarihsel dayanağı bulunan görüşleri nedeni ile mahkûm edilmesi hukukun temel esaslarını yok sayma ve tarih bilimindeki gelişmeleri dondurma sonucunu da veren orantısız bir cezalandırmadır.

İsviçre Hükümeti savunmasına göre: "İsviçre Ceza Yasasının mükerrer 261 maddesinin 4 fıkrası herhangi bir soykırımının reddini yasaklamaktadır. Başlangıçta, İsviçre Federal Konseyi, sadece Holokost'un inkârının cezalandırılmasını öngören bir yasa tasarısı hazırlamıştı; diğer soykırımlarından söz etmemiştir. Yasama organı, bu öneriyi olduğu gibi kabul etmedi. Parlamento, inkârın cezalandırılmasının uygulama alanını Soykırımının ve insanlığa karşı suçların inkârını, küçümsemesini ya da haklı gösterme girişimini içine alacak şekilde genişletti. Komisyon raportörü, Ulusal Konseyde yapılan görüşmelerde, değiştirilmiş metne göre, Ermeni katliamının soykırımı olarak anlaşıldığını açıklamıştı. (Federal Asambelenin Resmi Bülteni 1993i Sh. 1078 Raportör Comby'nin sözleri)⁴

3 İsviçre Ceza yasasının 261 (mükerrer) Maddesinin 4ncü fıkrası 1993 yılında halk oylaması ile kabul edilmiş ve 31.1.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Madde, beş fıkradan oluşur, Ceza Yasası nefret ve ayrımcılığa yönlendirme, bu amaçlı ideolojilerin yaygınlaştırılması ve propaganda yapılması, aşağılama ve ayrımcılık, soykırım ya da insanlığa karşı işlenmiş bir suçun inkârı ve ırkçı sebeplerle reddini suç kapsamına almıştır. Doğu Perinçek'in yargılanıp, mahkûm olduğu bu maddenin 4. fıkrası şöyledir: "Her kim, yazı ile resimle, jestle, bilfiil (par des voies de fait) veya herhangi başka bir şekilde, bir kişiyi veya insan grubunu, ırkı, etnik kökeni, dini nedeni ile insanlık onurunu zedeleyecek şekilde aşağılarsa veya ayrımcılık yaparsa ve aynı nedenlerle bir soykırımı ya da insanlığa karşı işlenmiş suçları inkâr ederse, kaba şekilde küçümserse ya da haklı çıkmaya çalışırsa, en fazla üç yıla kadar hapis ya da para cezasıyla cezalandırılır"

4 İHS: Md. 15

Yorum

3a) İsviçre Ceza Yasası genel olarak “insanlığa karşı suç veya soykırımından” söz etmektedir. Hangi eyleme soykırımı denilebilir? Bir eylemin hukuken insanlığa karşı suç veya soykırımı sayılması için, yetkili mahkeme tarafından bu konuda verilmiş geçerli bir kararın bulunması gereklidir. Böyle bir yargısal tanımlama yapılmamışsa, hukuksal bağlamda bir eyleme hukuken soykırımı veya insanlığa karşı suç denilemeyeceği kanısındayız. Uluslararası Ceza Mahkemesini oluşturan Roma Statüsüne göre, “insanlığa karşı suç”, “savaş suçu” ve “soykırımı” suçunun ayrı tanımları bulunuyor. Aşağıda da belirtileceği gibi İsviçre adaleti bu suçları birbirine karıştırmıştır.

3b) Hukuksal bağlamda soykırımı ile genelde halk arasında gelişigüzel, teklifsizce (*colloquial*) kullanılan soykırımı terimi arasında fark vardır. Günümüzde halk ve politikacılar arasında veya medyada her trajedinin ya da katliamın “soykırımı” olarak nitelendiği biliniyor. Sadece insan değil, kültür, doğa, bitki ve hayvan soykırımından söz edenler de var. Hukukçu olmayanların ya da 1948 Soykırımı Sözleşmesinin kendine özgü yapısını bilmeyenlerin bu alışkanlıktan vazgeçmeleri beklenemez. Ama hukuk kurallarına bağlı olması gereken yargı organları bu konuda gerekli özeni göstermek zorundadırlar.

Zira yargısal bağlamda soykırımı suçundan söz edilecek ise, bir eylemin soykırımı suçuna ilişkin hukuksal öğeleri taşıyıp taşımadığı ve o suçun yetkili yargı tarafından usulüne uygun bir yargılama sonucunda saptanıp saptanmadığı göz önünde tutulmak zorunluluğu vardır.

Bundan yaklaşık yüz yıl önce, bir başka ülkede vuku bulan trajik eylemlerin, soykırımı suçu sayılması gerektiği hakkında siyasetçiler, tarihçiler, toplum bilimciler, vb. kişiler arasında “genel kanı” veya “oydaşma” (konsensüs) bulunduğu değerlendirilmesi, varlığı ileri sürülen suçun hukuken mevcut olması için yeterli değildir. Hele, yargıç bu alandaki farklı görüşleri ve incelemeleri bir kenara itip, sadece kendi seçtiği uzmanların ya da kurumların görüşlerine dayanarak bir kanı oluşturmuşsa, değerlendirmesinin keyfilikinden söz edilmesi kaçınılmaz olur. Kanımızca, İsviçre’deki Doğu Perinçek davasında böyle olmuştur.

3c) İsviçre Hükümeti, savunmasında Ermeni soykırımı konusunun Parlamentoda ele alınmasına değinirken seçici davranmış, İsviçre Federal Konseyinin soykırımı tanıma teklifine karşı çıktığını şu sözlerle tevil etmeğe çalışmıştır: “*İsviçre Federal Konseyinin Ermeni soykırımını tanıma konusundaki tutumunun son derecede ihtiyatlı olması bir şey değiştirmez. Bir hükümetin uluslararası ilişkileri tehlikeye atmamak için hassas konulara girmemeyi yeğlemesi anlayışla karşılanabilir. Önemli olan, bu olayın doğurduğu uluslararası yankıdır*” İsviçre savunmasının, işine gelmediği için atladığı hususları biz hatırlatalım, İsviçre Hükümeti bu konuda sadece ihtiyatlı olmamış, Ermeni soykırımını tanıma önerilerine aktif olarak karşı çıkmıştır.

Daha da önemlisi, İsviçre Hükümeti, savunmasında, İsviçre Federal Mahkemesinin

Perinçek kararının 3.4.2 maddesinin ikinci paragrafında İsviçre Ceza Yasasının 241.4m maddesinin İsviçre Parlamentosunda ele alınması ile ilgili aşağıdaki hususları atlamıştır; *“Yasa metninin bazı unsurlarının parlamenterler tarafından uzun uzadıya tartışılmış olmasına karşın, bu bağlamda 1915 olaylarının nitelenmesinin hiç müzakere konusu olmadığını belirtmek gerekir. 241.bis. 4 fıkra ile ilgili Almanca metin aşırı ölçüde sınırlayıcı bir yoruma imkân tanıdığı için, sonuç itibarıyla, metnin Fransızca versiyonunun kabulünün gerekçesi olarak-Ermeni soykırımı savı- sadece iki konuşmacı tarafından öne sürülmüştür”*.

Bu ifadeler, 1915 olaylarının soykırımı sayılmayacağını söyleyen Doğu Perinçek ve aynı görüşü savunan diğerleri açısından da önemli bir dayanaktır. İsviçre Hükümeti AİHM’ne sunduğu savunmada, bu önemli ayrıntıyı yok saymış, böylece Doğu Perinçek lehindeki öğeleri hasıraltı ederek adil yargılama ilkesinin çiğnenmesine göz yummuştur.

İsviçre Hükümeti, bu konuda Bern Laupen Mahkemesinin 18 Türk’ü soykırımını reddettikleri için cezalandırmayı reddeden kararının aşağıdaki bölümünü de görmezden gelmiştir: *“Bern-Laupen Mahkemesi Federal Konsey ve Ulusal Meclis’te bu konuda yapılan görüşmeleri inceledikten sonra, Ulusal Meclisin, 1915 olaylarının soykırımı olarak tanınması için Federal Konseyi görevlendirmeyi reddetmesine değinmiş, bu sonucun olayların soykırımı olarak değerlendirilmediği yaklaşımının varlığını ortaya koyduğunu belirtmiştir”*

Böylece, İsviçre Hükümeti, İsviçre’nin Bern Laupen Mahkemesinin verdiği, ardından İsviçre Federal Mahkemesinin onayladığı, soykırımını yadsıyan 18 Türk yurttaşını beraat ettiren kararı yok saymakta ve sanık lehindeki ve önemli gerekçelerden birini saklamaktadır. Bu önemli emsal kararının ayrıntısına aşağıda döneceğiz.

4) “Ermeni soykırımı savı konusunda İsviçre’de konsensüs vardır” görüşü

İsviçreli yargıçlar, *“1915 döneminde Osmanlı Ermenilerinin yaşadıkları büyük trajedinin bir soykırımı olduğunu tarihsel bir gerçek”* sayıyorlar; *“bu konuda gerek İsviçre’de, gerek uluslararası alanda bir konsensüs bulunduğunu”* ileri sürüyorlar. Ancak, yargıçlar karşı görüşlerin var olduğunu ve konunun tartışıldığını da bildiklerinden, ihtiyatı elden bırakmayarak, *“konsensüsün ittifak anlamına gelmediğini”* de Perinçek kararına yazmışlar.⁵ Böylece, yargıçlar, varsaydıkları “konsensüse” katılmayanların görüş ve yayınlarını yok sayarak, *“bir şahsı mahkûm etmek için toplumun çoğunluğunun görüşü yeterlidir”* görüşünü benimsemişlerdir. Karşı görüş örneklerinin kısa bir listesi aşağıda sunulacaktır.

Konsensüs nedir?

İsviçre Mahkemesin değindiği “konsensüs” kavramı bilimsel değil, daha ziyade

5 İsviçre Federal Mahkemesi (IFM) Kararı Madde 4.4.

siyasal ve toplumbilimsel ağırlığı bulunan bir terimdir. Bir konuda, farklı veya karşı görüş sahibi olanlar, görüş ve iradelerini açıkça belirtmeye devam ederlerse, konsensüsten söz edilmemesi gerekir. Olsa olsa, “*bir grubun -hatta çoğunluğun- belirli bir yönde düşündüğü, ancak farklı görüşler bulunduğu ve bu nedenle konunun tartışmalı olduğu*” belirtilmelidir. Bu, daha dürüst bir anlatım olur.

Ayrıca, bilim dünyasında konsensüs kavramı kullanılmaz. Bilimsel sonuçlar değişime, ilerlemeye açıktır. Tarih bilimi de böyledir ve tarihsel değerlendirmeler çoğu kez bu değerlendirmeyi yapanların çizdikleri çerçeveye göre değişir. Bu nedenle tarih anlatımı subjektiftir. Tarih bilimi dâhil, bilimsel konularda karşı görüşler varsa, sorunun tartışılmakta olduğu vurgulanmalıdır. Görüşlerden biri, dogma haline getirilerek başkalarına dayatılmamalıdır.

5) 1915-1916 döneminde Doğu Anadolu’da büyük bir trajedi yaşandığı yadsınmamaktadır. Doğu Perinçek de bunu yadsınmamıştır.

***Tarih bilimi dâhil,
bilimsel konularda karşı
görüşler varsa, sorunun
tartışılmakta olduğu
vurgulanmalıdır.
Görüşlerden biri, dogma
haline getirilerek
başkalarına
dayatılmamalıdır.***

1915-16 döneminde Osmanlı devletinde cereyan eden trajik olaylarda, büyük can ve mal kayıpları yaşandığı inkâr edilmiyor. İsviçre yargısı, Doğu Perinçek’in de bunu kabul ettiğini kararına yazmıştır.

Osmanlı yargısı, 1916 döneminde Ermeni tehciri sırasında yasaya aykırı eylemlerin varlığını saptamış ve yaklaşık 1673 kişiyi yargılamış, pek çoğunu mahkûm etmişti.⁶

O trajik olayların soykırımı suçu sayılamayacağını ileri sürenler, -bu arada Doğu Perinçek- trajik olayların varlığına değil, büyük kayıplar verildiğine değil, o eylemlere yapıştirilmek istenen soykırımı etiketine itiraz ediyorlar.

Hukuk ve yargı çerçevesinde kalmacak ise, soykırımı, insanlığa karşı suç, savaş suçu kategorilerinden oluşan uluslararası suçlar içinde, soykırımı suçunun

6 Ermenilere karşı suç işleyen Osmanlı görevlileri yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Osmanlı vatandaşı görevliler ile bazı Osmanlı vatandaşlarının Osmanlı Ermenilerine karşı -yürürlükteki Osmanlı yasalarına göre- suç oluşturan bazı eylemler yaptıkları Doğu Perinçek tarafından yadsınmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Arşivler Genel Müdürü Yusuf SARINAY yayımladığı çok sayıda makalede Osmanlı Devletinin, Osmanlı yasalarına göre suç işleyenleri kovuşturma ve cezalandırma görevini yerine getirdiğini açıklamıştır. Bu bağlamda, 30 Eylül 1915 tarihinde Osmanlı Soruşturma Komisyonları kurulmasına karar verilmiştir. 1915-1916 yıllarında Osmanlı Ermenilerine karşı Osmanlı yasalarına göre suç işleyenlerden 1673 kişi yargılanmıştır. Bunlar arasında binbaşı, yüzbaşı, üsteğmen, teğmen, jandarma bölük komutanı rütbesinde subaylar, polis komiseri, nahiye müdürü, tahsildar, kaymakam, belediye başkanı, kâtip, sevk memuru, mal müdürü, tapu memuru, muhtar, telgraf müdürü, nüfus memuru, başkâtip, Terk Edilmiş Mallar Komisyonu Başkanı gibi 170 kamu görevlisi vardır. Gerisi, çapulcu, çete üyesi veya halk arasından gelen vatandaşlardır. 1916 yılı ortalarında sona eren yargılamalar sonucunda 67 idam, 524 hapis, 272 beraat ve yargılamamanın reddi kararı verilmiştir. 69 kişi sürgün, pranga, para ve kürek cezasına çarptırılmıştır. Bu yargılamalar, pek çok başka yayında sözü edilen ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında İstanbul ile ülkenin başka yerleri işgal altında iken 1919 yılında yapılan yargılamalardan ayrıdır. Savaştan sonra yargılanmak üzere İngilizler tarafından Malta’ya sürgün edilen çok sayıda Osmanlı görevlisi ya da politikacısı aleyhlerinde kanıt olmadığı için, yargılanmadan İngilizler tarafından serbest bırakılmışlardır.

diğerlerinden farklı nitelik arz ettiğini kabul etmek gerekir. Özellikle yargı organları bu farkı göz önünde tutmak zorundadır. Örneğin, Bosna Hersek/Sırbistan davasında Uluslararası Adalet Divanı, (UAD) Şubat 2007 kararında Bosna'da - Srebrenitsa bölgesi dışında da- suç işlendiğini, ancak o eylemlerin soykırımı suçu sayılamayacağı sonucuna vardığını, o eylemlerin başka bir suç çerçevesine girebileceğini, ancak - örneğin, insanlığa karşı suç veya savaş suçu konularında- karar vermeğe UAD'nin yetkili olmadığını, açıklamıştı.

Tüm arşivler, o dönemde ayaklanan Ermeniler ile Osmanlı güçleri arasında karşılıklı katliamlar yapıldığını belgeliyor. Ermeni kaynakları da bağımsızlık için ayaklanan Ermenilerin kanlı eylemlerinden övünerek bahsederler. Bu durumda hukuken, soykırımından değil, karşılıklı katliamdan ya da Osmanlı yasalarına göre işlenmiş suçlardan söz edilmesi daha doğru olur kanısındayız.

Bunu söylerken, tarihin sadece Ermeni versiyonunu okumayı tercih edenlerin, geçmişin bazı sayfalarını görmezden geldiklerini, farklı düşündüklerini de yadsımamaktayız.

6) “Soykırımının inkârı, ayrımcılığı yabancı düşmanlığını, şiddet kullanımını özendirir “görüşü

İsviçre Hükümeti savunmasının uluslararası dayanaklarını belirtmek için *“soykırımının sadece bir uluslararası suç değil, bu suçu işleyen cezalandırılmasının ve suçun engellenmesinin evrensel açıdan geçerli bir hukuk normu -jus cogens- “olduğunu”;* ayrıca, *“ulusal, ırksal ya da dinsel nefret çağrısının, ayrımcılığı, yabancı düşmanlığını ve şiddet kullanımını teşvik sayıldığını ve cezalandırılması gerektiğini”* vurgulamıştır.⁷

İsviçre Hükümeti, aynı bağlamda, B.M. Medeni ve Siyasal Haklar Senedi: Madde 20/2'e atıf yapmıştır: *“Ulusal, ırksal ya da dinsel alanlarda nefret duygusunu uyandırmaya yönelik çağrılar, ayrımcılığı, yabancı düşmanlığını ya da şiddet kullanımını özendirir; kanunla yasaklanmıştır”*⁸

İsviçre Hükümeti, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 30 Ekim 1997 tarihli (97)20 sayılı nefret söylemi konulu Tavsiye Kararına da atıf yapmıştır; bu kararda *“ırkçı nefret duygularını, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını ve tüm hoşgörüsüzlük biçimlerini harekete geçiren her türlü anlatımın yasaklandığını”* vurgulamıştır.

Yorum:

İsviçre Hükümetinin, ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının engellenmesine ilişkin uluslararası kuralları, hakkında mahkûmiyet kararı verilen Doğu Perinçek'in

7 İsviçre Savunması: Md. 3,4,5

8 İsviçre Savunması Md. 4

davranışı ile ilişkilendirmesi, yapay bir bağlantı kurma çabasıdır. Doğu Perinçek'in söyleminde Ermeni halkına karşı hiç bir ayrımcılık ya da yabancı düşmanlığı sözü bulunmamaktadır. Perinçek, sadece, eldeki verilerin ışığında ve soykırımı hukuku çerçevesinde trajik 1915 olaylarına soykırımı denemeyeceği, bunu söyleyenlerin gerçeği yansıtmadıkları, yani -yalan söyledikleri- yolundaki kanısını açıklamıştır.

Bu görüşü ileri süren, Perinçek, varlığı yetkili mahkeme kararı ile saptanmış bir uluslararası suçun inkârı cezalandırılmasına karşı çıkmış olmamaktadır.

Varlığı yetkili mahkeme tarafından saptanmış -yani yargısal bağlamda oluşmuş- bir soykırımı ya da diğer bir uluslararası suç varsa, bu suçun inkârının cezalandırılması, pek çok ülke tarafından kabul edilmiştir. Örneğin, Nürnberg Mahkemesi kararı ile varlığı saptanmış Holokost suçu böyledir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilmiş olan Srebrenitsa soykırımı kararı bu çerçeveye girer.

Tarihte bir başka ülkede vuku bulmuş olan bir eylem, o ülkenin ceza yasasına göre bir suç, hatta Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü çerçevesine giren soykırımından başka bir suç ta olabilir. Bu durumda *"ülkemiz kamuoyunun çoğunluğu o eylemin soykırımı suçu olduğu kanısında"* diyerek bir kişiyi veya ulusu suçlamak ve farklı düşündüğü için mahkûm etmek hukuk düzenini ve vicdanları yaralar.

7) İsviçre Hükümeti, savunmasında, başka bazı ülkeler parlamentolarının ve uluslararası örgütlerin Ermeni soykırımı savını kabul ettiklerini belirtmektedir.

İsviçre Hükümeti, *"1915-1917 yılları arasındaki sürgünlerin ve katliamın 1948 Soykırımı Sözleşmesi bağlamında soykırımı sayıldığının 20'den fazla ulusal parlamento tarafından kabul edildiğini"*; *"15 Kasım 2000 de Avrupa Parlamentosunun Türkiye'yi I. Dünya Savaşı sırasında vuku bulmuş olan Ermeni soykırımını tanımaya davet ettiğini"* belirtmiş; *"B.M. bağlı uluslararası makamların 1915-1917 yılları arasındaki sürgün ve katliamları hukuksal bağlamda tanınmış soykırımlar arasında sayıldığını"* vurgulamış; bu bağlamda 29 Ağustos 1985 tarihinde ECOSOC İnsan Hakları Alt Komisyonunun verdiği bir karara referans yapmıştır.⁹ Ayrıca, İsviçre yargısına göre, *"bazı Hükümetler – bu arada İsviçre Hükümeti de- Ermeni soykırımı savını kabul etmeyerek "oportünizm" yapmışlardır". "Federal Konseyin bir tarihçiler komisyonu kurulmak sureti ile diyalog açılmasını özendiren tutumu ile Federal Mahkemenin tutumunda keyfilik bulunmadığı tespiti arasında çelişki yoktur."*¹⁰

Aşağıda ayrıntılı şekilde dile getireceğimiz nedenlerle bu görüşlere katılmamaktayız.

9 İsviçre Savunması Md. 7

10 İsviçre Savunması Md. 24

Yorumlar

7a) Soykırımı suçu işlendiğine parlamentolar değil, yetkili yargı makamı karar verebilir

Yirmi ülke yasama meclisinin ve Avrupa Parlamentosunun Ermeni soykırımı iddiası konusunda aldıkları kararlar, hukuksal değil siyasal niteliklidir. Konu sayısal hesap yapmaya dökülecek olursa, dünyada yaklaşık iki yüz ülke vardır. Bunlar arasından yirmisinin ülke parlamentoları oy kaygısı gibi iç siyasal nedenlerle ya da Türkiye ile ihtilafları sebebi ile siyasal kararlar almış bulunmaları siyasal beyanın ötesine geçemez.

Herhangi bir kişinin soykırımı suçu işleyip işlemediğine, parlamentolarda oluşacak siyasal çoğunluk değil, 1948 Soykırımı Sözleşmesinde kayıtlı ulusal yetkili mahkeme veya uluslararası ceza yargısı, hukuka uygun ve adil bir yargılama sonucunda karar verebilir. Soykırımı suçu işlenmiş ise, bu suç hakkında Hükümetin sorumluluğu bulunup bulunmadığına karar verme yetkisi ise, 1948 Sözleşmesi ile Uluslararası Adalet Divanına verilmiştir.

İsviçre yargısı, Perinçek davasında bu temel hukuk kurallarını yok saymıştır.

7b) Soykırımını tanımayan Devletlerin “oportünizm” yaptıklarını ileri süren İsviçre yargısı takdir yetkisini aşmıştır.

İsviçre yargısı, Perinçek kararında, *Ermeni soykırımını tanımayan devletlerin bu tavırlarını bir çeşit “oportünizm”* olarak niteleyerek, -en hafif deyimle- yetkisini aşmıştır. Bu değerlendirme İsviçre yargısının tarafsızlığına gölge düşürmekte ve yargıların keyfiliğini kanıtlamaktadır.

İsviçreli yargıların karşı görüşleri yok sayarak var olduğunu ileri sürdükleri bir konsensüsün tartışmaya bile açılmayacağını ileri sürmüş olmaları, böylece kararlarına dogma gücü katmak istemeleri hukuk tarihine geçecek negatif örneklerin başında yer alır.

İsviçre Federal Mahkemesi bazı ülkelerin Ermeni soykırımını tanımamasını aşağıdaki sözlerle küçümsemeyi yeğlemiştir.

“Bazı devletlerin uluslararası düzeyde bir soykırımının varlığını alenen kınamaması ve soykırımının inkârını kınayan bir karara katılmama tercihleri, bu devletlerin söz konusu tarihsel olayların nasıl nitelendirilmesi gerektiğine ilişkin kanaatlerinden bağımsız oportünist siyasal mülahazalara tâbi olabilir ve bu konuda özellikle bilim âleminde mevcut konsensüsün tartışmaya açılması bakımından yeterli bir neden oluşturmaz.”

Herhangi bir kişinin soykırımı suçu işleyip işlemediğine, parlamentolarda oluşacak siyasal çoğunluk değil, 1948 Soykırımı Sözleşmesinde kayıtlı ulusal yetkili mahkeme veya uluslararası ceza yargısı, hukuka uygun ve adil bir yargılama sonucunda karar verebilir.

İsviçreli yargıçlara göre, örneğin, İsrail Devlet Başkanı Şimon Perez'in 1915 olaylarının soykırımı sayılamayacağı konusunda, Dışişleri Bakanı iken verdiği demecin önemi yoktur. Bunlar siyasal mülahazalarla söylenmiş sözlerdir. Öte yandan, Birleşik Krallık Hükümeti sözcüsünün 7 Şubat 2001 tarihinde, “*Daha önceki İngiliz Hükümetleri gibi Hükümetimiz de o olaylarla ilgili kanutların, olayları, Birleşmiş Milletler 1948 Soykırımı Sözleşmesinin nitelediği şekilde soykırımı olarak tanımak için yeterince tartışmasız olmadığı kanısındadır. Anılan Sözleşme Holokost'u öngörerek hazırlanmıştı ve geriye doğru uygulanamaz. Doğu Anadolu'daki 1915-1916 olayları, tarihçiler arasında gerçek tartışma konusu olmağa devam etmektedir*” şeklindeki beyanı İsviçreli yargıçlara göre oportünizmdir.”¹¹

İsviçreli yargıçlar “bilim alanında uzlaşma” olduğunu ileri sürerken, sadece kendi seçtikleri bilim insanlarından söz ediyorlar. Oysa bu alanda çok sayıda farklı değerlendirme vardır, İsviçreli yargıçlar “*tarih yazmak cezai otoriteye düşmez*” gerekçesi ile farklı görüşleri incelemek bile istememişlerdir. Böyle davranarak adil yargılama ilkesini çiğnemiş oldukları kanısındayız.

7c) İsviçre Mahkemesinin “*Avrupa Konseyinin Ermeni soykırımı iddiasını tanıdığı ve ayrıca başka kanıta gerek olmadığı*” ifadesi gerçek dışıdır.

İsviçre Mahkemesi Avrupa Konseyine atfen, şu sözleri kararına yazmıştır: “*Bünyesinde 50 ülke barındıran Avrupa Konseyi de Ermeni soykırımını tanımıştır... azıran 1987 tarihin Ermeni soykırımının kabul edilmiş bir tarihi vaka olduğunu onaylamak lazımdır.*” “*Bu durumda, bir uluslararası mahkeme veya bir başka uluslar üstü organ örneğin uluslararası uzman niteliği taşıyan bir tarihçiler komisyonu tarafından yargıcın dayanağı olacak bir karar alınmasına gerek yoktur*”.

Yorum: Avrupa Konseyi'nin Ermeni soykırımını tanıdığı iddiası gerçek dışıdır. Söz konusu edilmek istenen, bir kaç yandaş politikacının imzaladığı bir deklarasyon ise,

11 Baroness Ramsay of Cartvale, İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 14 Nisan 1999 tarihinde şunları söylemiştir: “İngiliz Hükümeti, olayların vuku bulduğu tarihte, katliamı kınamıştı. Ancak, Osmanlı denetimi altındaki Ermenileri yok etme konusunda belirgin bir karar aldığı hakkında tartışmasız kanutların yokluğu nedeniyle, İngiliz Hükümeti o olayları soykırımı olarak tanımamıştır. Ayrıca, seksen yıldan fazla bir zaman önce vuku bulmuş olayların bugün ele alınarak, haklarında hüküm verilmesinin Hükümetimizin işi olmadığı düşünülmektedir” (Spokeperson of the Foreign Office said on 14 April 1999: “*The British Government had condemned the massacre at the time. But in the absence of unequivocal evidence that the Ottoman Administration took a specific decision to eliminate the Armenians under their control at that time, British Governments have not recognized these events as indications of genocide. Nor do we believe it is the business of Governments of today to review events of over 80 years ago, with a view to pronouncing them.*”).

Baroness Scotland of Asthal 7 Şubat 2001 tarihinde, İngiliz Hükümeti adına yazılı soruya yanıt verirken şunu söylemiştir: “Daha önceki İngiliz Hükümetleri gibi Hükümetimiz de o olaylarla ilgili kanutların, olayları, Birleşmiş Milletler 1948 Soykırımı Sözleşmesinin nitelediği şekilde soykırımı olarak tanımak için yeterince tartışmasız olmadığı kanısındadır. Anılan Sözleşme Holokost'u öngörerek hazırlanmıştı ve geriye doğru uygulanamaz. Doğu Anadolu'daki 1915-1916 olayları tarihçiler arasında gerçek tartışma konusu olmağa devam etmektedir. (Acting on behalf of the British Government said the following in a written response on 7 February 2001: “*The Government, in line with the previous British Governments, have judged the evidence not to be sufficiently unequivocal to persuade us that these events should be categorized as genocide, as defined by the 1948 United Nations Convention on Genocide, a Convention which was drafted in reponse to the Holocaust and is not retrospective in application. The interpretation of events in Eastern Anatolia in 1915-1916 is still the subject of genuine debate among historians.*”).

bu tek taraflı ve hiç bir hukuksal geçerliliği bulunmayan siyasal nitelikli bir ilandır. Lozan Kent Mahkemesinin, bu iddiayı kararına dayanak almadan önce gerçeği incelemesi lazımdı.

7d) “BM ve bağlı kuruluşların 1915 olaylarını soykırımı olarak kabul ettiği” iddiası da gerçek dışıdır

İsviçre Hükümetinin, savunmasında dile getirdiği, “*BM bağlı uluslararası makamların 1915-1917 yılları arasındaki sürgün ve katliamları hukuksal bağlamda tanınmış soykırımlar arasında saydığı*” ifadesi de gerçeği yansıtmıyor. BM Sözcüsü, 5 Ekim 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatının Ermeni soykırımı iddiasını kabul etmediğini ve desteklemediğini açıklamış, benzer söylemi 9 Nisan 2007 tarihinde yinelemiştir.

7e) ECOSOC İnsan Hakları Alt Komisyonu Ermeni soykırımı savını tanımayı öneren Whitacker raporunu kabul etmemiştir

İsviçre Hükümeti, savunmasında 9 sayılı dipnotta referans olarak gösterdiği, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi İnsan Hakları Komitesinin, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komitesi için yazılan Whitacker raporu konusunda her halde yanıtılmıştır. İsviçre Hükümeti, Birleşmiş Milletler Teşkilatı belgelerine ve aşağıda özeti verilen toplantı zabıtlarına baksaydı, gerçekleri görebilirdi.

ECOSOC ALT KOMİTESİNDE WHITACKER RAPORU

1985 yılında, Birleşmiş Milletler ECOSOC’a bağlı İnsan Hakları Komisyonunun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komitesine raportör Whitacker tarafından sunulmuş bulunan ve Ermeni soykırımı savlarına ilişkin ifadeler içeren bir rapor vardır. Bu raporun görüşülmesinde,¹² raporun Alt Komite tarafından - bırakın kabul etmeyi (“*approve*”) Üst Komiteye doküman olarak alınması bile (*receive*) yapılan oylama sonucunda reddedilmişti (*Bakınız: dipnotta anılan belge Sh. 30.para 57*). Raporun sadece not edilmesi onaylanmıştır (*Bakınız: Dipnotta anılan belge Sh. 39. para 1- Doc. 1985/9*);”. Raporun kalitesini övmeyi öngören bir öneri, yapılan oylama sonucunda reddedilmişti” (*Bakınız: Dipnotta anılan belge Sh. 30. para. 58*). “Raporun Alt Komitenin bağlı bulunduğu İnsan Hakları Komisyonuna yollanması yapılan oylama sonucunda reddedilmişti” (*Bakınız: Dipnotta anılan belge Sh. 30, para.57 ve Sh. 31 para.66.d*). “Raporun içeriği konusunda karşıt görüşler bulunduğu bu konuda alınan karara eklenmesi kararlaştırılmıştır.” (*Bakınız: Dipnotta anılan belge para 41 ve 42.*); “*Ermeni soykırımı konusunun belgelere yeterince ispatlanmadığı ve kanıt olarak sunulan bazı belgelerin tahrif*

12 Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey Belgesi: E/CN.4/1986/5-E/CN.4/S.2/1985/579

edildiğinin anlaşıldığı” zabıtlara yazılmıştır (Bakınız: Dipnotta anılan belge para 42.)

Konunun alt komisyonda ele alınışı sırasında yapılan konuşmalar, Ermeni soykırımı savı konusunda önemli görüş ayrılıkları bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır. (Bakınız: Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal Konseyi Belgesi E/CN.4/Sub.2/1985/SR.17 ve SRT 18 sayılı vesikalar.) Olayların soykırımı sayılabileceğini belirtenler olduğu gibi, soykırımı sayılamayacağını söyleyenler de olmuştur.

Doğu Perinçek’in, “1915 olaylarına soykırımı denemeyeceği ve bu konunun tartışmalı olduğu görüşünü ileri sürmesinin ve soykırımının tarihsel bir gerçek olduğu düşüncesini kabul etmeyerek açıklamasının” nedenlerinden biri de yukarıda anılan belgelerdir.

İsviçre Hükümetinin BM ECOSOC İnsan Hakları Alt Komisyonu belgeleri ile gerçek dışı olduğu kolaylıkla ispatlanacak bir savı AİHM’ ne gerekçe olarak ileri sürmesi, -en hafif deyimle- iyi niyetle bağdaşmayacak bir aldatma girişimidir.

7f) Akademisyenler ve uzmanlar arasında 1915 olaylarının soykırımı sayılması savı hakkında çelişkili görüşler vardır. İsviçre Mahkemesi bunları göz önünde tutmamış, Ermeni soykırımı konusunda konsensüs vardır diyerek keyfi davranmıştır.

Trajik 1915 olayları konusunda farklı tarihsel ve hukuksal değerlendirmeler vardır. 1915 olaylarının soykırımı sayılamayacağını sadece Doğu Perinçek değil, çok tanınmış ve uluslararası üne sahip tarihçiler, yazarlar ve düşünürler de belirtiyor. Bunlardan sadece bir kaç tanesini adını anmak gerekirse: Bernard Lewis, Stanford Shaw, David Fromkin, Justin Mc. Carthy, Guenther Lewy, Norman Stone, Kamuran Gürün, Michael Gunther, Gilles Veinstein, Andrew Mango, Stephane Yerasimos, Roderic Davidson, Paul Dumont & François Georgeon J.C. Hurwitz, William Botkay, Edward J. Erickson ve Steven Katz, Alfred Moser, Georges de Maleville, Heath Lowry ve ABD’de gazeteye ilan vererek karşı görüşlerini açıklayan 30 bilim adamı sayılabilir. Bu listeye daha yüzlerce isim eklemek mümkündür.

Öte yandan, Doğu Perinçek, Lozan Kent Mahkemesine 90 kilo ağırlığında karşı görüş içeren belge ve kitap sunmuştur. Bu deliller, Mahkeme tarafından “*tarih yazma cezai otoriteye düşen bir görev değildir*”¹³ gerekçesiyle dikkate alınmamıştır. Sonunda İsviçre yargısı, konsensüs gerekçesini sakatlayan farklı görüşleri yok sayan, sade kendi seçtiği görüşlere dayanan yanlı bir karar vermiş ve Doğu Perinçek’i hukuksal dayanakları sağlam olan görüşü nedeni ile cezalandırmış, ifade özgürlüğünü kısıtlayarak AİHS 10. maddesi ile adil yargılama ilkesini çiğnemiştir.

13 İFM Kararı Madde A

7g) İsviçre yargısının Doğu Perinçek'i mahkûm eden kararı, kendi değerlendirmelerini üstün görerek, ötekilere küçümseyerek yukardan aşağıya doğru bakanların tutumun klasik bir örneğidir. Bu yaklaşım mevcut ihtilafın çözümünü engellemektedir

Kimi batılı kurumların ve bazı batılı görevlilerin, kendi görüşlerini her şeyden üstün sayan, başkalarına yukardan bakan, başkalarının farklı değerlendirmeleri görmezden gelen, ya da “*Orada, burada farklı görüş olabilir*” diyerek küçümseyen tutumları, dünyanın içinde yaşadığımız köşesinde bilinen bir vakiadır. Kanımızca yabancı düşmanlığına kapı açan asıl ayrımcılık budur.¹⁴

Öte yandan, konuyla ilgilenen ve uyuşmazlığa barışçı çözüm bulunması için arabuluculuk yapan İsviçre gibi Hükümetler, tarihteki olayların niteliğini birlikte araştırmak için, uzman komiteleri kurulmasını özendirmişlerdir; bu yönde uluslararası protokoller akdine aracılık etmişlerdir. Şu halde, -örneğin Nürnberg Mahkemesinin verdiği Holokost kararı gibi- üzerinde tartışma yapılamayacak geçerli bir karar dayanağı bulunmadan davalıyı mahkûm eden bir yargı kararının gerekçesi olarak, “herkesin üstünde mutabakata vardığı bir tarihsel kanıdan” söz edilmesi tutarsızdır. Farklı görüşlerin varlığı biliniyor ki, bunların ele alınacağı ortak komiteler kurulması kararlaştırılıyor.

İsviçre yargısı, konsensüs gerekçesini sakatlayan farklı görüşleri yok sayan, sade kendi seçtiği görüşlere dayanan yanlı bir karar vermiş ve Doğu Perinçek'i hukuksal dayanakları sağlam olan görüşü nedeni ile cezalandırmış, ifade özgürlüğünü kısıtlayarak AİHS 10. maddesi ile adil yargılama ilkesini çiğnemiştir.

8) Tarihsel gerçek nedir? Bir ülkenin kamuoyu tarafından kabul edilen tarihsel vaka ile “varlığı açıkça ispatlanmış tarihsel gerçek” arasındaki fark nedir?

AİHM'nin *Lehideux and Isorni vs. France* davasında verdiği kararda, Fransa tarafından mahkûm edilmiş bulunan *Lehideux*'nün, “Holokost gibi Nürnberg Mahkemesi tarafından varlığı açıkça saptanmış olan bir tarihsel gerçeği (*clearly established historical facts*) yok saymadığı” belirtilmişti.

AİHM, böylece, ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen çizgiyi belirlemiştir. AİHM'nin *Lehideux ve Isorni vs Fransa* davasında verdiği kararın 55. maddesi Doğu Perinçek davasında da göz önünde tutulması gereken hukuksal dayanaklardan biri olmalıdır.

Burada hukuksal bağlamda dikkat edilmesi gereken bir başka husus, İsviçre

¹⁴ İsviçre yargısı, kararında İsviçre'de egemen olan görüşten farklı düşünceler için – “Orada burada farklı görüşler olabilir” diyerek, küçümseyici bir yaklaşım benimsemiştir.

Mahkemelerin AİHM'nin kullandığı "varlığı açıkça saptanmış tarihsel gerçek" deyimini kullanmamış olmaları ve aşağıda örnekleri sunulan başka ifadelere başvurarak ciddi bir kavram kargaşası yaratmış bulunmalarıdır.

8a) Lozan Kent Mahkemesi ile Federal Mahkemenin kararlarında bu konuya yapılan atıflar şöyledir:

-*"Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Ermenilerin yaşadıklarının soykırım olup olmadığını mahkemenin karara bağlaması gerekmez"..."Bu konu uzun süredir zaten soykırım olarak kabul edilmektedir"..."Bir soykırımın geniş şekilde öyle tanınmış olması gerekir ve yeterlidir ve Mahkeme bu uluslararası tanınmanın varlığını tespitle (prendre acte) görevlidir.";* *"Ermeni soykırımının İsviçre kamu oyu tarafından kabul edilmiş bir tarihsel vakia olduğunun saptanması, yargıca bu savı kabul imkânını sağlamaktadır."*

8b) *İsviçre Federal Mahkemesi "Ermeni soykırımının, hem İsviçre kamuoyunca, hem de ondan daha da genel kapsamda gerçek bir vakia olarak tanındığını" belirtmiştir"; "Sorun, Osmanlı İmparatorluğu'na atfedilen katliamların ve tehcirlerin kamuoyu ve tarihçiler topluluğunun soykırımı olarak nitelendirmesine ilişkin genel kanaatle ilgilidir."*

8c) İsviçre'nin Lozan Mahkemesi bu konuda şunu söylüyor:

"Lozan Mahkemesi görevinin tarih yazmak değil, bu soykırımın biliniyor ve kabul ediliyor olup olmadığını araştırmak ve bu olgusal nokta hakkında kanaat oluşturmaktır."

"Mahkemenin görevi siyaseten tanımaya istinat etmenin ötesinde, fiiliyatta, toplum içinde, 1915 olaylarının soykırım olarak nitelendirilmesi hususunda geniş bir bilimsel mutabakata dayanan ve siyasi açıklamalarla kendisini ifade eden geniş bir uzlaşının var olduğunu tespit etmektedir."

Yorum:

İsviçre mahkemelerinin kararlarındaki bu ifadeler, hukuk ile siyasetin birbirine karıştırıldığına kanıttır. Zira Mahkeme bir yandan görevinin tarih yazmak olmadığını söylüyor, öte yandan selektif bir okuma ile taraflardan birinin yanlı tarih yorumunu benimseyerek, tarihsel değerlendirmede taraf tutuyor. Bununla da kalmıyor, farklı tarih görüşüne sahip olanı mahkûm ediyor. Böylece, geniş bir bilimsel mutabakattan söz eden mahkeme, aksi yönde görüş bildiren çok sayıda bilim adamının görüşlerini yok sayıyor ve bu görüşleri "orada-burada farklı görüşler olabilir" diyerek kabaca küçümsüyor.

Oysa gerek AİHM, gerek başka yetkili mahkemeler, Holokost'u açıkça ispatlanmış bir tarihsel gerçek olarak kabul etmişlerdir. Bu bağlamda Holokost'u inkâr etmenin cezalandırılmasının temel nedeni, Holokost'un Nürnberg mahkemesi tarafından insanlığa karşı suç olduğunun karara bağlanmış bulunmasıdır.

Perinçek davasında ise, Ermeni olaylarının soykırımı suçu olduğuna ilişkin yetkili mahkeme tarafından verilmiş olan ve bunun varlığı açıkça ispatlanmış tarihsel gerçek olduğunu beyan eden bir yetkili mahkeme kararı yoktur. Ayrıca “açıkça ispatlanmış tarihsel gerçek” terimi ile İsviçre Mahkemesinin Ermeni soykırımı savı hakkında kullandığı “genelde kabul gören tarihsel vakıa” terimi hukuksal bağlamda fark vardır.

AİHM tarafından, Chauvy vs France davasında verilen karar, Doğu Perinçek davasında AİHM açısından göz önünde tutulması gereken bir başka yargısal örnektir. Bu kararın 60. maddesinde “*Tarihsel gerçeği aramanın ifade özgürlüğünün ayrılmaz parçası olduğu; AİHM'nin rolünün tarihçiler arasında tartışma konusu olmaya devam eden tarihsel konularda hakemlik etmek olmadığı*” belirtilmiştir.

Bu bağlamda AİHM'nin şu soruları sorması gerekir: “Varlığı açıkça ispatlanmış tarihsel gerçeği bir toplumun çoğunluğu mu saptayacaktır? Yoksa açıkça ispatlanmış gerçeğin bir yargı kararı ile saptanmış olması mı gerekir?” “Söz konusu edilen tarihsel vakanın belirli bir suç teşkil edip etmediği ya da suç ise bunun hangi suça tekabül ettiği konusunda yetkili yargı bir karar vermemiş ise, bir ülkedeki toplumun çoğunluğunun görüşü, ya da seçilmiş bazı uzmanların görüşü, buna aykırı görüşünü açıklayan kişiyi mahkûm etmenin gerekçesi olur mu?” “Toplumda azınlıkta kalanların farklı görüşleri yok mu sayılacak? Bunlar, mahkûmiyet nedeni mi olacaktır?”

Bu konudaki güncel gelişmeler, örneğin, aşağıda ayrıntısına değineceğimiz, Tarihte Özgürlük Blois Hareketi ve Fransa Parlamentosunda hazırlanan Accoyer Raporu İsviçre yargısı ve İsviçre Hükümeti tarafından göz ardı edilmiştir

9) Farklı bu arada şok edici, rahatsız edici veya korkutucu bilgiler ve görüşler de AİHS 10. maddesinin koruması altındadır. Tarihsel araştırmalar ifade özgürlüğü çerçevesine girer.

İsviçre Hükümeti, “*Avrupa Konseyi çerçevesinde, insanlığa karşı suçların ve soykırımının yadsınmasının cezalandırılması konusunda ittifak bulunmadığını belirtmiş ve bu alanda hazırladığı karşılaştırmalı bir analizi savunmasına ek olarak sunmuştur*”.¹⁵

İsviçre Hükümeti, savunmasında, “*AİHM'nin 7 Aralık 1976 tarihli Handyside/Birleşik Krallık davasındaki kararına atıfta bulunmuş ve “sadece olumlu ve saldırgan sayılmayan veya tarafsız bilgilerin veya fikirlerin değil, korkutucu, şok edici ve rahatsız edici bilgilerin de AİHS 10/2 maddesine uygunluk koşuluyla düşünce özgürlüğü çerçevesine girdiğini*” belirtmiştir.¹⁶

¹⁵ İsviçre Savunması Md. 8

¹⁶ İsviçre Savunması Md. 9

AİHM ne göre, tarihi gerçeği araştırma ifade özgürlüğü çerçevesine girer. AİHM halen tarihçiler arasında ve kamun oyunda söz konusu olayların yorumu hakkında tartışmaların sürdüğü durumlarda konunun esası konusunda hakemlik yapmayacağını açıklamıştır. İsviçre Hükümeti de savunmasının 10 maddesinde bunu kabul ediyor.

İsviçre Hükümeti, bunun yanında, “AİHM’nin Holokost konusunda Holokost’un inkârının AİHS’nin 10 maddesinin koruması çerçevesine girmediğini” ve “varlığı açıkça ispatlanmış tarihsel olayların inkârının veya revizyonununun AİHS 17. maddesi çerçevesine gireceğini” belirtmiştir.¹⁷

**İsviçre Hükümeti,
böylece, Holokost ile 1915
Ermeni soykırımı savı
arasında paralellik kurma
çabası içine girmiştir.
Oysa böyle bir benzetme
yapılamaz.**

İsviçre Hükümeti, böylece, Holokost ile 1915 Ermeni soykırımı savı arasında paralellik kurma çabası içine girmiştir. Oysa böyle bir benzetme yapılamaz. Ayrıca “varlığı açıkça ispatlanmış tarihsel olaylar” terimi ile “o olayların suç teşkil ettiğinin mahkeme tarafından tespit edilmesi” arasında fark vardır. 1915 olaylarının trajik niteliği inkâr edilmemektedir. Bu olayların soykırımı olduğu kabul edilmemektedir.

Holokost’un farkı nedir?

İşlendiği, yetkili Mahkeme kararı ile sabit olan suçların -bu arada insanlığa karşı işlenmiş suçların- inkârı halinde o suç işleyeninin cezalandırılması mümkündür. Örneğin Holokostun inkârı pek çok ülke tarafından cezalandırılmaktadır. Zira Holokost suçunun varlığı Nürnberg Mahkemesi tarafından yargılama sonucu saptanmış ve bu suç işleyenlerin cezalandırılmıştır. Bu trajik olaylar arasında hukuksal paralellik kurulması kabul edilemez.

Kaldı ki, İsviçre’nin Bern - Laupen Mahkemesi ve İsviçre Federal Mahkemesi de Ermeni soykırımını yadsıyan bazı Türk vatandaşlarını yargılamış, beraat ettirmiştir. Böylece Bern Mahkemesi ve onun kararını onaylayan İsviçre Federal Mahkemesi, Holokost ile trajik Ermeni olayları arasında benzerlik kurmayı kabul etmemiştir: böylece Ermeni soykırımı suçunun işlendiğini kabul etmeyen Türk vatandaşlarının ifade özgürlüklerini ortadan kaldırmamış, onları mahkûm etmemiştir. Çok kısa zaman aralığında, İsviçre yargısının içtihat değişikliğinde bulunmasının gerçek nedenini anlamak mümkün değildir.

10) İsviçre Hükümeti, Doğu Perinçek 1915 olaylarının soykırımı sayılmadığını söylerken, mahkûm edileceğini bildiğini iddia etmektedir.

İsviçre Hükümeti savunmasında, “Doğu Perinçek’in Ermeni soykırımını inkâr ederse, İsviçre Ceza Yasasının öngördüğü suçu işlemiş olacağını ve mahkûm

17 İsviçre Savunması Md. 10

edileceğini bildiğini” ileri sürmüştür. İsviçre savunmasına göre, “Perinçek, 29 Eylül 2005 tarihli mahkeme celsesinde, Ermeni soykırımı vuku bulmadığı cihetle, soykırımını inkâr etmiş olamayacağını” söylemiş; 20 Eylül 2005 tarihinde ise Vaud Kantonu yargıcına “bir uluslararası yalana karşı mücadele edeceğini” belirtmiş; “bu söylemleri mahkûm edileceğini bilerek suç işlediğine işaret etmekteymiş.”¹⁸

Anılan varsayım, Doğu Perinçek’i mahkûm eden İsviçre yargısının kararının temelini oluşturmaktadır. Varsayımın neden yanlış olduğu aşağıda belirtilecektir.

Yorum: Bu varsayım aşağıdaki nedenlerle tutarsızdır ve yanlıştır.

Doğu Perinçek, İsviçre’de Bern Laupen Mahkemesinin, 1915 olaylarının soykırımı olmadığını ileri süren 18 Türk vatandaşını beraat ettiren mahkeme kararını ve İsviçre Federal Mahkemesinin bu beraatı onaylayan içtihadını bilmekteydi. Bu nedenle de sözü edilen bu beraat kararından çok kısa süre sonra, bir başka mahkemenin 1915 olaylarının soykırımı olmadığını ileri süreni cezalandıracağını tahmin edemezdi.

Doğu Perinçek, ayrıca, İsviçre Hükümetinin parlamentoda Ermeni soykırımının tanınmasına karşı çıktığını da biliyordu. Perinçek, İsviçre Adalet Bakanının Türkiye’ye yaptığı resmi ziyarette Türk Tarih Kurumu Başkanı Profesör Halaçoğlu’na karşı İsviçre’de açılmış olan takibatı kınadığını ve İsviçre Ceza Yasasının düşüncüyü ifade özgürlüğünü kısıtlayan hükümlerinin değiştirilmesi için çalışma yaptığını söylediğini de bilmekteydi.

Nihayet Perinçek, İsviçre mevzuatının da ayrılmaz parçasını oluşturan 1948 Sözleşmesinin soykırımı suçunun oluşması için yetkili mahkemenin bir kararı bulunması icap ettiğini de bir hukukçu olarak bilmekteydi.

Bu nedenlerle soykırımı suçunu inkâr suçundan mahkûm edileceğini öngöremezdi.

11) Tarafsız bir komisyon soykırımı suçunu yargılama konusunda yetkili mahkemenin yerini alabilir mi?

İsviçre Hükümeti ve Doğu Perinçek’i mahkûm eden İsviçre Mahkemesi, “Doğu Perinçek’in günün birinde tarafsız bir komisyon Ermeni soykırımının fiilhakika gerçekleştiğini saptayacak olsa bile, hiç bir zaman tutumunu değiştirmeyeceğini açıkladığını; Ermeni soykırımını uluslararası bir yalan olarak tanımladığını ve 1915 olaylarının soykırım olarak nitelendirilmesini açıkça inkâr ederken, İsviçre’de cezaya çarptırılabilceğini bildiğini”¹⁹ belirtmiştir.

Yorum: Doğu Perinçek hukukçudur ve İsviçre tarafından da onaylanmış bulunan 1948 Soykırımı Sözleşmesinin yetkili mahkemeyi saptayan VI. Maddesi

¹⁸ İsviçre Savunması Md.16

¹⁹ IFM Kararı Md. D ve İsviçre Savunması Md. 27

muvacehesinde, ceza hukuku çerçevesine giren bir davada, tarafsız bir komisyonun, yetkili ceza mahkemesinin yerini alamayacağı görüşünü savunmaktadır. Bu, hukuk biliminin temel ilkelerine uygun bir görüştür.

Ayrıca, Doğu Perinçek, araştırmacı hukukçu niteliği ile 1948 Soykırımı Sözleşmesi Hazırlık Konferansında, evrensel yargı –başka anlatımla, soykırımı suçunu işleyen zanlının herhangi bir ülke mahkemesi tarafından yargılanması- önerisinin tartışıldığını ve oylanarak reddedildiğini de bilmektedir. Başka bir anlatımla, 1948 Sözleşmesini hazırlayan Akit Taraflar, soykırımı suçunu saptayacak yetkili mahkeme konusunu o tarihte kesin olarak sonuçlandırmışlardır. Ceza hukuku alanına giren bir konuyu Mahkeme yerine bir Komisyona havale etme önerisi, hukuk bilimine olduğu kadar, 1948 Sözleşmesinin ruhuna ve sözüne de aykırıdır. Bu çerçevede, “tarafsız” komisyon önerisine karşı çıktığını açıklamak suç delili sayılmaz; mahkûmiyet kararının gerekçesi olarak gösterilmesi de çok yanlıştır.

12) Bern- Laupen Mahkemesinin Türk vatandaşlarını beraat ettiren kararı (14.09.2001)

Doğu Perinçek, aşağıda ayrıntısı verilen Bern Laupen kararı nedeni ile Ermeni soykırımı savını reddetmenin İsviçre’de suç sayılamayacağını düşünmekteydi.

Ermeni soykırımı suçlamasını reddettikleri gerekçesiyle haklarında ceza davası açılan 18 kişilik bir grup Türk vatandaşı Bern Kantonu, Bern-Laupen Mahkemesi tarafından suçsuz bulunmuş ve bu beraat kararı Federal Mahkeme tarafından onaylanmıştır. Bu karar bir hukuki emsal oluşturmaktadır. Kararın gerekçeleri Doğu Perinçek davası için de geçerlidir. Ancak gerek bu karar, gerek gerekçeleri Lozan Mahkemesi ve onun mahkûmiyet kararını onaylayan İsviçre Federal Mahkemesi tarafından göz ardı edilmiştir.

14.09.2001 TARİHLİ BERN LAUPEN MAHKEMESİNİN KARARI NELERİ İÇERİYOR?²⁰

i) Ermeni Soykırımını Anma Komitesi tarafından İsviçre Parlamentosuna 26 Eylül 1995 tarihinde soykırımının tanınmasını talep eden bir dilekçe verilmişti. Bu dilekçeye karşı, 30 Ocak 1996 tarihinde, İsviçre Türk Dernekleri Koordinasyon Kurulu, Federal Meclise 18 imzalı karşı yönde bir dilekçe sunmuş ve “*Ermeni soykırımı ifadesiyle tarihsel gerçeklerin saptırıldığını, Ermeni Komitesinin başvurusunun bir kışkırtma olduğunu belirtmiş, Osmanlı Ermenilerinin bir bölümünün Birinci Dünya Savaşında düşmanla işbirliği yaptığını, bu nedenle Ermeni Komitelerinin dağıtıldığını, ülkenin doğusunda, savaş bölgesinde yaşayan Ermenilerin ülkenin güneyine sevk edildiğini...*” belirtmiştir. Bu dilekçeyi imzalayanlar hakkında 26 Nisan

20 Urteil vom 14 September 2001 in Sachen Karaman Fikri und Konsorten. Gerichtskreises Bern-Laupen (Çeviri: Kahraman Fikri ve Arkadaşları davasında 14 Eylül 2001 tarihinde Bern Laupen Mahkemesinin verdiği karar.)

1997 tarihinde suç duyurusunda bulunulmuş ve İsviçre Ceza Yasasının 261.4m maddesine aykırı hareketten haklarında ceza dava açılmıştır. Anılan madde ırkçılık ve ayrımcılık yapanları – bu arada soykırımını inkâr edenleri-cezalandırmayı öngörmektedir.

ii) Bern Laupen Mahkemesi 25 Ağustos 1999’da Federal Dışişleri Bakanlığında Türkler ve Ermeniler arasındaki ihtilaf konusundaki Türk görüşleri hakkında bilgi istemiştir. Federal Dışişleri Bakanlığı bu konuda bazı yayınlar sunmuş, ancak görüş bildirmekten kaçınmıştır. Mahkeme 27 Haziran 2000 tarihinde Bern Üniversitesi İslam Bilimleri Enstitüsünden bir uzmanı görevlendirmiş ve Türk okullarında bu konuda neler öğretildiği hakkında bir rapor hazırlamasını istemiştir. Uzman, raporunda “Türk kamuoyunda, Ermenilere soykırımı ve mezalim yapıldığı iddialarına karşı görüşler kullanıldığını, dış güçlerin Ermenileri desteklediklerinin, iddiaların Ermeni propagandası olduğunun, tarihi gerçeklerin yanlış yansıtıldığı düşüncesinin egemen olduğunu, Ermeni soykırımı ifadesinin halk için çok önemli bir milli anlam taşıdığı savunulduğunu” belirtmiştir.

iii) Mahkeme 10 Ocak 2001 tarihinde Federal Şansölyeden, Parlamentonun veya Federal Konseyin olayları “soykırımı mı veya suç niteliği taşıyan bir saldırı olarak mı?” değerlendirdiğinin bildirilmesini istemiştir. Federal Dışişleri 27 Şubat 2001 tarihinde, Ermeni soykırımının tanınması için İsviçreli parlamenterler tarafından üç kez girişim yapıldığını (*Fankhauser, Ziegler ve Zisyadis girişimleri*) bildirmiştir. Bu girişimlerin hiç biri sonuçlanmamıştır.

iv) Mahkeme 18 sanığın ifadesini almış ve bu dilekçeyi nasıl imzaladıkları ve Ermeni soykırımı konusunda düşündükleri hakkında çeşitli sorular sormuştur. Davalılar Türkiye’de bu konuda öğrendiklerini ve soykırımını neden tanımadıklarını anlatmışlardır.

v) Mahkeme delilleri değerlendirmiş ve Ceza Yasasının 261 bis 4 fıkrasına aykırı hareket olup olmadığını araştırmıştır. Mahkeme olayda açık inkâr ve eylemin ırk ayrımcılığı niteliği bulunup bulunmadığını ele almış, Ceza Yasasının anılan maddesinin “eylemde kesinlik” kuralını göz önünde bulundurmadığı yolunda eleştirilerin varlığını saptamış, doktrinde bu maddeye yöneltilen eleştirileri not etmiştir. Bu bağlamda, ırk ayrımcılığı suçu ile ilgili ceza normlarının yeterince kesinlik içermediği, ayrıca yasadaki temel haklar ile çatışma bulunduğunun ortaya çıktığını vurgulamıştır. Yasanın bir yandan insanlık onurunun korunması ve bireyin ırk ayrımcılığına karşı savunulmasını istediği, öte yandan, düşünce ve bilim özgürlüğünün çiğnediğine işaret edilmiştir.

Bu durumda korunan hukuki hakkın ne olduğu tartışma konusudur.

vi) Doktrinde (*Ermeni tezlerine yakınlığı ile bilinen*) Niggli'ye göre, dilekçenin içeriği İsviçre'de yaşayan halk grupları, bu meyanda Türkler ile Ermeniler arasında tartışma yaratmağa müsaittir. İsviçre'deki Ermeni azınlığı dilekçe konusunda duygusal tepki göstermiştir.

vii) Bern- Laupen Mahkemesi "*Tarihi olayların uluslararası ceza mahkemelerinde görülen davalara konu olması, örneğin Nürnberg Mahkemesi veya Eski Yugoslavya veya Rwanda için kurulan Özel Mahkemelerin bulunması, ulusal mahkemelerin olayları irdelemesi yargının karşılaştığı güçlükleri kendiliğinden ortadan kaldırmaktadır*" diyerek, kanımızca sorunun kilit noktasına değinmiştir: bu da bir suçun soykırımı sayılması için yetkili mahkeme kararının gerekli olduğudur.

viii) Bern-Laupen Mahkemesine göre, "*her ne kadar soykırımı sözcüğü 1945'ten sonra hukuk terminolojisine girdiyse de, bu daha eski olayların bu isim altında tanınmayacağı anlamına gelmez. Ancak şurası da bir gerçektir ki, daha eski olayları tanımlayabilmek için, tarihsel olaylara ilişkin delillerin toplanması kolay değildir*"

ix) Bern- Laupen Mahkemesi, hukukçu Niggli'nin BM İnsan Hakları Alt Komisyonu raporuna, Avrupa Parlamentosu kararına yaptığı atıflara ve Paris Mahkemesi tarafından mahkûm edilen Bernard Lewis davasına atıfta bulunmasına işaret ettikten sonra, "*Bernard Lewis'in soykırımını inkâr suçundan değil, Fransa Medeni Yasasının 1382 maddesi gereğince, "Başkasının zarar görmesine sebep olan kişi, zararı telâfi etmekle yükümlüdür" kuralı uyarınca mahkûm edildiğini*" vurgulayarak, bu önemli farka dikkat çekmiştir.

x) Bern-Laupen Mahkemesi Federal Konsey ve Ulusal Meclis'te bu konuda yapılan görüşmeleri inceledikten sonra, Ulusal Meclisin, 1915 olaylarının soykırımı olarak tanınması için Federal Konseyi görevlendirmeyi reddetmesine değinmiş, bu sonucun olayların soykırımı olarak değerlendirilmediği yaklaşımının varlığını ortaya koyduğunu belirtmiştir.

xi) İsviçre Ceza Yasasının 261 bis, Fıkra 4 maddesi "taammüden" suç işlenmesinden söz etmektedir. Kendi iradesi ve isteği ile objektif bir olayı gerçekleştiren kişi suçlu sayılabilmektedir. Soykırımını yok sayma, mazur gösterme eylemlerinin "ırkçı motiflerle" yapıp yapılmadığının saptanması ceza yasası açısından önemlidir. Hukuk bilimciler bu konuda görüş birliği içinde değildir. Neden sadece ırkçı sebeplerle soykırımını inkâr eden suçlu sayılacaktır?

Mahkeme bu konuda şu görüşe yer vermiştir: "*Türk Dernekleri temsilcilerini dilekçe vermeğe iten, ülkesini, vatanını bir lekedan doğacak*

zararlardan kurtarmak gayet anlaşılabilir bir durumdur. Bu sübjektif bir reflekse, her insanın kültürel kimliğine, diğer bir deyişle bir ırkın, milletin veya ülkenin tarihsel geçmişine uygun bir tavidir.”“Bu oluşumun arka cephesi ırkçı bir motif kabul etmez. Ayrıca Türk dernekleri dilekçelerinin 5. maddesinde tamamen uzlaşıcı bir tutum sergilemişler, halklar arasında barış, hoşgörü ve anlayıştan söz etmişlerdir... Türk Dernekleri Stratenwerth'in dediği gibi keskin bir milliyetçilik duygusu ile hareket etmişlerdir.”

xii) Mahkemeye göre :“Soykırımını inkâr eyleminin bilerek ve isteyerek yapılması gereklidir. İnkâr, kabaca küçümseme ya da haklı gösterme eylemlerinin objektif verilerinin bulunması ve bunların ırkçı saiklerle yapılması elzemdir.²¹ İnkâr eylemini yapanın kendisi tarafından yadsınan olayların gerçekten vuku bulmuş olduğunu bilmesi gereklidir. Auschwitz'deki gaz odalarında öldürülme olayının yalan olduğunun ileri sürülmesi bugün mevcut bilgiler karşısında kabul edilemez. Ancak, başka soykırımlarında veya insanlığa karşı suçlar hakkında bilgi eksikliği olabilir. Önemli olan eylemi yapanın konu hakkında gerçek bilgi sahibi olmasıdır. (Niggli)

xiii) Dava daha sonra bir üst mahkeme olan Bern Kantonu Yüksek Mahkemesi Birinci Ceza Dairesine temyize gitmiştir²². Mahkeme 16 Nisan 2002 tarihli kararı ile temyiz başvurusunu reddetmiştir.

xiv) Dava, daha sonra, bir üst mahkeme olan İsviçre Federal Mahkemesine Cambazyan ve Şahinyan adlı iki Ermeni tarafından taşınmış, bu Mahkeme doktrin ve uygulamayı irdeledikten sonra bu temyiz başvurusunu da reddetmiş, davalıların ırkçı motiflerle hareket etmediklerini belirterek. İrk ayrımcılığı suçlamasından aklanmalarına karar vermiştir.”

13) “İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun temelidir. Açıklanan görüşler rahatsız edici ve korkutucu da olabilir. Ancak takdir yetkisi mahkemenindir”

İsviçre Hükümeti, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun temellerinden biri olduğunu vurgulamış ve AİHM'nin Handyside/Birleşik Krallık davasında, 7 Aralık 1976 tarihinde verdiği karara yollama yaparak, bu görüşlerin rahatsız edici ve korkutucu bile olabileceğini belirtmiştir.²³

İsviçre mahkemesi, “tarihsel gerçeğin araştırılmasının düşünceyi ifade özgürlüğü

21 Almanca : “Wissen und Willen müssen sich auf alle objektiven Tatbestandelemente beziehen, mithin auf das Leugnen, gröblich Verharmlosen oder Rechtfertigen vom Völkermord (Niggli) sowie auf das vorgängig referierte Tatbestandelemente des rassistischen Motive.”

22 Strafkammer des Obergerichts des Kantons Bern N. 447/1/2001 16 April 2002

23 İsviçre Savunması Md. 12

çerçevesine girdiğini” kabul etmekte ve “tarihçiler arasındaki tarihsel tartışmada mahkemenin hakemlik yapmaması gerektiğini de yadsınmamaktadır.”²⁴

Buna rağmen, Perinçek davasında, İsviçre Mahkemesinin uygulaması farklı olmuştur. Mahkeme, anılan davada, yukarıda belirtilen hususları değerlendirmeye almamış, AİHS 10. maddesinin öngördüğü korumayı kaldırmış²⁵ ve zanlının görüşlerini ifade etmesini ırkçılık sayarak onu mahkûm etmiştir.

Bu bağlamda, İsviçre Hükümeti mahkemenin takdir yetkisi bulunduğu gerekçesinin ardına sığınmaktadır: *“AİHS Akit Taraflarına genel olarak bir takdir hakkı tanımaktadır; bu özellikle ahlaki ve dinsel konularda insanların inançlarına saldırı niteliği taşıyan alanlarla ilgilidir”* denilmiştir.

(Bakınız: mutatis mutandis 24 Mayıs 1988 tarihli Miller ve diğerleri/ İsviçre AİHM kararı; AİHM'nin Gündüz//Türkiye davasında 4 Aralık 2003 tarihli kararı; Murphy//İrlanda davasında 441798/98 sayılı karar)²⁶

Mahkemelerin takdir yetkisi olduğu yadsınamaz; ancak takdir yetkisi sınırsız değildir. Mahkeme takdir yetkisini etkileyecek öğeleri görmezden gelirse keyfi davranmış olur. İnsanlar kendi tarih yorumlarını bir dogma haline getirerek, ona dokunulmazlık kazandırmak isterlerse, tarihsel araştırma donar.

Yorum: Mahkemelerin takdir yetkisi olduğu yadsınamaz; ancak takdir yetkisi sınırsız değildir. Mahkeme takdir yetkisini etkileyecek öğeleri görmezden gelirse keyfi davranmış olur. İnsanlar kendi tarih yorumlarını bir dogma haline getirerek, ona dokunulmazlık kazandırmak isterlerse, tarihsel araştırma donar.

Perinçek davasında, İsviçre yargısı aynı konuda bir önceki Bern Laupen emsal kararını da görmezden gelmiştir; oysa o kararın içeriği takdir yetkisini sanık lehine etkileyecek nitelikteydi.

- İsviçre Mahkemesi, İsviçre Adalet Bakanı Blocher'in Türkiye'yi ziyaretinde yaptığı konuşmalarda İsviçre Ceza Kanununun 261. maddesinin düşüncüyü ifade özgürlüğünü kısıtladığını ve İsviçre Ceza yasasının bu maddesinin değiştirilmesinin Hükümette görüşüldüğünü belirtmesinin, konuyla doğrudan ilgilenenler üzerinde yarattığı etkiyi görmezden gelmiştir.²⁷ Doğu Perinçek İsviçre'de yaptığı ve Mahkeme tarafından suç sayılan konuşmasında, İsviçre Ceza Yasasının 261 maddesi konusunda İsviçreli Adalet Bakanının görüşlerinden esinlenmiştir.

24 İsviçre Savunması Md. 10

25 Holokost gibi yargı kararına bağlanmış suçlar AİHS 10 maddesinin sağladığı korumadan yararlanmaz... Örnek AİHM Kararları: : Chauvy/Fransa davası: 29 Haziran 2004 tarihli karar; Lehideux ve Isorni/Fransa davası 23 Eylül 1998 tarihli karar vb)

26 İsviçre Savunması Md. 11

27 Swissinfo: 6 Ekim 2006 : “(İsviçre Adalet Bakanı) Christoph Blocher ırkçılık karşıtlığı normunu tadil etmek istiyor. Blocher vazgeçmiyor. Yasa çelişkilerle doludur. Blocher düşünce özgürlüğü ile ırkçılıkla mücadele yasası arasında temel çelişki bulunduğunu belirtiyor. “Semih İdiz: Milliyet Gazetesi 7 Ekim 2006 “ İsviçreli Bakanın arkasında 70 milyon Türk var. Blocher bu yasanın önde gelen bir Türk tarihçisine karşı kullanılabileceğini kimse hayal edemezdi demıştır. Kastettiği tarihçi, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'dur.”

- İsviçre Hükümeti sözcüsü olan Bakanın, Parlamentoda Ermeni soykırımını tanımayı öneren bir önergeye karşı çıkması, davalı Doğu Perinçek'in 1915 olaylarının soykırımı olarak nitelenemeyeceğini görüşünün alt yapısını ve dayanaklarından birini oluşturmaktadır.
- İsviçre yargısı takdir yetkisini kullanırken, AİHM'nin bu alanda aldığı ve ifade özgürlüğünü koruyan, hatta sınırlarını genişleten kararlarını da göz ardı etmiştir. Örneğin, Mahkemenin bu bağlamda Ginievski kararına hiç değinmemesi ilgi çekicidir. (Bakınız: 31.01.2006 tarihli *Ginievski v France kararı Para 40-45*). AİHM, Ginievski kararında, kimilerini şoke edici de olsa düşünciyi ifade özgürlüğünün korunması gerektiğinin altını çizmiştir.
- Bir tarihsel tartışmada, - kesinleşmiş mahkeme kararı ile saptanmış suçlar hariç- başkaları tarafından kabul edilmeyen görüşleri ileri sürenleri yargılamak veya yargılama tehdidi ile engellenmek düşünciyi ifade özgürlüğünü ciddi biçimde ihlal eder.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesi bu tip eylem ve yasaklamaları önlemek için konulmuştur. Sadece zararsız ve normal görünen görüşler değil, rahatsız edici ve şok yaratan görüşler de korunur. (Bakınız; *AİHM'nin Chauvy ve diğerleri Fransa'ya karşı Kararı: para 63 ila 70 ve Lehideux ve İsorni Kararı Para. 50 ve 51*.)

14) İsviçre Hükümeti, savunmasında, Perinçek'in eyleminin soykırımı veya insanlığa karşı suçun inkârı olduğunu belirterek bu suçları farksız saymıştır.

İsviçre Hükümetine göre: “İsviçre Ceza Yasasının 261. 4 maddesi yeteri kadar sarihdir ve AİHS Sözleşmesinin 10/2 maddesindeki koşullara uymaktadır. Esasen, davacının inkâr ettiği eylemler, her hal ve kârda insanlığa karşı suç teşkil eder; bu da İsviçre Ceza Yasasının 261,4 maddesi kapsamında bulunmaktadır.”²⁸

Yorum: 1915 trajedisini, 1948 Sözleşmesi bağlamında hukuksal açıdan soykırımı olarak nitelemeyi reddeden Doğu Perinçek, o olaylarda başka suçlar işlendiğini yadsımamaktadır. Bu İsviçre Federal Mahkemesi (İFM) tarafından da kabul ediliyor. İFM kararının 7. paragrafında şunlar yazılıdır: “*Bu durumda Doğu Perinçek'in katliamların ve (sürgünün) tehcirin varlığını inkâr etmediğini kaydetmek gerekir. Ancak bu suçları da -ihtiyatlı bir şekilde yaklaşılsa bile- insanlığa karşı suçlar dışında nitelemek mümkün değildir. Bu suçları, savaş hukuku adına veya sözde güvenlik nedeni ile bile olsa haklı göstermek, İsviçre Ceza Yasasının 261 bis 4 hükmü çerçevesine girer ki, bu açıdan ele alınsa bile - bu olayların soykırımı şeklinde nitelendirilmesinden bağımsız olarak- Perinçek'in Ceza yasasının 261 bis, fıkra 4 maddesinin uygulanması suretiyle mahkûm edilmesi sonuçları bakımından keyfi gözükmemektedir ve federal hukukun ihlalini oluşturmaz.*”

²⁸ İsviçre Federal Mahkemesinin 12 Aralık 2007 tarihli kararının 7. gerekçesi)

Bu, İsviçre Federal Mahkemesi kararının en tutarsız cümlelerinden biridir. Mahkeme, Perinçek'in katliamın ve zorunlu göç ettirme eyleminin varlığını inkâr etmediğini kabul ediyor; adı geçenin yadsıdığı hususun 1915 olaylarının soykırımı olarak nitelendirilmesi olduğunu vurguluyor. Sonra, soykırımı ya da insanlığa karşı suç, hepsi anı kapıya çıkar diyor.

Oysa Doğu Perinçek, hakkındaki dava Uluslararası Ceza Divanını oluşturan Roma Statüsünde ayrı bir suç olarak yer alan, "insanlığa karşı suçun veya savaş suçunun inkârından değil, 1915 olaylarının soykırımı olmadığını söylediği için açılmıştır.

Perinçek ve onun gibi düşünen milyonlarca Türk, 1915 olaylarında Osmanlı Ermenilerini, sırf Ermeni oldukları gerekçesi ile yok etme "özel kastının" bulunmadığı kanısındadır. Bu özel kast (*dolus specialis*) Uluslararası Adalet Divanının Bosna/Sırbistan davası kararında açıkça belirtildiği gibi, soykırımı suçunun temel unsurudur. Bu unsurun varlığı, yetkili bir mahkeme tarafından usulüne uygun yargılama sonucunda alınacak bir karar ile saptanmadığı sürece, hukuksal ve yargısal bağlamda soykırımı suçu işlendiğinden söz edilemez.

15) İzlenen meşru amaca uygunluk²⁹

İsviçre savunma dilekçesine göre, "Doğu Perinçek'in mahkûm edilmesi, AIHS'nin 10/2 maddesinde kayıtlı meşru amaçlara uygundur. Bu mahkûmiyet her şeyden önce ötekilerin şeref ve hakkını korumağa, davacının alenen emperyalist güçlerin aleti olmakla nitelediği kurbanların şerefini savunmaya- yöneliktir.

Perinçek, Türklerin saldırılara karşı yurtlarını koruduğunu söylemiştir. Davacının bu aleni ifadeleri, düzene ciddi şekilde zarar vermiştir."

Yorum:

15a) Önce son cümleden başlayalım: Birinci Dünya Savaşında bazı Osmanlı Ermenilerinin Osmanlı devletinin savaşta olduğu güçlerle işbirliği yaptığını ve bilfiil savaştığını belirten çok sayıda tarihsel araştırma ve belge bulunmaktadır.³⁰

29 İsviçre Savunması Md. 18 ve 19)

30 Tehcir kararını tetikleyen olayın Ermenilerin yaptıkları Van katliamı olduğu yadsınamaz. Justin Mc CARTHY, Esat ARSLAN, Cemalettin TAŞKIRAN, Ömer TURAN, "The Armenian Rebellion of Van. The University of Utah Press, 2006; 196 pages. Ermeni liderlerinden biri olan Boghos Nubar The Times gazetesine 30 Ocak 1919 tarihinde Paris Konferansı başlamadan hemen önce, hizmetlerinin karşılığının verilmesini beklemediklerini belirtmiş ve şunları söylemiştir: "Ermeniler, savaşın başından beri *de facto* savaşan taraf olmuşlardır. Tüm cephelerde Müttefiklerin yanında yer almışlardır... Rus Çarlık ordusundaki 15.000 Ermeni dışında 40.000 den fazla Ermeni gönüllüsü Türk ordularına karşı direnmiştir..."

Bu konuda çok ayrıntılı dokümantasyon için bakınız:

- ŞÜKRÜ SERVER AYA : "The Genocide of Truth", 2008, Istanbul Commerce University Publications ISBN-978-975-6516-24-9

- Heath LOWRY, "The U.S. Congress and Adolf Hitler on the Armenians" (Vol.3.No.2 Political Communication and Persuasion, 1995.

Özellikle trajik sonuçlar veren Ermeni tehcirini tetikleyen olayların, 1915 Nisan ayında Ermenilerin Doğu Anadolu'daki Van kentine yaptıkları saldırı ve katliam olduğu belgelerle ve bu konudaki araştırmalarla ispatlanmıştır. Osmanlı ve diğer arşivlerdeki pek çok belge, Osmanlı Devletinin yıkılması döneminde, başka pek çok alanda olduğu gibi, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin ayaklanarak bir Ermeni Devleti kurmak istediklerini ve silaha başvurduklarını, ancak başarısız olduklarını kanıtlamaktadır.

İsviçre Mahkemesi, Ermeni kaynaklarının da inkâr etmediği bu saldırı eylemlerini yok saymış; anılan saldırılardan söz eden ve bunu belge ile ispatlamak isteyen Doğu Perinçek'in mahkemeye sunduğu belgeleri incelemeyi bile reddetmiş ve onu mahkûm ederek susturmayı yeğlemiştir. Mahkeme, böylece, Ermenilerin Doğu Anadolu'da Türklere saldırdıklarını ileri sürenlerin bu söylemlerini uluslararası suç inkâr kategorisine sokmak istemektedir. İsviçre makamları, 1915 dönemine ait tarihsel verilerden işlerine gelmeyenleri yok sayarak gerçekleri saptırmayı yeğlemişlerdir.

İsviçre makamları, 1915 dönemine ait tarihsel verilerden işlerine gelmeyenleri yok sayarak gerçekleri saptırmayı yeğlemişlerdir.

15b) İsviçre savunması: *“Davacını soykırımını inkâr eden ifadelerinin kurbanların yakınlarını doğrudan ilgilendirdiğini ve kışkırtabileceğini, davacının bir uluslararası suçun inkârı nedeniyle mahkûm edildiğini kararın böylece kamu güvenliğini ve düzenin korunması amacını güttüğünü”* belirtmektedir.

Doğu Perinçek'in herhangi bir uluslararası suç inkâr ettiği savı gerçek dışıdır. Bir eylemin uluslararası suç sayılması için, yetkili mahkemenin bu yönde karar vermesi gereklidir.

Doğu Perinçek gibi, çok sayıda başka Türk ya da yabancı uzman 1915 trajik olaylarının uluslararası suç olmadığını; ancak bazı Osmanlı yurttaş veya görevlilerinin tehcir sırasında suç işlediklerini, bu suçların da o dönemde geçerli olan Osmanlı ceza yasasına uygun olarak cezalandırıldığını açıklamışlardır.

15c) Öte yandan, bir halk grubunun ün ve şerefine yapılan saldırıdan söz edilecek

-
- Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeniler ve Türkiye Sempozyumu (Symposium on Armenians in the Ottoman Empire and Turkey) (1912-1926) Boğaziçi University Publications, İstanbul, 1984
  - Haluk SELVİ *“Armenian Question- From the First World War to the Treaty of Lausanne”* Sakarya University Turkish-Armenian Relationship Eesearch Centre, Sakarya 2007
  - Şinasi OREL and Süreyya YÜCE *“The Talat Pasha Telegrams: Historical Fact or Armenian Fiction”* K. Rüstem &Bro. London 1980
  - Justin MC CARTHY *“Death and Exile, THE Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922”* Darwin Press, Princeyom, New Jersey, 1995
  - Justin MC CARTHY, *“Muslim and Minorities, The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire”* New York, University Press, New York 1983
  - Salahi SONYEL, *“Turkey's struggle for liberation and the Armenians”* SAM Papers No.1/2001, Center for Strategic Research, Ankara, 2001.

ise, İsviçre Hükümeti yetkili yargının verdiği karar olmadan, 1915 olaylarını soykırımı sayarak, İsviçre’de yaşayan Türk asıllı İsviçrelilerin ya da Türk vatandaşlarının ün ve şerefine hanel vermış ve onlara karşı ayrımcılık yapmış olmaktadır. Zira 1915 trajik eylemlerine soykırımı denilmesi, sayıları İsviçre’deki Ermenilerden kat kat fazla olan ve soykırımı iddiasını reddeden Türk vatandaşlarını ya da Türk asıllı İsviçre vatandaşlarını yaralamaktadır. Bir Hükümet, ırk ve dinsel mensubiyete göre ayrımcılık yaparak kamu güvenliğini ve düzenini koruyabilir mi? İsviçre Hükümetinin izlediği meşru amaç bu mudur? 1915 yılı Mayıs ayında, Osmanlı Devleti ile savaşılan Müttefik güçlerin, Osmanlı Hükümetine karşı hazırladıkları bir bildiri taslağında, Osmanlı Devletini “Hıristiyanlığa karşı suç” işlemekle suçlamayı denedikleri,³¹ ülkemiz insanının belleğinden silinmemiştir. İsviçre Hükümetinin izlediği “meşru amaç” –eminiz- bu değildir.

16) Perinçek’in mahkûm edilmesinin bir demokratik toplum için gerekli olduğu iddiası³²

İsviçre savunmasına göre, “AİHM ‘nin düşüncüyü ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlama önleminin demokratik bir toplum için uygun ve yeterli olabilmesi için, önlemin buyurgan (impérieux) bir toplumsal ihtiyaca cevap verip vermediğinin, ulusal makamlar tarafından ileri sürülen saiklere uygun olup olmadığının, izlenen meşru amaçla orantılı bulunup bulunmadığının araştırılması icap etmektedir. Ulusal makamlar bu konuda verecekleri karar konusunda belirli bir değerlendirme marjından yararlanırlar. Ancak bu takdir hakkı marjı sınırsız değildir ve AİHM tarafından uygulanan Avrupa normlarını izler ve sonuçta AİHS 10 maddesinde kayıtlı ifade özgürlüğünün kısıtlanması gerekli olup olmadığına AİHM karar verir.”³³

Yorum: İsviçre Hükümeti mahkemenin değerlendirme marjının sınırlı olduğunu kabul ediyor. Ancak, Mahkeme, kendi takdir yetkisini etkilemesi kaçınılmaz olan Bern-Laupen Mahkemesi içtihadını, İsviçre Hükümetinin soykırımının tanınmasına karşı tutumunu ve AİHM’nin ifade özgürlüğünü savunan ve genişleten örnek kararlarını yok sayıyor. Mahkeme, ayrıca, kararının bir demokratik toplum için neden gerekli olduğunu açıklayacak bir gerekçe göstermiyor.

17) AİHM’nde Gündüz/Türkiye davasına İsviçre Hükümeti tarafından yapılan atf

İsviçre savunmasına göre³⁴ “AİHM’nin Gündüz/Türkiye davasında verdiği kararda, hoşgörünün ve tüm insanların eşit saygınlığına gösterilecek özenin, demokratik ve çoğulcu bir toplumun temelini oluşturduğunu belirtmiştir. AİHM,

31 Wilhelm SCHABAS“ Commentary on Paul Boghossian – The concept of genocide- *Journal of Genocide Research*,12,1 Sh. 92.

32 İsviçre savunması Md. 20 ve sonrası

33 İsviçre savunması Md. 20

34 İsviçre savunması Md. 21

buna göre, bir demokratik toplumda, hoşgörüsüzlüğe dayanan kin duygusunu harekete geçirmeye, haklı göstermeye, yaymaya yönelik tüm anlatımların önlenmesi ve cezalandırılmasının gerekli görülebileceği sonucuna varmıştır. AİHM, bu bağlamda, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin kin ve nefret söylemine ilişkin tavsiye kararının, ırkçılık ile ırk ayrımcılığı ile mücadele hakkındaki ulusal mevzuata ilişkin -özellikle 1.1 ve 1.8 - maddelerine değinmiştir. Buna göre, kişiler ve gruplara yönelik kin duygusunu harekete geçiren söylemler, AİHS'nin 10 maddesinde öngörülen korumadan yararlanmazlar.” (AİHM Jersild/Danimarka 23 Eylül 1994 tarihli kararı)

Yorum: Soykırımı olduğu yetkili mahkeme tarafından usulüne uygun yargılama yapılarak saptanmamış bir eylemin, soykırımı sayılmayacağını ifade etmek temelde bir hukuksal değerlendirmedir. Bu değerlendirmede, kişilere karşı ırksal ayrımcılık ifadeleri yoksa bunun bazı gruplara karşı kin duygusunu harekete geçirmeye yönelik bir açıklama olarak nitelendirilmemesi gerekir.

Doğu Perinçek'in söyleminde kişilerin ırksal, dinsel aidiyetlerine yönelik hiç bir söz yoktur. Bu nedenle sanığın söylemi “bir demokratik toplumda, hoşgörüsüzlüğe dayanan kin duygusunu harekete geçirmeye, haklı göstermeye, yaymaya yönelik anlatım” olarak değerlendirilmemelidir.

Doğu Perinçek'in söyleminde kişilerin ırksal, dinsel aidiyetlerine yönelik hiç bir söz yoktur. Bu nedenle sanığın söylemi “bir demokratik toplumda, hoşgörüsüzlüğe dayanan kin duygusunu harekete geçirmeye, haklı göstermeye, yaymaya yönelik anlatım” olarak değerlendirilmemelidir.

İsviçre Federal Mahkemesi (İFM) Perinçek kararının 8 maddesinde “Temyiz başvurusunu yapan Doğu Perinçek'in mahkûm edilmesi, kendilerini 1915 soykırımının anıları ile özdeşleştiren Ermeni toplumunun onurunu korumayı amaçlamaktadır”³⁵ demiştir. Böylece İsviçre mahkemesi Ermenilerin onurunu korurken, İsviçre'deki sayıları yaklaşık 120000 olan Türklerin onurunu aşağılamakta ve zedelemektedir. Bu söylem, İsviçre'deki Türk kökenli İsviçre vatandaşlarına veya orada ikamet eden Türk vatandaşlarına karşı ulusal, ırksal ve bir olasılıkla dinsel ayrımcılık ögesini içermektedir. İsviçre'de yaşayan Türk toplumunun üyelerinin tamamına yakını 1915 yılında yaşanan trajik olayların soykırımı olmadığını ve bu olaylarda Müslüman Osmanlı vatandaşlarının da toplu olarak Ermeni militanlar tarafından katledildiğini bilmekte ve bunun acı anılarını belleklerinde taşımaktadır.

Nihayet, İsviçre'de yaşayan Türk kökenli kişilerden on sekiz kişilik bir grup, 1915 olaylarının soykırımı niteliğini reddeden beyanları nedeniyle Bern-Laupen Mahkemesi tarafından yargılanmış, aklanmış, bu karar Federal Mahkeme tarafından onaylanmıştır. İsviçre yargısının kısa zaman içinde aynı konuda iki ayrı

³⁵ “...La condamnation du recourant tend ainsi a proteger la dignité humaine des membres de la communauté arménienne, qui se reconnaissent dans la memoire du genocide de 1915...” (Davacının mahkûm edilmesi kendilerini 1915 soykırımı ile özdeşleştiren Ermeni toplumu mensuplarının insanlık onurunu korumağa yöneliktir)

ve çelişkili karar almasını ve Hükümetin de bunu desteklemesini anlamak mümkün değildir.

18) “Perinçek’in ırkçı, ayrımcı, hoşgörüsüz olduğu, tezinin tarihsel araştırmaya dayanmadığı” görüşü

İsviçre Federal Mahkemesi Doğu Perinçek’i şu sözlerle tanımlamıştır:

“1942 doğumlu olan Doğu Perinçek, Türkiye İşçi Partisinin Genel Başkanıdır”;
“... Doğu Perinçek hukuk doktoru, politikacı, “sözde yazar ve tarihçidir”³⁶

Mahkemenin bir sanığın niteliklerini, onu incelemeden “sözde” terimini kullanarak aşağılaması yargıcın önyargılı olduğunun kanıtıdır.

Mahkemeye göre: “Perinçek tarafından savunulan tezler tarihsel bir çalışma sonucunda oluşmamıştır. Aksine, bu tezler, ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadeleye ilişkin değerleri sorgulamakta, böylece özellikle mağdurların yakınlarının haklarına zarar vermektedir. Perinçek’in tezleri başta hoşgörü, toplumsal barış ve ayrımcılık karşıtlığı olmak üzere AİHS tarafından ilan olunan ve güvence altına alınan değerlere karşıdır.”³⁷ Bakınız: AİHM

Noredwood/Birleşik Krallık davası kararı 2004 ve Pavel Ivanov/Rusya davası kararı 20.02.2007

“Perinçek, Ermenileri Türk ulusuna karşı saldırganlıkla nitelemiştir.”

“Perinçek, kendisini, sözü edilen olaylarda önemli bir rolü bulunan “Talat” Paşa’ya benzetmiştir”.

Yorum: Yukarıdaki ifadeler, yargıçların Perinçek hakkında önyargılı ve taraflı olduğunu kanıtlamaktadır.

Doğu Perinçek’in hukuk doktoru olması, soruna yaklaşımının dayanağını kavrama bakımından önemlidir. Zira davanın esası hukuksaldır. Mahkemenin bir sanığın niteliklerini, onu incelemeden “sözde” terimini kullanarak aşağılaması yargıcın önyargılı olduğunun kanıtıdır. Perinçek’in 1915 olaylarını soykırımı olarak niteleyen İsviçre’deki Ermeni Dernekleri temsilcilerinden ve onları destekleyen bazı hukukçu, yazar veya siyasetçiden farklı düşünmekte olduğu doğrudur. Doğu Perinçek, farklı düşünmenin ve bazılarını rahatsız edici, şoke edici olsa bile, görüşünü açıklamanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ve AİHM içtihatlarına göre hakkı olduğu kanısındadır.

Ayrıca, İsviçre Ceza Yasasının Madde 261.4. m. Fıkrasının ciddi bilimsel

36 İFM Kararı Madde 5.1

37 İsviçre Savunması Md. 27

araştırmaları engellememesi gerektiği İsviçre Parlamentosu bu maddeyi kabul ederken öne sürülmüş bulunan önemli bir koşuldur.³⁸

Doğu Perinçek, mahkemenin ırkçılık suçlamasına karşı Lozan Kent Mahkemesinde şunları söylemiştir: “Benim ırkçı ve aşırı milliyetçi olduğum ileri sürüldü. İrkçılık benim açımdan şerefsizliktir. İşin ahlaki cephesi budur. Türk milliyetçiliği ırkçı değildir..” Mahkeme bu beyana itibar etmemiş, ama sanığın reddettiği ırkçılık saikinin varlığını kanıtlayan hiç bir kanıt da gösterememiştir.

Ermeni silahlı birliklerinin Osmanlı ordusuna saldırdıkları doğrudur; bu konuda çok geniş bir literatür vardır.³⁹ Ermeni kaynakları da bu gerçeği reddetmiyor, aksine övünüyorlar. Perinçek’in bu gerçeği dile getirmiş olması mahkûmiyeti için bir gerekçe olmamalıdır.

Perinçek’in görüşleri ciddi hukuksal ve tarihsel araştırmalar sonucunda oluşmuştur. Zanlı görüşlerinin bilimsel dayanağını kanıtlamak için mahkemeye yüz kiloyu aşan belge sunmuş, ancak mahkeme bunları -ceza yargısının tarih yazmayacağı- gerekçesi ile incelemeyi reddetmiştir. Böylece, İsviçre yargısı kendisine sunulan belgeleri ele almayarak adil yargılama ilkesini çiğnemiştir.

Doğu Perinçek yargı yolu ile varlığı saptanmamış bir soykırımı savını reddetmenin ve çürütmenin düşüncesiyle açıklama özgürlüğü olduğu kanısındadır.

38 Botschaft des Bundesrates zum Artikel 261 bis Abs.4. Hier wird ausdrücklich gesagt, dass es nicht darum gehe die ernsthaftige Geschichtsforschung zu verunmöglichen. (BBI 1992 III 314) (İsviçre Bundesrat’ın İsviçre Ceza Kanununun Madde 261 Mükerrer 4 Fıkrası konusundaki Bildirgesi. Bu maddeden amaç, ciddi tarihsel araştırmaları olanaksız kılmak değildir.) (BBI 1992 III 314) Bu konuda ayrıca bakınız: Prof.Dr Günter STRATENWERTH: Schweiz, Strafrecht, Bes.Teil II,5.Aufl.2000 & 39 N.37 (Çeviri : İsviçre, Ceza Hukuku, Bölüm II. 2000 Baskısı)

39 1915 yılındaki trajik olayları ve tehirci tetikleyen olaylar Ermeni birliklerinin Nisan 1915’te Van kentini işgal ederek yaptıkları katliam eylemidir.

Türk ve yabancı kaynaklar Osmanlı Ermenilerinin tarihte pek çok kez Müslüman Osmanlılara saldırdıklarını, hatta bu saldırıların bir kısmını devletin tenkil eylemlerini tetiklemek için başlattıklarını, bu şekilde yabancı güçlerin müdahalesini harekete geçirmek istediklerini kanıtlamaktadır. Bu konuya değinen binlerce belge ve yüzlerce ciddi tarihsel araştırma ve tanıklık var :

- Kaethe EHRHOLD: *Flucht in die Heimat. Aus dem Kriegserleben deutscher Missionsschwester in des asiatischen Türkei* 1937, Dresden : (Çeviri: Anayurda kaçış. Asya Türkiyesinde görevli bir Hristiyan Misyoner Rahibesinin Savaş Dönemi Anılarından. 1937 Dresden)

- Charles FURLONG: Letter to President Woodrow Wilson, 1 April,1920; USNA 867.01/34 (Çeviri: Başkan Woodrow Wilson’a mektup. 1 Nisan 1920.)

- Michael GUNTHER, “*Pursuing the Just Cause of Their People*” Greenwood Press, New York, 1986

- John DeNOVO : “American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939”, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1963 pp 130 – 131:

- Thomas BRYSON: Mark Lambert Wilson, U.S. Navy, Admiral Diplomat: His Influence on the Armenian Mandate Question” *The Armenian Review*, Vol 21, No. 4-84 1968 pp. 6, 11.

- MOSER, “Les Arméniens ou est la réalité?” Librairie Editions Malier, Paris, 1989

- Georges de MALEVILLE, “ La tragédie Arménienne de 1915” Editions Lanore, Paris 1988.

- Salahi SONYEL, “*Turkey’s Struggle for Liberation and The Armenians*” SAM Papers No1/2001, Ankara, Center for Strategic Research, Ankara, 2001

Rus Kaynakları:

- Hovhannes KATCAZHOUNI (Premier Ministre d’Arménie) : Le Parti Dachnak n’a plus rien a faire. Rapport a la Conférence du Parti en 1923). Kaynak Yayınları, İstanbul 2005

- Dashnakiz Materialov Departmanıa Politsii, (Les Dashnacks dans les Documents du Département de la Police): Kaynak Yayınları, İstanbul 2007

Doğu Perinçek'in kendisini "Talat Paşaya" benzettiği ifadesi gerçek dışıdır. Ayrıca, kendisine saygı duyan bir mahkeme en azından bir kaç yayına bakarak referans verdiği ad hakkında ciddi yazım hatası yapmamalıydı. İsviçre Mahkemesi Talat Paşa konusunda kendisine bilgi veren propagandacılar tarafından aldatılmıştır. "Talat Paşa Komitesi" bir sivil toplum inisiyatifidir ve pek çok katılanı bulunmaktadır.

İsviçre'de yaşayan Türk toplumu Ermeni soykırımı iddiasını "kendi kimliğine bir saldırı olarak algılanmaktadır." Bu, İsviçre'nin Bern Laupen kararının gerekçesinde de kayıtlıdır.

19) "Özgürlükten yararlanan kişinin görevleri ve sorumlulukları bulunmaktadır" görüşü

İsviçre Hükümeti, "AİHM içtihatlarına göre özgürlüğünü kullanan kişinin, mümkün olduğu ölçüde başkalarını boş yere rencide eden ve onun haklarına saldırı teşkil eden, hiç bir şekilde bir konuda süregelen tartışmaya katkısı bulunmayan... ifadelerden kaçınması gerektiğini" savunmasına kaydetmiştir.(AİHM Otto Preminger Enstitüsü(Avusturya davasında 20 Eylül 1994 tarihli karar Seri A No. 295-A Sh 18-19.para 49) (AİHM Wingrove//Birleşik Krallık davasında 25 Kasım 1996 tarihli karar. 1996-V sh.1956. para 52) "

"Bu bağlamda genel olarak, ahlak alanında ve özellikle dinsel alanda, içsel inançlarına saldırı teşkil edebilecek konularda, ifade özgürlüğünü düzenleyici önlemler almaları halinde Akit Devletlere bir değerlendirme marjı tanınmıştır" (AİHM, Miller ve başkaları/İsviçre davasında 24 Mayıs 1988 tarihli karar seri Açıklamıştır 33.Sh.22.Para 35) ve (AİHM Murphy/İrlanda davasında;

-
- S.G. PİRUMIAN: " Les Dachnaks de la Diaspora " Traduction en ture , Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007
  - A.A. LALAİAN: "Le rôle contre révolutionnaire du parti Dachnak 1914-1923" Traduction en turc. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006
  - Gosarchiv Armenii F.65,D.116,y..96'dan aktaran Lalaian : "Bir Ermeni Taşnak Subayının 1920 yılında yazdığı rapor
  - Mehmet PERİNÇEK: "La lutte arméno-turque selon B.A. Borian homme d'etat Arménien" Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006
  - Stéphane YERASİMOS, " Questions d'Orient" Revue: Herodote, 1989, Paris. Les débuts de la Première Guerre Mondiale "Sh.. 200-206": "gönüllü birliklerin oluşturulmasını teklif ettiler ve ivedilikle Ermeni Ulusal Konseyi tarafından tün Ermeni toplumlarına telgraflar yollanarak harekete geçmeleri istendi. Türkiyeli Ermenilerin oluşturduğu 4 gönüllü Ermeni birliği oluşturuldu.. Zira Rusya'daki Ermeniler Rus ordusunda zaten askere alınmışlardı. Her birlik yaklaşık 100 askerden oluşmaktaydı... 24 Ekim 1914 tarihinden itibaren, yani çatışmaların başlamasından bir hafta önce, komutan yardımcısı Osmanlı Mebusan Meclisinin bir üyesi olan ikinci Ermeni birliği İğdir'dan Van istikametine doğru harekete geçti ve yeni kurulmuş bulunan 5.ci gönüllü Ermeni Birliği özel bir kuvvet halinde bir araya getirildi. Bunlara Van'a yürüme emir verildi... Ermeni birlikleri 18 Mayıs 1915 tarihinde Van'a girdiler ve Göl kıyılarının temizliğine başladılar..."
  - KARİBİ : "Le livre Rouge de la Géorgie . Réponse aux allegations Arméniens" Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
  - A.B. Karinian: Ermeni Milliyetçi Akımları (Les mouvements nationalistes Arméniens) Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006
  - Samuel A. Weems in " Armenia. The Armenian Great Deception Series. Volume I. St. John Press 2002. p. 131: Admiral Mark Lambert BRİSTOL letter dated March 28 /tarihli mektup) 1921 to Dr. James L. Barton (Bristol Papers, Manuscript Division of the Library of Congress)

No.44179/98 para. 65-69) ayrıca, (AİHM Gündüz/Türkiye davasında 4 Aralık 2003 tarihli karar; ACEDH 2003-XI Sh. 229, para 37⁴⁰

Yorum: AİHM içtihatlarına göre, tarihin araştırılması ifade özgürlüğü çerçevesine girer. AİHM tarihsel alanda, halen tarihçiler arasında ve kamuoyunda tartışmanın sürdüğü durumlarda, hakemlik yapmayacağını açıklamıştır.⁴¹ Ayrıca, bu davada uzlaşmazlık konusu olan hususun temeli esas itibari ile hukuksaldır. Yukarıda da bir kaç kez belirtildiği gibi, hukuksal bağlamda bir olaya soykırımı ya da insanlığa karşı suç denilebilmesi için, bunları soykırımı ya da insanlığa karşı suç olarak tanımlayan Nürnberg mahkemesinin kararı paralelinde bir kararın bulunması gereklidir.

20) “Doğu Perinçek’e verilen ceza orantılı sayılmalıdır” görüşü

İsviçre Hükümetine göre, “İCK 261 maddesi azami üç yıl hapis veya 360 gün başına 3000 İsviçre Frangı ceza öngörürken, Doğu Perinçek’e sadece 90 gün ceza ve günde 100 İsviçre Frangı ile 3000 İsviçre Frangı ceza verilmiş bulunması (ilk ikisi tecilli) bu cezanın orantılı olduğunun kanıtıdır. Verilen ceza izlenen amaca göre orantısız değildir”

AİHM içtihatlarına göre, tarihin araştırılması ifade özgürlüğü çerçevesine girer. AİHM tarihsel alanda, halen tarihçiler arasında ve kamuoyunda tartışmanın sürdüğü durumlarda, hakemlik yapmayacağını açıklamıştır

Yorum: İsviçre yargısının ve onun mahkûmiyet kararının doğru olduğunu savunan İsviçre Hükümetinin sorunun ciddiyetini sayısal çerçevede ele alış biçimine katılmak mümkün değildir. Sorun tarihsel olayları tek yanlı okuyarak, yargısız infaza yönelik bir devlet mekanizmasının uygulamasının haksızlığı, tarihin dogma haline getirilemeyeceği, tarihsel araştırmaların ceza tehdidi ile engellenemeyeceği ile ilgilidir. Bu nedenle hukuksal dayanağı bulunan görüşünü açıklayan Doğu Perinçek’e İsviçre Mahkemesinin verdiği ceza orantısızdır.

21) Hukuk ile Tarih Arasındaki İlişki

Bu davanın temelinde yatan husus, tarih ile hukuk arasındaki önemli farktır.

“Tarih, olayları belli bir neden- sonuç ilişkisi içinde anlatan, herkesin hukuksal ya da hukukvari argümantasyonuna uygun düşecek kanıtları çekip çıkardığı bir bilgi-belge ambarı olarak kullanılmakta, böylece, tarih hukukun tutsağı olmaktadır...”

Hukukun amacı bir şeyi kanıtlamak, tarihin amacı ise izah etmektir. Hukuk

40 İsviçre Savunması Md.11

41 İsviçre Savunması Md.10

yargılar, oysa tarih değer yargısından uzak durur... Kavram kargaşasından kurtulmak için yapılacak ilk iş, tarihsel düşünce sistemini, hukuksal düşünce sisteminden ayırmaktır...⁴² Bu nedenle tarihsel olayların tarihsel olayların tüm açıklığı ile karşı görüşler ve çelişkili belgelerle de olsa incelemeye açık tutulması, bulguların tartışılması ve sonunda herkesin kendine göre bir kanaate erişmesi en doğru yoldur. Ceza mahkemesi tarih yazamaz. Bunun dışında, bireyler, vicdanlarının yönelttiği yolda, “özür dileme” gibi bazı inisiyatifler alabilirler. Başkaları daha farklı tepkiler gösterebilirler. Ancak, vicdani kanaatin *tekdüzeleştirilme* çabası ve kelepçe vurulmak istenmesi kabul edilemez; beklenen sonucu da verdiği görülmemiştir.

Paris Üniversitesinde öğretim görevlisi iken hayata veda eden Profesör Stéphane Yerasimos, Türkiye Bilimler Akademisinde yaptığı konuşmada, 1915 olayları konusunda, Türk tarafı ile Ermeni tarafının bakış açıları arasındaki farkı şöyle özetlemişti: “*Türk tarafı 1915 olaylarına özünde devlete karşı ihanet olarak algılanan bir isyana karşı yapılan bastırma hareketi açısından bakmaktadır...*”⁴³ Ermeni tarafı ise bu süreci göz ardı ederek, olaylara ancak soyut ırkçı bir izah getirmektedir. Bunlara göre, son tahlilde Türklerin Ermenileri ortadan kaldırması, onların barbarlığından kaynaklanmaktadır. Ermeni sorununun temelindeki ikinci öğe, yerleşim alanlarında Ermeni çoğunluğunun bulunmamasıydı”

Ermeni temsilcileri I.Dünya Savaşında Osmanlı ordusuna karşı “savaşan taraf” olduklarını ilan etmişlerdi.⁴⁴ Ermeni soykırımını iddiası, Bosna-Hersek/Sırbistan kararında belirtilen ve içtihat haline dönüşmüş bulunan-soykırım kavramından de çok uzaktadır.

Bu bağlamda, Holokost ile 1915 trajedisi arasında paralellik kurma çabası da tutarsızdır. Yahudiler, Alman Devletine karşı silahlı ayaklanmaya girmemişler ve “savaşan taraf” olmamışlardı.

42 Prof. Dr. Stéphane YERASİMOS’un, Türkiye Bilimler Akademisinde 20 Mayıs 2002’de yaptığı “Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu” başlıklı konuşması. Bu konuşmanın metni Toplumsal Tarih Dergisinin Eylül 2002 sayısında yayımlanmıştır. Soykırımı konusunda tarihçilere bırakılmaması tezini Prof. Şüktü Hanioglu da “İşi tarihçilere bırakmamalı” başlıklı makalesinde desteklemiştir. (Zaman.20 Ocak 2005)

43 Prof. Dr. Stéphane Yerasimos “Questions d’Orient” Revue Herodote, 1989, Paris :” Les Débuts de la Première Guerre Mondiale (Birinci Dünya Savaşının Başı): Sh. 200-216: “ Ermeniler... gönüllü Ermeni birliklerinin oluşturulmasını teklif ettiler ve ivedilikle Ermeni Ulusal Konseyi tarafından tüm Ermeni toplumlarına telgraflar yollanarak harekete geçmelerini istediler. Türkiyeli Ermeniler 4 gönüllü Ermeni Birliği oluşturdu... Zira Rusya’daki Ermeniler Rus ordusunda zaten askere alınmışlardı. Her birlik yaklaşık 100 askerden oluşuyordu... 24 Ekim 1914 tarihinden itibaren , yani çatışmaların başlamasından bir hafta önce, komutan yardımcısı Osmanlı Mebusan Meclisinin üyesi olan komutanlarının önderliğinde İkinci Ermeni Van istikametine doğru harekete geçti... 2.3.4 ve yeni kurulmuş bulunan 5. Ermeni gönüllü birliği özel bir kuvvet halinde birleştirildi ve bunlara Van’a yürüme emri verildi. Ermeni birlikleri 18 Mayıs 1915 tarihinde Van’a girdiler ve göl kıyılarında temizliğe (katliama) başladılar.” Ermenilerin Van’da yaptıkları katliam konusunda bakınız: Justin Mc.Carthy, Esat Arslan,Cemalettin Taşkıran, ÖmerTuran, “ The Armenian Rebellion of Van” the University of Utah Press, 2006.

44 Ermeni liderlerinden biri olan Bogos Nubar, The Times gazetesine 30 Ocak 1910 tarihinde Paris (Sevres) Konferansı başlamadan hemen önce hizmetlerinin karşılığının verilmesini beklemediklerini belirtmiş ve şunları söylemiştir “Ermeniler savaşın başından beri de facto savaşan taraf olmuşlardır. Tüm cephelerde Müttefiklerin yanında yer almışlardır... Rus Çarlık ordusundaki 15.000 Ermeni dışında, 40.000 den fazla Ermeni gönüllüsü Türk ordularına karşı direnmıştır...”

22) Tarihe Özgürlük Blois Girişimi (Fransa)

İfade özgürlüğü ve tarihsel araştırma konusunda önemli bir adım olan “Tarihe Özgürlük Girişiminin Blois Çağrısı” da İsviçre yargısı ve Hükümeti tarafından göz önüne alınmamıştır. AİHM bu önemli gelişmeleri göz ardı etmemelidir.

TARİHE ÖZGÜRLÜK GİRİŞİMİNİN BLOIS ÇAĞRISI

Yasa çıkararak ya da mahkeme kararı ile tarihsel konularda araştırma ve düşünceyi ifade özgürlüğünün kısıtlaması örnekleri karşısında, pek çok düşünür, tarihçi, insan hakları savunucusu ve yazar bir araya gelerek Tarihe Özgürlük Girişimini oluşturmuşlar ve aşağıda metni sunulan Çağrının altını imzalayanların sayısı binleri aşmıştır:

“Tarihe Özgürlük (Girişimi) 2005 yılından beri yasa koyucu gücün, geçmişi suçlama eğilimi ile mücadele etmektedir; bu eğilim, tarih araştırmalarını önüne gittikçe artan şekilde engel çıkarmaktadır. 2007 Nisan ayında Avrupa Birliğinin Bakanlar Konseyinin kabul ettiği bir Çerçeve Kararı o zamana kadar sadece bir Fransız sorunu olan bu konuya uluslararası boyut kazandırmıştır.

Anılan Çerçeve Kararı, tartışma konusu olmayan Irkçılığın ve Yahudi düşmanlığının ortadan kaldırılması adına, aslında o amaçla alınmış olmakla birlikte, Avrupa Birliği içinde, tarihçilere mesleklerinin icrası ile bağdaşmayan yasaklar getirmekte ve tarihçilerin mesleklerini yürütmelerini tehdit altına sokacak yeni suçlar yaratmaktadır. Tarihe Özgürlük (Girişimi), yılında yapılan ve “Avrupalılar’a” adanmış olan Blois Buluşması münasebetiyle aşağıdaki kararı kabul çağrısını yapar

Geçmişe yönelik tarihsel ahlak dersi verme girişiminden ve entelektüel açıdan sansüre tabi tutulmaktan endişe duyarak, Avrupalı tarihçileri ve politikacıları sağduyulu davranmaya çağırıyoruz.

Tarih güncel olayların tutsağı olmamalı ve birbiri ile yarış eden belleklerin dikte ettiği şekilde yazılmamalıdır. Özgür bir Devlette, siyasal otoritesi tarihsel gerçeği saptayamaz ve cezalandırma tehdidi ile tarihinin özgürlüğünü kısıtlayamaz.

Tarihçilere, bizim yaptığımıza benzer girişimler oluşturarak, ülkelerindeki tüm güçleri bir araya toplama ve ilk aşamada bu çağrıyı imzalayarak, bellek yasaları akımını durdurma çağrısını yapıyoruz.

Kollektif belleği sürdürme görevine sahip çıkmakla birlikte, yasalarla geçmişe dönük “devlet gerçeği” oluşturma girişiminin doğurduğu tehlikelerin bilincinde olmalarını siyasetçiler den talep ediyoruz. Bu girişimler, tarihçiler ve genel olarak entelektüel özgürlükler üzerinde ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

Demokraside, tarihe özgürlük hepimizin özgürlüğüdür.

Pierre Nora, Tarihe Özgürlük Girişimi Başkanı

23) Fransa Parlamentosuna sunulan Accoyer Raporu

Tarihsel araştırma yapanları mahkûm etme tehdidi ile engelleme sonucunu doğuran, İsviçre yargısının Doğu Perinçek kararı irdelenirken, Accoyer Raporu da göz önünde tutulmalıdır.

ACCOYER RAPORU⁴⁵

Fransa Parlamentosu da “Tarihe Özgürlük” hareketine katılmıştır. Fransa Parlamentosu Başkanı Bernard Accoyer başkanlığında toplanan bir Parlamento Komisyonu yasama erkinin, yargının yerine geçerek, tarihsel olayları suçlayan, belleğe ilişkin yasalar çıkarmaması gerektiği konusunda (Accoyer Raporu olarak bilinen) 18/11/2008 tarihli 1262 sayılı ayrıntılı raporu yazmıştır.

Raporda, “bellek yasaları kavgası” başlığı altında, Fransa’da Holokost’un inkarının cezalandırılmasına ilişkin 1990 yılında kabul edilen “Gaysot Yasası” ele alınmakta, Fransız Parlamentosunun 29 Ocak 2001 tarihinde kabul ettiği Ermeni soykırımını tanıyan yasa eleştirilmekte, 2005 yılından itibaren tarihsel araştırmaları yasa ile dondurma sonucunu verecek olan bellek yasalarına tarihçilerin isyan ettiği anlatılmakta, “Parlamentonun bellek görevinin” korunması olarak özetlenebilecek çalışması hakkında ayrıntılara inilmekte, tarih konusunda yasa ile hüküm oluşturmanın, Fransa Anayasasına aykırı sayılacağı, bunun düşünce ve düşüncüyü ifade özgürlüğüne zarar vereceği, tarih biliminin temellerini zedeleyebileceği, Fransız toplumunu ayrı kamlara bölebileceği⁴⁶ ve diplomatik rahatsızlık doğurma riskini taşıdığı vurgulanmaktadır. Rapor 2007 yılında AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen Irkçılık ve Ayrımcılıkla Mücadele Çerçeve Kararının tarihçiler ve hukukçular arasında endişeye neden olduğunu da belirtmektedir.

Rapor “bellek görevi” kavramının muğlâklığı üzerinde durmakta, bu kavramın ahlâka yönelik işlevi anlatılmakta, ancak entelektüel ve ahlaki açılardan sorunlar yarattığı, kavramın uygulamaya konulmasının siyasal sonuçlarının gözden kaçırılmaması gerektiği, uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında da hassas durumların ortaya çıkmasına neden olduğu ileri sürülmektedir.

Raporda ünlü Fransız filozofu Paul Ricoeur’ün⁴⁷ “bellek çalışması”

45 Lois mémorielles: Le Rapport Accoyer et la position de Robert Badinter <http://www.turequie-news.fr/spip.php?Article 508> (Bellek yasaları. Accoyer raporu ve Robert Badinter’in tutumu)

46 François Terré, “Neden sadece bu ‘soykırım?’ Fransa’nın çıkarmaya uğraştığı soykırım yasası, ifade özgürlüğünün yanı sıra hukuka da el atıp eşitlik ilkesini ihlal ediyor” Le Figaro 13E kim 2006 çevirisi Radikal gazetesinde 14 Ekim 2006 tarihinde yayımlandı.

47 Ünlü Fransız Filozofu Paul Ricoeur’ün (1913-2010) dilimize aktarılmış kitapları: YKY Yapı Kredi Yayınları: Zaman ve Anlatı “1: Zaman-Olay Örgüsü-Üçlü Mimesis 2007) ; Çeviri Üzerine (2008); Zaman ve Anlatı 2: Tarih ve Anlatı (2009). Ayrıca Paul Ricoeur Özel Sayısı YKY Cogito.

Konumuz açısından Paul Ricoeur’ün en önemli yapıtlarından biri olan “Bellek Tarih ve Unutma” (La Mémoire, l’Histoire, l’Oubli) 2000 yılında Paris’te Seuil yayınevi tarafından yayımlandı. Le Monde gazetesi 15 Haziran 2000

kavramını, “bellek ödevi” uygulamasının önüne çıkardığı belirtilmektedir.⁴⁸ Paul Ricoeur: “*Ötekinin tanıklığına dayanan tarihi bilmenin, sözcüğün gerçek anlamı ile bir bilgi değil, ama yalnızca inanma yoluyla bir bilmedir*” (Tarih ve Anlatı Sh.20), “*hazır bir tarihsel gerçeklik yoktur*” diyerek, ele aldığımız konunun görece olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu düşünceden hareketle, İsviçre Mahkemesinin tarihi kendi seçtiği yoruma bağlama, farklı düşüneni mahkûm etme ve kendi yorumunu dogma haline getirerek tarihsel araştırmaları dondurma girişiminin ne kadar yanlış olduğu daha iyi anlaşılır.

Accoyer Raporu Fransa için özellikle eğitime yönelik ayrıntılı öneriler getirmiş, ayrıca Parlatentonun konuya yasa çıkarma yolu ile değil, iş’ari (*declaratoire*) karar olarak eğilebileceğini vurgulamıştır.

Accoyer Raporu Fransa’da geniş ve nitelikli destek bulmuştur. Örneğin, bu rapor konusunda bir demec veren, Fransa Anayasa Konseyi eski Başkanı Robert Badinter Ermeni soykırımı iddialarını yadsıyanları mahkûm etmeyi öngören yasa tasarının Fransız Anayasasının 34 maddesine aykırı olduğunu, Parlatentoların tarihsel olaylar konusunda böyle yasalar çıkaramayacağını, insanlığa karşı suç ya da soykırımı gibi hukuksal kavramlara dayanarak tarihte yaşanmış olayları mahkûm edemeyeceklerini, yasa Anayasa Konseyine getirilirse, Konseyin yasayı iptal edeceğini belirtmiştir. Fransa Anayasa Konseyi üyelerinden Georges Vedel de 1915 Ermeni soykırımının tanıyan yasanın anayasaya aykırı olduğunu vurgulamış, Fransa Anayasa Konseyinin 21 Nisan 2005 sayılı kararı ile 2001 yasanın sadece bir deklarasyon niteliği bulunduğunu belirterek, dolaylı şekilde bellek yasalarını kınamıştır. Bununla birlikte, Robert Badinter’e göre Yahudi soykırımına ilişkin Gayssot yasası farklıdır, zira daha önce mahkeme kararına bağlanmış olan bir suç fiilini inkâr etmenin suç olduğunu belirtmektedir. 23 Temmuz 2008 tarihli Fransız Anayasa reformuna göre, bellek yasalarının fikir suçu oluşturmakta bulunduğu görüşünü savunanlar, açılan bir davada bellek yasalarının anayasaya aykırı olduğunu haklı olarak öne sürebileceklerdir.

Türk Dışişleri Bakanı Sayın Davutoğlu’nun çeşitli demeclerinde sözünü ettiği “adil bellek” çağırısı da aynı düşünce çerçevesinin içine giren bir uyarıdır.

tarihinde Paul Ricoeur’ün “ L’écriture de l’Histoire et la Représentation du Passé” (Tarih yazımı ve geçmişin sunumu) başlığı altında bu konudaki bir konferansın özetini yayımladı. Bu konferansın tam metni “Les Annales” dergisinin Temmuz Ağustos 2000 sayısında yayımlandı. Ricoeur’ün “Zaman ve Anlatı” da sözünü ettiği “*Tarihçi tarafından yaratılmış tarihsel gerçeklik, anlatıcı tarafından yaratılmış bir kurmaca anlatıya yakınlaşmıştır*” (Sh.27) “*Eylem, her zaman, olayların yaratıcıları ya da kurbanları olan bireysel edenlere mal edilebilir*” (Sh.26) “*Geçmişte var olmuş ve belgeler tarafından belirtilmiş olguları bir de terimlerle adlandırmaya gerek var mıdır? hem de belgelerdeki sözcüklerin kendi tarzlarında bir tanıklıktan başka bir şey yapmadıklarını, yani bir eleştiri konusu olduklarını unutmaya tehlikesini göze alarak.*” (Sh.25) “*Anlatılan sadece gönüllü tanıklıklar sınıfını oluşturur. Bunların tarih üstüne etkisini istemeyerek yapılan tanıklıklar yardımı ile azaltmak gerekir*” (Sh. 23) “*Tanıklığın eleştirisi gerçekliğin sınanmasıdır. İster bir olayı yaşayan kişi ve olayın geçtiği tarih üstüne bir yanıtla (yani hukuksal anlamda düzmece), ister işin özü bakımından bir yanıtla (Yani intihal, uydurma, değiştirme, önyargular, söylentiler olsun) tarih her türlü düzmeceğe karşıdır.*” (Sh.24)

48 Ahmet İnsel; “Bellek çalışması, bellek yasalarına dönüştüğünde, bellek artık çalışmaz, donar. Mutlak’ın ve dogmanın esiri olur” Radikal İki, 15 Ekim 2006 Sayı 523

Orta çağda farklı düşünceler ya da dogmalara karşı çıkanlar cezalandırılmaktaydı. Günümüzde ise, farklı görüşünü, gerekçeye dayandırarak açıklayan ya da farklı tarihsel değerlendirme yapan kişinin düşünceyi ifade özgürlüğü, AİHS Md. 10 tarafından korunmaktadır.⁴⁹ AİHM pek çok kararında, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun en önemli temellerinden biri olduğunu, bu özgürlüğün sadece olumlu olarak karşılanan ya da zararsız enformasyonu ya da fikirleri değil, rahatsız edici ve şok edici görüşleri de kapsadığını belirtmiştir.⁵⁰

SONUÇ

Yukarıda anlatılanlar ve AİHM'nin emsal kararları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, Doğu Perinçek /İsviçre davasında Perinçek'e verilen mahkûmiyet kararının AİHS 10 maddesinin ihlali sonucunu verdiğini açıklaması hakkın ve hakçılığın yerine gelmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

“Lois mémorielles: Le Rapport Accoyer et la position de Robert Badinter” 27 Ekim 2010 Son Erişim: 30 Ocak 2011
<http://www.turquie-news.com/spip.php?article5087>

BRİSTOL, Admiral Mark Lambert *Letter dated March 28* /tarihli mektup 1921 to Dr. James L. Barton (Bristol Papers, Manuscript Division of the Library of Congress)

AYA, Şükrü Server (2008) *The Genocide of Truth*, Istanbul Commerce University Publications

BRYSON, Thomas (1968) “Mark Lambert Wilson, U.S. Navy, Admiral Diplomat: His Influence on the Armenian Mandate Question” *The Armenian Review*, Vol 21

49 AİHM'nin 2007 Ginievski/Fransa kararı: Paris'te ikamet eden Avusturya vatandaşı Paul Ginievski, yazdığı bir makalede Hristiyanlığın Museviliğe karşı tutumunu eleştirmiş ve bunun gaz odasına (Auschwitz'e) yollama sonucunu verdiğini ima etmişti. Ginievski Fransız Mahkemesi tarafından mahkûm edilmişti. Ginievski AİHM başvurmuş, görülen dava sonucunda AİHM adı geçen mahkûmiyet kararının AİHM 10. maddesinin ihlali olduğuna hükmetmiştir. AİHM Ginievski'nin ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının demokratik bir toplum için gerekli olup olmadığı hususunu incelemiştir. Bu davada ifade özgürlüğünü kısıtlamak için “acil bir toplumsal gereksinme olup olmadığına” ve bunun “ulaşılacak istenen meşru amaç ile orantılı olup olmadığına ve başkalarının onurunun ve hakkının korunması çerçevesine girip girmediği de” ele almıştır. AİHM, kararının son bölümünde Ginievski'nin makalesindeki amacı irdelemiş ve yapılan tartışmanın bir demokratik toplum için gerekli olduğu sonucuna varmıştır. Ginievskinin gazeteci ve tarihçi olarak görüşlerini açıkladığını, bir demokratik toplumda insanlığa karşı suç gibi ağır cürümlerin özgürce tartışılmasının önemli olduğunu, tarihsel gerçeği aramanın düşünceyi ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olduğunu” AİHM'nin tarihsel konularda karar verici olmadığını belirtmiştir” “AİHM, yayımlanan makalede varılan bazı sonuçların ve cümlelerin kırıcı, rahatsız edici, hatta şok edici olduğunun yazar tarafından da kabul edildiğini, ancak bu görüşlerin açıklanmasının engellemesi gerektiği sonucuna varmıştır

50 Bu konuda ayrıca bakınız: Handyside/Birleşik Krallık Davası 7.12.1976-Series A No.24.Sh23-49):

Dashnakiz Materialov Departmanıa Politsii, (Les Dashnacks dans les Documents du Département de la Police): Kaynak Yayınları, İstanbul 2007

EHRHOLD, Kaete (1937) *Flucht in die Heimat. Aus dem Kriegserleben deutscher Missionsschwester in des asiatischen Türkei*, Dresden

GUNTHER, Michael (1986) *Pursuing the Just Cause of Their People* Greenwood Press, New York

LOWRY, Heath (1995)“The U.S. Congress and Adolf Hitler on the Armenians” Vol.3.No.2 Political Communication and Persuasion

İNSEL, Ahmet (2006) “ Bellek çalışması, bellek yasalarına dönüştüğünde, bellek artık çalışmaz, donar. Mutlakın ve dogmanın esiri olur” *Radikal İki*, 15 Ekim 2006 Sayı 523

KARİBİ (2007) *Le livre Rouge de la Géorgie . Réponse aux allegations Arméniens* Kaynak Yayınları, İstanbul

KARİNİAN, A.B. (2006) *Ermeni Milliyetçi Akımları* (Les mouvements nationalistes Arméniens) Kaynak Yayınları, İstanbul

KATCHAZNOUNI, Hovhannes (2005) *Le Parti Dachnak n'a plus rien a faire. Rapport a la Conférence du Parti en 1923* Kaynak Yayınları, İstanbul

LALAIAN A.A. (2006) “Le rôle contre révolutionnaire du parti Dachnak 1914-1923” *Traduction en turc*. Kaynak Yayınları, İstanbul

MALEVİLLE, Georges de (1988) *La tragédie Arménienne de 1915* Editions Lanore, Paris

MC CARTHY, Justin (1983) *Muslim and Minirities, The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire* New York, University Press, New York

MC CARTHY, Justin (1995)*Death and Exile, The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922* Darwin Press, Princeyom, New Jersey

MOSER, Pierre A. (1989) *Les Arméniens ou est la réalité?* Librairie Ediitions Malier, Paris,

NOVO, John De (1963) *American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939* Minneapolis: University of Minnesota Press

Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeniler ve Türkiye Sempozyumu (Symposium on Armenians in the Ottoman Empire and Turkey) (1912-1926) Boğaziçi University Publications, İstanbul, 1984

- PERİNÇEK, Mehmet (2006) *La lutte arméno-turque selon B.A. Borian homme d'état Arménien* Kaynak Yayınları, İstanbul,
- S.G. PİRUMİAN (2006) “ Les Dachnaks de la Diaspora” *Traduction en turc*, Kaynak Yayınları, İstanbul
- SCHABAS, Wilhelm (2010) “ Commentary on Paul Boghossian – The concept of genocide” *Journal of Genocide Reserch*,12.1 Sh. 92.
- SELVİ, Haluk (2007)*Armenian Question- From the First World War to the Treaty of Lausanne*, Sakarya University Turksih-Armenian Relationship Research Centre, Sakarya
- SONYEL, Salahi (2001)“Turkey’s struggle for liberation and the Armenians” *SAM Papers* No.1/2001, Center for Strategic Resarch, Ankara, 2001.
- SONYEL, Salahi (2001) “Turkey’s Struggle for Liberation and The Armenians” *SAM Papers* No1/2001, Ankara, Center for Strategic Research, Ankara
- STRATENWERTH, Günter (2002) *Schweiz, Strafrecht, Bes.Teil II*,5.Aufl.2000 & 39 N.37
- OREL, Şinasi and Süreyya YÜCE (1980)*The Talat Pasha Telegrams: Historical Fact or Armenian Fiction* K. Rüstem &Bro. London
- The Armenian Rebellion of Van* (2006) ed. Justin Mc.Carthy, Esat Arslan,Cemalettin Taşkiran, ÖmerTuran, the University of Utah Press, 2006.
- YERASİMOS, Stéphane (1989)“ Questions d’Orient” *Revue: Herodote*, 1989, Paris

SAHTECİLİĞE KARŞI TARİHSEL ARAŞTIRMA ARAM ANDONYAN'IN "NAİM BEY'İN HATIRALARI" VE "HAKİKİLİĞİNİ" SAVUNMAK İÇİN YAPILAN ÇAĞDAŞ GİRİŞİMLER

(FORGERIES VS. HISTORICAL RESEARCH: ARAM ANDONIAN'S
"MEMOIRS OF NAIM BEY" AND THE CONTEMPORARY
ATTEMPTS TO DEFEND THEIR "AUTHENTICITY")

Maxime GAUIN

Özet: *Bu makale, Aram Andonyan tarafından 1920 yılında yayınlanan "belgelerin" muhtemelen veya neredeyse kesin bir şekilde "hakikiliğini" göstermek için 1986 yılından beri sürdürülmekte olan girişimleri incelemektedir. Andonyan'ın çalışmasını savunan iddiaların sistemli bir incelemesi, söz konusu girişimlerin, savundukları kitaptan daha az yanıltıcı olmadığını ispatlamaktadır. Andonyan'ın sahteciliği on yıllardır Ermeni terörüne mazeret olmuştur.*

Anahtar Kelimeler: *Aram Andonyan, Ermeni zorunlu göçü, ASALA, Vahan N. Dadriyan, JCAG/ARA, Boghos Nubar, propaganda, Ramkavar, Yves Ternon, terörizm.*

Abstract: *This article analyses the attempts made, since 1986, to maintain that the "documents" published in 1920 by Aram Andonian are probably, if not almost certainly, "authentic". A systematic checking of the assertions defending Andonian's work proves that these attempts are not less misleading than the book which they support. Andonian's forgeries served for decades as a justification for Armenian terrorism.*

Key Words: *Aram Andonian, Armenian forced displacement, ASALA, Vahakn N. Dadrian, JCAG/ARA, Boghos Nubar, propaganda, Ramkavar, Yves Ternon, terrorism.*

Giriş

"Andonyan belgeleri" senelerce "Ermeni Soykırım" iddialarını desteklemen için en fazla kullanılan "kanıt" olmuştur. Aram Andonyan (1875–1951), sözde "Naim Bey'in Hatıraları" yani İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC, Osmanlı İmparatorluğu'nu 1913'den 1918 yılına kadar yöneten parti) liderleri tarafından

gönderilen sözde “resmi belgeleri” ve kendi münasip yorumlarını görünüşe göre 1919 yılının bahar veya yaz aylarında derlemiştir. Fransızca ve İngilizce tercümeleri daha sonra 1920 yılında basılmıştır. Batı dillerindeki derleme ve yayınlar ise Karadeniz’den Akdeniz’e kadar uzanan geniş üniter (“bölünmemiş”) Ermenistan’ı elde etmeye yönelik girişimler çerçevesinde olmuştur¹ ki, bu da Ermeni liderlerin de teyit ettiği gibi geniş çaplı bir etnik temizlik operasyonu anlamına gelmektedir.² Bazı “telgrafların” İngilizce çevirileri tekrar 1921 Temmuz ayında aylık *Current History* dergisinde yayınlanmıştır.

Andonyan’ın çalışması Ermeni teröristlerin duruşmaları sırasında kullanılmıştır: 1921’de Talat Paşa’nın katili (“Nemesis” yani Ermeni Devrimci Federasyonu’nun 1920–1922 yılları arasındaki terörist kolu üyesi) S. Tehleryan; 1981’de Cenevre’deki Türk Konsolosluk sekreteri Mehmet Savaş Yergüz’ün katili (Ermenistan’ın Kuruluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu, ASALA üyesi) Mardiros Jamgotchian; Aix-en-Provence 1982 Max Hraïr Kilndjian (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları, JCAG ve 1970’li ve 80li yıllardaki ARF-Taşnaksütyun’un terör kanadı); 1984 yılında Paris’teki Türk Konsolosluk’na saldıran dört ASALA teröristi; Orlay Havaalanı’nın 1985 yılında bombalayan ve Créteil’de (Paris banliyö) yargılanmış olan ASALA’nın üç başlıca üyesi.³ Bu belgelerin “Soykırım” suçunu desteklemek ve Ermeni terör eylemlerini maruz gösterebilmek için sıklıkla kullanılması, Türk tarafınca 1983–1986 yılları arasında detaylı tekzip çalışmaları yapılmasına yol açmıştır.⁴

1986 yılında, o sırada Geneseo’daki New York Eyalet Üniversitesi’nde sosyoloji profesörü olan (ve 1991 yılında bayan öğrencilere cinsel tacizden ötürü istifa etmek zorunda kalan)⁵ Vahakn N. Dadriyan, Andonyan “belgelerinin” “çok büyük ihtimalle... gerçek belgeler” olduğu sonucuna varan uzun bir makale yayınlamıştır.⁶ 1989 yılında ise Taşnakların sahibi olduğu Parenthèses yayınevi (Marsilya), Paris’te bir cerrah (ve Cenevre, Aix-en-Provence ve Paris davalarında

1 Houri Berberian “The Delegation of Integral Armenia — From Greater Armenia to Lesser Armenia,” *Armenian Review*, XLIV-3, Sonbahar 1991, ss. 39-64; Yücel Güçlü, *Armenians and the Allies in Cilicia*, Salt Lake Şehri: Utah Press Üniversitesi, 2010, ss. 102-139; Firuz Kazemzadeh, *The Struggle for Transcaucasia*, New York: Philosophical Library, 1951, s. 213.

2 Avetis Aharonian ve Boghos Nubar, *The Armenian Question Before the Paris Peace Conference*, 1919, ss. 2 ve 7-13 (daha önemlisi s. 12) <http://www.archive.org/download/armenianquestion00pari/armenianquestion00pari.pdf>

3 *Armenian Terrorism and the Paris Trial/Terrorisme arménien et procès de Paris*, Ankara Üniversitesi, 1984, ss. 24 ve 48 http://turquie-news.fr/IMG/pdf/TERORISME_ARMENIAN_ET_PROCES_DE_PARIS.pdf; Comité de soutien à Max Kilndjian, *Les Arméniens en cour d’assises. Terroristes ou résistants ?*, Marseille : Parenthèses, 1983, ss. 114 and 201-202 ; Jean-Pierre Richardot, *Arméniens, quoi qu’il en coûte*, Paris : Fayard, 1982, p. 102; *Terrorist Attack at Orly: Statements and Evidence Presented at the Trial, February 19 - March 2, 1985*, Ankara: Siyasi Tarih Fakültesi, 1985.

4 Şinasi Orel ve Sürreya Yuca, *Ermeniler Talat Paşaya Atfedilen Telegrafların Gerçek Yüzü*, Ankara: TTK, 1983. Fransızca tercüme: *Les « Télégrammes » de Talât Pacha. Fait historique ou fiction?*, Paris: Triangle, 1986, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=en&Page=YayinIcerik&SayiNo=27> İngilizce tercüme: *The Talât Pasha Telegrams. Historical Fact or Armenian Fiction?*, Nicosia-Oxford: K. Rüstem & Brothers/Oxford University Press, 1986. Bu Türkçeye Ataöv’de özetlenmiştir *The Andonyan “Documents” Attributed to Talat Pasha Are Forgeries!*, Ankara, 1984, <http://www.ataa.org/reference/Andonyan-ataov.html>

5 “Geneso Fires Professor for Sexual Harrasment,” *Times Union*, Nisan 25, 1991, s. B10.

6 Vahakn N. Dadriyan, “The Naim-Andonyan Documents on the World War I Destruction of Ottoman Armenians: The Anatomy of a Genocide,” *International Journal of Middle East Studies*, XVIII-3, Ağustos 1986, ss. 311-360 (alıntı s. 340).

(1981–1984) Ermeni teröristler için savunma tanıklığı yapan) olan Yves Ternon'un, Dadriyan'ın vardığı başlıca sonuçları savunan bir kitabını yayınlamıştır.

En milliyetçi Ermeni yazarları ve onların yandaşları dışındaki çevrelerde, Dadriyan ve Ternon'un analizleri çok az sayıda kişiyi ikna edebilmiştir. Tennessee Teknik Üniversitesi ve Viyana Uluslararası Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü olan Michael M. Gunter Dadriyan'a yanıt vermiş ve hala Andonyan'ın çalışmalarının düzmece dışında bir şey olmadığını öne sürmektedir.⁷ Collège de France'da Osmanlı ve Türk tarihi profesörü olan Gilles Veinstein ise "tarihi eleştirinin de ortaya koyduğu gibi Andonyan 'belgelerinin' tamamen sahte olduğunu" kabul etmektedir.⁸ Strazburg-II Üniversitesi'nin Türk Araştırmaları Bölümü ve aynı zamanda Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü direktörü olan Paul Dumont Andonyan "belgelerinin" hakikiliğinin bugün ciddi derecede tartışmalı olduğunu yazmaktadır.⁹ Türk araştırmaları profesörü ve hiçbir şekilde İttihat ve Terakki destekçisi olmayan Erik Jan Zürcher de bunların "sahteliğinin kanıtlandığını" belirtmektedir.¹⁰ Massachusetts-Amherst Üniversitesi'nde siyaset bilimi emekli profesör olan Guenter Lewy'ye göre ise Andonyan belgelerinin gerçekliği şüphe götürmez şekilde kuşkuludur: "Orel ve Yüce'nin bu belgeler üzerindeki itinalı analizleri, ciddi akademik çalışmalarda kullanılmalarını kabul edilemez hale getirecek şekilde gerçekliklerine dair birçok sorun ortaya çıkarmıştır."¹¹ Ünlü tarihçiler Andrew Mango ve Norman Stone ise Andonyan'ın kitabının sadece beceriksiz bir sahtekârın çalışmasından ibaret olduğunu söylemişlerdir.¹²

Bazı Ermeni ve Ermeni yanlısı yazarlar dahi açıkça veya dolaylı olarak Andonyan'ın "belgeleri" hakkındaki şüpheliklerini ortaya koymuşlardır. 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar İngiltere'de "Ermeni soykırım" iddialarının başlıca destekçilerinden olan Christopher Walker, Vahakn N. Dadriyan'ın makalesine rağmen "belgelerin veya benzerlerinin tekrar su yüzüne çıkıp eleştirel bir basımı yapılan kadar şüphenin devam etmesi gerektiği[ni]" öne sürmüştür¹³ – ancak bu asla gerçekleşmemiş bir öneridir. Tezi Vahakn N. Dadriyan'ın bizzat kendisinin danışmanlığında hazırlanmış olan Alman sosyolog Taner Akçam, 1992 yılında "bu belgeleri sahte olarak değerlendirmeye olanak sağlayan önemli temeller

7 Michael M. Gunter, "Gunter Response to Dadriyan Article," *International Journal of Middle East Studies*, XIX-4, Kasım 1987, ss. 523-524 ; "A Reply to Judith Tucker's Excerpt of Vahakn Dadriyan's Article," id., XL-4, Sonbahar 2008, ss. 728-729.

8 Gilles Veinstein, « Trois questions sur un massacre », *L'Histoire*, Nisan 1995.

9 Paul Dumont, « La mort d'un empire (1908-1923) », in Robert Mantran (ed.), *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris : Fayard, 1989, s. 624.

10 Erik Jan Zürcher, *Turkey: A Modern History*, Londra: I.B. Tauris, 2004, ss. 115-116.

11 Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, Salt Lake City: Utah Press Üniversitesi, 2005, ss. 73 ve 250.

12 Andrew Mango, "Turks and Kurds," *Middle Eastern Studies*, XXX-4, Ekim 1994, s. 985; "The Definition," *Times Literary Supplement*, Eylül 17, 2004; Norman Stone, "A Bungled Case for the Prosecution," *The Spectator*, Nisan 24, 2004, http://www.spectator.co.uk/books/20864/part_3/a-bungled-case-for-the-prosecution.html; "Armenia and Turkey," *Times Literary Supplement*, Ekim 15, 2004; "Armenia in History," id., Kasım 26, 2004; ve "What Has this 'Genocide' to Do With the Congress?," *The Spectator*, Ekim 17, 2007, <http://www.spectator.co.uk/essays/all/269381/what-has-this-genocide-to-do-with-congress.html>

13 Christopher Walker, "World War I and the Armenian Genocide," in Richard G. Hovannisian (ed.), *The Armenian People From Ancient to Modern Time*, New York: St Martin's Press, 1997, s. 247.

bulunmaktadır” diye yazmıştır.¹⁴ Yakın zamanda, Amerikan Ermeni bilim adamı Ronald Grigor Suny bu kitaba “ihtilafli ve tartışmalı Andonyan belgeleri” adını vermiştir.¹⁵ 1990’lı yıllarda, Andonyan’ın kitabına yapılan atıflar ciddi derecede azalmıştır, Bay Ternon bu çalışma üzerinden olumlu gelişme kaydetme kuralına bir örnek olmaktan ziyade bir istisna olmuştur.¹⁶ 1998 yılında Ternon’un kendisi “(Andonyan’ın belgelerini) İttihad’ın (ve Terakki, 1913-1978 yılları arasında iktidarda).¹⁷ 1995 yılında Paris’te Bernard Lewis’e karşı açılan özel hukuk davası sırasında Andonyan “belgeleri” davacının avukatları tarafından kullanılmamıştır.

Ancak, sadece Fransız dilbilimci Jean-Louis Mattei, Andonyan’ın kaynaklarının hakikiliğini korumaya yönelik girişimlere detaylı bir cevap sunmuştur.¹⁸ 2003 yılından beri bu kitabın kullanılmasında yeniden bir canlanma olmuştu: Yazar Peter Balakian ve gazeteci Robert Fisk kitaplarında bazı Andonyan “belgelerini” kullanmışlardır.¹⁹ 2005’de akademik makaleler yayınlamasıyla bilinmeyen Jihad Watch web sitesinde Vahakn N. Dadriyan, Andonyan kaynakları hakkındaki iddialarını tekrarlamıştır; 1986’da yazmış olduğu makalesinin bazı seçilmiş kısımları 2008 yılında ise tekrar basılmıştır.²⁰ Aram Andonyan hakkındaki kısa biyografisinde, Dadriyan ve Ternon’a güvenen Rita Soulahian Kuyumcuyan, Andonyan’ın Ermeni soykırım araştırmaları için arka planı açıkça saptadığını ve temelini

oluşturduğunu söylemiştir.²¹ 2011 yılındaki bir bildiriye, Fransız milletvekili Richard Mallié (UMP), Ermeni soykırımının varlığının inkâr edilmesini cezalandıran bir tasarının oylanması için bir Andonyan “belgesini” kullanmıştır.²² Senato’nun Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Jocelyn de Rohan (aynı zamanda UMP) tarafından “hürriyeti ihlal edici, sorgulamacı ve gerici” olarak adlandırılan tasarı senatörlerin ve tüm grup üyelerinin büyük bir çoğunluğu tarafından reddedilmiştir.

- 14 Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İstanbul, 1992, s. 119, n. 8; reed., 2001, s. 156, n. 246.
- 15 Ronald Grigor Suny, “Writing Genocide”, in *A Question of Genocide*, New York-Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 320, n. 41.
- 16 Yves Ternon, *Les Arméniens, histoire d’un génocide*, Paris : Le Seuil, 1996, ss. 333-336 ve s. 390, n. 53.
- 17 Yves Ternon, « La qualité de la preuve. À propos des documents Andonyan et de la petite phrase d’Hitler », in Comité de défense de la cause arménienne (ed.), *L’Actualité du génocide des Arméniens*, Paris : Edipol, 1999, s. 138.
- 18 Jean-Louis Mattei, *Belgelerle Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri*, Ankara-İstanbul : Bilgi Yayınevi, 2008, ss. 261-284.
- 19 Peter Balakian, *The Burning Tigris*, New York: Harper & Collins, 2004 (first edition, 2003), ss. 345-347 ve s. 435, n. 66. On this tendentious book, see Andrew Mango, “The Definition”, art. cit.
- 20 Judith Tucker, “Excerpt from ‘The Naim-Andonyan Documents’,” *International Journal of Middle East Studies*, XL-2, Mayıs 2008, ss. 171-179; <http://www.jihadwatch.org/2005/10/vahakn-Dadriyan-responds-to-guenther-lewy.html>
- 21 Rita Soulahian Kuyumjian, *The Survivor. Biography of Aram Andonyan*, Londra: Gomidas Institute/Tekeyan Cultural Association/Taderon Press, 2010, ss. 24-36 (alıntı s. 36).
- 22 Mallié, Richard “ le Sénat doit agir” !http://www.armenews.com/article.php?id_article=69493 Aynı zamanda bakınız: <http://www.collectifvan.org/article.php?r=0&id=52322>

Bu makalenin amacı detaylı bir şekilde Andonyan kaynaklarının “büyük ihtimalle” gerçek olduğunu “kanıtlamaya” çalışan tartışmayı çürütmektir. Dadriyan bu iddiaların başlıca yazarı olduğundan, 1986 yılındaki makalesi aşağıda en çok değinilen çalışmasıdır ve makalesindeki sayfalara yapılan atıflar bu metinde dipnotta değil metnin içinde verilmiştir. Fakat diğer yayınlar ve özellikle Ternon’un kitapları da tabii ki incelenecektir. Andonyan’ın çalışmalarının ötesinde, Dadriyan ve Ternon “muhtemel gerçeklik” için en uygun iddianın bu çalışmayı diğer başka kaynaklarla karşılaştırmak olduğunu söyledikleri için bu araştırma temel Ermeni tarihçiliğin nasıl “soykırım” suçlamasını “kanıtlamaya” çalıştığını da göstermektedir.

Mantık Eksikliği ve İhmal Edilmiş Gerçekler

Mantık Hataları

Dadriyan’ın makalesinin en belirgin noksanlığı sayfa 339 ve 355, n. 102’de görülmektedir: Andonyan’ın “belgelerinin” hakikiliğini desteklemek için “kanıt” olarak Andonyan’ın bir “belgesini” kullanmaktadır. Hiçbir yoruma gerek yoktur. Dadriyan sayfa 322-323’de “*Naim-Andonyan kaynaklarında bulunmayan... bir şifreli telgrafa*” atıf yapar (Vahakn N. Dadriyan’ın vurgusu). Bu “şifreli telgraf” Andonyan’ın sahip olduğu fakat yayınlamadığı ve “orijinallerinin” de kayıp olduğu “telgraflardan” biridir. Bu dolambaçlı bir tartışmaya bir başka örnektir.

Aynı şekilde dolambaçlı olan şu yorumdur: Sayfa 324: Andonyan’ın “tercümede sadakat için eğilimi iki Türk yazar olan Orel ve Yuce tarafından doğrulanmıştır” çünkü birçok örnekte Osmanlıcadan Fransızcaya tercümelerin çok da kötü olmadığını fark etmişlerdir. Hatta Dadriyan’a göre, “böyle bir sadakat bile, bütünlüğün olduğu kadar, disiplinin ve kendine hâkim olmanın da göstergesidir.” Böyle bir akıl yürütme, Andonyan’ın söz konusu belgeleri sahte düzenlemediğini önermektedir, fakat işte bu tam da Dadriyan’ın özellikle kanıtlamak zorunda olduğu şeydir. Nitekim Şinasi Orel ve Süreyya Yüce bazı “telgrafların” tercümelerinde ciddi çelişkilerin olduğunu fark etmişlerdi.

Benzer şekilde şu iddia da saçmadır: “İncelenmekte olan kaynaklardaki bu gibi kusurların varlığı ve kolay saptanması sahtecilik suçlamasını da bastırmaktadır”. Bu tarz fikir yürütmenin nihai mantıklı sonucu, tarihsel belgeleri eleştirel inceleme (kritik) yöntemlerini reddetmektir: Dadriyan’ı kat’i şekilde izlersek, bir belgede ne kadar çok belirgin kusur var ise o belgenin hakikiliği de o derece muhtemeldir. Nitekim Bay Dadriyan yukarıdaki cümlesi ile makalesinin geri kalan kısmında - özellikle s. 339’da- söz konusu kusurların çok da önemli olmadığını varsayarak aslında kendisi ile çelişmektedir.

Bay Dadriyan, Andonyan “belgelerinin” “eğer gerçekse, olağanüstü önem taşıdığı” (s. 312 ve s. 358 n. 109) iddia etmektedir. Fakat Aram Andonyan bu “belgeleri” dikkatle incelememiştir. Kendi kelimeleri ile ifade etmek gerekirse, kendisi “akıl almaz bir ihmalkârlık” (s. 319) göstermişti. Büyük olasılıkla bu

“ihmalkârlığı” azaltmak için de bu eksikliklerin en büyük kısmını İngilizce basımıyla sınırlandırmaya çalışmıştır: “İngilizce basım yalnızca bir ‘özettir’ ve bu haliyle metinsel duyarlılıktan yoksundur” (s. 319) ; “İngilizce tercümesi oldukça zayıf kalmıştır” ve “İngilizceyi hiç bilmeyen Andonyan, ne dizgisel hataları kontrol edebilmiştir ne de tercümenin esas yapısını denetleyebilmiştir” (s. 344, n. 6). Ancak sorun, Andonyan’ın hem Paris hem de Londra Komitelerini metnini “laubalice” gördükleri için eleştirmesidir.²³ Andonyan Fransızca biliyordu ve Dadriyan Fransızca basımda bu muamelenin neden “laubali” olduğunu ve neden Andonyan’ın “olağanüstü önemli” olan çalışmasının uygun bir şekilde basılmasında güçsüz kaldığını açıklayamamıştır.

Daha rahatsız edici olan ise 1937 yılında yazdığı bir mektupta, Andonyan’ın Bahar 1921’de Tehleryan duruşmasından önce “bu belgelere dair artık hiçbir düşüncesi olmadığını”²⁴ belirtmesidir ki bu kadar “önem” taşıyan “belgeler” için oldukça garip bir ifadedir. Bağımsız Ermeni Cumhuriyeti’nin dağılmasından sonra ölü doğmuş Sevr Antlaşması’nı canlandırmak için yapılan ilk girişim olan Londra Konferansı (Şubat-Mart 1921) çerçevesinde düşünüldüğünde Andonyan bu “belgeleri” nasıl tamamen unutmuştur?²⁵ Andonyan’ın çalışması 1919 yılında derlenmişti ve öncelikle Ermeniceye çevrilmişti, fakat Ermenice basım yalnızca 1921 yılında (Boston’da), büyük olasılıkla Tehleryan duruşmasından sonra basılmıştı. Bu sefer doğru bir şekilde Bay Ternon, Andonyan’ın himayesinde olan “telgrafların” hiçbir zaman Boghos Nubar Kütüphanesi’ne kayıt ettirilmediğini tespit etmiştir.²⁶ Andonyan’ın aksine, Dadriyan bu “olağanüstü önemli” olan “belgelere” ilk defa 1995 yılında yayınlanmış olan *History of the Armenian Genocide* adlı kitabında değinmemiştir ve 1986’daki makalesi de *Warrant for Genocide* olarak bilinen makaleler derlemesinde tekrar basılmamıştır.²⁷

Bay Dadriyan “Şakir’in Osmanlı Savaş Ofisi’ne ve Başkumandanlık Karargâhı’na kadar yayılan otoritesi General Ali İhsan Sabis ve Albay Ari Baytın tarafından teyit edilmektedir” (s. 330) diyerek General Sabis’in Hatıraları’na atıfta bulunmuş ve hatıralarında General Sabis’in Şakir’in Türkiye’nin savaşa katılmasına dair temel rolünü ve onun Turancı veya Türkçü ideolojisini şikâyet ederek askeri meselelerdeki kavrama ve yetersizliğini kınamıştır. (s. 350, n. 48). Andonyan’ın “belgelerinin” hakikiliği açısından bu gibi ifadeler geçerlilik taşımamaktadır, çünkü İTC 1917-1918 yılları arasında bile hiç bir “Turancı veya Türkçü” ideolojiyi

23 Ara Krikorian (éd.), *Justicier du génocide arménien : le procès de Tehleryan*, Paris : Diasporas, 1981, s. 232-235. Hereafter *Procès*.

24 *Procès*, op. cit. s. 231.

25 Serge Afanasyan, *L’Arménie, l’Azerbaïdjan et la Géorgie, de l’indépendance à l’instauration du pouvoir soviétique. 1917-1923*, Paris: L’Harmattan, 1981, ss. 176-181; Paul Dumont, *Mustafa Kemal invente la Turquie moderne*, Bruxelles : Complexe, 1997, ss. 100-105 ; Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic : The Turkish War of National Independence. 1918-1923*, Ankara: TTK, 2000, tome III, pp. 1200-1243; Anahide Ter Minassian, *1918-1920, la République d’Arménie*, Bruxelles : Complexe, 2006, ss. 250-252.

26 Yves Ternon, art. cit., s. 137.

27 Vahakn N. Dadriyan, *Warrant for Genocide: Key Elements of Turko-Armenian Conflict*, New Brunswick-London, Transaction Publishers, 1999. Mary Schaeffer Conroy, “Review of Vahakn N. Dadriyan, *Warrant for Genocide: Key Elements of Turko-Armenian Conflict*,” *The Social Science Journal*, XXXVII-3, Temmuz 2000, ss. 481-483.

benimsememiştir.²⁸ Önermeleri açısından çok daha önemli bir sorun ise, Bay Dadriyan'ın, General Sabis'in Hatıraları'nın Andonyan tarafından 3 Mart 1915'de Dr. Şakir'e yazılan "mektup" ile çeliştiğini göz ardı etmesidir. Gerçekten de "mektup"un İstanbul'dan gönderilmiş olması gerekiyordu; General Sabis Şakir'in o dönemde 13 Mart 1915 tarihine kadar kaldığı Erzurum'da olduğunu belirtmiştir.²⁹

Dadriyan, Ternon ve Kuyumcuyan hiçbir eleştiri yapmadan "Naim Bey'in Hatıraları"nın orijinalini 1960'lı yılların ortasında gördüğünü iddia eden "Krieger" (1911–1988) mahlaslı Krikor Guerguerian'ın iddiasını yenilemişlerdir. Bu tanıklığa kimse onay verememektedir ve iki ciddi sorun daha vardır. İlk olarak Ermeni milliyetçi örgütlerinin -ilk olarak Lozan Antlaşması ve daha sonra Faşizm, Nazizm ve/veya Stalinizm ve Ermeniler arasında kanlı çatışmalarla³⁰- moralsiz kaldıkları bir dönemde bu belgenin "orijinalinin" yaklaşık yarım asır kadar bozulmamış ve varlığından bihaber bir şekilde muhafaza edildiğine, 1960'lı yılların ikinci yarısında, yani Ermeni milliyetçiliğinin yeniden doğduğu ve "Ermeni soykırımı" iddialarının kamuoyunda yankı bulmaya başladığı dönem sırasında "ortadan kaybolduğuna inanmak oldukça zordur. Daha rahatsız edici olan ise Mary Terzian'a yazmış olduğu mektubunda Andonyan 1920 yılında Naim'in metnini Kudüs Patriğine yolladığını açıklamış olmasıdır. Aynı mektupta Andonyan Kudüs ve Londra'ya gönderilmiş belgelere "hiçbir zaman ne olduğunu öğrenemediğini" söylemektedir.³¹ Andonyan bu metni alıp ölümüne kadar müdürlüğünü yaptığı Nubar Kütüphanesi'ne koymuş veya Naim'in metninin sadece bir kısmını gönderdiğini varsaymamaktadır. Yukarıda açıklandığı gibi, belgelerin hiçbir zaman Nubar Kütüphanesi'nde listelenmemesine rağmen Krieger yirmi beş "orijinal telgraf" gördüğünü iddia etmektedir.³²

Dadriyan, "başta Kudüs Ermeni Patrikhanesi Arşivi olmak üzere, on yıllarca tek başına ve sabırla dünyanın farklı yerlerindeki mevcut arşivleri incelemiş ve ciddi belgesel veri elde etmiş olan Krieger'in öncülük eden çalışmalarını" övmektedir. Yazar, Türk ve Ermeni çalışmalarını birleştiren, bu bir hayli göz ardı edilmiş bilimsel alana geçmesine önyak olan Krieger'a olan minnettarlığını ifade etmektedir. (s. 344, n. 5). Ne yazık ki Ermeni Patrikhanesi'nin bu arşivleri "Ermeni Soykırımı" sınıflandırmasına katılmayan herhangi bir araştırmacıya ve hatta Ara Sarafyan gibi yetersiz milliyetçi olarak bilinen herhangi bir Ermeni bilim adamına

28 Michael Reynolds, "Buffers, not Brethren: Young Turk Military Policy and the Myth of Panturanism," *Past and Present*, n° 203, Mayıs 2009, ss. 137-179. See also Niyazi Berkes (ed.), *Turkish Nationalism and Western Civilization. Selected Essays of Ziya Gökalp*, Westport: Greenwood Press, 1959.

29 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım: Birinci Cihan Harbi*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1990, tome II, s. 378.

30 Jean-Pierre Alem, *L'Arménie*, Paris : PUF, 1959, pp. 95-97 ; John Roy Carlson (Arthur Derounian), "The Armenian Displaced Persons," *Armenian Affairs Magazine*, I-1, Kış 1949-1950; Georges Mamoulia, *Les Combats indépendantistes des Caucasiens entre URSS et puissances occidentales : le cas de la Géorgie (1921-1945)*, Paris, L'Harmattan, 2009, s. 159 ; Gaïdz Minassian, « L'Internationale socialiste et les partis socialistes exilés du bloc communiste : le cas de la Fédération révolutionnaire arménienne », *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, XXXII-3, 2001, s. 111 ; Cyril Le Tallec, *La Communauté arménienne de France. 1920-1950*, Paris : L'Harmattan, 2001, ss. 186-199 ; Kapriel Seropé Papazian, *Patriotism Perverted*, Boston: Baikar Press, 1934, pp. 52-73; Christopher Walker, *Armenia. The Survival of a Nation*, London-New York: Routledge, 1990, s. 357, 360-363 ve 366-370.

31 *Procès*, op. cit. s. 231.

32 Yves Ternon, *Enquête...*, op. cit. s. 77, http://www.imprescriptible.fr/ternon/2_chapitre1

dahi kapalıdır.³³ Dadriyan bu sorunu çok iyi bilmektedir. SUNY'den zorunlu istifasından sonra, (bkz. dipnot. 5) Diaspora'daki Ermenilerden 1980'li yıllarda pek çok özel belge toplamış olan düşünce kuruluşu Zoryan Enstitüsü'nün başkanı olmuştur ve bu görevi hala devam ettirmektedir. Enstitü'nün ARF (Taşnaklar) ile olan yakın bağlarına rağmen, bu belgeler hiçbir zaman sınıflandırılmamış ve Ermeni olsalar dahi bağımsız araştırmacılara kapalı kalmıştır.³⁴ Buna ek olarak, Dadriyan İstanbul ve Ankara'daki Osmanlı ve Türk arşivlerinde "Türk ve Ermeni çalışmalarını birleştiren akademik çalışmalar" açısından taşıdığı büyük öneme rağmen araştırma yapmaktan kaçınmıştır.³⁵ Bu arşivlerde yoğun bir şekilde çalışan öğrencisi Taner Akçam'ın sonuçları ise etkileyici olmaktan uzaktır, olgusal hatalarla dolu, yanlış tercüme edilmiş, hatalı alıntılanmış ve iddialar kanıt olmadan belirtilmiştir.³⁶

Andonyan'ın belgelerinin hakikiliğini destekleyenlerden hiçbiri tahrif edilmiş olan "telgraflara" gereken dikkati göstermemiştir.

Andonyan'ın belgelerinin hakikiliğini destekleyenlerden hiçbiri tahrif edilmiş olan "telgraflara" gereken dikkati göstermemiştir. Hiç kimse Enver Paşa'nın nasıl Şubat 1918'de, Osmanlı ordusundaki Ermeni subayların imha edilmesini isteyen bir telgraf yollayabileceğini

açıklayabilmiş değildir. Kitabının daha önceki bölümlerinde, Andonyan Anadolu'da Osmanlı kuvvetlerinin kontrolü altında yaşayan Ermenilerin 1915'de imha edildiğini iddia etmiştir. Fakat ilginç bir şekilde 1918 yılında Ermenilerin Osmanlı ordusu subayları arasında kaldığını da öne sürmektedir. Hakikaten de en az birkaç yüz – veya daha fazla – sadık Ermeni Osmanlı ordusunda ayrımcılık veya katliamın hiçbir şekline maruz kalmadan savaş sonuna kadar görevlerini sürdürmüştür.³⁷ Bu genellikle "Ermeni soykırımı" sınıflandırmasının destekçileri ve özellikle Andonyan'ın belgelerinin "muhtemel gerçekliliğine" destek vermeye çalışanlar tarafından göz önüne alınmamıştır.

33 "Study the Armenian Genocide with Confidence, Ara Sarafyan Suggests," *The Armenian Reporter*, Aralık 18, 2008. <http://www.reporter.am/go/article/2008-12-18-study-the-armenian-genocide-with-confidence-ara-sarafyan-suggests>

34 a.g.e

35 Bu konu hakkında gelişmeler için bakınız: Türkkaya Ataöv, *The Ottoman Archives and the Armenian Question*, Ankara, 1986; Yücel Güçlü, "Will Untaped Ottoman Archives Reshape the Armenian Debate? Turkey, Present and Past," *The Middle East Quarterly*, XVI-2, Bahar 2009, ss. 35-42, <http://www.meforum.org/2114/ottoman-archives-reshape-armenian-debate>; Yusuf Halaçoğlu, *Facts on the Relocation of Armenians. 1914-1918*, Ankara, TTK, 2002, ss. 119-122; Yusuf Sarıncay, "Türk Arşivleri ve Ermeni Meselesi," *Bellekten*, LXX/257, Nisan 2006, ss. 291-310; Jeremy Salt, "The Narrative Gap in Ottoman Armenian History," *Middle Eastern Studies*, XXXIX-1, Ocak 2003, ss. 19-36.

36 Erman Şahin, "Review Essay: A Scrutiny of Akçam's Version of History and the Armenian Genocide," *Journal of Muslim Minority Affairs*, XXVIII-2, Yaz 2008, ss. 303-319; id. "Armenian Question: Scholarly Ethics and Methodology," *Review of Armenian Studies*, n° 19-20, 2009, pp. 141-152; id. "Review Essay: the Armenian Question," *Middle East Policy*, XVII-1, Bahar 2010, ss. 144-157.

37 Edward J. Erickson, *Ottoman Army Effectiveness in World War I: A Comparative Study*, Londra-New York: Routledge, 2007, ss. 129-130; Maurice Larcher, *La Guerre turque dans la guerre mondiale*, Paris, 1926, s. 396; Turkish General Staff, *Armenian Activities in the Archive Documents*, Ankara: ATASE, tome II, 2005, ss. 72-80, http://www.tsk.tr/eng/ermeni_sorunu_salonu/arsiv_belgeleriyle_ermeni_faaliyetleri/pdf/Arsiv_Belgeleriyle_Ermeni_Faaliyetleri_Cilt_2.pdf; ayrıca bakınız "İki Pastermacıyan ve diğer bilmediklerimiz", *Milliyet*, Haziran 4, 2006; *Facts from the Turkish Armenians*, İstanbul: Jamanak, 1980, s. 25; Willy Sperco, *Moustapha Kemal Atatürk, créateur de la Turquie moderne*, Paris: Nouvelles éditions latines, 1958, s. 137.

Naim ve Andonyan Hakkında İhmal Edilen Sorunlar

Naim'in karakteri hakkında 1920 yılında iddia ettiklerinin tam aksine,³⁸ 1937 yılında Andonyan Naim Bey'i şöyle tanımlamıştı: "Naim Bey bir alkolik ve kumar bağımlısıydı, aslında onu hainliğe iten bu kötü alışkanlıkları olmuştur. Nitekim biz onun bize belgelerle sağladığı her şeyi satın aldık."; "Naim tam anlamıyla ahlak dışı bir yaratıktı"; "Naim tamamen önemsiz bir memurdu."³⁹ Guenter Lewy haklı bir şekilde "alkolik, kumarbaz ve ahlaksız bir karakterin zararlı ve pahalı bağımlılıkları uğruna para kazanmak amacıyla tahrif etmiş olabileceğinden şüphelenebileceğiniz günlüklerine hiç kimsenin inanmasının beklenemeyeceğini" belirtmekteydi.⁴⁰ Fakat Dadriyan Naim'in "şahitliğini", "belgeleri" doğrulamak için kanıt olarak kullanmaktan çekinmemiştir (s. 345, n. 13). Hatta Naim'in "Hatıraları"nda 1915 yılında tamamen önemsiz bir devlet memurundan çok daha yüksek pozisyon olan "Başkâtip"⁴¹ olduğunu yazmıştır.

Naim'in yaklaşımıyla ilgili bir başka sorun ise "tamamen önemsiz bir devlet memurunun" "olağanüstü öneme" sahip olan belgeleri nasıl alabildiğidir. Dadriyan, Ermeni yanlısı Alman konsolos Röessler'in "Naim'in belgelere sahip olması anlaşılabilir çünkü bildiğim kadarıyla (Halep'teki) Türkler hiçbir zaman belgeleri sınıflandırmamış veya isnat etmemişlerdi" ifadesine atıfta bulunmaktadır. Dadriyan, Türklerin hiçbir şekilde dostu olmayan yabancı bir konsolosun Osmanlı idaresinin dâhili ve fiziki işleyişi konusunda nasıl güvenilir bir kaynak olduğunu gösterememiştir. Röessler yanlış bir şekilde Naim'in "tamamen önemsiz bir devlet memuru" değil, bir başkâtip olduğuna inanmıştır. Dadriyan, Şinasi Orel ve Süreyya Yüce'nin aynı konudaki diğer itirazlarına da yanıt vermekten kaçınmaktadır. Özellikle Andonyan "belgelerin" yenilenmesine dair tamamen çelişkili açıklamalarda bulunmuştur.⁴² Naim'in 1916 senesine iki defa görevden alındığını (*révoquer*) belirten Fransızca basımı da çelişkilidir.⁴³ Dadriyan, bu çelişkiyi "Fransızca "révoquer" kelimesinin "görevden almak" anlamına ek olarak "geri çağırma" anlamına da geldiğini belirterek cevaplamaya cesaret etmiştir (s. 346, n. 22). Etimolojik açıdan da bu anlam geçerlidir, fakat yaygın kullanımı Andonyan'ın kitabının yayınlanmasından yıllar önce tamamen ortadan kalkmıştır. Pierre Larousse'un (15 cilt, 1866'dan 1876'ya kadar) *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle* adlı eseri bu anlamı içermemektedir ve *Dictionnaire général de la langue française* (iki cilt, 1890–1893) bu anlamı sadece 'antik' olarak tanımlar. Fransız Akademisi'nin yayınlamış olduğu sözlüğün 8. baskısında (iki cilt, 1932–1935) kesinlikle yer almamaktadır.⁴⁴ Korkulacak hiçbir şey yokmuş gibi davrandığından ve savaşın sonucunu bilemeyeceğinden, Naim'in bu "belgelere" neden iki seneden fazla sahip olduğunu açıklayan hiçbir neden yoktur.

38 *Memoirs...*, p. X; *Documents...*, s. 12.

39 *Procès*, op. cit. s. 234.

40 Guenter Lewy, op. cit. s. 69.

41 *Memoirs*, p. 8 ; *Documents...*, op. cit. s. 22.

42 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 20-22.

43 *Documents...*, op. cit., ss.12-13 ve 79.

44 *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle : français, historique, géographique*
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k205365n/f1132.image.r=langFR>
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206410m/f828.image> <http://atilf.atilf.fr/academie.htm>

Naim'in karakterini ve konumunun açığa çıkarılması sadece onun (orijinal belgelerin kaybolmasından ötürü zaten ciddi derecede sorunlu olan) "şahitliğini" değil aynı zamanda Aram Andonyan'ın iddialarını da tartışılır hale getirmektedir. Temel kaynağı hakkında Andonyan açıkça ve basitçe yalan söylemiştir. Açığa çıkmış tahrifatlara diğer birçok başka örnek de verilebilir. Ermeni Yanlısı Walter Rössler Andonyan'ın Almanya'ya karşı iddialarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu eleştiriler zamanla Andonyan tarafından haklı kabul edilmiştir (vurgu M.G.):

"Elbette o [Rössler] altını çizdiği pek çok konuda haklıdır. Yalnızca benim kitabımın tarihi bir çalışma değil, fakat propaganda olduğunu ve doğal olarak bu tarz yayınlara özgü eksikliklerden muaf tutulamayacağını unutmuştur. Aynı zamanda, o dönemde İtilaf devletlerinin sizi dinlemesi için Almanya'ya karşı kötü bir söz söylemenin kaçınılmaz olduğunu düşünmek şarttır."

Rössler, Andonyan'ın "objektif olabileceğini" dahi inkâr etmiştir.⁴⁵

Andonyan'ın güvenilirliği için sorun teşkil eden bir diğer husus ise kitabında bahsedilen rahatsız edici Türk karşıtı ırkçılıktır:

"Her Türk, tarihte bilinmeyen bir barbarlıkla insanlar katledildiğinde sadist bir mutluluk duymuştur".

*"Hiç kimse bu yağmalardan çıkar elde etmeyen tek bir Türkü gösterebilir mi? Hiç kimse tecavüze uğramış bir Ermeni kadını, kızı veya oğlanı barındırmayan tek bir Türk evi gösterebilir mi?"*⁴⁶

Eğer tüm Türkler bir Ermeni'ye evleri için gerçekten "tecavüz" etmek istemiş olsalardı, yeterince potansiyel kurban bulunamayacağını söylemek gereksizdir. Böyle ırkçı ve kendini çürüten iddialar Ermeni milliyetçi edebiyatında istisna değildir.⁴⁷ Daha da önemlisi, bu suçlamanın saçmalığı Andonyan'ın her zaman kendi iddialarının güvenilirliğiyle meşgul olmadığını da açıkça göstermektedir. Dadriyan kısaca Andonyan'ın güvenilirliğini zedeleyen "ağzı bozuk yorumlardan" kısaca bahsetmiştir (s. 324) fakat bunların üzerine gitmemiştir.

Türklerin, Rusların 1917–1918 geri çekilmesi sırasında Ermeniler tarafından geniş ölçekli katliamı konusunda, Andonyan bu tür suçların varlığını inkâr etmeye çalışmakta ve yine kendisi ile çelişki içerisinde, bu katliamları askeri gereklilikler çerçevesinde haklı göstermeye çabalamaktadır.⁴⁸ Muhtemelen dikkat çekici miktardaki -sadece Osmanlı değil, aynı zamanda Rus ve Batı kaynaklı- kanıtlar

45 *Procès*, op. cit., s. 232.

46 *Documents...*, ss. 11 ve 165.

47 *The "Clean-Fighting Turk". Yesterday, Today and Tomorrow*, London: Spottiswoode, Ballantyne & Co./Armenian Bureau Publications, 1918 (özellikle s. 3); Avetoon Pesak Hacobian, *Armenia and the War*, New York: George Doran Co., 1918, ss. 37-39, 44-47 ve 56-61; Mikael Varandian, *L'Arménie et la question arménienne*, Laval: G. Kavanagh & Cie, 1917, ss. 23-30. Sonraki ırkçı konuşmalar için bakınız, örneğin *The Armenian Mirror-Spectator*, Nisan 21, 1945, s. 1; *The Armenian Weekly*, June 1, 1983, p. 42 ve Haziran 30, s. 2.

48 *Documents...*, op. cit., ss. 154-155.

sebebiyle,⁴⁹ Dadriyan bu katliamların varlığını inkâr etmeye çalışmamıştır. Ternon ise Erzincan ve çevresindeki köylerdeki katliamları "tarif edilemez" ve "haklı gösterilemeyecek" suçlar olarak tanımlamaktadır.⁵⁰

Bütün bu kanıtlara rağmen, Dadriyan Andonyan'ı, örneğin, ss. 323–324 ve s. 348 n. 34'de her zaman Andonyan'ın "belgelerinin" gerçekliğini doğrulamak için bir referans olarak kullanmıştır. Ancak, Ermeni İngiliz tarihçi Ara Sarafyan'ın da doğru şekilde belirttiği üzere, Dadriyan "bütün Türk ve Kürtler soykırım sürecine katıldılar" iddiasında bulunmuştur.⁵¹ Yine çok rahatsız edici bir şekilde, daha sonraki bir yayınında, Dadriyan Türklerin 1917-1918'de uğradığı katliamı affettirmek, azaltmak ve haklı göstermek için girişimde bulunmuştur.⁵² Dadriyan'ın Aram Andonyan'a olan hoşgörüsü bu yüzden sürpriz olmamalıdır.

Neden Andonyan'ın "belgeler" bulabildiğini ve neden bu "belgelerin" Halep'in ele geçirilmesinden önce imha edilmediğini açıklamak için Dadriyan şunları söylemektedir: "Halep tehlikede altında görülmüyordu, hatta 1917 yılı sonbaharında, F Ordular Grubu (*Yıldırım Ordular Grubu*) karargâhı olmuştur". Bu ifadenin konuyla ilgisi azdır, çünkü özellikle 1918 olmak üzere savaşın son yıllarında gerçekleşen değişiklikleri göz ardı etmiştir.⁵³ Ayrıca Dadriyan, İTC liderlerine karşı kanıt arayan İngiliz ve Fransızların "belgeleri" neden bulmadıklarını veya neden hiç bir zaman Ermeni Ulusal Birliği'nin "denetleme" sürecine katılmadıklarını açıklamaktan kaçınmaktadır - bu Şinasi Orel ve Süreyya Yüce'nin konuya ilişkin en önemli iddiasıdır.

***Dadriyan, İTC liderlerine
karşı kanıt arayan İngiliz
ve Fransızların "belgeleri"
neden bulmadıklarını veya
neden hiç bir zaman
Ermeni Ulusal Birliği'nin
"denetleme" sürecine
katılmadıklarını
açıklamaktan
kaçınmaktadır***

Ternon ise hiç bir kaynağa dayanmadan Andonyan'ın "24 Nisan baskınından kurtulan birkaç kişiden biri" olduğunu iddia ederek başka bir hata yapmıştır.⁵⁴ Nitekim, 24 Nisan'da tutuklanan Ermenilerin çoğunluğu öldürülmemiştir.⁵⁵

49 *Documents relatifs aux atrocités commises par les Arméniens sur la population musulmane*, İstanbul: Société anonyme de papeterie et d'imprimerie, 1919,

http://louisville.edu/a-s/history/turks/atrocites_commises_par_les_armeniens.pdf; *Documents on Ottoman Armenians*, Ankara, tome II, 1985, pp. 119-154, <http://louisville.edu/a-s/history/turks/Documents2.pdf> and tome III, 1986, ss. 135-171, <http://louisville.edu/a-s/history/turks/Documents3.pdf>; Justin McCarthy, "The Report of Niles and Sutherland," *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: TTK, 1994, tome V, ss. 1828-1830, 1842, 1850, http://louisville.edu/a-s/history/turks/Niles_and_Sutherland.pdf; Vladimir Nikolaevitch Tverdokhleboff, *War Journal of the Second Fortress Artillery Regiment, and Notes of a Superior Russian Officer on the Atrocities of Erzerum* İstanbul, 1919, <http://louisville.edu/a-s/history/turks/Khleboff%20War%20Journal.pdf>

50 Yves Ternon, *The Armenian Cause*, (Delmar : Caravan Books), 1985, ss. 123-124; *Les Arméniens*, op. cit., s. 341.

51 "Study the Armenian Genocide with Confidence, Ara Sarafyan Suggests," art. cit.

52 Vahakn N. Dadriyan, *The History of the Armenian Genocide*, Providence: Berghahn Books, 2003, ss. 425-426 (İlk baskı, 1995).

53 Edward J. Erickson, op. cit., ss. 127-154.

54 Yves Ternon, art. cit., s. 136.

55 Yusuf Sarımay, "Decree of April 24, 1915 and the Armenian Committee Members Arrested in İstanbul," *Review of Armenian Studies*, n° 15-16, 2007, ss. 69-81.

Orel-Yüce'nin Kitabında "Hatalar" Uydurmak

Andonyan'ın "belgelerindeki" hataları göz ardı etmek için Dadriyan, Şinasi Orel ve Süreyya Yüce'nin kitabında pek çok sayı, tarih ve yanlış referanslara yönelik hataların olduğunu iddia etmiştir. Örnekleri arasında şunlardan (s. 346, n. 25) söz etmiştir:

- a) "25 Mart (n° 2) tarihli mektup iddia ettikleri gibi Şubat 8 olarak yanlış basılmamıştır, daha ziyade *İT*'sinde (İngilizce tercüme) doğru basılmıştır" Aslında Şinasi Orel ve Süreyya Yüce "8 Şubat olarak" değil, fakat 18 Kasım olarak yanlış basıldığını öne sürmektedir ve bu iddia doğrudur. Şinasi Orel ve Süreyya Yüce 25 Mart tarihli mektupta bahsedilen mektubun İngilizce metinde 8 Şubat tarihli olduğunu ve doğru olduğunu belirtmektedir.
- b) "Yine s. 33'de yanlış bir şekilde *FT'sinin* (Fransızca tercüme) 18 Şubat (n.1) tarihli mektubun yılını çıkarttığını iddia etmektedir; bu doğru değildir." Gerçekten de böyle bir şey yoktur ve zaten Şinasi Orel ve Süreyya Yüce böyle bir varsayımda bulunmamaktadır.

"Belgelerle" Çelişen Kaynaklar (1): Unutulmuş ve İnkâr Edilen Gerçekler

"Bütün Ermenilerin topluca imhalarına" ilişkin 9 Mart, 21 Eylül ve 16 Eylül 1915 tarihli "belgelerin" Halep kaymakamlığına gönderildiği varsayılır.⁵⁶ Fakat Halep şehrinin (yaklaşık 22,000 nüfuslu) neredeyse bütün Ermeni toplumu İTC hükümeti tarafından zorunlu göçten açık bir şekilde muaf tutulmuş ve savaş zamanında evlerinde kalmışlardı,⁵⁷ ki bu hakikati ne Dadriyan ne de Ternon inkâr etmektedir. Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'den binlerce Ermeni, kamplar yerine Halep'e göç ettirilmiştir; bunlar zorunlu tehciye maruz kalmış insanlar arasında en güvende olanlardı.

Genelde, Arap topraklarına zorunlu göçün coğrafi (İstanbul, Edirne, İzmir, Aydın, Kütahya, Kastamonu, Antalya, Konya, Maraş, Halep, Musul, Kudüs) ve kategorik (Katolikler, Protestanlar, esnaf, Osmanlı Bankası çalışanları, Osmanlı Borç Yönetimi, Demiryolları Yönetimi çalışanları, hastanelerdeki hastalar, yetimler, asker aileleri ve milletvekilleri, Bursa gibi şehirlerdeki saygın kişiler) istisnaları⁵⁸ inkâr edilmiş, unutulmuş veya inandırıcı olmayan iddialarla açıklanmıştır. Guenter Lewy haklı olarak şu tespiti yapmıştır:

56 *Documents...*, ss. 146; *Memoirs...*, op. cit., s. 15, 60 ve 64.

57 Guenter Lewy, op. cit., s. 191.

58 Kemal Çiçek, "Relocation of the Ottoman Armenians in 1915: A Reassessment," *Review of Armenian Studies*, n° 22, 2010, ss. 120-121; Yusuf Halaçoğlu, *The Story of 1915. What Happened to the Ottoman Armenians?*, Ankara: TTK, 2008, ss. 52 ve 91; Guenter Lewy, op. cit., ss. 158, 165, 180, 186-187, 191, 203-205; Şinasi Orel and Süreyya Yuca, op. cit., ss. 119-123; Hikmet Özdemir and Yusuf Sarıay, *Turkish Armenian Conflict Documents*, Ankara: TTK/TBMM, 2007, ss. 119, 127, 175, 201, 203, 207, 213- 221, 237, 265, 283, 321, 339, 341.

*"Türklerin bu şehirlerdeki (İstanbul, İzmir, Halep) Ermenileri, sakıncalı bir şekilde işfa olmamak için göç ettirmekten kaçındığı iddiası geçersizdir; çünkü bütün dünya vilayetlerdeki bu göçleri ve eşliğinde gelen katliamları neredeyse gerçekleştiği anda hemen duymuştur. Bu önemli üç şehirdeki Ermenilerin canını bağışlamakla aleyhte reklam engellenmemiştir."*⁵⁹

Ne Dadriyan, ne Ternon ne de Kuyumcuyan Ermeni ayaklanmalarına ve diğer ihanetlere ilişkin Osmanlı belgelerine doğrudan cevap vermemiştir; ayrıca Ermeni milliyetçi lideri Boghos Nubar'ın Fransız arşivlerinde tutulan ve Şinasi Orel ile Süreyya Yüce'nin kitabında dile getirilen iddialarına karşı da doğrudan cevap verilmemiştir.⁶⁰ Fakat Türk yazarlar Ermeni liderlerin hâlihazırda bilinen hainliklerinin listesini şimdiye kadar zaten tüketmişlerdir. En bilineni ARF'nin 1923 yılında kadarki lideri ve Bağımsız Ermneistan'ın 1918-1919 yılları arasında Başbakanı olan Hovannes Katchaznoui'nin Manifestosu'dur. Taşnak kongresi önünde sunulan bu net konuşmada Katchaznoui ARF'nin Osmanlı devletine sadık kalma sözünü tutmadığını, 1914 yılından başlayarak Rus ordusu için gönüllüler topladığını ve bunun "yanlış" olduğunu söylemiştir. Taşnaklar ise "hiçbir vicdan azabı duymadan Rusya'yı gönülden benimsemişler", ve "gerçeklik duygularını yitirip hayallerine kapılıp gitmişlerdir."⁶¹

24 Ocak 1915'de *Russfoje Slovo* tarafından yayınlanan bir mektupta, n. 19 (zorunlu göçten birkaç ay önce) Calkus adında bir Ermeni avukatı (vurgu M.G.):

*"Türkiye'nin gözünde Ermeniler Türkler tarafından maruz bırakıldıkları dehşetleri hak etmişlerdir çünkü bizler vatan hainliğinden suçluyduk. Bu hainliği Ermeniler hiçbir tereddüt göstermeden itiraf etmişlerdir. Hiçbir Ermeni bir Rus'u vurmaz çünkü onda bir ağabey veya koruyucu görür. Ermeniler Türkiye'ye ihanet etmiştir çünkü Türkiye onların annesi değil, üvey annesidir. Giderek artan sayıda Ermeniler Rus ordusu için gönüllü olmuştur. Dünyanın uzak noktalarından, Amerika, Asya ve Avrupa'dan Rusya'ya doğru akmışlardır. Rusya'ya ve Rusya'nın amacına inanmışlardır."*⁶²

59 Guenter Lewy, op. cit., s. 251. Aynı zamanda bakınız: Michael M. Gunter, *"Pursuing the Just Cause of their People": A Study of Contemporary Armenian Terrorism*, Westport-New York-London: Greenwood Press, 1986, p. 23; ve Eberhard Jäckel, "Genozid oder nicht?", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Mart 22, 2006, <http://www.faz.net/artikel/C30525/genozid-oder-nicht-30146581.html>

60 Şinasi Orel and Süreyya Yuca, op. cit., ss. 38-41 and 104-113; Ayrıca bakınız: Kâmuran Gürün, *The Armenian File*, İstanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları, 2007 (Türkçe ilk baskı 1983, İngilizce ilk baskı 1985), ss. 237-256; ve Türk Genel Kurmayı, *Armenian activities...*, op. cit., eight tomes, 2005-2008, http://www.tsk.tr/eng/ermeni_sorunu_salonu/arsiv_belgeleriyle_ermeni_faaliyetleri/arsiv_belgeleriyle_ermeni_faaliyetleri.htm

61 Hovannes Katchaznoui, *The Armenian Revolutionary Federation Has Nothing to Do Anymore*, New York: Armenian Information Service, 1955 (ilk baskı, 1923), ss. 5-8, <http://ia600602.us.archive.org/14/items/armenianrevolution00katc/armenianrevolution00katc.pdf>

62 Ernest Jackh (Ernst Jäckh), *The Rising Crescent. Turkey Yesterday, Today and Tomorrow*, New York-Toronto: Farrar & Rinehart, 1944, s. 43, n. 6. <http://www.archive.org/download/risingcrescent002408mbp/risingcrescent002408mbp.pdf>

Ermeni Vekili Papadzanov, 28 Ocak 1915 tarihinde Rus Parlamentosu'nda şöyle demiştir (vurgu M.G.):

*“Türk Ermenistan'ının (Doğu Anadolu) Ermeni nüfusu, bizim zafer kazanmış (Rus) ordumuzu sevinçle karşılamışlardır. Ermeniler yardım edebilecekleri her yerde ve her şekilde yardım etmişlerdir ve Ruslar için gönülden bir karşılama düzenlemişlerdir...”*⁶³

Eski Taşnak teröristi ve İTC'nin affıyla 1908-1912 yıllarında Erzurum milletvekili olan Karekin Pastırmacıyan 1914 yılı yazında Ermeni gönüllüleri toplamak için Rusya'ya gelmişti. 1918'de eğer Ermeniler “kaderlerini 1914 yılında Almanya gayesine yönelik çizselardı bu dehşet verici Ermeni katliamları en başında meydana gelmezdi”⁶⁴ diye yazmıştır. Pastırmacıyan, hatıralarında, kendisini bu kararının “Türkiye'deki Ermeniler açısından olumsuz etkiler doğurabileceğini söyleyerek uyarın bazı Taşnak dostlarının uyarılarına rağmen Rusya'ya geldiğini eklemiştir.⁶⁵ Fransa'nın Yabancı Lejyonu'nda Pastırmacıyan'ın meslektaşı olan Aram Turabıyan daha da açık konuşmuştur. O ve ortaklarının (ARF-Taşnak da dâhil olmak üzere) Osmanlı İmparatorluğuna karşı yürütölen devrimci eylemlerin kanlı sonuçlarını çok iyi bildiklerini” söylemiştir. Aram Turabıyan, edepsizce mevcut (Ermeni) neslin bir kısmını kurban etmenin gerekliliğini savunmuştur.⁶⁶

24 Temmuz 1915 tarihli bir notta Boghos Nubar'ın komitesi “Türkiye'de sadece Ermenistan (Doğu Anadolu) ve Kilikya'daki Ermeni nüfuslarının Türk rejimine karşı isyankâr eğilimlerde” bulduklarını iddia etmiş ve kanıt olarak da Kilikya'da “25,000 direnişçi” ve çevresindeki vilayetlerde “15,000” direnişçinin olduğunu söylemiştir.⁶⁷ Böyle bir isyan ortamının tehcir kararıyla çok az bağlantısı vardır: Kasım 1914'den itibaren Boghos Nubar İngiliz ve Fransızlara bir çıkartma önerisinde bulunmuştur: “Kilikya'daki Ermeniler İskenderun, Mersin veya Adana'da bir çıkartmayı desteklemek için gönüllü olarak yazılmaya hazırlardır. Dağlık bölgelerdeki Ermeniler de destek verebilirler ve silah ve cephane temin edilirse Türklere karşı ayaklanabilirler.”⁶⁸

63 a.g.e.

64 Garegin Pasdermadjian, *Why Armenia Should Be Free*, Boston: Hairenik, 1918, s. 43. Ayrıca bakınız Avetis Aharonian ve Boghos Nubar, op. cit., ss. 4-5.

65 Garegin Pasdermadjian, *Bank Ottoman: Memoirs of Armen Garo*, Detroit: Armen Topouzian, 1990, s. 19. Ayrıca bakınız Richard G. Hovannian, *Armenia on the Road to Independence*, Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1967, ss. 44-45 ve 272, n. 18.

66 Aram Turabıyan, *Les Volontaires arméniens sous les drapeaux français*, Marseille : Imprimerie nouvelle, 1917, ss. 41-42. Ayrıca bakınız Kapriel Serope Papazian, op. cit., s. 38.

67 Commission des archives diplomatiques, *Documents diplomatiques français : 1915*, tome III, Brussels : Peter Lang, 2004, s. 98 ; Vatche Gazarian, *Boghos Nubar's Papers and the Armenian Question, 1915-1918. Documents*, Waltham : Mayreni, 1996, s. 203.

68 Mim Kemal Öke, *The Armenian Question*, Ankara: TTK, 2001, s. 111. Ayrıca bakınız Edward J. Erickson, “Bayonets on Musa Dagh: Ottoman Counterinsurgency Operations — 1915,” *The Journal of Strategic Studies*, XXVIII-3, 2005, ss. 529-548; Yücel Güçlü, op. cit., ss. 51-101; Guenter Lewy, op. cit., ss. 103-109. Geçmiş için bakınız: Yücel Güçlü, op. cit., ss. 19-50; Salâhi R. Sonyel, “The Turco-Armenian ‘Adana Incidents’ in the Light of Secret British Documents,” *Bellefen*, LI-201, Aralık 1987, ss. 1291-1338; Yusuf Sarnıy (ed.), *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları*, Ankara, 2010, iki cilt.

Bütün bu kaynaklar, Türklerin Ermenilere karşı olan eylemlerinin kışkırtılmadığını ve sadece vahşi planlarla harekete geçirildiğini savunan Andonyan'ın çalışmasıyla çelişmektedir. Dadriyan tarafından pek çok Ermeni ayaklanmasını ve Osmanlı ordusu için tehlikelerini göz ardı etmek için dolaylı yoldan kullanılan yöntemlere⁶⁹ bu makalenin üçüncü kısmında değinilmiştir.

1919–1921 yıllarında Malta'da tutuklu bulunan Osmanlı liderlerine ilişkin konuda, Ternon kitabında konuya ilişkin bir önermede bulunmaktan açıkça ve basit bir şekilde kaçınmış ve Dadriyan'ın Andonyan belgelerinin “muhtemel hakikiliği” konusunu incelediği makalesine kısa bir atıfta bulunmuştur. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde cevabının temeli Dadriyan'dan gelmektedir: Temel olarak:

- 1) “Abdülhalik'in niyetinin, suçluluk duygusu veya masumiyeti ile ilgisi yoktur” veya “(İngilizlerin) Kemalistlerle yaptığı ‘paket anlaşmasıyla’ ilgili herhangi bir şeyle” (s. 336). Gerçekten de derhal serbest bırakmanın nedeni Londra ve Ankara arasında yapılan ivedi bir anlaşma olsa dahi, İngiliz yetkililer anlaşmadan bir hayli *önce*, Ermeniler ve Rumlar tarafından desteklenen bir İngiliz savcının iki sene boyunca Osmanlı, İngiliz, Ermeni ve Amerikan belgelerinde yaptığı yoğun araştırmalara rağmen, Malta'da tutuklu bulunan ve Abdülhalik'in de dâhil olduğu 144 Osmanlıya karşı bir dava açmanın mümkün olmadığına kanaat getirmişlerdi.⁷⁰ Dadriyan, herhangi bir kanıt bulmakta başarısız olan hiçbir İngiliz belgesine değinmemektedir.
- 2) “İngiltere'nin Amerika'daki Büyükelçisi ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerinde katliamlara dair hiçbir kanıt bulunmadığını söylememiştir” (ibid). Malta'ya sürülmüş olan Abdülhalik ve diğer Osmanlı liderleri üzerinde çalışan Şinasi Orel ve Süreyya Yüce bu iddiada bulunmamışlardır.
- 3) Çok az sayıda İngiliz yetkili, tutuklanan 144 kişiden çok azını suçlamışlardır. (s. 337). Fakat İngiliz yetkililerin kendileri eğer bu raporları güvenilir bulsalar onları duruşmalarda kullanırlardı. Böyle yapmamışlardır.

69 Özet için: Edward J. Erickson, “Armenians and Ottoman Military Policy,” *War in History*, XV-2, Nisan 2008, ss. 141-167, http://www.tc-america.org/media/Ericson_militarypolicy1915.pdf ; Justin McCarthy, “The Armenian Uprising and the Ottomans,” *Review of Armenian Studies*, II-7/8, 2005, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=en&Page=Dergilerik&IcerikNo=134>; id., “Losing the War in the East: the Armenian Contribution to Ottoman Defeat in Şafak Ural and alii (ed.) *The New Approaches to Turkish-Armenian Relations*, İstanbul: İstanbul University Press Üniversitesi, 2008, ss. 383-390; Justin McCarthy ve alii, *The Armenian Rebellion at Van*, Salt Lake City: Utah Press, 2006. Geçmiş için bakınız: Türkçaya Ataöv, “Procurement of Arms for Armenian Terrorists: Realities Based on Ottoman Documents,” in *International Terrorism and the Drug Connection*, Ankara: Ankara University Press, 1984, ss. 169-177; ve William L. Langer, *The Diplomacy of Imperialism*, New York: Alfred A. Knopf, 1960, ss. 150-164, 321-325 ve 349-350.

70 Guenter Lewy, op. cit., ss. 122-128; Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 96-98; Bilâl N. Şimşir, “The Deportees of Malta and the Armenian Question,” in *Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)*, İstanbul: Tasvir Press, 1984, ss. 26-41.

Fakat Andonyan belgeleri açısından Malta sürecinin en önemli noktası, Talat Paşa ve diğer ITC liderlerine atfedilen “telgrafların”, hiçbir şekilde suçlu bulunmayan ve serbest bırakılan birkaç zanlının dosyalarına konmuş olmasıdır.⁷¹ Dadriyan bu gerçeği dikkatli bir şekilde tartışmaktan kaçınmıştır. Türkiye’de Abdülhalik’in yargılanması çabalarına gelince, Ternon ve Dadriyan, herhangi bir açıklamaya başvurmadan Andonyan’ın iddialarını tekrarlamakta, böylece Şinasi Orel ve Süreyya Yüce’nin bu noktadaki cevabına itiraz edememiştir.

“Belgelerle” Çelişen Kaynaklar (2): Sözde “İkili Yol”

Dadriyan, Şinasi Orel ve Süreyya Yüce’nin tartışmasının üçüncü kısmına yalnızca birkaç paragrafta cevap vermektedir: Osmanlı arşivlerinden alınan ve tamamen imha etme niyetini çürüten düzinelerce gerçek belge.⁷² İlk iddiası da yine en yanıltıcı olanıdır. Dadriyan s. 328’de İstanbul’da 1923 yılında Yüksek Komiser olan Nevile Henderson’un yorumuna atıf yapmaktadır:

“Bunlar, Türk metotları ve düşüncesinin net bir betimlemesi olmaları açısından okunmaya ve saklanmaya değerdir. Bunların gizli emirler tarafından mı iptal edildiğini veya doğal vahşet ve duygusuzluğun bunları kesinlikle değersiz kılacağı düşüncesiyle mi yazıldığı akademik spekülasyona kalmıştır”.

Açıkça ırkçı önyargılara dayandığı iddialarını (“Türk metot ve düşüncesi”, “doğal vahşet ve duygusuzluk”) desteklemek için Henderson tek bir kanıt bile öne sürmemektedir. Malta soruşturmasına dair çarpıtmalarının devamı olarak, Dadriyan İngiliz ordusu tarafından el konulan belgeler ve W. S. Edmonds (“burada katliam suçunu eve getirmek için yeterince kanıt yoktur”) veya D.G. Osborne (“Aksine, İçişleri Bakanı’nın kararının son paragrafında katliam eğilimli tedbirlere karşı özellikle ikaz etmektedir”) gibi İngiliz diplomatların yorumlarına yönelik temeli sağlam bir tartışma sunmamaktadır.⁷³

Dadriyan aynı zamanda Falih Rıfkı Atay’ın kitabının ss. 339-340 atıfta bulunmaktadır. Atay şöyle yazmıştı (Vurgu M.G.) :

“Bir gün (Talat Paşa) yine ofisinden beni çağırdı. Yanında bir adam vardı. Dedi ki: ‘İzmit Mutasarrıfına bir mektup yaz ve bu Beyefendinin işinin katiyen halledilmesini tavsiye et.

(Mektubu) yazdım ve getirdim. İmzaladı. Zavallı adam mektubu aldı ve teşekkür ederek ayrıldı. Biraz sonra Bakan’ın (Talat Paşa) beni görmek

71 Guenter Lewy, op. cit., ss. 123 ve 125.

72 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 101-134.

73 Salâhi R. Sonyel, “Armenian Deportations: A Re-Appraisal in the Light of New Documents,” *Belleten*, Ocak 1972, ss. 58-60; id. (ed.), *Displacement of the Armenians: Documents*, Ankara: TTK/Baylan Matbaası, 1978; id., *The Great War and the Tragedy of Anatolia. Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers*, Ankara: TTK, 2000, ss. 114-120.

*istediği söylendi. Görmeye gittim. Dedi ki: 'İzmit Mutasarrıfına bir şifreli telgraf yaz ve gönderdiğim mektubun hiçbir öneminin olmadığını belirt.'"*⁷⁴

Öncelikle Atay, bir *şifreli telgraf* ile emre dönüştürülen bir *tavsiye mektubundan* bahsediyordu, şifreli telgraf ile gönderilen ve diğer bir emri tekzip eden başka bir emirden değil - ki bu bile kitabın söz konusu çarpıklıkla ilgisini azaltmaya yetmektedir. İkinci olarak, bu alıntının hiçbir yerinde veya kitabın diğer kalan kısmında Falih Rıfkı Atay bu olayın bir "rutin uygulama" veya "sistem" (Dadriyan tarafından ss. 328 ve 339'da belirtildiği gibi) olduğunun bir örneği olduğunu belirtmemiştir, ne de Ermeni tehciriyle alakalı bir uygulama olduğunu belirtmektedir.

Dadriyan, hatıralarında "İstanbul'daki Amerikan büyükelçisinin Talat Paşa'nın bir başka yönünü ve partinin ve/veya devletin başka hiçbir yerde bahsedilmemiş gayri resmi uygulamalarını ortaya çıkardığı"nı söylemektedir: "Talat'ın evinde telgraf donanımı". Heath W. Lowry, Morgenthau'un günlüğünü *Story'deki* iddialarıyla kıyaslayınca, önceki büyükelçinin mekânı tamamen farklı betimlediğini ve özellikle "telgraf donanımının" uydurmadan başka bir şey olmadığını söylemiştir.⁷⁵ Günlüğünde, Morgenthau bir telefonda bahsetmiştir ve Talat Paşa'nın bunu gizli emirler vermek için kullandığını da iddia etmemiştir. Morgenthau'un günlüğü, herkesin Lowry'nin tespitinin doğru olduğunu görmeleri için, Gomidas Enstitüsü tarafından internet üzerinden yayınlanmıştır.⁷⁶

"İkili yol" iddiaları temelsiz olmakla kalmayıp, Şinasi Orel ve Süreyya Yüce tarafından verilen belgeler de daha sonraki bulgularla teyit edilmiştir. Özellikle önemli olan Osmanlı hükümetinin tehcir edilen Ermenilere saldıran Müslümanların cezalandırılmasını istediğini gösteren belgelerdir.⁷⁷ Bu konu günümüzde daha iyi bilinmektedir. Talat Paşa'nın girişimi ile Osmanlı devleti, Ermenilerin şikâyetlerini ve Şükrü Bey'in de dâhil olduğu (rolü aşağıda açıklanacaktır) memurlara dair ihbarları araştırmak üzere üç komisyon⁷⁸ kurduğu bilinmektedir. Ayrıca bunun sonucunda Mart-Nisan aylarında, 67'si idama mahkûm edilen ve asılan, 524'ünün

**Heath W. Lowry,
Morgenthau'un
günlüğünü Story'deki
iddialarıyla kıyaslayınca,
önceki büyükelçinin
mekânı tamamen farklı
betimlediğini ve özellikle
"telgraf donanımının"
uydurmadan başka bir
şey olmadığını
söylemiştir.**

74 Erman Şahin'de yazılmış ve tercüme edilmiş, art. cit., s. 134.

75 Heath Lowry, *The Story Behind "Ambassador Morgenthau's Story"*, İstanbul: The Isis Press, 1990, ss. 47-50. For other analysis of Morgenthau's book see Şükrü Server Aya, *The Genocide of Truth Continues... But Facts Tell the Real Story*, İstanbul: Derin, 2010, ss. 274-331; Ralph Elliot Cook, *The United States and the Armenian Question, 1894-1924*, Ph.D. tezi, Flechter Hukuk ve Diploması Okulu, 1957, s. 129; Clinton Hartley Grattan, *Why We Fought*, New York: The Vanguard Press, 1929, ss. 250-251; George Abel Schreiner, *The Craft Sinister*, New York: G. Albert Geyer, 1920, ss. XXI ve 125-126, <http://ia340943.us.archive.org/2/items/craftsinisterdip00schruoft/craftsinisterdip00schruoft.pdf>

76 http://gomidas.org/gida/index_and_%20documents/MorgRecords_index_and_documents/with%20frames/index_archives_MorgRecords.htm

77 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 125-127.

78 Yusuf Halaçoğlu, *Facts...*, op. cit., ss. 84-86; Hikmet Özdemir and Yusuf Sarıay, op. cit., s. 294.

hapse atıldığı ve 68'inin zorunlu çalışmayı da kapsayan başka cezalar aldığı toplam 1673 Müslüman askeri mahkemelere gönderilmiştir.⁷⁹ Baskının en fazla olduğu zamandı, fakat tek örnek de değildi. Örneğin, Çerkez Ahmed ve Galati Halil cinayetler (özellikle Osmanlı Meclisinin Ermeni vekilleri Krikor Zohrab ve Seringulian Vartkes'in suikastları) ve soygunlardan ötürü Eylül 1915'de tutuklanmışlar ve Talat Paşa'nın emrine mukabil ve Cemal Paşa'nın yetkisi altında Kasım ayında asılmışlardı.⁸⁰ Bu gerçekler, özellikle bütün Ermenilerin öldürülmesini isteyen ve suçlulara karşı soruşturmayı engelleyen Andonyan "belgeler"ini ciddi bir şekilde çürütmektedir.⁸¹ Daha da önemlisi, Ahmed ve Halil'in duruşmaları ve idam kararları, Andonyan tarafından Zohrab'ın suikastıyla alakalı saklanmış (ama sonra diğer "telgraflar" gibi ortadan kaybolan) yayınlanmamış ve "Krieger" tarafından kullanılıp Ternon tarafından övülen "belgenin" güvenilirliğini ortadan kaldırmaktadır.⁸² "Ermeni soykırım" iddialarının destekçisi olan Dr. Hilmar Kaiser duruşmaların aslında 1916 yılında yapıldığını teyit etmekte ve bu soykırım karşıtı iddiaya nasıl cevap vereceğini bilmediğini itiraf etmiştir.⁸³

Benzer şekilde, Osmanlı yönetiminin tehcir edilen Ermenilere gıda ve diğer ihtiyaçların sağlanması amacıyla önemli bir bütçe ayırdığı ve – Andonyan'ın iddiaları ve diğer "genel imha" suçlamasının destekçilerinin aksine – Batılı ülkelerden gelen yardımların çoğu, aslında Müslüman çoğunluğa sahip Osmanlı nüfusunun çok küçük bir azınlığı durumunda olan Hıristiyanlara dağıtılmış olmasına rağmen Batılı yardım kuruluşlarının faaliyetlerine izin vermiştir.⁸⁴ İstanbul'daki Uluslararası Ermeni Yardım Komisyonu'nun Amerikalı başkanı William W. Peet, Talat Paşa'nın "isteklerine hemen dikkatini verdiğini ve kendisi ile görüşmelerinde sıkça onu 'Biz ortağız, bugün sizin için ne yapabiliriz?' ifadeleri ile karşıladığını anlatmaktadır.⁸⁵

Ermeniler tarafından, hiçbir zaman ciddi bir şekilde karşılık verilemeyen bu gerçekler Andonyan'ın kaynaklarının uydurmadan başka bir şey olmadığını göstermek için yeterlidir, fakat tartışmanın "muhtemel gerçeklik" ile alakalı olan kısmını şimdi inceleyeceğiz.

79 Kemal Çiçek, art. cit., ss. 125 ve 133; Yusuf Halaçoğlu, *The Story...*, op. cit., ss. 82-87.

80 Guenter Lewy, op. cit., pp. 112-113; Hikmet Özdemir and Yusuf Sarıay, op. cit., p. 261. Ayrıca bakınız: Stanford J. Shaw, op. cit., tome I, ss. 57-58.

81 *Memoirs...*, s. 17.

82 Yves Ternon, *Enquête...*, op. cit., ss. 199-204, http://www.imprescriptible.fr/ternon/3_chapitre7

83 *The Armenian Weekly*, Mart 8, 2008.

84 Yusuf Halaçoğlu, *The Story...*, op. cit., ss. 71-82; Guenter Lewy, op. cit., ss. 65, 194-198 ve 218-220.

85 Louise Jenison Peet, *No Less Honor: The Biography of William Wheelock Peet*, Chattanooga: E. A. Andrews, 1939, s. 170 (W. W. Peet'in özel yazdıklarına dayanarak).

İçsel Kritik

İmzalar (1)

En azından Andonyan ve günümüzdeki taraftarları bir tarafta, Şinasi Orel, Süreyya Yüce ve onların temel kanaatlerini savunanlar diğer tarafta, üzerinde uzlaştıkları bir nokta bulunmaktadır: Vali Abdülhalik'in imzası Andonyan "belgelerinin" hakikiliği açısından temel bir konudur. Şinasi Orel ve Süreyya Yüce hakiki bir belgede bulunan Abdülhalik'in imzasının Andonyan'ın "belgelerindeki" imzasından çok farklı olduğunu söylemektedir. Cevabında, Dadriyan iki temel iddiayı kullanmaktadır:

- 1) *"Tekrar basılmalarla dolu ve bazı durumlarda ard arda basılmış sayfaların incelenmesiyle konu çözüme kavuşturulamaz". Farklılıklar aslında açıkça belirgindir ve iddia edilen imzanın kopyası çok da kötü değildir. Ayrıca böyle bir cevabın mantığı sonucu Andonyan "belgeleri" üzerine yapılacak muhtemel bir araştırmanın önüne geçilmesidir.*
- 2) *"Söz konusu iki imza arasında önemli farklılıkların olup olmasının tespiti bu belgeleri eleştirenler tarafından yapılandır çok daha zor bir görevdir; önemli farklılıkların olup olmadığına bile itiraz edilebilir."* Tekrar, farklılıklar gayet açıktır ve Dadriyan herhangi bir açıklama getirememiştir. Ternon da farklılıkları teyit etmiş ve "bir kez daha belgeleri geçersiz kılmak amacıyla kasıtlı bir şekilde Abdülhalik'in gizli belgelerdeki imzasını değiştirdiğini" iddia etmektedir.⁸⁶ Bu sadece Dadriyan'ın inkârıyla çelişmemektedir, aynı zamanda açık olana umutsuz bir şekilde karşı çıkma çabası olup tamamen saçma ve temelsiz bir varsayımdır.

Dadriyan ve Ternon aynı zamanda Mustafa Abdülhalik'e ve Halep Valisi Abdulhad Nuri'ye ait olduğu iddia edilen sahte imzalar arasındaki benzerliğe değinmekten de kaçınmışlardır.⁸⁷

Şinasi Orel ve Süreyya Yüce tarafından yeterince belirtilmeyen bir diğer sorun ise gerçek belgelerde Abdülhalik "Halep Valisi" olarak imza atmışken Andonyan "telgraflarında" imza sadece "Vali"dir.⁸⁸ Benzer şekilde, Osmanlı arşivlerinde bilim adamları tarafından kullanılan ve yayınlanmış belgelerin de dâhil olduğu pek çok belge⁸⁹ Talat Paşa tarafından "Bakan" veya "Bakan Talat" olarak imzalanmıştır ama asla "İçişleri Bakanı Talat" olarak imzalanmamıştır. Bu imza sistematik bir şekilde sadece Andonyan'ın "telgraflarında" kullanılmıştır. Bu konu 2000'li yıllarda Yusuf Halaçoğlu ve Jean-Louis Mattei tarafından öne sürülmüştü.⁹⁰ Milliyetçi Ermeniler tarafından cevaplanamamıştır.

Hem Dadriyan (s. 324) hem de Ternon Andonyan "belgelerinin" Halep'teki Ermeni

86 Yves Ternon, *Enquête...*, op. cit., s. 63, http://www.imprescriptible.fr/ternon/1_chapitre5

87 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 56-57.

88 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 53 ve 57-59. Jean-Louis Mattei'e bu noktaya dikkatimi çektiği için teşekkürlerimi sunarım.

89 Hikmet Özdemir ve Yusuf Sarınoy, op. cit., passim; Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., passim.

90 Jean-Louis Mattei, a.g.e.

Ulusal Birliği/Union Nationale Arménienne tarafından hem genel hem de imza için kontrol edildiğini belirterek savunma yapmaktadır. Dadriyan “iki özel teste” değinmiştir, biri Naim’in çalışmasını içermektedir – ve daha önce görülmüştür ki bu dolambaçlı bir düşüncedir – diğeri ise “Halep Valisi Abdülhalik’in imzası ve elle yazılmış notlarını” kıyaslayan birkaç örnektir. Bu ikinci “test” için inanılırlık Ermeni grubun güvenilirliğine dayanmaktadır.

Bir kez daha şinasi Orel ve Süreyya Yüce tarafından gündeme getirilen ve belgelerin “muhtemelen hakiki” olduğu iddiasını destekleyenlerin cevap veremediği bir soru akıllara gelmektedir: Neden Osmanlı yetkililerine karşı kanıt arayan İngiliz ve Fransız otoriteler hiçbir zaman sürece katılmamış ve itibar etmemişlerdir? Fakat Ermeni Milliyetçi

Hamelin başta Ermeni Milliyetçi Birliği olmak üzere Ermeni komitelerini, lejyonlar üzerindeki “tehlikeli etkileri” ve sistematik “disiplinsizlikleri ve Fransa karşıtlığı” sebebiyle suçlamıştır.

Birliği’nin (Union nationale arménienne) bulgularının güvenilir olmadığını düşündüren başka sebepler de vardır. Ternon’un da açıkladığı gibi, Ermeni Milliyetçi Birliği, Ermeni Genel Hayır Birliği ve dolayısıyla Ramkavar Partisi’nin bir parçasıydı.⁹¹

Fransız Dışışleri Bakanı’na gönderilen bir mektupta Ermeni Milliyetçi Birliği’nin liderlerinden biri olarak Boghos Nubar, Doğu Lejyonu’ndaki (Suriye ve Ermeni Lejyonlarından birkaç hafta sonra ayrılmış olan) Ermeni gönüllülere yapılan muameleden yakınmıştı.⁹²

Yakın Doğu’daki Fransız ordularının komutanı olan General Jules Hamelin bu iddiaların temelsiz olduğunu savunmuştur. Hamelin aynı zamanda Doğu Lejyonu’nu Suriye’den Kilikya’ya gönderdiğini, çünkü 1918’in sonunda Ermenilerin “Müslümanlardan zorla alınan harçların” ordusunu Suriye’de daha fazla bekletmesini imkânsız kıldığını, Kilikya’da Ermenilerin saldırılarının (hırsızlık, yol kesmek, yağmalama, cinayet) “her gün” devam ettiğini ve Fransız polislerinin suçluları cezalandırmak durumunda kaldığını eklemiştir. Mart ayında Hamelin daha da ileriye giderek Fransa’nın Ermeniler tarafından hiçbir zaman minnetle ödüllendirilmediğini ve ödüllendirilmeyeceğini söylemiştir.⁹³ Hamelin başta Ermeni Milliyetçi Birliği olmak üzere Ermeni komitelerini, lejyonlar üzerindeki “tehlikeli etkileri” ve sistematik “disiplinsizlikleri ve Fransa karşıtlığı” sebebiyle suçlamıştır. Hamelin bu iddialarını, Boghos Nubar’ın örgütleri tarafından Mısır ve ABD’nden Ermeni lejyonlarına gönderilen mektuplarla desteklemiştir. Bu mektuplar gerçekten de rahatsız edici Fransız karşıtı propaganda içermektedir.⁹⁴ Hamelin’in bulgularını göz

91 Yves Ternon, *Enquête...*, op. cit., s. 31, http://www.imprescriptible.fr/ternon/1_chapitre2

92 Lettre de Boghos Nubar au ministre, 13 Ocak, archives du ministère des Affaires étrangères (AMAE), microfilm P 1426.

93 Télégrammes du général Hamelin, 2, 25, 26 şubat, 4, 5 Mart 1919 ; lettre du général Hamelin au ministre de la Guerre, 15 şubat 1919 ; lettre du président du Conseil au ministre des Affaires étrangères, 25 şubat 1919 ; télégramme de Georges Picot, 19 şubat 1919, télégrammes de l’amiral Cassard au ministère de la Marine, 13 şubat, 1 Mart .g.e.

94 Lettre du général Hamelin au ministre de la Guerre, 27 Haziran 1919 ; rapport au président du Conseil, 10 Eylül, AMAE, P 16672 ve 16673. Ayrıca bakınız : Général Hamelin à M. le général commandant le XXIe corps britannique, 20 Mart 1919 ; Général Hamelin au ministre de la Guerre, 27 juin 1919 ; Général Hamelin à M. le commandant des troupes françaises en Cilicie, 20 Ağustos 1919, Service historique de la défense nationale, 4H42, dosya 6.

önüne aldığımızda, resmi Fransız askeri tarihi hem Ermeni Milliyetçi Birliği hem de Ramkavar'ı (Mısır Komitesi), Türk sivilere karşı suç işleyen Ermeni askerlere Fransız askeri yargısının verdiği cezalar sebebiyle başlatılan ve Fransa'ya karşı yürütülen bir lekeleme kampanyası ile suçlamaktadır.⁹⁵

Yüksek Komiser François Georges-Picot'un Yakın Doğu'da kurmay subayı olan Yüzbaşı Roger de Gontaut-Biron, Hamelin'in anlattıklarını tamamıyla teyit etmiştir. Ermeni Milliyetçi Birliği'nin Ermeni lejyonları üzerindeki kötü ve rahatsız edici etkisinden bahsetmiş ve Müslüman halkına karşı pek çok suç ve Fransız yetkilisine karşı isyancı eylemler gerçekleştirdiklerini bildirmiştir. Gontaut-Biron, Fransız ordusuna yönelik "açık kötü niyet" ve "çok abartılan" mağduriyetten bahsetmiştir.⁹⁶

Ermeni Lejyonu'nun kendisi, 1920 yılında, mensuplarınca çıkarılan sayısız sorun sebebiyle dağıtılmıştır,⁹⁷ ama Boghos Nubar, örneğin Fransa'nın Kilikya'yı "bağımsız Ermenistan" için söz vermesi gibi "tamamen düzme" olan keskin ve temelsiz eleştirilerine devam etmiştir.⁹⁸ Fransız Yabancı Lejyonu için Ermeni gönüllüler toplamaktan sorumlu olan Aram Turabian bile Boghos Nubar'ın Fransa'ya yönelik sadakatsizliğini ve samimiyetsizliğini eleştirmiştir: aynı anda hem Fransa hem de ABD ile Kilikya'da bir Batı mandasının kurulması ile ilgili iki yönlü müzakereler ve görüşmeler yapılmasını içeren ve Paris'teki Ermeni tarafını itibarsızlaştırmaktan başka hiçbir faydası olmayan strateji.⁹⁹

Ermeni Milliyetçi Birliği ve ona bağlı Ramkavar grubu, 1919 yılı itibariyle gerçek bir müttefike – milliyetçi Ermeniler tarafından talep edilen toprağa sahip tek güce - karşı öyle sadakatsiz ve sahtekâr bir tutum ortaya koymuşlardır, kim onların baş düşman olarak gördükleri Türkler karşısındaki mağduriyetine inanabilir?

1919-1920'de, yani Andonyan belgelerinin Fransızca ve İngilizce çevirilerinin yapıp yayımlandığı dönemde, bu Ermeni gruplar öylesine hoyrat bir propaganda yürütmüşlerdir ki İngiliz diplomatlar W. S. Edmonds ve D. G. Osborne bu "panik yaratan söylentilere" ve "düzmece katliam ve sürgünlere" karşı İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na uyarılmışlardır.¹⁰⁰ ABD Yüksek Komiseri Amiral Mark Bristol da

95 *Les Armées françaises au Levant*, Vincennes, Service historique de l'armée de terre, tome I, 1979, s. 123, Stanford J. Shaw'da yazılmış ve tercüme edilmiştir, *From Empire to Republic*, op. cit. tome II, ss. 878-879.

96 Roger de Gontaut-Biron, *Comment la France s'est installée en Syrie (1918-1919)*, Paris : Pion, 1922, ss. 54-55, <http://www.archive.org/download/commentlafrances00gontuoft/commentlafrances00gontuoft.pdf>

97 Année 1920 — Dossier relatif à divers incidents qui ont lieu à la Légion arménienne, SHDN, 4 H 42, dossier 6 ; Lettre du ministre de la Guerre au ministre des Affaires étrangères, 20 Mayıs 1920 ; réponse du ministre des Affaires étrangères, 18 Haziran ; ministre de la Guerre au ministre des Affaires étrangères, 12 Temmuz, AMAE, P 1426. Ayrıca bakınız : Paul Bernard, *Six mois en Cilicie*, Aix-en-Provence : Éditions du Feu, 1929, ss. 36-37, 45-49, 59-60, 63, 70-73, 82, 85-94 ; Édouard Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, Paris : Imprimerie nationale, 1921, s. 66.

98 Lettres de M. de Selves, président de la commission des Affaires étrangères du Sénat, au président du Conseil, 28 décembre 1920 et 13 février 1921, AMAE, P 16670 ; Réponse à des questions posées par la commission des Affaires extérieures du Sénat, 29 novembre 1921, AMAE, P 16676.

99 Aram Turabian, *L'Éternelle victime de la diplomatie européenne : l'Arménie*, Marseille : Imprimerie nouvelle, 1929, ss. 66-72. (Turabian'ın bazı konulardaki yadsınamaz ve ilginç açıklığı ne olursa olsun,, Türklerle karşı rahatsız edici ırkçılığı bazı diğer konulardaki güvenilirliğini yok etmiştir.) Ayrıca bakınız : Konsolos Yardımcısı Guernonprez, 28 Ocak, 14 Temmuz 1919 ; Georges Picot'un telgrafı, 16 Haziran, AMAE, P 16670 ve P 16672.

100 Salâhi R. Sonyel, "How Armenian Propaganda Nurtured a Gullible Christian World in Connection With the Deportations and 'Massacres'", *Belleten*, January 1977, ss. 167-168; "Armenian Deportations", art. cit., s. 65.

benzer bir analiz yapmıştır, hatta Protestan Ermeni toplumunun başı Zenope Bezdjian bile Ermeni propagandası tarafından aşırı abartıların yapıldığını teyit etmiştir.¹⁰¹ Fransız donanmasının istihbarat örgütü Paris'i birkaç kez "Ermeni-Rum tahrıklarına" ve özellikle Mart 1920'de "Kilikya'daki sözde katliamlara" karşı uyarmıştır.¹⁰²

İmzalar (2)

Kuyumcuyan bir başka iddia daha yaratmıştır (vurgu M.G):

*"Vali (Halep Valisi) Mustafa Abdul Halik'in imzasına ilişkin tartışmada, Alman Konsolosu Rössler Halep'te görev aldığı sırada imzayı elindeki diğer belgelerde bulunan Mustafa Abdul Halik imzalarıyla karşılaştırmış ve hepsinin birbirine benzediği sonucunu çıkarmıştır."*¹⁰³

Doğrudan Walter Rössler'den değil, Yves Ternon'dan söz etmiştir. Aslında ne Walter Rössler ne de Yves Ternon Alman Konsolos'un "elinde belgeler olduğunu" söylememiştir. Hatta Rössler şöyle demiştir (vurgu M.G.):

*"Konstantinopol'dan gönderilen ve İçişleri Bakanı'nın emirlerini içeren telgrafların gerçekliğini tabii ki tespit etmek çok zordur, çünkü sadece Telgraf memurunun veya deşifresini yapmaktan sorumlu kişinin el yazısını içermektedir. Fakat ben Vali Mustafa Abdulhalik Bey'in imzasını tanıdığımı inanyorum. Halep'te imzayı kontrol etmek mümkündür ve bunu yaparken İçişleri Bakanı'nın telgraflarının gerçekliğine dair dolaylı yoldan kanıt sağlanmış olacaktır."*¹⁰⁴

Ternon şu paragrafla konuyu özetlemiştir:

*"Rössler bu telgrafların orijinallerinde Mustafa Abdulhalik'in imzasını tanıyabileceğini söylemiştir. (Rössler avait déclaré qu'il lui semblait reconnaître sur les originaux de ces télégrammes la signature de Mustafa Abdulhalik.)"*¹⁰⁵

Ternon'un kendisi bir başka hata yapmaktadır: Rössler "orijinalleri" okuduğunu değil ama sadece Dadriyan'ın ileri sürdüğü gibi – ilk defa doğru bir şekilde – "Fransız basımını" (s. 324) kopyaları ile birlikte okuduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁶

101 Yücel Güçlü, op. cit., ss. 124-127; Heath W. Lowry, "American Observers in Anatolia ca. 1920: The Bristol Papers," *Armenians in the Ottoman Empire...*, op. cit., ss. 42-58. On the Kars affair, see also Défaite de l'armée arménienne, 6 Ocak 1921, AMAE, P 16675.

102 Lieutenant de Vaisseau Rollin, chef du S.R. Marine, 19 Ekim 1920, AMAE, P 16674.

103 Rita Kuyumjian, op. cit., ss. 30-32.

104 *Procès...*, s. 228.

105 Yves Ternon, *Enquête...*, op. cit., s. 63, http://www.imprescriptible.fr/ternon/1_chapitre5

106 Ayrıca bakınız: *Procès...*, s. 226: Rössler A. Andonyan'ın kitabını aldığını söylemiştir.

Rössler'in 1921 yılına dair hatıraları özellikle şüpheli gözükmektedir. Örneğin, Talat'ın Halep kaymakamlığına hitaben Ermenilerin "imhasını" emrettiği iddia edilen "telgraflara" hiç değinmeden "belgelerin hakiki olduğuna dair genel bir izlenim" edindiğini iddia etmektedir. Savaş sırasında bu şehirde Konsolosluk yapan biri olarak Rössler bu telgrafların açıkça düzmece olduklarını anlayabilecek konumdaydı. Dadriyan haklı olarak (ss. 324-325) Rössler'in "yukarıda bahsedilen değerlendirmesini, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Ermeni sürgünleri ve katliamlarına ilişkin belgelerinin geniş bir derlemesini yapan Johannes Lepsius'a verilen gizli bir raporda belirtmek zorunda kalmıştır". Fakat Lepsius belgelerin orijinali ile 1919 yılında yayınlanmış olan hali arasında sistemli bir karşılaştırma sonucunda ortaya çıktığı üzere kendi kaynaklarını yalanlamış olduğundan, bu tür bir ilişki Rössler'in objektifliği açısından olumlu bir gösterge değildir.¹⁰⁷ Ermeni taleplerine oldukça sıcak bakan tarihçi Frank G. Weber, Lepsius hakkında şu ilginç bilgiyi vermektedir:

(Lepsius'un) yazdığı her zaman güncel veya önyargısız değildi. [...]

Bu arada uslanmaz Profesör Lepsius hepsi Ermeni mezaliminden öğrenen Alman bankacılık ve maliyesi, donanma, Başbakan, hatta Hinderburg'un bile Türkiye'ye rağmen barışın sağlanması ve Britanya'nın taleplerinin karşılanmasını istediklerini iddia eden broşür ve kitapçıklar bastırmıştır. Bütün bunları Dışişleri Bakanlığı Kühlman aracılığıyla inkâr etmek durumunda kalmıştır, fakat kendisi bir Hollanda sahil şehrine sığınmış ve mesut bir şekilde entrika ve hiddetine devam ettiğinden profesörü susturmak imkânsızdı."¹⁰⁸

Aslında Anadolu'ya Birinci Dünya Savaşı sırasında hiç ayak basmamış olan Lepsius İtilaf Devletleri lehine ve Almanya aleyhine yürütülen büyük bir propaganda makinesinin parçasıydı;¹⁰⁹ böyle bir Alman vatanseverin açıkça Almanya'ya ihanet ettiği söylenebilecek birine ödün vermiş olması Rössler'in aydınlığı açısından hiç de iyi bir gösterge değildir.

Şifreler ve Özel Örgüt Efsanesi

Dadriyan'ın Andonyan "belgeleri"nde kullanıldığını iddia ettiği şifrelerdeki sapmalar hakkındaki cevabı son derece öz ve ikna edici olmaktan uzaktır (s. 322):

"Şifreleri değiştirme meselesi sürgün ve katliamları çevreleyen geçici doğaçlamalar ile karşılaştırılamayacak bir şekilde düzenli ve yapısal iletişim sistemi ile ilgilidir. Bu doğaçlamalar Genelkurmay tarafından değil, İçişleri Bakanlığı, bağlı ajansları ve Özel Örgüt tarafından yürürlüğe

107 Cem Özgönül, *Der Mythos eines Völkermordes*, Köln: Öner Verlag, 2005.

108 Frank G. Weber, *Eagles on the Crescent. Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance. 1914-1918*, Ithaca (NY)-London: Cornell University Press, 1970, ss. 151 ve 216.

109 Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, Ankara: TTK, tome II, 2008, ss. 1113-1128.

konmuştur. Ayrıca, 'savaş sırasında Osmanlı Genelkurmayı'ndaki arşivlerde kronik karmaşaya dikkat çekilmiştir.' (Philip H. Stoddard)"

Dadriyan basitçe var olduğunu bile göstermeyi başaramadığı söz konusu “geçici doğaçlamaları” hiçbir kanıt vermeden ileri sürmektedir. Şifreler ile ilgili iddiaları da yanlış bir şekilde sunmaktadır. Şinasi Orel ve Süreyya Yüce kanıt olarak İçişleri Bakanı Talat Paşa tarafından gönderilen telgrafları göstermektedir: bu belgeler açıkça göstermektedir ki 1915 yılında Osmanlı İçişleri Bakanlığı üç değil beş rakamlı şifreler kullanmıştır.¹¹⁰ Dadriyan diğer iddiaları da unutmamıştır. Şinasi Orel ve Süreyya Yüce bazı telgraflarda kullanıldığı gibi hem ikili hem de üçlü gruplar halinde şifrelenen bir telgrafı çözenin neredeyse imkânsız olduğunu söylemişlerdir.¹¹¹ Bazı telgraflarda, Ternon'un en azından hukuki kriterlere¹¹² dayanmak açısından çok ciddi bir sorun olarak gördüğü, şifrelerin kaybolması Andonyan “belgelerinin” “muhtemel hakikiliğini” destekleyenlerden hiçbiri tarafından açıklanmamıştır.

Dadriyan'ın neden Osmanlı Genelkurmayı'nın arşivlerinin bu konuyla ilgisini reddettiğini anlamak çok zor ve sonraki cümlede tam da bu arşivler hakkında yorum da yapmaktadır. Philip H. Stoddard'ın doktora tezine atıfta bulunmaktadır fakat bahsedilen sayfanın içeriğinde Dr. Stoddard'ın şifrelerden bahsettiğini gösteren hiçbir şey yoktur. Ek olarak, Dr. Stoddard hiçbir zaman Dadriyan'ın Özel Örgüt aleyhindeki iddialarını desteklememiştir, aksine Mayıs 1985'de 69 bilim adamının ABD Kongresi'nin Ermeni sorunu için “soykırım” kelimesini kullanmamasını talep eden ve *The New York Times*, *The Washington Post* ve *The Washington Times* gazetelerinde yayımlanan dilekçelerini imzalamıştır.¹¹³ Günümüzde Özel Örgütün Ermenilerin zorunlu göç ve katliamlarında rol oynadığı iddialarının, düzmece kaynaklara dayandırıldığı ve ilgili Osmanlı arşiv belgelerinin göz ardı edilmesinden başka bir şey olmadığı kabul edilmiştir.¹¹⁴ Örneğin Ternon ve Akçam gibi Dadriyan da (s. 357 n.108) Arif Cemil Denker'in hatıralarına dayanarak Şubat 1915'de “Şakir Erzurum'da en yakın yardımcıları ile bir toplantı yapmıştır” ve “İstanbul'daki yandaşlarını, Ermenilerle ilgili olarak Özel Örgütün harekâtlarını dıştan iç cepheye kaydırmasının gerekliliğine ikna etmiştir” iddiasında bulunmaktadır.

Arif Cemil Denker'in asıl söylediği çok daha farklıdır (vurgu M.G.):

“İstanbul'da Dr. Bahattin Şakir Bey Özel Örgütün yabancı düşmanlarla ilgili görevlerini bırakarak ülkenin iç düşmanlarına odaklanmasına karar vermiştir.

110 Şinasi Orel and Süreyya Yuca, op. cit., ss. 87-92.

111 Şinasi Orel and Süreyya Yuca, op. cit., s. 71. Ayrıca bakınız s. 86.

112 Yves Ternon, art. cit., s. 138.

113 <http://www.historyoftruth.com/declaration-made-by-american-academicians-may-19-1985>

114 Edward J. Erickson, “Armenian Massacres: New Records Undercut Old Blame,” *The Middle East Quarterly*, XIII-3, Yaz 2006, ss. 67-75, <http://www.meforum.org/991/armenian-massacres-new-records-undercut-old-blame> ; Guenter Lewy, op. cit., ss. 82-88; Erman Şahin, “Review Essay: the Armenian Question,” art. cit., ss. 151 ve 153; Stanford J. Shaw, *The Ottoman....*, op. cit., tome I, 2006, ss. 373-409; Arslan Terzioğlu, “The Armenian Deportation in Line With National and Foreign Sources of Information,” in Selçuk Erez and Mehmet Saray (ed.), *Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2001, ss. 321-358.

Bunun nedeni Dr. Bahattin Şakir Bey'in Erzurum'da ve Kafkasya'nın farklı noktalarında geçirdiği dört-beş aylık sürede pek çok gerçeğe şahit olmasıdır. Ermenilerin Türkiye'ye karşı aldıkları tutum ve Rus ordusuna verdiği destek (Bahattin Şakir'i) yabancı düşmanlar kadar içteki düşmanlardan da korkulması gerektiğine inandırmıştır. Çeteler oluşturarak içerideki Ermeniler ordumuzu tehdit etmişler ve geri çekilme hatlarımızı kesmeye çalışmışlardır.”¹¹⁵

Arif Cemil Denker “Ermenilerin Tehciri meselesi[nin] Teşkilatı Mahsusa eylemlerinin büsbütün ötesinde” olduğunu teyit etmektedir.¹¹⁶

Dadriyan (s. 358) ve Ternon Philip H. Stoddard'ın iddiasını da saptırmışlardır: “Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış bir toprakta gelecekte kurulması muhtemel bir Ermeni bağımsızlığına dair korku Özel Örgütün stratejisinde, (Stoddard'ın) dediği gibi önemli bir unsurdur.”¹¹⁷ Dr. Stoddard'ın bu korkuya ilişkin kısa yorumu açık bir şekilde Ermeni tehcirine katılımdan değil, sadece Orta Asya'daki operasyonlardan bahsettiğini göstermektedir:

“Rus Orta Asya'da Müslüman Türklerin ayaklanmasına yol açacak adımlar – böyle bir gelişme Osmanlı topraklarında doğmuş bağımsız Ermenistan için tüm Rus-Ermeni planlarını bozar.”¹¹⁸

Ternon ve Dadriyan (s. 346, n. 21) hatalı bir şekilde Stoddard'ın tezinin Princeton Üniversitesi'nde değil, Michigan Üniversitesi'nde sunulduğunu yazmışlardır; böyle bir hata Stoddard'ın yazdıklarının dikkatlice okunmadığını göstermektedir.

Dadriyan'a göre (s.331) Alman Binbaşı Stange'ın bir raporu “olağanüstü öneme” sahiptir çünkü Stange

“Sürgün edilmiş Ermeni konvoylarına karşı haydutluk yapmadan önce sınır bölgelerde görev yapmış olan Türk gerilla gruplarını yöneten en yüksek dereceli Alman subayıydı.”

Fakat Dr. Edward J. Erickson tarafından ortaya konulduğu üzere, “gerilla operasyonları hakkında hiçbir özel bilgiye sahip olmayan herhangi bir subay olan” Stange gerçekten de Özel Örgütün 1,430 üyesini yönetmiştir, ancak Aralık 1914'de (Ermenilerin zorunlu göçünden önce) “Özel Örgütün geleneksel askeri operasyonlarla ilgilenmesini sağlamıştır” ve “Stange'e bağlı Özel Örgütün birimleri Kafkasya cephesinde Ermenilerin tehcir ve katledilmesi için tekrar organize edilmemişlerdir.”¹¹⁹ Alman subay Paul Leverkueun hatıralarında Stange

115 Erman Şahin'de yazılmış ve tercüme edilmiştir, “Review Essay: the Armenian Question,” art. cit., s. 151.

116 Arslan Terzioğlu'nda yazılmış ve tercüme edilmiştir, art. cit. s. 328 (Türkçe alıntı s. 306).

117 http://www.imprescriptible.fr/ternon/3_chapitre4

118 Philip H. Stoddard, *The Ottoman Government and the Arabs. A Preliminary Study of the Teskilat-I Mahsusa*, Ph.D. dissertation, Princeton University, 1963, s. 56.

119 Edward J. Erickson, “Armenian Massacres: New Records Undercut Old Blame,” art. cit.

Müfrezesinin Ermenileri kapsadığını yazmıştır¹²⁰ ve bu gerçek Stange müfrezesi tezini herhangi bir “Ermenilere karşı imha kampanyası” ve Osmanlı ordusunu bu tür bir kampanyanın iddialarıyla bağdaştırmak açısından çok zordur. Son olarak Stange açıkça Ermenilerin Erzurum’dan zorunlu tehcirini Ermeni isyancıların asi eylemleri ve Müslüman halkına yaptıkları saldırılara dayanarak meşru kabul etmiştir.¹²¹

Aynı şekilde Dadriyan (s. 351, n. 52) “Savaş Ofisi’nin İstihbarat Bölümü’nde yüzbaşı” olmayan Ahmed Refik (Altınay’ın) rolünü yanlış aksettirmektedir. 1914 yılından önce bile İTC’ne muhalif iken, savaşın başında binbaşı olarak Eskişehir’e (Batı Anadolu) atanmış ve burada Askerlik Dairesi’nin başına geçmiştir; 1915 yılı itibariyle kamu hizmetine geçirilmiştir. Bahsedilen alıntılar kesinlikle ikna edici değildir, çünkü Altınay Osmanlı Parlamentosu’nda öldürülen iki Ermeni vekilinin katilleri Ahmed ve Halil’den bahsetmiş ve hemen sonra İTC hükümetini Ermenileri imha etme planları yapmakla suçlamıştır. Aslında Ahmed ve Halil, Talat Paşa’nın emriyle tutuklanmış, ölüme mahkûm edilmiş ve Donanma Bakanı Cemal Paşa ve yukarıda bahsedildiği gibi hükümetin 3 numaralı adamının yetkisi ile asılmıştır.

Besmele’nin İşaretleri

Andonyan tarafından yayınlanan iki “mektup”, Osmanlı belgeleri üzerine konulan ve dini bir işaret olan açıkça hatalı bir Besmele içermektedir. Özellikle “bismillah” yazısının boyutu otantik Osmanlı belgelerinde görülen işaretten çok daha fazla büyük ve tamamen farklı bir tarzdadır: örneğin, hakiki belgelerde “bismillah” kapalıdır ve biraz Yunan alfabesine benzer ama Andonyan’ın “belgelerinde” açıktır.¹²² Dadriyan’ın iddia ettiği gibi (s. 321) bu “işaretlerin pozisyonlarında ufak bir değişiklik” değildir; eğer “el yazısı standart baskıya kıyasla tüm dillerde aslında düzensiz” ise dahi “tüm dillerde”, özellikle din söz konusuysa, okumuş bir insan tarafından yapılması imkânsız grafik sapmalar vardır. Dikkat çekicidir ki Dadriyan birçok konuda olduğu gibi herhangi bir detaylı analiz sunmamaktadır.

Ek olarak, Andonyan “belgelerinin” çoğu aslında gerçeklerinde bulunması gereken Besmele işaretini içermez¹²³ - dolayısıyla bu eksiklik bile bu “belgelerin” şüpheli olduğunu düşünmek için yeterlidir.

“Belgelerin” Kâğıtları

Şinasi Orel ve Süreyya Yüce iki Andonyan “belgesi” dışında bütün hepsinin Osmanlı İmparatorluğu’nun resmi kâğıdı dışında sıradan kâğıda yazılmış

120 Paul Leverkuen, *Posten auf ewiger Wache: Aus dem abenteuerlichen Leben des Max von Scheubner-Richter*, Essen: Essener Verlagsanstalt, 1938, s. 33.

121 Cem Özgönül, op. cit., s. 200.

122 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 46-50 ve 188-264; Hikmet Özdemir ve Yusuf Sarınam, op. cit., passim. Bu analiz Jean-Louis Mattei tarafından onaylanmıştır.

123 Bu noktaya dikkatimi çeken Yusuf Halaçoğlu ve Jean-Louis Mattei’e teşekkürlerimi sunarım.

olduklarını tespit etmiştir. Hatta üçü ilkokulda kullanılan defterlerin kâğıtlarına yazılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında memur olarak çalışan Ahmed Reşit Rey'in bir kitabına atıf yaparak, Dadriyan (s. 321) buna cevap vermiştir. Verilen cevap şöyledir:

*"Başvurumu Danıştay inceledikten sonra beni haklı buldu ve başvuru hakkında gerekeni yapmaya karar verdi. Böylece haksız şekilde her ay bin üç yüz kuruş kaybetmekten kurtuldum. Bu süreç sırasında, başvurumun ek bir avantajı olarak dosyada Başbakanlığa yazılmış bir mektup gördüm. Mektubu yazan İçişleri Bakanı Talat Bey, Halep'te buharlaşmışım ve Halep Valiliği boşmuş gibi hiç benden bahsetmemiş ve bu pozisyon için Başbakanlığa ordudan adını unuttuğum ve muhtemelen antetli kâğıt bulamadıklarından, mektubun sıradan bir kâğıda yazıldığı için nerede ve ne zaman yazıldığını bilen bir generalin adını vermişti."*¹²⁴

Metnin de ortaya koyduğu gibi, yazar Talat'ın ciddi bir muhalifiydi ve tarafsız bir gözlemci değildi. Ne de kendisi herhangi bir okul kâğıdından söz etmemiştir. Son olarak, "antetli kâğıt bulamadıkları[nı]" bilmesi mümkün olmadığından yalnızca tahmin yürütmektedir. Taslak ve mektubu karıştırmış olabilir. Bu çok zayıf iddiasını kuvvetlendirmek için Dadriyan Naim'in "tanıklığını" kullanmıştır (ss. 321 ve 345, n. 13). Böyle bir örneğin ikna edici olmaktan ne kadar uzak olduğunu ise hâlihazırda gördük.

Dadriyan hiçbir zaman bu arşivlerde çalışmak istememiştir ve böyle bir telgraf asla Vahakn Dadriyan'ın müridi olan ve İstanbul'daki arşivlerde pek çok kez çalışmış Taner Akçam da dâhil olmak üzere kimse tarafından bulunamamıştır. İddia edilen mektubun kendisi de hiçbir zaman bulunamamıştır.

Sıradan kâğıdın kullanılmadığını gösteren tek güçlü iddia herhalde Osmanlı arşivlerinde bir telgrafın böyle bir kâğıda yazılmış olduğunun keşfedilmesi olabilirdi. Ancak Dadriyan hiçbir zaman bu arşivlerde çalışmak istememiştir ve böyle bir telgraf asla Vahakn Dadriyan'ın müridi olan ve İstanbul'daki arşivlerde pek çok kez çalışmış Taner Akçam da dâhil olmak üzere kimse tarafından bulunamamıştır. İddia edilen mektubun kendisi de hiçbir zaman bulunamamıştır.

Gramer ve Biçime İlişkin Sorunlar

Şinasi Orel ve Süreyya Yüce tarafından öne sürülen gramer sorunlarına Dadriyan Osmanlı dilinin –tartışmasız- zorluklarının ekseriyetine ve özellikle "karışık Farsça ve Arapça etkisi" ile Talat'ın da bir (hakiki) mektubunun bulunduğu Osmanlıca yazılmış iki metine ilişkin ikinci el yorumlara (ss. 321–322) değinerek cevap vermiştir. Böyle bir cevap anlamsızdır çünkü bazı Andonyan "belgelerinde" hatalı kullanılan ve Şinasi Orel ile Süreyya Yüce tarafından eleştirilen, Osmanlı dilinin

124 Ahmed Reşit Rey, *Gödüklerimiz-Yaptıklarım (1890-1922)*, İstanbul, 1945, s. 117.

özellikle Türkçe olan kısmıdır. Çok daha anlamsız olan ise İsmail Hami Danişmend'in sözde Talat Paşa tarafından 1918'de "kötü" bir Türkçeyle yazılmış olan bir mektuba ilişkin yorumudur: Talat'ın Osmanlıca diline üstün hâkimiyetine dair hiçbir değerlendirme sunulmamış ve bu mektubun sözde "kötü" Türkçesi ile diğer telgraflarda bulunan hatalara ilişkin herhangi bir gramer karşılaştırılması da sunulmamıştır.

Bazı "belgelerin" (iki "mektup" gibi) hakiki belgeden ziyade şahsi itiraflardan oluşan bir düzmeceyi andırması konusuna gelince¹²⁵ Dadriyan buna da hiçbir açıklama getirmemiştir.

Kronolojik Sapmalar

Talat Paşa'ya atfedilen 3 Eylül 1331 tarihli "Şifreli telgraf" Halep Valisi sıfatıyla Abdülhalik'e atfen 5 Eylül 1331 tarihli bir not içerir. Fakat o dönemde Abdülhalik Halep Valisi değildi. Dadriyan'ın kendisi "bu tahmin doğruysa, telgraf şüpheli hale gelir" demiştir (s. 320). Cevap olarak Dadriyan'ın tek bulabildiği "yıl ve ay yerine, geleneksel *minh* sembolü yazılmıştır ve bu '-dan' demektir ve yakın tercümesi 'aynı' anlamındadır". Dadriyan "'5' göstergesinin 5 Ekim anlamına gelebileceğini" iddia etmiştir. Böyle bir tahmin için hiçbir temel bulunmamaktadır. Aksine, "telgrafta" yazan tek ay Eylül'dür, dolayısıyla *minh* sadece Eylül anlamına gelebilir. Benzer bir yaklaşım Şinasi Orel ve Süreyya Yüce'nın kitabında görülebilir: 5 Mart 1331 (18 Mart 1915) tarihli hakiki bir telgrafın iki tasdik şerhi vardır. Biri "fi 5 minhü" yani komple tarihin tek bir zamanıdır.¹²⁶

18 Şubat 1331 (7 Nisan 1915) ve 25 Mart 1331 (2 Mart 1916) tarihli iki "mektup"a gelince, Dadriyan "Ermenice, Fransızca ve İngilizce olarak üç dilde basılmış 25 Mart 1915 tarihli mektubun kopyasındaki" "bu karmaşıklıkçı çözecek anahtarı" bulduğunu ve bunun "iki mektup arasındaki kopukluğu onardığını" iddia etmiştir (s. 319). Bir kez daha Dadriyan "belgelerin" gerçekten de "hakiki" olduğunu düşünerek dairesel mantık kullanmıştır. Bu mektup ciddi bir tarih sorununu da ortaya çıkarmıştır. Nitekim Andonyan bu mektup yüzünden Cemal Bey'in "Ermenilerin katliamlarına katılmak üzere" Adana'yı terk ettiğini iddia etmiştir.¹²⁷ Fakat Mart 1915'de zorunlu tehcir başlamamıştı (Konya'ya gönderilen Zaytung'daki Ermeniler hariç). Daha da önemlisi 25 Mart 1331 (7 Nisan 1915) tarihli "mektup" daha önce gördüğümüz gibi açıkça uydurulmuş bir *besmele* işaretini içermektedir. Yukarıda belirtildiği gibi her iki "mektup" da biçimsel hatalar içermektedir ve Dadriyan bu kadar "önemli mektupların" neden normal posta yoluyla gönderildiğini de açıklayamamıştır. "Benzer şekilde Şakir'in tarihleri karıştırması meselesi" de ikna edici olmaktan uzaktır. Dadriyan'ın daha sonraki açıklamasına göre bu karıştırma birkaç değil sadece *bir* tarihe ilişkindir. Daha da

125 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 51-52.

126 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., s. 205 (tercüme s. 108). Bu noktaya dikkatimi çektiği için Jean-Louis Mattei'e teşekkürlerimi sunmalıyım.

127 *Documents*, s. 100.

önemlisi Dadriyan'ın kaynak gösterdiği Ernest Ramsaur "baskı hatasından" bahsetmektedir ve açıkça Şakir'in bundan sorumlu olduğunu iddia etmemektedir.¹²⁸

Kronolojiye gelirsek, numaralama sorunu en azından geçmiş paragraflarda tartışılanlar kadar ciddidir. Örneğin, İçişleri Bakanlığı tarafından 3 Eylül 1331'de (16 Eylül 1915) Halep'e gönderilen telgraf, 502 değil 78 sayılıdır ve Sina Yarımadası'nda su kuyusu kazılması çalışmalarına ayrılmıştır. Aynı şehre 29 Eylül 1331'de (1915) gönderilen telgraf, 537 değil 95 sayılıdır ve Andonyan tarafından yayınlanan sahte belgenin içeriğinden çok farklı bir içeriğe sahiptir.¹²⁹ 7 Mart 1332 (20 Mart 1916) tarihli "telgraf" 819 sayılıdır. Fakat aynı zamanda yılın ilk günü 1 Mart idi. Şinasi Orel ve Süreyya Yüce tarafından tespit edildiği üzere bu, bir hafta içinde Osmanlı devletinin Halep'e 819 tane şifreli telgraf göndermiş olması gerektiği anlamına gelmektedir. 5 Kasım 1331 (18 Kasım 1915) tarihli "telgraf", 603 sayılıdır. Bu tarihte Halep'e gönderilen telgraf Osmanlı İçişleri Bakanlığı'nın kayıtlarında mevcuttur. Numarası 150'dir ve içeriği Andonyan'ın "telgrafından" tamamen farklıdır. 7 Mart 1331'de (20 Mart 1916) Halep'e 819 sayılı hiçbir telgraf gönderilmemiştir. İçişleri Bakanlığı'nın kayıtlarında olan telgraf 9 sayılıdır ve Antep'e gönderilmiştir.¹³⁰

Osmanlı arşivlerindeki tutarsızlıklara ek olarak iç çelişkiler de vardır. 12 Aralık 1915 tarihli "telgraf" 830 sayılı iken 29 Aralık 1915 tarihli olan 809 sayılıdır ve Ocak 1916 tarihindeki ise 820 sayılıdır. Benzer şekilde ilginç olan, Andonyan aynı numarayı (76) aynı tarihte yazılmış ve aynı yetkiliye gönderilmiş iki farklı "telgrafa" vermiştir.¹³¹ Bu sapmaları ne Dadriyan ne de Andonyan belgelerinin "muhtemel hakikiliğini" destekleyenler açıklayabilmişlerdir.

Diğer Alman Yorumları

Dadriyan Rössler'in bu "kusurları 'basit hatalar' olarak açıkladı[ğın]" yazmıştır (s. 344, n. 5). Hatta Rössler bu "basit hataları" yalnızca tarih sapmaları olarak belirlemiş ve bunun için tek bir iddia bile sunmamıştır. Daha da önemlisi, Rössler şöyle demiştir:

*"Komisyonu'nun diğer mektuplarındaki gibi, özellikle önem taşıyan, bütün sürgünlerden önce gönderilmiş (ve) Jön Türk Komisyonu'nun Adana'daki temsilcisi Cemal Bey'e Şubat 1915'de (bu kitabın s. 96) gönderdiği mektubun gerçekliği veya sahteliği hakkında herhangi bir şey söyleyemem ve bunların hakiki olup olmadıklarının da nasıl kanıtlanabileceğini göremiyorum."*¹³²

128 Ernest Edmondson Ramsaur, *The Young Turks. Prelude to the Revolution of 1908*, Princeton: Princeton University Press, 1957, s. 123, n. 73.

129 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 66-71.

130 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, op. cit., ss. 72 ve 79.

131 *Documents*, ss. 106 ve 112 ; *Memoirs...*, ss. 54-55 ve 72.

132 *Procès*, ss. 228-229.

Daha önce gördüğümüz gibi, Rössler Andonyan'ın kitabının diğer unsurlarını da eleştirmiş ve yazarın objektifliğini reddetmiştir.

Muhafiflerinden en azından bir tanesine diğer kaynaklarında yaptığı gibi muamele ederek şu ifadeleri kullanmıştır: (s. 347, n. 29) “Ataöv duruşmadaki Baş Savcı Gollnick’i belgelerin ‘düzmece’ olduğunu belirten net bir ifadesine atıfla övmüştür; bu yorum yanlıştır çünkü Gollnick asla böyle bir cümle kurmamıştır (...) Gollnick sadece genel bir şüphecilikten ötürü yanlış olma olasılığını dile getirmiştir.” Asıl yanlış alıntı Dadriyan tarafından yapılmıştır. Gerçekte Prof. Ataöv şöyle yazmıştır:

“Hatta pek çok yabancı çevreler Talat Paşa’nın suikastçısı Tehleryan’ı yargılayan Alman mahkemesinin en azından bazı Andonyan Naim Bey ‘belgelerinin’ gerçekliğini kabul etmesini, hatta onaylamasını doğal karşılamıştır. Fakat duruşma sürecinin tutanakları mahkemenin asla onları kanıt olarak kabul ettiğini veya gerçek olarak gördüklerini göstermemektedir. Tehleryan’ın avukatı Von Gordon bu belgeleri geri çekmiş ve Savcı sahte belgelerin kullanımının onu kandıramayacağını ve yüksek mevkidekilerin imzalarını taşıyan sözde belgelerin nasıl sonradan uydurulmuş olduklarının kanıtlandığını bildiğini söylemiştir.”¹³³

Bu savcının beyanatlarının doğru bir özetidir ve gerçekten de iyi bilinen bazı Ermeni yazarlar yanlış bir şekilde belgelerin Tehleryan’ın duruşması sırasında kabul edildiğini iddia etmiştir.¹³⁴ Bu manipülasyon Dadriyan’ı herhangi bir kınama için teşvik etmemiştir. Yakın zamanda Kuyumcuyan yanlış şekilde “*Medz Vodjiru’daki telgrafların kopyalarının Almanca’ya tercüme edildiğini ve Soghomon Tehleryan’ın 1921’de Berlin’deki duruşması sırasında kullanıldığını*” iddia etmiştir. Bunlar jüri üyelerine Talat’ın işlediği suçların ve Berlin sokaklarında Talat’tan intikam alan Soghomon Tehleryan’ın masumiyetinin kanıtı olarak sunulmuştur.¹³⁵

Şinasi Orel ve Süreyya Yüce’nin eleştirilerinin geçerliliği 1919’daki müttefikler-arası İzmir olayları araştırma komitesinin bulgularıyla daha da açığa çıkmıştır:

“Hristiyan katliamları korkusu yersizdi. Araştırmalar, işgalden birkaç hafta önce Yunan yetkililerin dikkatini çeken ve Atina’ya yönlendirilen Müslümanları Rumlara karşı ayaklandırma girişimlerinin Türk jandarma yetkilileri tarafından rapor edilmediğini göstermiştir ki belgelerde onların imzaları olduğu görülmektedir. Hiç şüphesiz bu belgeler düzmececi.”¹³⁶

133 <http://www.ataa.org/reference/Andonyan-ataov.html>

134 Mesela : Jean-Marie Carzou (Zouloumian), *Arménie 1915 : un génocide exemplaire*, Paris: Flammarion, 1975, s. 248. Onyediyi yıl sonra, Mary Mangigian Terzian aynı yalanı tekrarlamıştır: *The Armenian Minority Problem. 1914-1934*, Atlanta: Scholar Press, 1992, s. 65.

135 Rita Soulhian, op. cit., ss. 28-29.

136 <http://www.sam.gov.tr/perceptions/sampapers/GREEKOCUPATIONOFIZMIR.pdf> Milliyetçi Yunan propagandasına, savaş suçlarına ve ihanete dair diğer örnekler için bakınız : Laurence Evans, op. cit., ss. 179-182 ve 272; Dimitri Kitsikis, *Propagande et Pressions en politique internationale : la Grèce et ses revendications à la conférence de la paix (1919-1920)*, Paris: Presses universitaires de France, 1963; Pierre Loti, *Les Alliés qu’il nous faudrait*, Paris: Calmann-Lévy, 1919, ss. 28-38, 62-64, 71-74, 77-78, 90-91, 97-103, 106-117, 123, <http://www.archive.org/download/alliesquillous00loti/alliesquillous00loti.pdf> ; Justin McCarthy, *Muslims and Minorities. The Population of Ottoman Anatolia and the End of Empire*, New York-London: New York University Press, 1983, ss. 89-99; id., *Death and Exile. The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, Princeton: Darwin Press, 1995, ss. 255-332; Stanford J. Shaw, *From Empire...*, op. cit., tome II, ss. 469-480, 507-539 ve III-1, ss. 1260-1290.

Yunan-Ermeni işbirliği 1918 yılında artmış ve 1919 yılı Şubat ayında Londra'da bir ortak komite kurulmuştur.¹³⁷ Hem zamanlama hem de Yunan ve Ermeni acemi düzmece tekniğinde görülen tesadüf doğal olarak sorular doğurmaktadır.

Fakat Dadriyan ve Ternon'un Andonyan belgelerinin tarihi gerçeklere "uygunluğu" hakkındaki iddiaları her ne kadar şüpheli olursa olsun, bu "uygunluk" aşağıda incelenecektir.

Harici Eleştiri (1): Bir Soykırım Niyeti Yaratmak

1919-1920 Divan-ı Harp Yargılamaları

Bu iddia, Andonyan belgelerinin "muhtemel hakikiliğini" savunma çabalarını, hatta Dadrian ve Ternon'un yazılarından bile fazla bir şekilde "Ermeni Soykırımı" yaftasını savunmak üzere kullanıldığından özel ilgiyi hak ediyor.

1919'da İstanbul'da gerçekleşen Bakan yargılamaları en önemlisiydi. Böyle bir yargılama hukuki açıdan yanlıştı, çünkü 1878 yılında askıya alınan ve 1908 yılında Jön Türk Devrimi sırasında tekrar yürürlüğe konulan 1876 Anayasası hükümet üyelerinin sadece özel bir mahkeme olan Yüksek Mahkeme tarafından yargılanabilmelerini tanzim etmiştir. 1910-1911'de Yunan ve İngiliz parası sayesinde ve İngiliz Büyükelçiliği'nin teşvikiyle tekrar kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi¹³⁸ (Entente Libérale; İngilizce'de "İtilaf Birliği") İngiliz baskısı sayesinde 1919 yılında İstanbul'un işgali sırasında yeniden iktidara geçti ve hatta Türkiye'deki Fransız subaylara göre İngiliz İstihbarat Servisi bu ittifaka sızmıştı.¹³⁹ Bu parti İTC'nin baş düşmanıydı ve İTC liderlerine yapılan bütün olası suçlamaları, hem kişisel nefret hem de daha iyi bir barış anlaşması elde edebilmek umuduyla reddetmek istiyordu.¹⁴⁰ Nitekim Bakan yargılamalarında, eski Posta ve Telgraf Bakanı (İTC) olan Oksan Mardikyan bile suçlanmıştır.¹⁴¹

Hürriyet ve İtilaf Partisi tarafından eski İTC bakanları ve onların eski ortaklarını yargılayabilmek için anayasaya aykırı bir süreç seçilmiştir, çünkü askeri yargı

137 Attaché militaire à Berne au ministère des Affaires étrangères, 29 Ocak 1919, AMAE, P 16670 ; Salâhi R. Sonyel, *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara: TTK, 1993, ss. 345-347 ; Aram Turabian, *L'Éternelle victime...*, op. cit., ss. 244-260.

138 Berthe Georges-Gaulis, *Angora, Constantinople, Londres*, Paris: Armand Colin, 1922, s. 65, <http://www.archive.org/download/angoraconstantin00geor/angoraconstantin00geor.pdf> ; Edward F. Knight, *The Awakening of Turkey. The Turkish Revolution of 1908*, Boston-Tokyo: J. B. Millet C°, 1910, s. 290, <http://www.archive.org/download/turkeyawakening00knigrich/turkeyawakening00knigrich.pdf>

139 Lettre du général Pellé au ministre des Affaires étrangères, 22 Kasım 1921 ; Notice au sujet de Zeinel Abeddin Bey, Kasım 1921, AMAE, P 17785.

140 Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul: Hilmi Kitapevi, 1957, ss. 370-373; Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey (1914-1924)*, Baltimore : John Hopkins University Press, 1965, ss. 193-194; Kâmurân Gürün, op. cit. ss. 293-296; Guenter Lewy, op. cit. s. 75; Malcolm E. Yapp, V. N. Dadriyan tarafından yazılan "Review of *The History of the Armenian Genocide*," *Middle Eastern Studies*, XXXII-4, Ekim 1996, s. 397.

141 Ferudun Ata, op. cit., ss. 219-220; Raymond H. Kévorkian, *Le Génocide des Arméniens*, Paris: Odile Jacob, 2006, s. 966, n. 523. Mr. Kévorkian 1919-1920 yıllarındaki duruşmalarda çıkan sorunlar gibi bu gerçek hakkında yorum yapmamıştır.

karşısında soruşturma sırasında ithamda bulunan kimsenin bir avukat tarafından desteklenmesine izin verilmiyordu veya duruşmalar sırasında çapraz sorgulanma hakları bulunmamaktaydı.¹⁴² 6 Mayıs 1919'da Bakan yargılamalarında savunma avukatı “mahkemenin suçlamalara tekrar tekrar atıfta bulunarak bunları kanıtlanmış gerçekler olarak kabul etmesine itiraz etmiş, ancak bu itiraz mahkeme tarafından reddedilmiştir.”¹⁴³ İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Lewis Heck Yozgat duruşmasındaki sanıkların “anonim duruşma belgeleri” ile yargılanıyor olmalarına itiraz etmişti.¹⁴⁴ Damat Ferit Paşa hükümeti dahi soruşturmayı yürüten ekibin sayısız istismarlarından rahatsız olmuş ve birçok emir –mükerrer emirlerin gönderilmesi bu emirlerin uygulandığını göstermiyor olsa da göndermiştir.¹⁴⁵ Fakat Nisan 1920'de Divan-ı Harp yargılamasının olağan sınırlamalarının da dışına çıkarak sanıkların avukat tutmalarını yasaklamış ve herhangi bir savunma hakkının kullanımı ihtimalini ortadan kaldırmıştır.¹⁴⁶

Hürriyet ve İtilaf Partisi tarafından eski İTC bakanları ve onların eski ortaklarını yargılayabilmek için anayasaya aykırı bir süreç seçilmiştir.

Damat Ferit'in zorunlu istifasından sonra (Ekim 1920) 23 Nisan 1920'den sonra verilen hükümler için temyiz hakkı zamanla kabul edilmiştir. Bu hakka sahip herkes temyize başvurmuş ve temyiz mahkemesi tarafından hepsi bütün

suçlamalardan beraat etmişlerdir.¹⁴⁷ Diğer yargılamalar Dadriyan'ın hiçbir kaynak belirtmeden iddia ettiği gibi “takip eden Kemalizm aylarında sümen altı” edilmemiş, fakat idari soruşturmaların ardından söz konusu yargılamaların yürütülmesinde ciddi sorunlar tespit eden son Osmanlı hükümeti tarafından 28 Mart 1922'de son verilmiştir.¹⁴⁸ Ana mahkemelerin birinin başkanı olan Nemrut Mustafa Paşa'nın kendisi de Aralık 1920'de yaptığı bir yolsuzluk için hüküm giymiştir.¹⁴⁹ Eski İTC liderleri ahlaki açıdan şüpheli yargıçlar tarafından haksız hükümlere çarpıtılma konusunda yalnız değillerdi. Osmanlı İmparatorluğu için İngiliz himayesinde dışında başka hiçbir kurtuluş göremeyen bu çelişkiyi kabul edememiş ve hatta 11 Mayıs 1920¹⁵⁰ tarihinde ayaklanma suçu ile Mustafa Kemal (Atatürk) için Divan-ı Harp'ten ölüm cezası çıkartmıştır – bu karar bile kendi başına Hürriyet ve İtilaf Partisi ve onun hukuku nasıl istismar ettiğini göstermektedir.

Guenter Lewy'ye 2005 yılında yayınlanan cevabında, Dadriyan 1919–1920 Divan-ı Harp yargılamalarının güvenilirliğini, Fransız örneğindeki benzer bir yöntemin

142 Guenter Lewy, op. cit., s. 79.

143 Guenter Lewy, a.g.e

144 Guenter Lewy, op. cit., s. 80.

145 Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara: TTK, 2005, s. 148.

146 Erman Şahin, “A Scrutiny”, art. Cit., s. 307.

147 Ferudun Ata, op. cit., ss. 281-283.

148 Ferudun Ata, op. cit., s. 287; Guenter Lewy, op. cit., s. 78.

149 Türkkaya Ataöv, *What Happened to the Ottoman Armenians?*, New York: Okey, 2006, ss. 75-81.

150 Paul Dumont, op. cit., ss. 26-27, 31-33, 36, 49, 52-54, 67-69 ve 75 ; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey. Third Edition*, New York-Oxford: Oxford University Press, 2002, ss. 240-241, 246 ve 250-252.

uygulandığını belirterek savunmaya çalışmıştır. Hatta 8 Aralık 1897 tarihli Constans Yasası'ndan beri soruşturma sırasında bir avukat bulundurma hakkı Fransız hukukunda bulunmaktadır ve tabii ki avukat tutma hakkı da Fransız hukuk sisteminin temelinde yer almaktadır. 1922 yılında Lenin'in rejimi tarafından düzenlenen Moskova duruşmalarında dahi sanıklar çapraz sorgu hakkına sahiptirler.¹⁵¹

Müdafaa haklarının ciddi şekilde ihlali 1919–1920 Divan-ı Harp yargılamalarının bulgularını daha da şüpheli hale getirmiştir, çünkü bütün belgeler kayıptır. Ternon doğru bir şekilde hiç kimsenin bu mahkemeler karşısında kullanılan tek bir "belgenin" orijinalini gösteremediklerini söylemiştir.¹⁵² Fakat eğer Ternon Andonyan "belgelerinin" orijinallerinin kaybolmalarını, metnin "soykırım için kanıt" olarak kullanılması için, en azından bir mahkemenin acil durumları sırasında, çözülemez bir sorun olduğunu teyit ediyorsa,¹⁵³ Divan-ı Harp'in bütün kaynaklarının kaybolmasının (kopyaları bile kaybolmuş) bu defa neden önemsiz olduğunu açıklamamıştır. Mevcut olan, sadece bazı belgelerin ve gazetelerde izleyicilerin kısmi anlatımlarının tekrar basılmış halleridir, ancak bu anlatımlar kendi aralarında önemli çelişkiler içermektedir¹⁵⁴ ve neyin gerçek olduğunu veya eğer gerçek varsa hangisinin doğru olduğunu bilmenin hiçbir yolu yoktur.

Dadriyan'ın iddialarının geçerliliği, yargılamaların tutanaklarına dair ikinci el kaynaklar arasından yaptığı seçimlerle daha da artmamaktadır. Aslında iddia olarak daha az ikna edici olanları "kanıt" olarak seçmiştir.

S. 326'da, "Divan-ı Harp iddianamesinin Talat'ın 'suçlu konumunu' zikrettiği [...] ve onu 'katliamların esas ortak faili' ilan ettiği [...] Ayrıca Talat aleyhine kanıtları teyit eder şekilde, iddianamenin Trabzon vekili Hafız Mehmet'in Talat'ın kasıtlı bir şekilde devam ettirdiği Karadeniz'deki toplu boğdurma operasyonlarına (*gark*) ilişkin ifadesini öne sürdüğünü[nü]" ifade etmektedir. Öncelikle, iddianame bir kanıt değildir – özellikle böyle adil olmayan mahkemelerde. İddianameyi görünür bir değer olarak kabul etme Sarafyan'ın Vahakn N. Dadriyan'ın "yargılayıcı yaklaşımı" dediği şeye en iyi örnektir.¹⁵⁵ İkinci olarak ve daha da önemlisi, Karadeniz'deki "toplu boğdurmanın" Türklerin en azı bozuk düşmanı olan Lord Bryce'ın¹⁵⁶ çalışmalarına dayanan ve "Ermeni soykırım" yaftasının destekçilerinden biri olan Sarafyan tarafından çıkarılan bir söylenti olduğu kanıtlanmıştır. Üçüncüsü, gerçekten de bazı *istisnai* örnekler görülmüştür ancak "bilerek devam etmesine izin verdiği" iddiasının aksine, Talat Paşa bunlardan haberdar olur olmaz Ordu valisinin görevine son verilmesini ve bu cinayetler için yargılanmasını emretmiştir.¹⁵⁷

151 Leonard Schapiro, *The Origin of the Communist Autocracy. Political Opposition in the Soviet State*, Cambridge (MA)-London: Harvard University Press, 1977, s. 153 (İlk baskı, 1955).

152 Yves Ternon, *Les Arméniens...*, op. cit. s. 333.

153 Yves Ternon, art. cit., s. 138.

154 Erman Şahin, "A Scrutiny", art. cit., s. 305.

155 "Study the Armenian Genocide with Confidence, Ara Sarafyan Suggests," art. cit.

156 Erman Şahin, "Review Essay: The Armenian Question," art. cit., s. 148.

157 Erman Şahin, "Review Essay: The Armenian Question," art. cit., s. 148.

S. 330'da Dadriyan "Şakir'in belirleyici rolünün en yıkıcı teyidi, askeri sorumluluk bölgesi Şakir'in Özel Örgütü'nün faaliyet gösterdiği bölge ile neredeyse tamamıyla örtüşen Üçüncü Ordu Komutanı Mehmed Vehib Paşa tarafından sağlanmıştır." Aynı General, Mustafa Kemal Atatürk tarafından başlatılan Kurtuluş Savaşı'nın Türkiye'ye zarar vereceğini de iddia etmişti¹⁵⁸ – hiçbir yorum gerektirmeyen bir saçmalık. Bu İTC ve Kemalist karşıtı söylemleri anlamak, Vehib'in ciddi anlamda hortumculukla suçlandığı ve hapse mahkûm edilmekten korktuğu bir zamanda söylendikleri göz önüne alındığında daha kolay hale gelmektedir – sonunda gerçekten Eylül 1921'de dört ay hapse mahkûm edilmiştir.¹⁵⁹

Dadriyan, Ermeni katliamlarının sorumlularına yönelik "Vehib [1916'da] Divan-ı Harp ve idamlar ile sonuçlanan bir soruşturma açmıştır" diye eklemektedir; ne Mehmed Vehib Paşa ne de Vahakn N. Dadriyan, sözde "imha kampanyası" yürüten bir devlet için çalışan bir generalin kendisi de tutuklanmadan, nasıl bu "imha kampanyasını" yürüten faillerin "idam edilmeleri" ile sonuçlanan "bir soruşturma açtığını" açıklayamamışlardır. Kısaca, Vehib hiç güvenilir bir "şahit" değildir. Şakir ise hiç Özel Örgütün başkanı olmadı¹⁶⁰ ve hâlihazırda açıklandığı gibi Özel Örgüt Ermenilerin zorunlu göçü amacıyla Anadolu'da hiçbir zaman görevlendirilmemiştir.

Dadriyan'ın 1919–1920 duruşmalarına övgüsü tutarlılık açısından ciddi sorulara yol açmıştır. Falih Rıfkı Atay, ss. 339–340 ve ss. 352–353, güvenilir bir kaynak olarak kullanılmıştır. Fakat kitabında Atay, yargılamaların yürütülme şeklini eleştirmiş ve kendisinin de bu askeri mahkemelerden biri tarafından yargıldığını açıklamış ve ölüme mahkûm edilmesi kararının duruşma başlamadan önce verildiğini ve savcılara 500 liradan az bir miktar ödeyerek kurtulduğunu söylemiştir.¹⁶¹ Bu iddia İTC ve Kemalist karşıtı olan Refik Halid Karay tarafından desteklenmiştir.¹⁶²

Dadriyan'ın da alıntı yaptığı, Alman Büyükelçi Paul von Wolff-Metternich (güvenilirliği aşağıda tartışılmıştır) Ocak 1916'da "'Türk yargısına güvenmek mümkün olmadığından' Alman yetkililerin Türk mahkemelerini denetlemesini" istemiştir.¹⁶³ Dadriyan Osmanlı Divan-ı Harp'inin "1915'de en hafif suçlar için sayısız Ermeni'yi astığını" – aynı mahkemelerde en azından benzer bir yargılama sürecinin 1919-1920 yıllarında nasıl yürütülebilmiş olacağını açıklamaktan kaçınarak- iddia etmiştir.¹⁶⁴

158 Michael M. Gunter, "A Reply to Joseph Kéchichian and Keith Watenpaugh," *International Journal of Middle East Studies*, XXXIX-3, Ağustos 2007, <http://www.hnn.us/roundup/entries/41948.html>

159 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ankara: TTK, 1989, s. 161 (1. baskı, 1970); Tark Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahu Vahidettin Mütareke Gayyasında*, İstanbul: Sebül, 1994, ss. 88-91 (1. baskı, 1969). Peter Balakian, op. cit., s. 343, bütün eksikliklerini tamamen göz ardı ederek Vehib'den çok iyi bir tank olarak söz eder.

160 Yücel Güçlü, "Mislabeling Genocide?", *The Middle East Quarterly*, XIII-2, İlkbahar 2006, s. 68. <http://www.meforum.org/969/the-great-game-of-genocide>

161 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya: Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, İstanbul: Bateş, 1998, ss. 218-230 (Atay için ss. 219 ve 223-224).

162 Refik Halid Karay, *Minelbab İlemihrab*, İstanbul: İnkılâp-Aka Kitabevleri, 1964, ss. 195–196.

163 Guenter Lewy, op. cit., s. 78.

164 Vahakn N. Dadriyan, "The Secret Young Turks Ittihadist Conference and the Decision for the World War I Genocide of the Armenians," *Journal of Political and Military Sociology*, XXII, 1994, s. 188.

Vahakn N. Dadriyan ve Yves Ternon tarafından atıfta bulunulan ünlü yazar ve feminist Halide Edip kitaplarında okurların Divan-ı Harp mahkemelerinin güvenilirliği konusunda olumlu düşünmesini engelleyen 1919-1920 İstanbul'unun bir resmini çizmiştir.

"Müttefik orduların girmeleriyle Rum ve Ermenilerin saygısızlığı ve barışçıl Türk vatandaşlarına sokakta yapılan muamele fiyaskoya dönüşmüştü[...] Müttefik polisin - özellikle İngilizler - Rum ve Ermeni çevirmen ve yardımcıları bu adamların Türklere karşı davranışlarını büyük ölçüde etkilemiş ve renklendirmiştir.

Müttefik devletlerin Türkiye'ye karşı haksız ve akılsızca politikalarının yanı sıra, ilk aylarda işgal orduları Türkleri Rum ve Ermenilerin gözünden görmüştür ve belki o dönemde sokaktaki adamı en fazla yaralayan bu olmuştur. Çoğu zaman Türk kadınlarının sertçe tramvaylardan itildikleri görülmüş ve Türk çocuklarına 'kanlı küfürler' savurdıkları duyulmuştur[...] Müttefik sansüründen Türk basınının sıkıca susturulduğu ve çok az şey yayınlanabildiği için söylentiler daha ciddi bir hal almış ve belki de daha abartılmıştır.

İngiliz karargâhında en güçlü kişi olarak görülen Albay Heathcote Smythe İstanbul'daki Türk mahkûmları denetlemeye gitmişti[...] Albay Heathcote Smythe bütün Hıristiyan suçluların serbest bırakılmalarını emretmişti. Çoğu sıradan katillerdi[...]

*Türk nüfusu tamamen silahsızdı ve silahla yakalanan herkes çok ciddi şekilde cezalandırılıyorlardı ve bütün Hıristiyanlar bilerek silahlandıklarından Türk karargâhında ve özellikle sokakları karanlık ve geçmiş yangınların kalıntılarıyla örtülmüş Aksaray ve Fatih bölgelerinde katliamın eşliğinde olan bir cinayet serisi meydana gelmişti."*¹⁶⁵

Edip asıl İstanbul'un Ermeni gazetelerini objektiflikten çok uzak olarak tanımlıyordu:

*"Bu dönemde açıkça ilk öngörü ve bilgelik işareti Dr. Gates tarafından gösterilmişti. Kendisi coşkun bir Hıristiyan ve doğal olarak Ermenilerin dostudur. Türkiye'nin Güney'inde Adana'ya kadar bölgedeki durumu araştırmak için yolculuk yapmıştı. Döndüğünde, Ermenilerin azınlıklar arasında az olduğundan, güney Türkiye'de bir Ermenistan olması imkânsızdır demeye cesaret etmiştir. Ermeni basını, asla bu açıklamanın, eğer Paris'te dinlenseydi, hem Ermenilerin hem de Türklerin acı çekeceği bir trajediyi önleyebileceğinin farkına varmadan öfkelenmişti."*¹⁶⁶

Bu Dadriyan'ın birkaç kez İstanbul'daki Ermeni gazetelerinde yayınlanan

165 Halidé Edip, *The Turkish Ordeal*, New York-London: The Century C°, 1928, ss. 4-6.

166 Halidé Edip, *The Turkish Ordeal*, op. cit., s. 11.

duruşmaların anlatımlarına değinmesini engellememiştir. Dikkat çekici olan Halide Edip'in İstanbul'da Divan-ı Harp tarafından 11 Mayıs 1920 tarihinde ölüme mahkûm edilmiş olmasıdır.¹⁶⁷ Edip'in kitabının Vahakn N. Dadriyan tarafından çarpıtılması aşağıdaki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Belki daha da sorunlu olan Dadriyan'ın başka bir yayınında Cemal Paşa ve bazı diğer İTC liderlerinin “partinin üst kadrolarının gizli soykırım gündemini benimsemeyi reddetmiş ve her fırsatta katliamlara karşı koymaya ve vazgeçirmeye çalışmış” olduklarını öne sürmesidir.¹⁶⁸ Fakat Bakan yargılamalarından (1919) sonra Cemal ölüme mahkûm edilmiş ve sonunda bir Taşnak terörist tarafından 25 Temmuz 1922 tarihinde suikasta kurban gitmiştir. Benzer şekilde Dadriyan'ın tezi için utanç verici olan ise Ermenilere karşı hiçbir suç işlemeye niyeti olmayan Cemal Paşa'nın hatıralarında Talat Paşa'yı ve diğer İTC yüksek rütbeli liderlerini savunduğu gerçeğidir. Cemal, eğer tehcir için Arap bölgelerini seçmek bir hataysa, tehcirin kendisinin Ermeni ayaklanmaları tarafından haklı çıkarıldığını öne sürmüştür; İTC hükümetinin Ermenileri imha etmek yönünde hiçbir niyeti olmadığını söylemiştir.¹⁶⁹ Cemal Paşa'nın Hatıraları'na değindiği için (s. 336), Dadriyan bunu bilmektedir ama sadece Cemal Paşa'nın tehcir bölgesi hakkındaki yorumlarından bahsetmiş ve İTC'ni savunmasından bahsetmemiştir.

Çarpıtılmış Kaynaklar: Türk Yazarlar

Dadriyan *Halide Edip'in Hatıraları'nı* (s. 352, n. 76) yanlış aktarmıştır: “Edip ‘siyasi iddianın yanısıra, Ermenilerin ekonomik üstünlüğünü sona erdirmeye ve dolayısıyla piyasayı Türk ve Almanlar lehine talep eden bir de ekonomik iddia vardır.’ Dadriyan “Bu” (*İng. This*) sözcüğünü “o” (*İng. The*) olarak değiştirir ve Edip'in “siyasi iddiadan” ne kastettiğini açıklayamamıştır. Edip'in bunu anlatmaktan çok da uzak olmadığını söylemekten kaçınmıştır (Vurgu M.G.):

“Türk nüfusu için oldukça zor bir dönemdi; kamuoyunun hükümetin davranışlarını onaylamamasına rağmen her Türk Türkiye'nin içinde olduğu tehlikenin farkındaydı ve Türk ordusu yenilirse bunun Türklerin tamamen gasp edilmesi ve imha edilmesi anlamına geldiğini biliyorlardı. Doğal olarak Ermeni ayaklanması merkezlerinin Türklere karşı müttefik politikanın yürütülmesi için stratejik noktalar olarak kullanıldı düşünülmekteydi (...)

1916'da Türk Ocağında çoğu İttihatçı olan geniş bir seyirciye Ermeni sorunu ve ulusal ekonomiler üzerine konuştum. O zaman Ermeni sorununu bugün gördüğümden daha farklı görüyordum. Ermeni cinayetlerini

167 Paul Dumont, op. cit. s. 75.

168 Vahakn N. Dadriyan, *The Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide: A Case Study of Distortion and Falsification*, Cambridge (Massachusetts)-Toronto, Zoryan Institute, 1999, s. 54, n. 64.

169 Cemal Paşa, *Memories of a Turkish Statesman. 1913-1919*, London: Hutchinson & Co., 1922, ss. 241, 277-280 ve 299-302. Ayrıca bakınız ss. 42, 72-73 ve 128-129, <http://www.archive.org/download/memoriesofturkis00ahmeuoft/memoriesofturkis00ahmeuoft.pdf>

bilmiyordum ve benzer durumlarda diğerlerinin Türklerden yüz kat daha kötü olabileceklerinin farkında değildim (...). Ertesi gün Ermeniler tarafından Türklerin katliamlarına dair geniş bir bilgi edindim.”¹⁷⁰

Son olarak Dadriyan Halide Edip'den almış olduğu alıntıyı şu sözleri geri plana iterek değiştirmiştir: “Ermenilerin *kendi kanlı eylemlerini* haklı göstermek için ellerinden geleni yapmak için” öne sürdükleri bu siyasi iddia. Dadriyan bu eksiltmeyi işaret bile etmemiştir.

Edip'in Hatıraları Andonyan'ın Talat'ı kanlı bir canavar olarak göstermesini inkâr eden önemli yorumlar içermektedir (Vurgu M.G.):

“Alçakgönüllü tarafları, mütevazı hayatı ve gerçek demokrat cazibesine sahip bir adam olarak benim saygınlığımı ve takdirimi aldı. Fakat insan onu eleştirebilir ve vatanseverin en hakikisi olduğunu ve hiçbir davranışının kendi çıkarı veya güç sevgisi için olmadığını itiraf etmelidir. O fakirliğiyle gurur duyan, fakir bir insan olarak yaşadı ve öldü ve ülkesi için en iyisine inandığı için her şeye katlanmaya hazırды.

O yıllarda çok daha iyi bir İçişleri Bakanlığı yaratmayı başarmıştır ve yolsuzluğa ve istismara karşı acımasızca savaşmıştır.”¹⁷¹

Edip Talat'ın Ermenilere karşı politikasını genel olarak çok eleştirse de, tutumunun bazı yönlerini övmüştür (kendi vurgum):

“1915'de Türk Ocağı Komitas'ın tehcirden muaf tutulması için etkinliğini cömertçe kullanmıştır fakat 1916'da aklında bu korkunç zamanların gerilimi altında ortaya çıkan ciddi bir rahatsızlık duymuştur. Dr. Adnan Talat Paşa'ya bu sıkıntısına çare bulabilmek için Paris'e gitmesine izin vermesi için yalvarmıştır ve bu izin kendisine verilmiştir. Kendisi hala bir akıl hastanesindedir.”

“Daha da fazlası, bazı İttihatçıların bana öfke duyduğunu ve cezalandırılmam için teklifte bulduklarını ama Talat Paşa'nın bunu reddettiğini duymuştum. O 'ülkesine inandığı doğrultuda hizmet ediyor' demişti. 'Bırakın aklındakini söylesin; o samimidir'. Ama evime gelen genç entelektüellerin sayısı büyük derecede azalmıştı. Talat Paşa'nın kendisi ise dostça tutumunu değiştirmemiştir.”¹⁷²

170 *Memoirs of Halidé Ebid*, New York-London: The Century C°, 1926, ss. 386-388.
<http://www.archive.org/download/memoirsofhalide00haliuoft/memoirsofhalide00haliuoft.pdf>

171 *Memoirs of Halidé Ebid*, op. cit., s. 349.

172 *Memoirs of Halidé Ebid*, ss. 374 ve 387-388.

Talat'ın bir başka ifadesi (Vahakn N. Dadriyan s. 359, n. 113 tarafından iddia edildiği gibi) herhangi bir "suçluluk ifadesi" beyan etmediğini, fakat manevi bir sorumluluktan pişmanlık duyduğunu göstermektedir (Vurgu M.G.):

*"Bu ırkı savaş bölgelerinden çekmekten başka ne seçeneği vardı? Başka hiçbir çözüm yoktu. Bu hiç de kolay bir görev değildi. Bu yüzden bu politika yürütülürken bazı kötü yönetim olayları ve kötü eylemler meydana gelmiştir. Fakat kimse benim gibi hükümet üyelerini çok uzak vilayetlerde meydana gelen ve bizim dışındaki bu olaylar için suçlayamaz. İki tane çok yakın meslektaşım gibi ayaklanmayla hiç alakaları olmayan bazı Ermenileri kurtaramadığımız için çok üzgünüm. Deneyimsizlikten, kabiliyetsizlikten ve bilgisizlikten bizi suçlayabilirler. Ama hiç kimse bizim hırsız olduğumuzu söyleyemez. Hala günümüze kadar büyük acı duyuyorum ve ayaklanmanın dışında olan ve hiçbir bağı olmayan insanlara karşı yapılan zulümleri engelleyemediğim için üzüntü duymaktayım."*¹⁷³

Edip'in bu yazılarının yanlış kullanımının arkasında açıkça Ermeni propagandasının 1926 yılında Ermenice basılan ve sonra Dadriyan tarafından İngilizceye ve sonra Ermeni Devrimci Federasyonu'nun Atina bölümü tarafından tercüme edilen bir kitabı yatmaktadır.¹⁷⁴

Dadriyan Edip'in niyetini "Ermeni yetimlerin zorla toplu din değiştirmeleri, bunun "yanlış" olduğunu söyleyen yazar Halide Edip tarafından da teyit edilmiştir" iddiasıyla saptırmaya devam etmiştir (s. 353, n. 78). Açıkça Edip şöyle yazmıştı (Vurgu M.G.):

"Anadolu'da Ermenilere kurban giden Türk yetimler ile dolu çok sayıda yetimhane vardı. Bu yetimhaneler Ermeni çocuklarını da almış ve onları Müslüman yapmıştır (ki bu yanlıştır). Geri kalan yetimler Amerikalılar tarafından alınmıştır. Bundan başka, bazı Türk aileler, bu çocukları Müslüman yapma amacı taşımadan, yalnızca iyilikten ve acıdıkları için Ermeni çocukları yanlarına aldılar: Müslüman Türklerde Batı Hristiyanlarının misyoner içgüdüleri yoktur (...)

Albay Heathcote Smythe'in himayesi altında Ermeni çocukların ayrılmaları için bir uluslararası komite kurulmuştur. Şişli'de bir ev kiralamıştır ve çocukları ayırması gereken merkez komite çoğunlukla Ermenilerden oluşmaktaydı. Kızılay'ın kadınlar bölümünden sorumlu genel sekreteri Nezihe Hanım'ın da Türkleri temsil etmesi istenmiştir. Neredeyse üç ay boyunca haftada üç kere gitmiş ama sonra istifa etmiştir. Varlığının, her gün Ermenileştirilen Türk çocuklarına hiç bir şekilde faydası bulunmadığını söylerdi. Kuruma getirilen çocuklar Ermeni kadınların bakımına verilmiş ve bu Ermeni kadınları ya ikna ya tehdit ya da hipnotizmle Türk çocuklarını

¹⁷³ Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic*, op. cit., tome I, ss. 61-62.

¹⁷⁴ Zarevand (Zeven et Vartouhie Nalbandian), *United and Independent Turania. Aims and Designs of the Turks*, Leyde: E. J. Brill, 1971, s. XII (French version: *Touranie unifiée et indépendante*, Athènes: éditions arméniennes, 1988).

anneleri olarak bir Ermeni kadının adı ve babaları olarak bir Ermeni adamın adını ezberlemeye zorlamıştır."¹⁷⁵

Diğer yandan misyonerler Mary L. Graffam ve Mary Caroline Holmes'un da içeren bazı Batı kaynakları dinlerini İslam'a değiştiren çocukların ve kadınların çoğunun 1919'da onları Müslüman evlerinden çıkartmaya karşı sertçe direndiklerini yazmıştır; örneğin Müslüman aileler için eğer varsa, tehdit veya hipnotizmin hiç bir şekli mümkün değildi.¹⁷⁶

Yusuf Hikmet Bayur'un ve Ahmed Bedevi Kuran'ın kitaplarında yayınlanan mektuplarda yapılan saptırmalar daha da belirgindir. (ss. 356-357, n. 107) Bu mektuplarda Dadriyan "soykırım" "taammüt" işaretleri görmüştür. Hiçbir yerde böyle bir niyet yoktur. Örneğin, "bu mektuplardan 11 Haziran 1907 tarihli olan birinde Şakir, Osmanlı İmparatorluğu topraklarından bir Ermeni devleti koparılmasını arzulayan Ermeni ihtilalcılarını suçluyor". Fakat Ermeni ihtilalcıları bunu on yıllardır arzulamaktadır.¹⁷⁷ Dadriyan ayrıca şunu iddia etmektedir: "taammüdün unsurlarına değinerek, Bayur Ermenilerle olan anlaşmazlıkların yarattığı sıkıntıyla hiddetlenen İttihadın bu sorunu kuvvet kullanarak, yani işi ordu ile görecektir." (Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, cilt. 2, bölüm 4, s. 13) Bu haliyle bile söz konusu beyanat Dadriyan'ın iddia ettiği gibi bir "soykırım" "taammüdü" değildir. Fakat belirtilen sayfada, Yusuf Hikmet Bayur Abdülhamit'e karşı şiddet kullanılmasını reddeden Ahmet Rıza'nın Bulgar ve Ermeni ihtilalcilerin silahlarını anlatan ve sonra da her ikisi tarafından kullanılan kışkırtma stratejisine değinen –neyse ki son yıllarda kışkırtmaların kanlı intikamlarla devam etmediğini de fark eden - iki metnini aktarmıştır. Yusuf Hikmet Bayur bu metinleri, sonradan ordu kullanma fikrinin Jön Türkler arasında yaygınlık kazandığı şeklinde yorumlamıştır. Metinde veya yorumdaki hiçbir şey ordunun Ermenilere karşı özellikle imha etme gibi belli bir amaç için kullanıldığına dair tahmin yürütmeye izin vermemektedir.¹⁷⁸

"Taammüt" iddiası özellikle anormaldir, çünkü İTC üyeliği aralarında Ermenilerin de olduğu gayri-Müslim'lere de açıktı. İstanbul'dan İttihat Parti'den üç defa mebus seçilen Bedros Halacyan Efendi "İTC'de etkiliydi";¹⁷⁹ Ticaret ve Bayındırlık Bakanı olarak 1910-1912 yıllarında görev yapmış ve Mart 1915'de Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na atanmıştır. Oskan Mardikian Efendi 1913-1914'de Posta ve Telgraf Bakanığıydı.¹⁸⁰ İTC'nin bir sempatizanı olan Bedros Kapamacyan Efendi 1909 yılında Van valisi

175 Halidé Edip, *The Turkish Ordeal*, op. cit., ss. 16-17.

176 Stanford J. Shaw, "The Resettlement of Refugees in Turkey During World War I and the Turkish War of Independence, 1917- *Studies in Ottoman and Turkish History: Life With the Ottomans kitabında tekrar basılmıştır*; İstanbul: The Isis Press, 2000, ss. 471-479; Salâhi R. Sonyel, "How Armenian Propaganda Nurtured a Gullible Christian World in Connection With the Deportations and 'Massacres'," art. cit., ss. 174-175.

177 William L. Langer, a.g.e.; Louise Nalbandian, op. cit.

178 Osmanlı Türkçesi bazı kelimeler içeren bu metnin tercümesi için Jean-Louis Mattei'e teşekkürlerimi iletirim.

179 Feroz Ahmad, *The Young Turks*, Oxford: Clarendon Press, 1969, s. 171.

180 Feroz Ahmad, "Young Turk-Armenian Relations During the Second Constitutional Period," Metin Hülagü (ed.), *Armenians in the Ottoman Society*, Erciyes Üniversitesi, 2006, tome I, s. 330, <http://armenians-1915.blogspot.com/2007/01/1349-young-turk-armenian-relations.html>

olarak İttihatçıların desteğiyle atanmış ve sonunda Osmanlı devletine olan sadakati yüzünden Aralık 1912’de Taşnak Komitesi tarafından suikasta kurban gitmiştir.¹⁸¹

Andonyan belgelerine dair 1992’de yayınladığı mantıklı ve eleştirel yorumunu unutmuş olacak ki Taner Akçam 2008’de Ahmed Emin Yalman’ın bir kitabında bahsedilen Bahaettin Şakir’in bir mektubunun Şakir’e atfedilen iki mektupla önemli “benzerlikler” taşıdığını yazmıştır. Fakat 1913-1918 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nu yöneten hükümetin en çetin muhaliflerinden biri olan Yalman (İTC’ye üye olmasına rağmen) Akçam’ın belirttiği sayfada böyle bir “mektuba” değinmemiş, yalnızca bir dedikoduyu aktarmıştır.¹⁸²

Çarpıtılmış Kaynaklar: Alman Yetkililere Yapılan “İtirafklar”

Talat’ın suç planlarına dair itirafını ortaya çıkarmaya çabalarken Dadriyan “en azından iki sefer Talat, İttihat’ın Ermeni sorununu Ermenilerin kendilerini ortadan kaldırarak halletmeyi planladıklarını itiraf etme hatasını yapmış[tır]” iddiasını dile getirmiştir. (s. 327) Delil olarak iki konuşmayı vermiştir.

“Talat Geçici Büyükelçi Hohenhole’a Ermeni Sorununun bittiğini, artık var olmadığını söylemiştir” (ss. 348-349, n. 36) ama Dadriyan yalnızca ve basitçe Talat’ın sözünü suç niyetinin bir itirafıymış gibi göstermiştir:

“Bu ayın 2’sinde (Eylül 1915) Talat Bey bana Ermeni mezalimi ile ilgili vilayetlerin yetkililerine gönderdiği ve kopyalarını bulabileceğiniz çeşitli emir telgraflarının Almanca tercümelerini vermiştir. Bunlarla merkez hükümetin ciddi olarak ülkenin merkezinde meydana gelen Ermenilere karşı ayaklanmaları durdurmaya çalıştığını ve tehcir edilenlerin ulaşım sırasında erzak aldıklarını kanıtlamaya çalışıyordu. Buna ilişkin olarak bir kaç gün önce Talat Bey bana ‘Ermeni sorunu artık yok’ dedi.”¹⁸³

14 ve 25 Eylül 1915’de Almanya Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen yazıda Hohenhole, Talat Paşa’nın asker, esnaf, Katolik ve Protestan Ermenilerin ailelerini muaf tuttuğunu beyan ederek Batılı muhataplarını kandırdığını reddetmiştir. Alman Büyükelçi bu muafiyetlere, özellikle Adana’da, bazı yerel yetkililer tarafından uyulmadığını düşünmekteydi.¹⁸⁴ Hohenhole’un vardığı sonuçlar şu gelişmeler ile desteklenebilir: ABD Konsolosu Nathan 30 Ekim 1915’de “Adana İttihat ve

181 Hasan Oktay, “On the Assassination of Van Mayor Kapamacıyan by the Tashnak Committee”, *Review of Armenian Studies*, 1-1, 2002, pp. 79-89, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=en&Page=Dergiler&IcerikNo=94>; Kapriel Seropé Papazian, op. cit., s. 69. “Soykrım” etiketinin iki destekçisi tarafından “önceden tasarlama” bir iddianın eleştirisi için bakınız: Donald Bloxham, “The Armenian Genocide of 1915-1916: Cumulative Radicalization and the Development of a Destruction Policy,” *Past and Present*, n° 181, Kasım 2003, ss. 141-191; ve Ronald Grigor Suny, “Reply to My Critics,” *Armenian Forum*, 1-2, Yaz 1998, ss. 131-136.

182 Ahmet Emin Yalman, *Turkey in the World War*, New Haven-London: Yale University Press, 1930, s. 220.

183 Document published by Wolfgang Gust: <http://www.armenocide.de/armenocide/armgende.nsf/24599fab3538b532c1257794007b610b/300f11530a3eacfd1256d3d006c1e43!OpenDocument> İronik olarak tercüme Zoryan Kurumu tarafından desteklenmişti.

184 Guenter Lewy, op. cit., ss. 185 ve 231.

Terakki Cemiyeti'nin üç bağınaz üyesi, Ermenileri şehirden sürdükleri için şehirden kovulmuştur" raporunu göndermiş ve 6 Kasım'da tehirci durdurma emrinin geldiğini belirtmiştir.¹⁸⁵

Ek olarak Dadriyan Talat'ın Mordtmann'a söylediği bir söz hakkında son derece tartışmalı bir yorum yapmış ve 17 Haziran 1915'de raporuna yazmıştır: "“savaştan yararlanarak” Türkiye'nin "iç düşmanlarından" kurtulmayı amaçlıyordu." (s. 348, n. 36) Talat'ın ne demek istediği sadece bütün içeriğine bakarak yorumlanabilir. Mordtmann'ın raporları, özellikle 7 Mayıs 1915 tarihli Adana'daki Alman Konsolos'a – Dadriyan'a göre çok iyi bir kaynak teşkil eden bir Konsolos'un – dair raporu bu içerik hakkında birçok bulgu içermektedir (s. 349, n. 38). Mordtmann bu kentteki Ermenilerin evlerinde, yanlışlıkla patlaması sonucu bombaların bulunduğu söylemiştir.¹⁸⁶ Dolayısıyla, Alman General F. Bronsart von Schellendorf'un açıkça izah ettiği gibi, Talat Ermeni teröristleri bertaraf etmek ve Doğu Anadolu'nun diğer Ermenilerini artık Rusların etkisine maruz kalmayacakları bölgelere yerleştirmek istemişti.¹⁸⁷ Ermeni ayaklanmaları ve terörizme bağlı diğer kaynaklar aşağıda tartışılmıştır.

Dadriyan makalesini (s. 343) *Bernstoff'un Hatıraları'nda* genel olarak "soykırım" iddiasını ve Talat'ın suçluluğunu desteklediği varsayılan üç alıntı yaparak bitirmiştir. Dadriyan bunlardan ikisini ciddi derece tahrif etmiş (bunlar neredeyse itiraf olarak sunulmuşlardır) ve üçüncüsü Doğu Anadolu'daki durum hakkında güvenilirliği olmayan bir yorum sunmaktadır. Daha önce bir makalemi Bernstoff'un kitabına ayırmıştım.¹⁸⁸

Dadriyan Paul von Wolff-Metternich'i Türk karşıtı ırkçılıktan uzak, güvenilir bir kaynak olarak görmektedir ve von Wolff-Metternich'in Talat'a karşı şahitliğinin doğruluğu hakkında hiçbir şüphe de duymamıştır (ss. 327, 343, 349, n. 37, s. 356. n. 104). Oysa ki İstanbul'daki Alman Büyükelçi Marine'nin atası Hans Human çok daha farklı bir resim çizmekteydi (Vurgu M.G.):

*"İçişleri Bakanı Talat Paşa Metternich'le hiç bir vesileyle bir kelimedenden fazla konuşmadığını söyledi. Bir odada üçüncü bir kişi varken karşılaştıklarında Talat Metternich'i görmemek için odayı terketmişti. Metternich Türklere nefret eden ve onlara zarar vermek isteyen bir adamdır. Sadrazam gibi Enver, Talat, Halil de Büyükelçinin Türklere değil, sadece Türklere düşmanları ve Osmanlı hükümetinin savaştığı güçlerle bağları olanlara, yani Rum, Ermeni, Doğu Akdenizli ve Liman Grubu'na ilgi gösterdiğini bilirler."*¹⁸⁹

---

185 Guenter Lewy, op. cit., s. 186.

186 Cem Özgönül, op. cit., s. 150-151.

187 F. Bronsart von Schellendorf, „Ein Zeugnis Für Talaat Pascha“, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Temmuz 24, 1921. Ayrıca bakınız: Heath Lowry, op. cit., ss. 61-62.

188 Maxime Gauin, "The Misuse of 'Memoirs of Count Bernstorff' in Armenian Nationalist Publications," *The Journal of Turkish Weekly*, Mart 18, 2011, <http://www.turkishweekly.net/article/402/the-misuse-of-memoirs-of-count-bernstorff-in-armenian-nationalist-publications.html>

189 Cem Özgönül, op. cit., s. 252.

Ermeni yanlısı bir tarihçi olan Frank G. Weber daha önce söylediğimiz gibi von Wolff-Metternich'in Türk dostu olmadığını, Osmanlı hükümetiyle pek çok sorunu bulunduğunu, "uğursuzlukların peşini bırakmadığını ve kendinden önce gelenlerin elde ettiği konumuna asla erişemediğini" görmüştü.¹⁹⁰ Dadriyan, vasat ve aşırı ırkçı bir büyükelçinin, Talat Paşayla "hiç bir vesileyle bir kelimeden fazla konuşmadan" nasıl Talat'ın Ermenilere karşı asıl niyetini gösteren güvenilir bir kaynak teşkil edebileceğini açıklamamıştır.

Talat'la ilişkilerin kötüleşmesinden önce Metternich 15 Aralık 1915'de bir rapor göndererek Talat'ın emri üzerine yirmiden fazla Müslüman'ın Ermenilere karşı işlenen suçlardan dolayı mahkûm edildiğini ve asıldığını bildirmiştir. 10 Şubat 1916'da ise hem Enver hem Talat'ın lehinde, Ermeni sorununu da içeren bir telgraf yazmıştır.¹⁹¹ Ne Dadriyan ne de Ternon von Wolff-Metternich'in bu çelişkilerine yönelik yorum yapmaktadır.

Ermeni yanlısı bir tarihçi olan Frank G. Weber daha önce söylediğimiz gibi von Wolff-Metternich'in Türk dostu olmadığını, Osmanlı hükümetiyle pek çok sorunu bulunduğunu, "uğursuzlukların peşini bırakmadığını ve kendinden önce gelenlerin elde ettiği konumuna asla erişemediğini" görmüştü.

Şükrü Kaya'ya Yönelik Tarafı Yorumlar ve Söylentiler

Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi eski Müdürü Şükrü Bey'i (Kaya) suçlamak için Dadriyan ikinci el ve ikna edici olmayan alıntılar kullanmıştır. Şükrü ve Rössler arasındaki konuşmayı altı yıl kadar gecikmeli bir süreyle yansıtmıştır. Başkan sözde "Biz Ermenilerin

olmadığı bir Ermenistan istiyoruz" demiştir (s.332). Rössler'in iddiasına itibar etsek bile – daha önce görüldüğü gibi buna mecbur değiliz – bu soykırım niyetinin olduğunu gösteren hiç bir kanıt teşkil etmez. Bu dönem içerisinde Rössler bunu bir imha planı olarak görmediğini söylemiştir. Rössler ancak Andonyan'ın kitabını okuduktan sonra böyle bir yeniden yoruma girişmiştir. Daha önce gördüğümüz gibi Osmanlı iktidarının planlarını kimseyle kıyaslanamayacak biçimde iyi öğrenebileceği bir konumda bulunan F. Bronsart von Schellendorff, Ermenilerin Doğu Anadolu'dan Arap topraklarına tehcir edilmesinin imha etme niyetiyle değil güvenlik nedenlerinden dolayı gerçekleştirildiği fikrini benimsemiştir.

Dadriyan ayrıca *Kölnische Zeitung'un* Şükrü'nün "Almanya sadece Almanya'da Almanları istiyor, biz Türkler sadece Türkleri istiyoruz" dediğini yazmıştır. Bunun sebebi bu gazetenin Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğu Anadolu'nun Arap vilayetlerine hiç ayak basmamış muhabiri ve Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Ermeniler hakkında çok tartışmalı bir kitabın yazarı olan Harry Stürmerdi¹⁹² ve bu

190 Frank G. Weber, op. cit., ss. 159-224 (alıntı s. 163).

191 Cem Özgönül, op. cit., ss. 245-246; Guenter Lewy, op. cit., s. 111.

192 İngilizce versiyon: Harry Stürmer, *Two Years in Constantinople*, New York, George H. Doran, 1917. Örneğin Stürmer şöyle iddia eder, ss. 42-43: Ermenilerin kaderi için "Alman Hükümetini Türklerle eşit derecede sorumlu tutmalıyım" ve bu yanlıştır (Guenter Lewy, op. cit., ss. 159-161), ve Ermeni zulümlerine göz yumar, i.e. Arnold J.

haberini doğruluğu hiç bir zaman onaylanmamıştı. Wilhelm Almanyası'nın Metropolitan topraklarında herhangi bir soykırım politikası uygulamaktan uzak olduğu için, bu alıntı doğru olsa bile imha etme planı için bir kanıt teşkil etmez.

Tek açık iddia bir söylentiye andırmaktaydı. "Bastendorf adında bir Alman mühendisi" tarafından Rössler'e rapor edilen bir konuşmadır. Şükrü'nün gizli bir politikayı basit bir mühendise itiraf etmesi için hiç bir neden yoktu. Rössler Osmanlı yetkililerin Ermeni sürgünleri için bir yardım programını onayladığını ve Konsolos Jackson tarafından dağıtıldığını¹⁹³ – Jackson'ın güçlü bir Ermeni yanlı önyargısı olmasına ve İTC hükümetini yanlış şekilde eleştirmesine rağmen - açıklayan 14 Şubat 1917'deki bir raporunda kendi kaynağıyla çelişmiştir.¹⁹⁴ Şükrü'nün politikası için esas ilgili kaynaklar Dadriyan'ın asla çalışmak istemediği Osmanlı arşivleridir. Hiç şüphesiz pek çok Osmanlı belgesi Şükrü'nün hem Talat'ın emirlerini uygulayarak hem de ihtiyaçları ve suiistimalleri bildirerek tehcir edilen Ermenilere ihtiyaç duydukları gıda yardımının sağlanması ve Ermenilere saldıran Müslümanların cezalandırılması gibi konularda oynadığı kritik rolü açıkça göstermektedir.¹⁹⁵ Şükrü'nün ofisinin bulunduğu Halep'te bile 56 Müslüman, tehcir edilen Ermenilere karşı işlenen suçlar için 1916 yılının baharında Divan-ı Harp'e gönderilmiştir.¹⁹⁶

Harici Eleştiri (2): "Etkisiz bir Azınlığa" Karşı "Genel bir İmha" Yaratmak

Sahte ve Güvenilmez Kaynaklar

"İmha" "kanıtları" arasında Dadriyan Faiz el-Gusein (ss. 327 ve 328, n. 34) adında "bir Arap" yazarın kitabından bahseder. Vahakn N. Dadriyan makalesini Justin McCarthy el-Gusein'in tamamen ve basitçe İngiliz propagandası tarafından uydurulmuş bir karakter olduğunu göstermesinden önce yazmıştı: bu veya benzer bir isimde herhangi bir kişi Osmanlı arşivlerinde hiç bir kayıta yoktur, savaş sonunda Wellington Ev'i arşivlerini yaktığı için hakkında hiç bir İngiliz belgesi (böyle bir belge olsaydı İngiliz propagandasının böyle bir karakteri yarattığını anlatırdı) ve hatta kitabın "orijinal Arapçası" da yoktur.¹⁹⁷ Fakat McCarthy'nin analizinden önce dahi el-Gusein'in varlığı hakkında ciddi şüpheler olması

Toynbee'nin Almanya karşıtı önyargısıyla bir taraflı propaganda broşürü, (William McNeil, *Arnold Toynbee. A Life*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1989, s. 74). Stuermer Enver'i pan-Turancı politikardan ötürü suçlar (s. 77, 181-187 ve passim), ki bu da yanlıştır (bakınız n. 28). Stuermer Balkanlardaki katliamlardan kaçan "göçmenlere" Müslüman mülteciler demiş ve onlara hakaret etmiştir ("istikrarsızlıkları, avarelikleri ve başıboş dolaşmayı sevmeleri, ciddiyetsizlikleri, ve olağanüstü fanatiklikleri", s. 168). Teminata rağmen Stuermer ırkçı yorumları göz ardı etmemiştir ("Zeka olarak Türklere çok daha üstün olan Araplar, sonunda baskı yapanlara karşı gelme karar almışlardır", s. 179).

193 Guenter Lewy, op. cit., s. 195.

194 Guenter Lewy, op. cit., s. 142.

195 *Armenian Activities in the Archive Documents*, op. cit., tome VIII, ss. 162 ve 165; Yusuf Halaçoğlu, *The Story...*, op. cit., ss. 73-74 ve 85; Şinasi Orel ve Sürreya Yuca, op. cit., s. 120; Hikmet Özdemir ve Yusuf Sarınoy, s. 259, 311-315, 329, 335, 351, 361, 365.

196 Yusuf Halaçoğlu, op. cit., s. 86.

197 Justin McCarthy, "Wellington House and the Turks," in *The Turks*, Ankara: Yeni Türkiye, 2002, tome IV, ss. 464-465, <http://www.mfa.gov.tr/wellington-house-and-the-turks.en.mfa>

mümkündü. Bir Osmanlı yetkilisi tarafından yapılamayacak coğrafi hatalar ve Talat ve Enver'in konuşmaları gibi saçmalıklar vardır ki el-Gusein gerçekten var olsaydı bile bu konuşmaları dinleyebilecek konumda olması mümkün değildir, hele de sözde Diyarbakır'daki hapishane hücrelerinden.

Dadriyan aynı zamanda *Jean Naslian'in Hatıraları*'na güvenilir bir kaynak olarak değinmektedir (s. 354, n. 96). Savaş boyunca İstanbul'da kalan bu Katolik piskoposun kalın kitabının, Vahakn N. Dadriyan'ın makalesinin yayınlanmasından bir kaç sene önce Taşnak yazar James H. Tashjian tarafından güvenilir olmadığı kanıtlanmıştı.¹⁹⁸ ARF'ye genellikle sempatik olan ve Dadriyan'ın Andonyan hakkındaki makalesini öven Yves Ternon bile Naslian'in Hatıraları'nın "piskoposun anımsamalarının dışında kabul edilmesi imkânsız çok fazla rezil hatalar barındırdığını" onaylamıştır.¹⁹⁹ En belirgin "hata"lardan biri yalan gibi gözüküyor: Naslian başkası tarafından söylenen bir cümleyi Müstafa Kemal Atatürk söylemiş gibi yapmıştır; bu sözü Atatürk'ün söylemediğini ilk fark eden Ermeni yazar G. Guergierian Naslian'dan hatıralarını düzeltmesini istemiş fakat Naslian ne orijinal Fransız basımında (1951) ne de Ermeni tercümesinde (1960) bunu yapmamıştır.²⁰⁰

Dadriyan Adolf Hitler'in (s. 355, n. 103) uydurulmuş olduğu kanıtlanan ünlü sözünü bir değer olarak kullanmaktan kaçınmamıştır.²⁰¹ Türk tarafına verdiği bir tavizinde Ternon Prof. Türkkaya Ataöv'ün bu cümleye yaptığı eleştirinin "tamamen haklı" olduğunu onaylamıştır.²⁰² Beklenmedik onayını desteklemek için Vakahn N. Dadriyan iki kaynağa dayanır. Bunlardan biri Alman tarihçi Winfried Baumgart'ın 1968'de yayınlanmış makalesidir. Fakat Winfried Baumgart aslında bu cümlenin doğruluğunun kesin olmadığını ve bir ekleme yapılmış olabileceğini söylemiştir.²⁰³ İkincisi ise hiçbir akademik tarih derecesi veya deneyimi olmayan edebiyat profesörü Kevork B. Bardakjian'ın -okuyucularının hâlihazırda Dadriyan'ın kullandığı yöntemleri hakkında bir fikir edinmiş- düşünce kuruluşu Zoryan Enstitüsü tarafından yayınlanan kısa bir kitabıdır.

Dadriyan ve Ternon aynı zamanda Armin T. Wegner'in Ermeniler üzerine bir kitabını da kaynak olarak kullanmışlardır. Tam olarak bir Türk dostu sayılmayan Alman akademisyen Martin Tamcke kesin bir şekilde bu kitabın hiç bir tarihi değeri

198 James H. Tashjian, "On a 'Statement' Condemning the Armenian Genocide of 1915-1918, Attributed in Error to Mustafa Kemal, Later 'The Ataturk'," *Armenian Review*, XXXV-3/139, Sonbahar 1982, ss. 228, 230 ve 232-233.

199 Yves Ternon, *Les Arméniens*, op. cit., s. 397, n. 42.

200 James H. Tashjian, art. cit., s. 230; Türkkaya Ataöv, *Armenian Falsifications*, New York: Okey, 2008, s. 45.

201 "Historian of Armenian Descent Says Frequently Used Hitler Quote is Nothing but a Forgery," *The Armenian Reporter*, Ağustos 2, 1984; Türkkaya Ataöv, *Hitler and the Armenian Question*, Ankara, 1984, <http://www.mfa.gov.tr/hitler-and-the-armenian-question.en.mfa> ; Michael M. Gunter, *Armenian History and the Question of Genocide*, New York-London: Palgrave MacMillan, 2011, ss. 27-28; Robert John, "Did Hitler Say It?," *The New York Times*, Haziran 8, 1985; Heath Lowry, "The US Congress and the Armenians," *Political Communication and Persuasion*, III-2, 1985, <http://www.ataa.org/reference/hitler-lowry.html> ; Arnold Reisman, "Could the US Holocaust Memorial Museum Have Erred in a Major Exhibit?," Social Science Research Network, 31 Aralık 2010, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1520503

202 Yves Ternon, *Les Arméniens*, op. cit., s. 347.

203 Winfried Baumgart, "Zur Ansprache Hitlers von den Führern der Wehrmacht am 22. August 1939: Eine Quellenkritische Untersuchung", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, XVI, 1968, s. 139.

olmadığını ortaya koymuş ve Wegner'ın fotoğraflarının en iyi şekilde gerçeğin sadece bir kısmını gösterdiğini söylemiştir – bunu kanıtlayabilmek için Wegner'ın arşivleri ve (Lepsius'un da makaleleri dâhil olmak üzere) diğer Alman belgelerini kullanmıştır.²⁰⁴ Wegner'ın kitabını senelerce öven Tessa Hoffman 1996 yılında fikrini değiştirmiş ve kitabın “acıma ve tutkulu abartıdan” sıkıntı çektiğini söylemiş²⁰⁵ ve son olarak da Guenter Lewy ile bir toplantı sırasında (Eylül 2001) bu çalışmanın hiç de güvenilir olmadığını itiraf etmiştir.²⁰⁶

1987 yılında Michael M. Gunter'e verdiği cevabında, Vahakn Dadriyan 1986'daki makalesinde Mevlanzade Rıfat tarafından Halep'te 1929 yılında yayınlanan kitabı savunmadığını iddia etmiştir.²⁰⁷ Bu doğrudur fakat 1999 yılında bu belirgin düzmeliliği iyi bir kaynak olarak kullanmaktan da imtina etmemiştir.²⁰⁸ Yves Ternon bile “bu yazıda hiç güvenilemeyecek korkunç hataların bulunduğunu” teyit etmektedir.²⁰⁹

Çarpıtılan Kaynaklar

Dadriyan, gazeteci Ahmed Emin Yalman'ın 1. Dünya Savaşı hakkındaki kitabına atıfla şöyle demiştir (s. 358, n. 109):

*“Genel imha etme politikasına” atfen İttihat mantığını şöyle açıklamıştır:
‘Doğu vilayetlerinde kalabalık bir Ermeni nüfusu Türkiye'nin varlığı için
bir tehlike oluşturmaktaydı... Bu tehlikeyi yok etmeye yönelik araçlar...
daima nefret uyandıracak ve ayıplanacaktır. Ulusal çıkar uğruna yapılan bu
fedakârlık ancak uzak bir gelecekte takdir kazanacaktır”.*

Aslında Yalman sadece bir söylentiye dile getiriyordu: “genel imha politikasını öne sürenlerin bu tavrı aldıkları *söyleniyordu*.”²¹⁰ Yalman bu dedikodu için hiç bir kaynak göstermemiştir ve “genel imha politikası” için de tek bir kanıt sunmamıştır. Dadriyan'ın Yalman'ı kullanmasında daha büyük sorun teşkil eden şey ise bu yazarın aynı kitapta Van'daki Ermeni ayaklanmasından bahsetmiş ve “organize edilmiş binlerce devrimci ve modern silahlarla savaşmayı göze alanların” “büyük bir askeri tehlike oluşturduklarını” yazmış olmasıdır. “Tamamen savunmasız olan” “Muhammedi nüfusa, 1914 yılında Rusya'ya kaçan ve Ermeni gönüllüleri Rus ordusuna alan eski Erzurum vekili Garegin Pastırmacıyan'ın adamları tarafından yapılan “katliamdan” bahsetmiştir. Yalman, Andonyan belgelerinin tam aksine,

204 Martin Tamcke, *Armin T. Wegner und die Armenier. Anspruch und Wirklichkeit eines Augenzeugen*, Münster: LIT, 1996 (birinci baskı, Göttingen: Cuvillier, 1993). Ayrıca bakınız: Cem Özgönül, op. cit., ss. 284-293.

205 Tessa Hoffman, *Armin T. Wegner: Writer, Eyewitness and Photographer of the Armenian Genocide*, Yerevan: Arpa, 1996, s. 7.

206 Guenter Lewy, op. cit., s. 304, n. 22.

207 “Dadriyan Response to Gunter,” *International Journal of Middle East Studies*, XIX-4, Kasım 1987, s. 524.

208 Vahakn N. Dadriyan, “The Convergent Roles of the State and the Party in the Armenian Genocide,” in Levon Chorbajian ve George Shirinian (ed.), *Studies in Comparative Genocide*, New York: St Martin's Press, 1999, s. 100.

209 Yves Ternon, *Les Arméniens...*, op. cit., s. 389, n. 45. Detaylı bir analiz için bakınız: Gwynne Dyer, art. cit. ss. 379-382.

210 Ahmed Emin Yalman, op. cit., s. 220.

“bazı önlemlerin kesinlikle meşru olduğunu” söylemiştir.²¹¹ Yeniden ürettiği isimsiz Osmanlı liderlerine ait söylentilerin aksine, Yalman’ın Ermeni ihtilalcılarının eylemleri hakkındaki yorumları pek çok değerli kaynak tarafından desteklenmiştir.²¹²

Benzer şekilde, Dadriyan Dışişleri Bakanı Robert Lansing’ın Kasım 1916 (ss. 341 ve 358, n. 110) tarihli iki şifreli telgrafına değinir. Henüz Dadriyan’ın Hohenhole ve Talat arasındaki görüşmelerin kayıtlarına, bu belgelerle aynı kaderi uygun görüp görmediğini bilmek mümkün değildir, fakat en azından aynı Lansing’ın Bakan Woodrow Wilson’a Kasım 1916’da şöyle yazdığı bilinmektedir (Vurgu M.G.):

“Ermenilerin Osmanlı hükümetine çok iyi bilinen ihaneti ve yaşadıkları toprakların askeri operasyonların yapıldığı bölgede bulunduğu gerçeği evlerini terk etmeleri için çok geçerli bir zemin teşkil etmiştir. Bana göre itiraz edilebilir olan tehcir değil, tehcir gerçekleştirilirken korkunç bir vahşetin yaşanmasıydı.”²¹³

Mantıken Lansing’i Andonyan belgelerini destekleyen bir kaynak olarak kullanmak imkânsızdır, çünkü Lansing tartışmasız bir şekilde Ermeni ayaklanmalarına değinmiş ve tehciri meşru bulmuştur.

Daha da şaşırtıcı olan Bernard Lewis’in (s. 355, n. 96) söylediklerini saptırılmasıdır: “ünlü bilim adamı Bernard Lewis muhtemelen diri diri yakma uygulamasını gerçekleştirdiğini kabul ederek, Ermeni deneyimini ‘bir buçuk milyon Ermeni’nin yok olduğu korkunç soykırım’ olarak tanımlamayı uygun görmüştür. (*The Emergence of Modern Turkey*, Londra, Toronto, New York, 1961, s. 350) Prof. Lewis’in (Dadriyan’ın makalesinde, Naslian’ın kitabında ve benzer söylentilerde desteklendiği gibi) “diri diri yakma uygulaması” iddiasını desteklediğini “düşündürecek” hiç bir zemin yoktur; bir kez daha Dadriyan kaynağının en konuyla alakalı olan kısmını göz ardı etmiştir. Takip eden satırlarda Bernard Lewis şöyle yazmıştır (Vurgu M.G.):

“Türkler için Ermeni faaliyetleri tehditlerin en ölümcülüydü. Fakat Sırlar, Bulgarlar, Arnavutlar ve Rumlar’ın işgal edilmiş topraklarından kerhen çekilebilirler ve uzak vilayetleri terk edip imparatorluğun sınırlarını kendilerine daha yakın çekebilirlerdi. Ama Kafkasya’dan Akdeniz kıyısına Asya’daki-Türkiye’ye kadar uzanan Ermeniler Türkiye’nin merkezinde kalmış ve bu bölgelerden vazgeçmek Türk devletinin bölünmesi değil,

211 Ahmed Emin (Yalman), op. cit., ss. 218-219.

212 Van’daki durum için bakınız: *Aspirations et agissements révolutionnaires des comités arméniens, avant et après la proclamation de la Constitution ottomane*, İstanbul, 1917, ss. 261-301 ; Hüseyin Çelik, Türkkiye Ataöv içinde “The 1915 Armenian Revolt in Van: Eyewitness Testimony,” *The Armenians...*, op. cit., ss. 87-108, <http://web.itu.edu.tr/~altilar/tobi/e-library/TheArmenians/RevoltInVan.pdf> ; *Documents on Ottoman Armenians*, Ankara, tome II, 1983, ss. 13 ve 44-54 ; Edward J. Erickson, “The Armenians and Ottoman Military Policy”, art. cit., ss. 153-155 ; Kâmuran Gürün, op. cit., ss. 239-242 ; *Armenian Activities...*, op. cit., tome I, ss. 32-33, 65-70, 75-76, 89-95 109-121, 124-125, 128-129 ve passim ; Maurice Larcher, op. cit., s. 395; Justin McCarthy ve alii, op. cit., ss. 180-266 ve 277-281 ; Hikmet Özdemir ve Yusuf Sarımay, op. cit., ss. 16-17.

213 Yücel Güçlü, op. cit., ss. 88-89.

dağılması anlamına gelirdi. İç içe geçmiş Türk ve Ermeni köyleri asırlardır iyi komşuluk ilişkileri içerisinde var olmuşlardı. Şimdi aralarındaki bu çaresiz mücadele iki ulus arasında tek bir anavatana sahip olmak için bir mücadele başlamıştır.."

Bu gibi yorumlar açıkça Andonyan'ın çalışmalarıyla tamamen çelişmektedir. Dadriyan'ın makalesinden 18 yıl önce 1968 yılında basılan ikinci baskısında Prof. Lewis "soykırımı" "katliam" olarak değiştirmiş ve "bir buçuk Ermeni yok oldu" cümlesinden önce ve "bilinmeyen sayıdaki Türkler" cümlesinden sonra "tahminlere göre" sözünü eklemiştir. Üçüncü baskıda ise "bir buçuk Ermeni'yi" "bir milyon" olarak değiştirmiştir. (her zaman "tahminlere göre" sözünü kullanmıştır)²¹⁴

Dadriyan'ın makalesinin yayınlanmasından önce Lewis zaten "Ermeni soykırımı" yaftasını eleştirmiş ve 1985 dilekçesini imzalayarak ertesi yıl yayınlanan kitabında bazı satırları Ermeni sorununa ("soykırım" suçlamasına karşı) ayırmıştır.²¹⁵ Bernard Lewis'in bir kaç defa soykırım karşıtı görüşlerini dile getirdiğini söylemeye gerek yoktur.²¹⁶

Dadriyan'ın makalesinin yayınlanmasından önce Lewis zaten "Ermeni soykırımı" yaftasını eleştirmiş ve 1985 dilekçesini imzalayarak ertesi yıl yayınlanan kitabında bazı satırları Ermeni sorununa ("soykırım" suçlamasına karşı) ayırmıştır. Bernard Lewis'in bir kaç defa soykırım karşıtı görüşlerini dile getirdiğini söylemeye gerek yoktur.

Batı Kaynaklarından Seçmeler

Vahakn N. Dadriyan'ın kullandığı kaynaklarda seçici darnaması hem Türk hem Ermeni yanlısı tarihçiler tarafından kabul edilen ve bilinen bir gerçektir²¹⁷ ve makalenin bu noktasına kadar okuyucu zaten birçok örneğini görmüştür. Fakat liste henüz tamamlanmamıştır.

Dadriyan "22 sayfalık bir raporda Türkiye ile dostluk ilişkilerin başlıca destekçisi (Ernst) Jäckh, Talat'ın 'Ermenilerin yok edilmelerine arsızca duyduğu siyasi tatminden'" bahsetmiştir. (s. 349, n. 36) Rapor tamamen Ermenilere ayrılmamıştır ve Andonyan'ın kitabıyla tamamen çelişen ve özellikle Almanya'ya karşı iddialar ve "sebepsiz katliamlar" gibi bazı kısımları içerir:

214 Bernard Lewis, *The Emergence...*, op cit., s. 356.

215 Bernard Lewis, *Semites and Anti-Semites: An Inquiry into Conflict and Prejudice*, New York-London: W.W. Norton and C°, 1986, s. 21.

216 « Les explications de Bernard Lewis », *Le Monde*, 1 Ocak 1994 ; *Haaretz*, Ocak 23, 1998 ; <http://www.youtube.com/watch?v=qG70UWESfu4>; Bruce Fein, "Armenia Crime Amnesia?" *The Washington Times*, Ekim 16, 2007, http://www.turkishcoalition.org/media/fein_wt.pdf

217 Bakınız: Türkkaya Ataöv, *The Armenian Question. Conflict, Trauma and Objectivity*, Ankara: SAM Papers, 1997, <http://www.sam.gov.tr/perceptions/sampapers/SamPaperNo199.pdf> ; Hilmar Kaiser, "Germany and the Armenian Genocide: A Review Essay," *Journal of the Society for Armenian Studies*, VIII, 1995, ss. 127-142; id., "Germany and the Armenian Genocide: Reply to Vahakn N. Dadriyan's Response", *Journal of the Society for Armenian Studies*, IX, 1996, ss. 135-140.

“Ermeni sorununa ilişkin olarak Enver Türk askerlerin arkasında meydana gelen bir Ermeni ayaklanmasına karşı Osmanlı İmparatorluğu’nun ihtiyaç duyduğu güvenlik ile ilgili endişesini dile getirir... Fransızlar Türk devletine ve Almanya’ya karşı Doğu Akdenizlileri, Ermeni tabakasını (Ermeni mezalimi için Almanya’yı sorumlu tutmuşlardı), Arap nüfusunu ve özellikle Hıristiyanları (Fransız ve İngiliz hizmet eğitimleri) ayartmışlardı”.

Bulgularını sadece Batı ve Ermeni kaynaklarıyla destekleyen Jäckh daha sonra “Türklerin bakış açısına göre, Osmanlı İmparatorluğu’nun vatandaşları olan Ermeni ihtilalciler, henüz böyle bir terim yirmi yıl önce İspanya İç Savaş sırasında ortaya çıkmadan evvel ‘beşinci güç rolü oynuyorlardı’” diye yazmıştır.²¹⁸

1915’deki raporunda Jäckh Talat’ın “utanmadan duyduğu siyasi tatmin duygusu” iddiası için hiç bir kaynak vermemiş ve “Ermenilerin yok edilmesi” üzerinde kısa ve öz konuşmuştur. Her iki iddiaya da uygun arşivler ve Jäckh’in sonradan söyledikleriyle ciddi olarak itiraz edilmiştir. Jäckh Berlin’de Ermeni yetkili Dr. Greenfield’dan 29 Kasım 1916’da bir mektup almıştır (Vurgu M.G.):

“Dr. Lepsius’tan Konya’daki bütün Ermeni ailelerinin ve aynı zamanda hem Kilikya hem de Suriye’deki Missirian, Boghossian, Adamian ve Atayan’ın akrabalarının Sadrazam’ınız Talat Paşa ve Cemal Paşa’nın müdahaleleri ile kurtarıldıklarını öğrendim. Ermeni davası uğrunda yaptığın her şey için sana teşekkürlerimi sunmalıyım. Gerçekten de Türk dostlarının ve Ermeni temsilcilerinin güvenlerine haiz olan senin gibi birine bağlı olmak emsalsiz.”²¹⁹

Dadriyan (s. 352) İskenderun Konsolosu Hermann Hoffmann’ın bir raporunun “imha sürecine” ve “Zeytun, Funducak, Urfa ve Musa Dağı’ndaki” ayaklanmaların “tedafii” tabiatına kanıt oluşturan mükemmel bir kaynak olduğuna da değinmiştir. Bu rapor tamamen yanlıştır, çünkü tarihi gerçeklerden ziyade yazarın önyargılarını yansıtmaktadır. “İmha etme süreci” suçlamasını reddetmek için Hoffmann’ın belgelerinin dışına bakmak gerekmiyor: 1916 yılının baharından itibaren, tehcir edilen Ermenilere yardım etmek için Osmanlı yetkilileri tarafından engellenmeden Alman parası kullandığını rapor etmiştir.²²⁰

Güçlü Ermeni yanlısı önyargılarına rağmen Konsolos Rössler 1915’de Kilikya’da örgütlenen ayaklanmalarda “Ermenilerin kendileri savaşa yol açtıkları için suçlanmalıdır” diye yazmıştır.²²¹ Daha önceki bir raporunda ise Rössler Zeytun’daki “isyan” eylemlerine değinmiştir.²²² Rössler’in Halep’teki Avusturyalı meslektaşısı Hıristiyanların kışkırtılmasından Büyük Gücü sorunlu tutmuştur ve aynı

218 Ernest Jackh (Ernst Jäckh), op. cit., s. 43.

219 Ernest Jackh (Ernst Jäckh), op. cit., s. 44, n. 7. Bakınız: Hikmet Özdemir ve Yusuf Sarınoy, op. cit., s. 345, 355 ve 385.

220 Guenter Lewy, op. cit., s. 195.

221 Quoted in Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire...*, op. cit., tome II, s. 881.

222 Belge Wolfgang Gust tarafından yayımlanmış ve tercüme edilmiştir:
[http://www.armenocide.net/armenocide/armgende.nsf/\\$\\$AllDocs/1915-04-12-DE-001](http://www.armenocide.net/armenocide/armgende.nsf/$$AllDocs/1915-04-12-DE-001)

zamanda kanlı katliamların olduğu söylentilerinin çok az güvenilirliği olduğunu söylemiştir. (*wenig Glauben*)²²² Zeytun ayaklanması – güçlü bir ihtilalci Ermeni eylem ve ayaklanma geleneğine sahip ola bir şehir²²⁴ - 1914 Ağustosunda başlamış, Ocak-Şubat 1915'de artmış ve *ayaklanmaya karşı bir tepki olarak* buradaki Ermeni nüfusunun tehciri yalnızca amaca özel bir şekilde yürütülmüş ve hiçbir şekilde bunu müteakip diğer bölgelerde toplu yer değiştirme yapılmamıştır.²²⁵ Urfa'daki ayaklanma ise şehrin aslında tehcirden muaf tutulmasına rağmen meydana gelmiştir ve Osmanlı Devleti'nin güçlü önlemleri, vahşeti ne olursa olsun, sadece ayaklanmaya karşı *tepkilerdi*.²²⁶ Musa Dağı'ndaki isyan hem Batı hem de Osmanlı kaynaklarında, çaresiz bir meşru müdafaa eyleminden ziyade 1914 yılında hazırlanmış bir isyan olarak tanımlanmaktadır.²²⁷ Dadriyan 1915'deki en büyük Ermeni ayaklanmasına yani Van'daki isyana değinmekten kaçınmıştır. Dolayısıyla, Taşnak vekili Arshak Vramian'ın suikastını "soykırımın" bir bölümü olarak sunabilmiştir (s. 337). Aslında Vramian isyanın liderlerinden biriydi.²²⁸

Dadriyan aynı zamanda (s. 349, n. 37) Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Johann Pallavicini tarafından 8 Eylül 1915'de gönderilen bir rapora değinmiştir. Bu metin²²⁹ Pallavicini'nin en asılsız raporlarından biridir. Örneğin, tehcir bölgelerindeki Ermenilerin nüfusun yüzde 5'inden fazlasını teşkil edemeyeceğine dair düzenlemeyi dile getirmiştir. Fakat aslında bu sınır yüzde 10'du.²³⁰ Pallavicini'nin Ermeni isyanlarından ve Ermeniler tarafından "Türklerin toplu katliamlarından" bahsettiği diğer raporları gerçeğe çok daha yakındır.²³¹ Daha da önemlisi, 29 Eylül 1917 tarihli bir raporda Avusturya-Macar maslahatgüzarı Karl von und zu Trauttmansdorff Talat Paşa'nın bir konuşmasına dair olumlu yorumlar yapmıştır. Trauttmansdorff Osmanlı İmparatorluğu'nun en azından tehcir konusunda haklı olduğunu ve buna Ermeni komitelerinin isyankâr eylemlerinden dolayı karar verildiğini söylemiştir.²³² Dadriyan'ın yaptığı gibi Avusturya-

223 İnanç Atılğan ve Garabet Moundjian (ed.), *Archival Documents of the Viennese Armenian-Turkish Platform*, Klagenfurt-Vienna-Ljubjana-Sarajevo: Wieser Verlag, 2009, ss. 370-373.

224 Bakınız: Aghassi (Garabet Tursargisian), *Zeitoun, depuis les origines jusqu'à l'insurrection de 1895*, Paris: Mercure de France, 1895 <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5855106p> ; Louise Nalbandian, *The Armenian Revolutionary Movement*, Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1963, ss. 66-78, 126-128 and 165, <http://www.ucpress.edu/op.php?isbn=9780520009141>

225 *Aspirations...*, op. cit., ss. 222-226 ; Arthur Beylerian, (éd.), *Les Grandes Puissances, l'Empire ottoman et les Arméniens dans les archives françaises (1914-1918)*, Paris : université de Paris-I, 1983, s. 7; *Documents on Ottoman Armenians*, op. cit., tome I, s. 5; Gwynne Dyer, "Correspondence," *Middle Eastern Studies*, IX-3, 1973, p. 383; Yusuf Halaçoğlu, *Facts...*, op. cit., ss. 47-48 ve 58-60 ; Yusuf Sarıay (ed.), *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyancıları*, Ankara, 2009, tome IV, ss. 88-90, 105-108, 113-15; George Abel Schreiner, *From Berlin to Bagdad: Behind the Scenes in the Near East*, New York-London: Harper & Brothers, 1918, ss. 197-198; Azmi Süslü, *Armenians and the 1915 Event of Displacement*, Ankara: Yüzcüncü Yıl University Rectorship Publications, 1994, s. 68.

226 İnanç Atılğan ve Garabet Moundjian, op. cit., ss. 270-273; Yusuf Halaçoğlu, *Facts...*, op. cit., s. 69; Guenter Lewy, op. cit., ss. 198-203; Hikmet Özdemir ve Yusuf Sarıay, op. cit., s. 229 ; Yusuf Sarıay, op. cit., ss. 127-128 ve 138-151; Azmi Süslü, op. cit., ss. 84-85.

227 Edward J. Erickson, "Bayonets on Musa Dagh", art. cit.

228 Justin McCarthy ve alii, op. cit., ss.ve 165-166, 182 ve 200-201.

229 İnanç Atılğan ve Garabet Moundjian, ss. 480-484.

230 Kâmuran Gürün, op. cit., s. 243; Hikmet Özdemir ve Yusuf Sarıay, op. cit., s. 69.

231 İnanç Atılğan ve Garabet Moundjian, op. cit., ss. 166-170, 240-242 ve 280-281 (Ayrıca bakınız: ss. 186-188 Trabzon'daki Konsolosun raporu); Artem Ohanjian (ed.), *Österreich-Armenien, 1872-1936: Faksimilesammlung diplomatischer Aktenstücke*, Vienna, 1995, tome VI, s. 4675.

Macaristan'ın diplomatik arşivlerinin kısıktılmamış "soykırım" savını desteklediğini ima etmek temelsizdir.

Dadriyan (s. 311, n. 1) Arnold J. Tonybee'ye de değinmiştir. Tonybee'nin Türk-Ermeni sorununa dair fikirlerini tamamen değıştırip değıştirmedeği meselesi bu makalenin kapsamı dışındadır. Fakat en azından bazı önemli konularda fikrini değıştirdiğini fark etmek yeterlidir ve bu da Andonyan'ın belgelerini desteklemek üzere kullanılmasını engellemiştir. 1915'de Tonybee "hem ortak cinayet hem de yerel abartmaların dâhil olduğu bütün bu dehşet hiçbir kışkırtma olmadan Ermenilere uygulanmıştır" demiştir.²³³ 1922 yılında Tonybee "1915'de Ermenilere karşı yapılan zulümlerde (Türklerin iddia ettiği gibi) benzer bir kışkırtmanın olduğu muhtemeldir" ve Türk cinayetlerinin "hiç şüphesiz Batı suçlamalarında abartıldığı ve Yakın Doğu Hıristiyanlarının paralel durumlardaki benzer cinayetlerinin neredeyse her zaman sessizce göz ardı edildiğini" yazmıştır.²³⁴ 1966 yılında yazılmış bir mektupta tehcirin kendisinin – şartları değil – "meşru" bir önlem²³⁵ olduğunu yazmış ve bir sene sonra Hatıraları'nda şöyle demiştir:

*"Bu (...) siyasi Ermeni emelleri meşru değildi (...) Emelleri sadece Türk İmparatorluğu'nu dağıtmakla tehdit etmedi, Türk insanlarına da büyük haksızlıklar yapmadan yerine getirilemezdi."*²³⁶

Bunun gibi Birinci Dünya Savaşı sonrası beyanları Andonyan kaynaklarının en azından önemli bir kısmıyla çelişmektedir, ama Mavi Kitap'ta bile, çalışmanın pek çok eksikliklerine rağmen²³⁷ - Tonybee'nin daha sonradan 1957 ve 1959'da Stanford J. Shaw ve Robert F. Zeidner'in dediklerine göre onayladığı eksiklikler²³⁸ - misyoner Mary L. Graffam tarafından yazılan ve en azından açıkça hükümetin veya yüksek rütbeli yetkililerin Ermenilere karşı herhangi bir suç eyleminde bulunduğunu reddeden bir rapor vardır.²³⁹

Dadriyan bu noktaların hiç birini tartışmamış ve dolayısıyla bir kez daha Batı kaynaklarını yanlış yansıtmıştır.

232 İnanç Atılğan ve Garabet Moundjian, op. cit., ss. 796-805.

233 Arnold J. Toynbee, *Armenian Atrocities. The Murder of a Nation*, London-New York-Toronto: Hodder & Stoughton, 1915, s. 69
<http://ia600400.us.archive.org/20/items/armenianatrociti00toyn/armenianatrociti00toyn.pdf>

234 *The Western Question in Greece and Turkey*, London-Bombay-Sydney: Constable & C°, 1922, ss. 276 ve 354. Ayrıca bakınız: ss. VII-VIII.
<http://www.archive.org/download/westernquestioni00toynrich/westernquestioni00toynrich.pdf>

235 <http://www.tallarmeniantale.com/pics/professors/toynbee-files/1-toynbee-etmekjian-1966.JPG>

236 Arnold J. Toynbee, *Acquaintances*, Londra: Oxford University Press, 1967, s. 241.

237 Justin McCarthy, "Wellington House and the Turks", art. cit., ss. 460-463; Hikmet Özdemiş, *Arnold Toynbee'nin Ermeni Sorununa Bakışı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, 2005 ; James Morgan Read, *Atrocity Propaganda. 1914-1919*, New Haven-London: Yale University Press/Oxford University Press, 1941, ss. 221-222; Ahmed Rüstem Bey, *La Guerre mondiale et la question turco-arménienne*, Berne: Stämpfli & Cie, 1918, ss. 95-132
<http://www.archive.org/download/laguerremondiale00ahmeuoft/laguerremondiale00ahmeuoft.pdf>

238 Stanford J. Shaw, *From Empire...*, op. cit., tome I, s. 62, n. 21.

239 *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, London-New York-Toronto: Hodder & Stoughton, 1916, ss. 306-308. Ayrıca bakınız: İnanç Atılğan ve Garabet Moundjian, op. cit., ss. 500-511.

Genel olarak Dadriyan, Osmanlı yetkililer tarafından emredildiği varsayılan "toplum imha" suçlaması ile çelişebilecek, özellikle Anadolu'da seyahat eden gazeteciler Gustav H. Pravitz, George Abel Schreiner ve Stefan Steiner ve bunlardan ilkinin Arab vilayetlerine yaptığı seyahatler ile Trabzon'daki Alman Konsolos Heinrich Bergfeld gibi Batılı kaynaklara değinmekten kaçınmıştır.²⁴⁰

Kurbanların Sayısı: Karışıklık ve Saptırma

Okuyucularını Ermeni nüfusunun çoğunluğunun suikasta kurban gittiğine ikna etmeye çalışarak Dadriyan Osmanlı İçişleri Bakanlığı'nın 1919 yılında (s. 342) vermiş olduğu 800,000 rakamını sunmuştur. Her türlü yoldan – en haksız yöntemlerle bile – selefini ve herhangi bir muhalifini şeytanlaştırmak isteyen bu hükümetin ne kadar güvenilmez olduğu daha önce açıklanmıştı. Dadriyan 800,000 rakamının ciddi bir soruşturmanın sonucu olduğunu açıklayacak hiçbir delil sunmamıştır. Aynı zamanda bir milyon rakamı hakkında da ikinci ve üçüncü el söylentiler sunmuştur (s. 359, n. 111).

Aslında en dikkatli araştırmalar, 1914'den 1920'li yılların başına kadar Ermeni nüfusunun *toplum* kayıplarının 600–650,000 arasında olduğunu göstermiştir.²⁴¹ Levon Marashlian ve Raymond Kévorkian gibi bazı Ermeni yazarlar ise daha yüksek kayıpları savunmak için Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde patrikhane tarafından tahmin edilen 1.900.000 sayısını öne sürmüşlerdir.²⁴² Fakat eğer bu tahmine itibar edilirse (ki bu tartışmalıdır), basit mantık aynı patrikhane tarafından 1918'in sonunda öne sürülen ve Paris'teki Ermeni delegasyonu tarafından kurtulanların sayısını 1.260.000 olarak kabul etmeyi zorunluluğunu ortaya çıkarır.²⁴³ 1919 yılında Ermeni Ulusal Meclisi benzer bir tahmin sunmuştur: 1.250.000.²⁴⁴

1915-1916'da Rus ordusu tarafından tehcir sırasında 150.000, Ermenistan'da 1918–1919 yıllarında salgın hastalıklardan on binlerce (mülteci), muhtemelen on binlercesinin de muharebeler sırasında (Osmanlı ordusu içinde veya karşısında) ve Kilikya'daki Fransız ordusunun geri çekilmesi sırasında 2 ila 3 bin arasında (1920) Osmanlı Ermenisinin can verdiğini düşünürsek,²⁴⁵ Boghos Nubar Paşa'nın Aralık

240 Guenter Lewy, op. cit., ss. 145-146 ve 231; İnanç Atılğan and Garabet Moundjian, op. cit., ss. 332-335.

241 Guenter Lewy, op. cit., ss. 236-239; Justin McCarthy, *Muslims and Minorities*, op. cit., ss. 121-130; id., "The Population of the Ottoman Armenians," in Türkkaya Ataöv (ed.), *The Armenians*, op. cit., ss. 65-78, <http://web.itu.edu.tr/~altilar/tobi/e-library/TheArmenians/Population.pdf>

242 Raymond H. Kévorkian ve Paul B. Paboudjian, *Les Arméniens dans l'Empire ottoman à la veille du génocide*, Paris, 1992. 1913 yılında rakam 1,915,000; 1912'de, 1,845,000. İkinci tahmin Johannes Lepsius tarafından yapılmıştı (*Procès*, op. cit., s. 118) ve Christopher Walker (*Armenia. The Survival of a Nation*, Londra: Routledge, 1990, s. 230 http://armenia-survival.50megs.com/Survival_Ch_7.htm).

243 Alexander Anastasius Pallis, *Greece's Anatolian Venture and After (1915-1922)*, Londra: Methuen & Co., 1934.

244 Georges Mesrop, *L'Arménie au point de vue géographique, historique, ethnographique, statistique et culturel*, İstanbul : Conseil Consultatif national arménien, 1919, s. 81.

245 Georges Boudière, « Notes sur la campagne de Syrie-Cilicie. L'affaire de Maras (janvier-février 1920) », *Turcica* IX/2-X, 1978, p. 160; Richard G. Hovannisian, *Armenia on the Road...*, p. 67; id. *The Republic of Armenia. The First Year, 1918-1919*, Berkeley-Los Angeles-Londra: University of California Press, 1971, s. 130 (1918-1919 yılında salgın hastalıklardan ölen kurbanların sayısını 200,000 olarak verir, Rus Ermeniler, Osmanlı Ermeni mülteciler ve Hıristiyan olmayan azınlıklar karıştırılmıştır).

1918’de yapmış olduğu evrensel tahminin (toplam 700.000’den Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi sırasında yaklaşık 300.000 Ermeni ölmüştür)²⁴⁶ gerçeğe çok daha yakın olduğunu söylemek mümkündür

Sonuç olarak ölüm oranı savaş öncesi toplam Ermeni nüfusunun yaklaşık yüzde 37-41’ini ve tehcir edilmiş Ermenilerin yüzde 40’dan fazlasını temsil eder. Bu rakamlar açıkçası yüksektir fakat o dönemde o bölge için istisna değildir. 1914’den 1919’a kadar Doğu Anadolu ve Kafkaslarda Rus ve Ermenilerin mezaliminden kaçan Müslüman mültecilerin yüzde 43’den fazlası (1.604.031 üzerinde 701.166) açlık, hastalık veya katliamdan ölmüştür.²⁴⁷ Müslüman Anadolu’luların nüfus kayıpları en azından savaş öncesi nüfusun yüzde 18’ini temsil etmektedir – yüzde 62’si Van’da, yüzde 42’si Bitlis’te²⁴⁸ ki bu, 1915’e kadar çok sayıda isyancının da dâhil olduğu güçlü bir Ermeni azınlığı içermektedir. Rus ordusu tarafından tehcir edilen Ermenilerin ölüm oranları Richard G. Hovannisian’ın verdiği rakamlara göre yüzde 50 civarındaydı – bu da varlığı teyit edilmiş katliamlara rağmen Osmanlı tehcirinin bedelinin insan hayatı açısından göreceli olarak daha düşük olduğu anlamına gelmektedir. Salgın hastalıklar ve açlık bütün Osmanlı nüfusu arasında çok sayıda insanı öldürmüştü ve katliamlar hiç de yalnızca tek taraflı uygulanmış değildir.²⁴⁹

Aslında Osmanlı Ermenilerin trajedisinin istisnai durumu, Müslümanların aksine, onların Anadolu’nun geniş topraklarından etnik bir topluluk olarak kaybolmalarındır ama bu istisnanın ana nedeni 1922 yılına kadar yapılan saçma Ermeni milliyetçi politikasıydı²⁵⁰ ve İTC’nin tasarladığı varsayılan “genel imha etme planı” değildi.

İzmir Yangını: Kaynaksız ve Alakasız bir İddia

Her fırsatta Türkleri suçlamak için yer arayan Dadriyan yine herhangi bir kaynak sunmadan, Abdülhalik’in “1922 yılında şehir ele geçirilip, yağmalanıp ve yakıldıktan sonra İzmir Valisi olarak ele atandığını” geçirmenin ve bu liman şehrinin yağmalandığı ve yakıldığı günün sabahında acilen atandığını” yazmıştır. “Yağmalama” en azından sıradan Türk ordusuna bağlanıyorsa bir efsanedir ve şehri yakanların Türkler olduğu suçlaması tartışmalı bir iddiadan çok daha fazladır. Pek

246 <http://www.ttk.org.tr/templates/resimler/Image/ErmeniArsivBelgeler/belge5.jpg>

247 Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, op. cit., tome II, s. 993.

248 Justin McCarthy, op. cit., ss. 133-137.

249 Guenter Lewy, op. cit., ss. 53-62, 97-98, 116-122 ve 250; Justin McCarthy ve alii, op. cit., ss. 233-257 ve 279-281; Hikmet Özdemir, *The Ottoman Army, 1914-1918. Disease and Death on the Battlefield*, Salt Lake City: University of Utah Press, 2008.

250 Télégramme du général Gouraud au ministère des Affaires étrangères, 24 Ekim 1921 ; télégramme du ministère au Haut-Commissaire à Beyrouth, 3 Kasım ; télégrammes du général Pellé au ministère, 5, 15 ve 23 Kasım 1921 ; lettre du ministère à Franklin-Bouillon, 12 Kasım 1921, AMAE, P 17785; Hüseyin Çelik, art. cit., ss. 95-96; Yücel Güçlü, op. cit., ss. 143-200, Batı ve Ermeni kaynaklarına dayanarak. Ermeni pişmanlıklara ve özeleştirie yönelik başka örnekler için bakınız: Abraham H. Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep: A Memoir of the Armenian Genocide*, Cambridge (MA): Armenian Heritage Press, 1986, s. 190 (İlk İngilizce yayın, 1968); Hovannes Katchaznouni, op. cit.; Donald E. Miller et Lorna Touryan Miller, “Armenian Survivors: A Typological Analysis of Victim Response,” *Oral History Review*, X-1, 1982, ss. 63-64.

çok Amerikan, İngiliz, Yahudi ve Türk kaynakları sorumluluğun Türklere değil Yunanlı ve/veya Ermenilere ait olduğunu göstermiştir.²⁵¹ Fransız yetkililerin özenli soruşturmaları – Konsolos Graillet, Amiral Dumesnil ve bunların ortakları – aynı sonuca varmıştır ve Türk ordusunun davranışının adil olduğunu eklemiştir: askerler yağmalamadı, yangını söndürmek için elinden geleni yaptılar ve Hıristiyanlara karşı suç (çoğunlukla yağmalamaları) işleyen Müslümanları da sert bir şekilde cezalandırdılar.²⁵² Mühendis C. Toureille Yunanlılar ve Ermeniler aleyhindeki iddiaları tamamen desteklemiştir.²⁵³ Özellikle bu sonuçlar güvenilirdir, çünkü Yunan ordusu ve Ermeni gönüllüleri sistematik bir şekilde, yalnızca Batı müdahalesinin engel olduğu dönem hariç, Batı Anadolu'nun şehirlerini ve köylerini yakmıştır.²⁵⁴ Bazı Ermenilerin 1920'nin sonunda – bu sefer sonuçsuz bir şekilde – Yunan yetkilileri Türklere karşı tahrik etme girişimleri de -birkaç saat sonra Yunanlıların çıkardığı varsayılan yangınlar ile örtüşür biçimde- Ermeni kaynaklı olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Kemalist akım hiçbir şekilde gayri-Müslimlere düşman değildi ve hatta yalnızca Türkiye Musevilerinin çoğunlu tarafından değil, aynı zamanda İstanbul Ermenilerinin bir kısmı tarafından da destekleniyordu.

Bununla beraber, Kemalist akım hiçbir şekilde gayri-Müslimlere düşman değildi ve hatta yalnızca Türkiye Musevilerinin çoğunlu tarafından değil, aynı zamanda İstanbul Ermenilerinin bir kısmı tarafından da destekleniyordu. Bunların en ünlüsü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1935'den 1947'ya kadar vekillik yapan Berç Keresteciyan'dır. (1870–1949)²⁵⁵

-
- 251 "A Missionary Eyewitness Lays the Blame on the Armenians," *The Times*, Eylül 25, 1922; "işçi der ki Türklere değil Ermeniler İzmir'i ateşe verdiler," *The San Antonio Express*, Ocak 22, 1923; Türkkaya Ataöv, *Armenian Falsifications*, op. cit., ss. 109-123; Florence Gilliam and Arthur Moss, "The Turkish Myth," *The Nation*, June 13, 1923; Lord Kinross, *Ataturk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Turkey*, New York: William Morrow & C°, 1965, ss. 365-375; Heath Lowry, "Turkish History: On Whose Sources Will it Be Based? A Case Study on the Burning of İzmir," *The Journal of Ottoman Studies*, IX, 1988; Jean Méliá, *Mustapha Kémal ou la rénovation de la Turquie*, Paris: Fasquelle, 1929, s. 31; Henri Nahum (ed.), *La Grande Guerre et la guerre gréco-turque vue par les instituteurs de l'Alliance israélite universelle d'Izmir*, İstanbul : Les éditions Isis, 2003, ss. 68 ve 71; E. Alexander Powell, *The Struggle for Power in Moslem Asia*, New York: The Century C°, 1923, ss. 32-33; Jeremy Salt, *The Unmaking of the Middle East*, Berkeley-Los Angeles-Londra: University of California Press, 2008, ss. 77-78; Stanford J. Shaw, *From Empire...*, op. cit., tome IV, ss. 1722-1739; Salâhi R. Sonyel, *Turkey's Struggle for Liberation and the Armenians*, Ankara: SAM Papers, 2001, ss. 206-207. Ayrıca bakınız : Willy Sperco, op. cit., ss. 81-84.
- 252 Amiral Dumesnil à Marine, 16 Eylül 1922 ; Amiral Dumesnil, rapport, 28 Eylül ; Graillet au ministère, 22, 26 Eylül 1922 ; Général Pellé au ministère, 15, 17, 23 Eylül 1922 ; télégramme chiffré du ministère au chargé d'affaires à Washington, 26 Eylül 1922, AMAE, P 1380.
- 253 Incendie de Smyrne par les Grecs et les Arméniens, 3 Kasım .g.e
- 254 Elzéar Guiffroy, administrateur délégué de la Société des quais de Smyrne, au ministère, 27 Temmuz 1922 ; Télégramme de l'ambassadeur de France à Londres au ministère, 12 Eylül 1922 ; Pellé au ministère, 13 Eylül 1922 ; télégramme chiffré du ministère aux ambassadeurs français à Rome, Londres, Washington et Athènes, 5 Ekim 1922 ; rapport du père Ludovic Marseille, Eylül 1922 ; ambassadeur à Athènes au ministère, 3 Mayıs 1923; AMAE, P 1380.
- 255 Mîm Kemal Öke, op. cit., ss. 196-202 and 210-216; id. "The Response of the Turkish Armenians to the 'Armenian Question' (1919-1926)," in *Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey*, op. cit., ss. 71-88; Stanford J. Shaw, *From Empire...*, op. cit., tome III-1, s. 1050.

Sonuç: Terörizme Davet

Bu makale birçok bilim adamının değerlendirmelerini incelemiştir. Malcolm E. Yapp Vahakn N. Dadriyan'ın "kendi teorisini saplantı haline getirdiğini" fark etmişti.²⁵⁶ Mary Schaeffer Conroy ise onun "çok fazla teoriye ve akıllı tahmine dayandığını, gerçeklere veya Türk arşiv kaynaklarına ise pek nadir başvurduğunu" belirtmiştir.²⁵⁷ Guenter Lewy kesin bir şekilde "pek çok Ermeni bilim adamı kanıtları seçici kullanmış veya tarihi kayıtları saptırmıştır, fakat V. N. Dadriyan kendi başına bir sınıf teşkil eder. Kitabımda belgelediğim bilimsel etik ihlalleri, bilimsel güvenilirliğini yıkacak kadar fazladır" demiştir.²⁵⁸ Dadriyan'ın Aram Andonyan'ın düzmece belgelerini – ve bu mantıksal hataları eleştirisiz kopyalamış yayınları - kurtarma çabaları başka sahtekârlık veya yanıltıcı tartışmaları üretmek bilimsel olmayan bir adamı ve etik olmayan şekilde tarihe yapılan muameleyi simgeler. Türk araştırmalarının en iyi uzmanlarından biri olan Prof. Xavier de Planhol'un hükmü, Dadriyan'ın yayınlarını anlatmak için yazılmış gibidir: "‘Ermeni Sorunu’ geniş bir literatür konusudur ve çoğu kez değerini azaltan önemli tarihi saptırmalar içerir."²⁵⁹

Vahakn N. Dadriyan'ın sözlerini kullanmak gerekirse "ünlü bilim adamı Bernard Lewis" Andonyan "telgraflarını" *Protocols of the Elder of Zion* ile aynı düzmece kategorisine koyar.²⁶⁰ Bu *Protokoller* "soykırım çağrısı" anlamına gelir. Andonyan belgeleri ise, S. Tehleryan'ın Talat Paşa suikastından, Adalet Komandoları/Ermeni Devrimci Ordusu (JCAG/ARA) ve ASALA'nın daha güncel suçlarına uzanan terör eylemlerini meşrulaştırdığı için "terörizme davet" olarak adlandırılabilir. Aram Andonyan, Tehleryan'ı 1946 yılında yayınlanan bir makalesinde övmüştür.²⁶¹

Dadriyan Tehleryan'a ve Paris'teki Türkiye Büyükelçiliği'nin 1979'da Şanzelize'de JCAG/ARA (s. 359, n. 112) tarafından öldürülen müsteşarı Yılmaz Çolpan'ın katiline "terörist" demekten imtina etmiştir. Dadriyan birkaç kez Ermeni Devrimci Federasyonu'nun siyasi toplantılarına da katılmıştır,²⁶² örneğin önce Nemesis'i ve daha sonra JCAG/ARA'yı kuran ve yöneten parti Ermeni Devrimci Federasyonu – Taşnaksütyun.²⁶³ Dadriyan'ın birkaç sene profesörlükten mahrum bırakıldığını unutarak Ermeni Millet Meclisi sözcüsü Roxanne Makasdjian San

256 Malcolm E. Yapp, art. cit.

257 Mary Schaeffer Conroy, art. cit.

258 "No Evidence of Ottoman Intent to Destroy Armenian Community," *Today's Zaman*, 24 Nisan 2006, http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?load=detay&link=32399 ; Guenter Lewy, op. cit., ss. 46-89, 94 ve 160-161.

259 Xavier de Planhol, *Minorités en Islam. Géographie politique et sociale*, Paris: Flammarion, 1997, s. 450, n. 144.

260 Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans. Interpreting the Middle East*, New York-Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 389; reed. Londra: Phoenix Paperbacks, 2005, s. 480.

261 Aram Andonyan, *Exile, Trauma and Death. On the Road to Chankiri with Komitas Vartabed*, London: Gomidas Institute/Tekeyan Cultural Association/Taderon Press, 2010, s. 2 (Ermeniceden Rita Souhalian Kuyumjian tarafından tercüme edilmiştir).

262 For example: http://www.anca.org/press_releases/press_releases_print.php?prid=318

263 Michael M. Gunter, "Pursuing..." , op. cit., ss. 29-30 ve 55-65 ; Gaïdz Minassian, *Guerre et terrorisme arméniens. 1972-1998*, Paris : Presses universitaires de France, 2002, ss. 28-29 32-34, 42, 70, 73, 77, 81, 90-93, 105-109 ve passim ; Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects*, Boulder-San Francisco-Oxford: Westview Press, 1991, ss. 61-62.

Francisco'da şöyle demiştir: "Prof. Dadriyan ve onun gibi bazıları hakikatin değerli aydın askerleridir."²⁶⁴ Ermeni Devrimci Federasyonu'nun bir kolu olan Ermeni Ulusal Komitesi JCAG/ARA'ya koşulsuz – manevi ve maddi – destek vermiştir.²⁶⁵ Dadriyan bunu inkâr edemez.

Bilinen makalelerinde Dadriyan'ın başlıca iddialarını kullanan Balakian, Nemesis teröristlerini çok övmektedir ve ASALA ile JCAG/ARA tarafından öldürülen Türk diplomatlarının suikastlarını affetmeye de pek yakındır; Orly saldırısı ile buna benzer bombalamalara dair tek bir söz de söylememiştir.²⁶⁶ Ternon, giriş kısmında açıklandığı üzere Ermeni teröristleri için bir savunma tanıyordu. Sadece Andonyan'ın kaynaklarını değil, fakat aynı zamanda yukarıda bahsedildiği gibi James H. Tashjian tarafından sahte olduğu 1982'de kanıtlanmış olsa bile 1984'de Atatürk'ün²⁶⁷ sahte bir ifadesini kullanmıştır.

1970 ve 1980'li yıllarda Ermeni teröristlerin aldığı desteği inceleyen dikkatli bir çalışmada Heath W. Lowry 1984'de şu sonuca varmıştır:

*"Hakikaten de tarih günümüz için dersler içerir. Ermeni toplumunun 1920'lerin Ermeni terörizmini (eski Türk ve Azeri liderlerin suikastları) açıkça kınayamamalarının nasıl 'günümüzdeki' terör eylemlerine katkıda bulunduğunu açıklar ve Ermenilerin günümüz terörizmini kınayamamalarının, gelecek kuşaklarda bir "sefer" daha yaşanacağını garantilemektedir."*²⁶⁸

Ermenistan tarafından Azerbaycan'a karşı yapılan saldırı çerçevesinde Azerbaycan'a karşı yayılan terörizm dalgasıyla (1988–1994) olan da tamamen budur.²⁶⁹

Ermeni sorunu için gerekli bilimsel yaklaşım ve aynı derecede gerekli Türk ve Ermeni halklarının yakınlaşması, her iki taraftan da, sadece Birinci Dünya Savaşı sırasında işlenen suçlar için değil, fakat aynı zamanda terörizm ve Andonyan belgeleri ve bunların Ermeni milliyetçi bakış açısını destekleyen tartışmacılar tarafından kullanılmalarını içeren düzmelikler için de ciddi bir kınamayı gerektirmektedir.

264 <http://www.ancsf.org/pressreleases/1999/01311999.htm>

265 Michael M. Gunter, "Pursuing...", op. cit., s. 99; *The Armenian Weekly*, 14 Ocak 1984; *Asbarez*, Eylül 16, 2000.

266 Peter Balakian, op. cit., ss. 345 ve 380. Nemesis terrorist eylemlerine benzer övgüler için bakınız: Edward Alexander, *A Crime of Vengeance. An Armenian Struggle for Justice*, New York-Toronto: The Free Press/MacMillan, 1991; Michael Bobelian, *Children of Armenia*, New York: Simon & Schuster, 2009, ss. 52-64; Jacques Derogy, *Resistance and Revenge*, New Brunswick-London: Transaction Books, 1990; "2000 Remember Tehleryan Renew Commitment for Justice," *Asbarez*, 18 Mart 2002, <http://asbarez.com/46564/2000-remember-tehleryan-renew-commitment-to-justice/>

267 Türkkaya Ataöv, *Armenian Falsifications*, op. cit., p. 48. Başka bir düzmece örneği incelemesi için, see Jeremy Salt, "Forging the Past: OUP and the Armenian Question," *EurasiaCritic*, Ocak 2010, <http://www.eurasiacritic.com/articles/forging-past-oup-and-armenian-question>

268 Heath W. Lowry, "Nineteenth and Twentieth Century Armenian Terrorism: 'Threads of Continuity,'" in *International Terrorism...*, op. cit., s. 82.

269 http://mfa.gov.az/eng/khojalj_en/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=39

KAYNAKÇA

- “Geneso Fires Professor for Sexual Harrasment,” *Times Union*, Nisan 25, 1991
- “A Missionary Eyewitness Lays the Blame on the Armenians,” *The Times*, Eylül 25, 1922
- “A Reply to Judith Tucker’s Excerpt of Vahakn Dadriyan’s Article,” id., XL-4, Sonbahar 2008
- “Armenia and Turkey,” *Times Literary Supplement*, Ekim 15, 2004;
- “Diaries of Ambassador Morgenthau 1913-1916”
http://gomidas.org/gida/index_and_%20documents/MorgRecords_index_and_documents/with%20frames/index_archives_MorgRecords.htm
- “From the Ambassador on Extraordinary Mission in Constantinople (Hohenlohe-Langenburg) to the Reichskanzler (Bethmann Hollweg)”, No. 549, Pera, 4 September 1915_
<http://www.armenocide.de/armenocide/armgende.nsf/24599fab3538b532c1257794007b610b/300f11530a3eacfdc1256d3d006c1e43!OpenDocument>
- “Germany and the Armenian Genocide: Reply to Vahakn N. Dadriyan’s Response”, *Journal of the Society for Armenian Studies*, IX, 1996
- “Historian of Armenian Descent Says Frequently Used Hitler Quote is Nothing but a Forgery,” *The Armenian Reporter*, Ağustos 2, 1984
- “İki Pastermacıyan ve diğer bilmediklerimiz”, *Milliyet*, Haziran 4, 2006
- “İşçi der ki Türkler değil Ermeniler İzmir’i ateşe verdiler,” *The San Antonio Express*, Ocak 22, 1923
- “Losing the War in the East: the Armenian Contribution to Ottoman Defeat 1915,” in Şafak Ural and alii (ed.) *The New Approaches to Turkish-Armenian Relations*, İstanbul: İstanbul University Press Üniversitesi, 2008
- AFANASIAN, Serge (1981) *L’Arménie, l’Azerbaïdjan et la Géorgie, de l’indépendance à l’instauration du pouvoir soviétique. 1917-1923*, Paris: L’Harmattan
- AHARONIAN, Avetis ve Boghos Nubar (1919) *The Armenian Question Before the Paris Peace Conference*,_
http://www.armenews.com/IMG/The_Armenian_Question_before_the_peace_conference_1919.pdf
- AHMAD, Feroz (1969) *The Young Turks*, Oxford: Clarendon Press
- AHMAD, Feroz (2006) “Young Turk-Armenian Relations During the Second Constitutional Period,” *Armenians in the Ottoman Society*, Metin Hülagü (ed.) içinde, Erciyes Üniversitesi,

- AKÇAM, Taner (1992) *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İstanbul
- ALEM, Jean-Pierre (1959) *L'Arménie*, Paris : PUF
- ALEXANDER, Edward (1991) *A Crime of Vengeance. An Armenian Struggle for Justice*, New York-Toronto: The Free Press/MacMillan
- AMAE, Archives du Ministère des Affaires Étrangères Archives Diplomatiques
- ANDONYAN, Aram (2010) *Exile, Trauma and Death. On the Road to Chankiri with Komitas Vartabed*, London: Gomidas Institute/Tekeyan Cultural Association/Taderon Press
- Armenian Terrorism and the Paris Trial/Terrorisme arménien et procès de Paris*, Ankara Üniversitesi, 1984
- Aspirations et agissements révolutionnaires des comités arméniens, avant et après la proclamation de la Constitution ottomane*, İstanbul, 1917
- ATA, Ferudun (2005) *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara: TTK
- ATAÖV, Türkkaya (1984) "Procurement of Arms for Armenian Terrorists: Realities Based on Ottoman Documents," in *International Terrorism and the Drug Connection*, Ankara: Ankara University Press
- ATAÖV, Türkkaya (1984) *Hitler and the Armenian Question*, Ankara,
- ATAÖV, Türkkaya (1986) *The Ottoman Archives and the Armenian Question*, Ankara
- ATAÖV, Türkkaya (1997) "The Armenian Question. Conflict, Trauma and Objectivity", Ankara: SAM Papers,
<http://www.sam.gov.tr/perceptions/sampapers/SamPaperNo199.pdf> ;
- ATAÖV, Türkkaya (2006) *What Happened to the Ottoman Armenians?*, New York: Okey
- ATAÖV, Türkkaya (2008) *Armenian Falsifications*, New York: Okey
- ATAY, Falih Rıfkı (1998) *Çankaya: Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, İstanbul: Bateş
- ATILGAN, İnanç ve Garabet Moundjian (2009) *Archival Documents of the Viennese Armenian-Turkish Platform*, (ed.) Klagenfurt-Vienna-Ljubjana-Sarajevo: Wieser Verlag,
- AYA, Şükrü Server (2010) *The Genocide of Truth Continues... But Facts Tell the Real Story*, İstanbul: Derin,
- BALAKİAN, Peter (2004) *The Burning Tigris*, New York: Harper & Collins

- BAUMGART, Winfried (1968) "Zur Ansprache Hitlers von den Führern der Wehrmacht am 22. August 1939: Eine Quellenkritische Untersuchung", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, XVI
- BERBERIAN, Hourı (1991) "The Delegation of Integral Armenia — From Greater Armenia to Lesser Armenia," *Armenian Review*, XLIV-3, Sonbahar 1
- BERKES, Niyazi, (1959) *Turkish Nationalism and Western Civilization. Selected Essays of Ziya Gökalp*, (ed.) Westport: Greenwood Press
- BERNARD, Paul (1929) *Six mois en Cilicie*, Aix-en-Provence : Éditions du Feu
- BEYLERIAN, Arthur (1983) (éd.), *Les Grandes Puissances, l'Empire ottoman et les Arméniens dans les archives françaises (1914-1918)*, Paris : université de Paris-I
- BLOXHAM, Donald (2003) "The Armenian Genocide of 1915-1916: Cumulative Radicalization and the Development of a Destruction Policy," *Past and Present*, n° 181
- BOBELIAN, Michael (2009) *Children of Armenia*, New York: Simon & Schuster
- BOUDIÈRE, Georges (1978) "Notes sur la campagne de Syrie-Cilicie. L'affaire de Maras (janvier-février 1920)" *Turcica* IX/2-X
- BREMOND, Édouard (1921) *La Cilicie en 1919-1920*, Paris : Imprimerie nationale
- CARLSON, John Roy (1949) (Arthur Derounian) "The Armenian Displaced Persons," *Armenian Affairs Magazine*, I-1, Kış 1949-1950
- CARZOU, Jean-Marie (1975) *Arménie 1915: un génocide exemplaire*, Paris: Flammarion
- Cemal Paşa, Memories of a Turkish Statesman. 1913-1919*, London: Hutchinson & C°, 1922
<http://www.archive.org/download/memoriesofturkis00ahmeuoft/memoriesofturkis00ahmeuoft.pdf>
- Comité de soutien à Max Kilndjian, *Les Arméniens en cour d'assises. Terroristes ou résistants ?*, Marseille: Parenthèse, 1982
- Commission des archives diplomatiques, *Documents diplomatiques français : 1915*, tome III, Brussels : Peter Lang, 2004
- CONROY, Mary Schaeffer (2000) "Review of Vahakn N. Dadriyan, *Warrant for Genocide: Key Elements of Turco-Armenian Conflict*," *The Social Science Journal*, XXXVII-3
- COOK, Ralph Elliot (1957) *The United States and the Armenian Question, 1894-1924*, Ph.D. tezi, Flechter Hukuk ve Diplomasi Okulu

- ÇİÇEK, Kemal (2010) "Relocation of the Ottoman Armenians in 1915: A Reassessment," *Review of Armenian Studies*, n° 22
- DADRİYAN, Vahakn N. (1986) "The Naim-Andonyan Documents on the World War I Destruction of Ottoman Armenians: The Anatomy of a Genocide," *International Journal of Middle East Studies*, XVIII-3, Ağustos
- DADRİYAN, Vahakn N. (1994) "The Secret Young Turks Ittihadist Conference and the Decision for the World War I Genocide of the Armenians," *Journal of Political and Military Sociology*, XXII
- DADRİYAN, Vahakn N. (1999) "The Convergent Roles of the State and the Party in the Armenian Genocide," in Levon Chorbajian ve George Shirinian (ed.), *Studies in Comparative Genocide*, New York: St Martin's Press
- DADRİYAN, Vahakn N. (1999) *The Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide: A Case Study of Distortion and Falsification*, Cambridge (Massachusetts) -Toronto, Zoryan Institute
- DADRİYAN, Vahakn N. (1999) *Warrant for Genocide: Key Elements of Turko-Armenian Conflict*, New Brunswick-London, Transaction Publishers
- DADRİYAN, Vahakn N. (2003) *The History of the Armenian Genocide*, Providence: Berghahn Books, 2003 (İlk baskı, 1995).
- DEROGY, Jacques (1990) *Resistance and Revenge*, New Brunswick-London: Transaction Books
- Documents Relatifs Aux Atrocites comises par les Armeniens Sur La Population Musulmane, Congres National, Societe Ananoyme de Papeterie et d'Imprimeria Constantinople, 1919 http://louisville.edu/a-s/history/turks/atrocites_commisses_par_les_armeniens.pdf
- Documents relatifs aux atrocités commises par les Arméniens sur la population musulmane*, İstanbul: Société anonyme de papeterie et d'imprimerie, (1919)
- DUMONT, Paul (1989) "La mort d'un empire (1908-1923) ", in Robert Mantran (ed.), *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris : Fayard
- DUMONT, Paul (1997) *Mustafa Kemal invente la Turquie modern*, Bruxelles : Complexe,
- DYER, Gwynne (1973) "Correspondence," *Middle Eastern Studies*, IX-3
- EDİP, Halidé (1928) *The Turkish Ordeal*, New York-London: The Century C°
- ERİCKSON, Edward J (2008)"Armenians and Ottoman Military Policy," *War in History*, XV-2, Nisan
- ERİCKSON, Edward J. (2005) "Bayonets on Musa Dag: Ottoman Counterinsurgency Operations — 1915," *The Journal of Strategic Studies*, XXVIII-3

- ERİCKSON, Edward J. (2006) "Armenian Massacres: New Records Undercut Old Blame," *The Middle East Quarterly*, XIII-3, Yaz 2006_
- ERİCKSON, Edward J. (2007) *Ottoman Army Effectiveness in World War I: A Comparative Study*, Londra-New York: Routledge
- ERTÜRK, Hüsamettin (1957) *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul: Hilmi Kitapevi, 1957
- EVANS, Laurence (1965) *United States Policy and the Partition of Turkey (1914-1924)*, Baltimore : John Hopkins University Press
- Facts from the Turkish Armenians*, İstanbul: Jamanak, 1980
- FEİN, Bruce (2007) "Armenia Crime Amnesia?" *The Washington Times*, Ekim 16 http://www.turkishcoalition.org/media/fein_wt.pdf
- GAUİN, Maxime (2011) "The Misuse of 'Memoirs of Count Bernstorff' in Armenian Nationalist Publications," *The Journal of Turkish Weekly*, Mart 18, 2011, <http://www.turkishweekly.net/article/402/the-misuse-of-memoirs-of-count-bernstorff-in-armenian-nationalist-publications.html>
- GAZARİAN, Vatche (1996) *Boghos Nubar's Papers and the Armenian Question, 1915-1918. Documents*, Waltham
- GEORGES-GAULİS, Berthe (1922) Angora, Constantinople, Londres, Paris: Armand Colin <http://www.archive.org/download/angoraconstantin00geor/angoraconstantin00geor.pdf>
- GİLLİAM, Florence and Arthur Moss (1923) "The Turkish Myth," *The Nation*, June 13
- GONTAUT-BİRON, Roger de (1922) *Comment la France s'est installée en Syrie (1918-1919)*, Paris : Plon
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz (1994) *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahidettin Mütareke Gayyasında*, İstanbul: Sebil
- GRATTAN, Clinton Hartley (1929) *Why We Fought*, New York: The Vanguard Press
- GUNTER, Michael M. (1986) *Pursuing the Just Cause of their People". A Study of Contemporary Armenian Terrorism*, Westport-New York-London: Greenwood Press
- GUNTER, Michael M. (1987) "Gunter Response to Dadriyan Article," *International Journal of Middle East Studies*, XIX-4
- GUNTER, Michael M. (2007) "A Reply to Joseph Kéchichian and Keith Watenpaugh," *International Journal of Middle East Studies*, XXXIX-3

- GUNTER, Michael M. (2011) *Armenian History and the Question of Genocide*, New York-London: Palgrave MacMillan
- GÜÇLÜ, Yücel (2006) "Mislabeling Genocide?", *The Middle East Quarterly*, XIII-2, İlkbahar <http://www.meforum.org/969/the-great-game-of-genocide>
- GÜÇLÜ, Yücel (2009) "Will Untaped Ottoman Archives Reshape the Armenian Debate? Turkey, Present and Past," *The Middle East Quarterly*, XVI-2_
- GÜÇLÜ, Yücel (2010) *Armenians and the Allies in Cilicia*, Salt Lake Şehri: Utah Press Üniversitesi
- GÜRÜN, Kâmuran (2007) *The Armenian File*, İstanbul: Türkiye Bankası Kültür Yayınları,
- HACOBİAN, Avetoon Pesak (1918) *Armenia and the War*, New York: George Doran C°, 1918
- HALAÇOĞLU, Yusuf (2002) *Facts on the Relocation of Armenians. 1914-1918*, Ankara, TTK
- HALAÇOĞLU, Yusuf (2008) *The Story of 1915. What Happened to the Ottoman Armenians?*, Ankara: TTK
- HARTUNİAN, Abraham H. (1986) *Neither to Laugh nor to Weep: A Memoir of the Armenian Genocide*, Cambridge (MA): Armenian Heritage Press
- HOFFMAN, Tessa (1996) *Armin T. Wegner: Writer, Eyewitness and Photographer of the Armenian Genocide*, Yerevan: Arpağa
- HOVANNİSİAN, Richard G. (1967) *Armenia on the Road to Independence*, Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press
- HOVANNİSİAN, Richard G. (1971) *The Republic of Armenia. The First Year, 1918-1919*, Berkeley-Los Angeles-Londra: University of California Press
- HYLAND, Francis P. (1991) *Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects*, Boulder-San Francisco-Oxford: Westview Press
- JACKEL, Eberhard (2006) "Genozid oder nicht?", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Mart 22, 2006, <http://www.faz.net/artikel/C30525/genozid-oder-nicht-30146581.html>
- JACKH, Ernest (Ernst Jäckh) (1944) *The Rising Crescent. Turkey Yesterday, Today and Tomorrow*, New York-Toronto: Farrar & Rinehart
- JAESCHKE, Gotthard (1989) *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ankara: TTK
- JOHN, Robert (1985) "Did Hitler Say It?", *The New York Times*, Haziran 8

- KAİSER, Hilmar (1995) "Germany and the Armenian Genocide: A Review Essay," *Journal of the Society for Armenian Studies*, VIII
- KARAY, Refik Halid (1964) *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: İnkılâp-Aka Kitabevleri
- KATCHAZNOUNİ, Hovannes (1955) *The Armenian Revolutionary Federation Has Nothing to Do Anymore*, New York: Armenian Information Service, 1955 (ilk baskı, 1923)
- KAZEMZADEH, Firuz (1951) *The Struggle for Transcaucasia*, New York: Philosophical Library
- KEVORKİAN, Raymond H. (2006) *Le Génocide des Arméniens*, Paris: Odile Jacob
- KEVORKİAN, Raymond H. ve Paul B. Paboudjian (1992) *Les Arméniens dans l'Empire ottoman à la veille du génocide*, Paris
- KHACHATOURİAN, Ara "2000 Remember Tehleryan Renew Commitment for Justice," Asbarez, 18 Mart 2002 <http://asbarez.com/46564/2000-remember-Tehleryan-renew-commitment-to-justice/>
- KİNROSS, Lord (1965) *Ataturk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Turkey*, New York: William Morrow & C°
- KİTSİKİS, Dimitri (1963) *Propagande et Pressions en politique internationale : la Grèce et ses revendications à la conférence de la paix (1919-1920)*, Paris: Presses universitaires de France
- KNİGHT, Edward F. (1910) *The Awakening of Turkey. The Turkish Revolution of 1908*, Boston-Tokyo: J. B. Millet C°
- KRİKORİAN, Ara (1981) (éd.), *Justicier du génocide arménien : le procès de Tehleryan*, Paris : Diasporas.
- KUYUMJİAN, Rita Soulahian (2010) *The Survivor. Biography of Aram Andonyan*, Londra: Gomidas Institute/Tekeyan Cultural Association/Taderon Press
- LANGER, William L. (1960) *The Diplomacy of Imperialism*, New York: Alfred A. Knopf
- LARCHER, Maurice (1926) *La Guerre turque dans la guerre mondiale*, Paris, 1926, *Les Armées françaises au Levant*, Vincennes, Service historique de l'armée de terre, tome I, (1979)
- LEVERKUEN, Paul (1938) *Posten auf ewiger Wache: Aus dem abenteuerlichen Leben des Max von Scheubner-Richter*, Essen: Essener Verlagsanstalt

- LEWIS, Bernard (1986) *Semites and Anti-Semites: An Inquiry into Conflict and Prejudice*, New York-London: W.W. Norton and C°
- LEWIS, Bernard (1994) "Les explications de Bernard Lewis" *Le Monde*
- LEWIS, Bernard (2002) *The Emergence of Modern Turkey. Third Edition*, New York-Oxford: Oxford University Press
- LEWIS, Bernard (2004) *From Babel to Dragomans. Interpreting the Middle East*, New York-Oxford: Oxford University Press
- LEWY, Guenter (2005) *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, Salt Lake City: Utah Press Üniversitesi
- LEWY, Guenter (2006) "No Evidence of Ottoman Intent to Destroy Armenian Community" Interview Today's Zaman, 24 Nisan
- LOTİ, Pierre (1919) *Les Alliés qu'il nous faudrait*, Paris: Calmann-Lévy
- LOWRY, Heath (1990) *The Story Behind "Ambassador Morgenthau's Story"*, Istanbul: The Isis Press
- LOWRY, Heath (1984) "Nineteenth and Twentieth Century Armenian Terrorism: 'Threads of Continuity,'" *International Terrorism and the Drug Connection*, Ankara, the University of Ankara Press
- LOWRY, Heath (1985) "The US Congress and the Armenians," *Political Communication and Persuasion*, III-2
- LOWRY, Heath (1988) "Turkish History: On Whose Sources Will it Be Based? A Case Study on the Burning of Izmir," *The Journal of Ottoman Studies*, IX
- MAMOULIA, Georges (2009) *Les Combats indépendantistes des Caucasiens entre URSS et puissances occidentales : le cas de la Géorgie (1921-1945)*, Paris, L'Harmattan
- MANGO, Andrew (1994) "Turks and Kurds," *Middle Eastern Studies*, XXX-4, Ekim
- MATTEI, Jean-Louis (2008) *Belgelerle Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri*, Ankara-İstanbul : Bilgi Yayınevi
- McCARTHY, Justin (1983) *Muslims and Minorities. The Population of Ottoman Anatolia and the End of Empire*, New York-London: New York University Press
- McCARTHY, Justin (1994) "The Report of Niles and Sutherland," XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara: TTK, tome V
http://louisville.edu/a-s/history/turks/Niles_and_Sutherland.pdf ;
- McCARTHY, Justin (1995) *Death and Exile. The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, Princeton: Darwin Press

- McCARTHY, Justin (2002) "Wellington House and the Turks," in *The Turks*, Ankara: Yeni Türkiye, tome IV_
- McCARTHY, Justin (2005) "The Armenian Uprising and the Ottomans," Review of Armenian Studies, II-7/8
- McCARTHY, Justin (2005) "The Population of the Ottoman Armenians," in Türkaya Ataöv (ed.), *The Armenians*, <http://web.itu.edu.tr/~altilar/tobi/e-library/TheArmenians/Population.pdf>
- McCARTHY, Justin (2006) *The Armenian Rebellion at Van*, Salt Lake City: Utah Press
- McNEIL, William (1989) *Arnold Toynbee. A Life*, New York-Oxford, Oxford University Press
- MELİA, Jean (1929) *Mustapha Kémal ou la rénovation de la Turquie*, Paris: Fasquelle
- Memoirs of Halidé Ebid*, New York-London: The Century C°, 1926
<http://www.archive.org/download/memoirsofhalide00haliuoft/memoirsofhalide00haliuoft.pdf>
- MESROP, Georges (1919) *L'Arménie au point de vue géographique, historique, ethnographique, statistique et culturel*, İstanbul : Conseil Consultatif national arménien
- MILLER, Donald E. et Lorna Touryan Miller (1982) "Armenian Survivors: A Typological Analysis of Victim Response," *Oral History Review*, X-1
- MINASSIAN, Anahide Ter (2006) *1918-1920, la République d'Arménie*, Bruxelles : Complexe
- MINASSIAN, Gädz (2001) "L'Internationale socialiste et les partis socialistes exilés du bloc communiste: le cas de la Fédération révolutionnaire arménienne" *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, XXXII-3
- MINASSIAN, Gädz (2002) *Guerre et terrorisme arméniens. 1972-1998*, Paris : Presses universitaires de France
- NAHUM, Henri (2003) *La Grande Guerre et la guerre gréco-turque vue par les instituteurs de l'Alliance israélite universelle d'İzmir*, İstanbul : Les éditions Isis
- NALBANDIAN, Louise (1963) *The Armenian Revolutionary Movement*, Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press,
<http://www.ucpress.edu/op.php?isbn=9780520009141>
- OHANJANIAN, Artem (1995) (ed.), *Österreich-Armenien, 1872-1936: Faksimilesammlung diplomatischer Aktenstücke*, Vienna, 1995, tome VI

- OKTAY, Hasan (2002) "On the Assassination of Van Mayor Kapamacıyan by the Tashnak Committee", *Review of Armenian Studies*, I-1, 2002
- OREL, Şinasi ve Sürreya Yuca (1983) *Ermeniler Talat Paşaya Atfedilen Telegrafların Gerçek Yüzü*, Ankara: TTK
- ÖKE, Mim Kemal (2001) *The Armenian Question*, Ankara: TTK, 2001
- ÖZDEMİR, Hikmet (2005) *Arnold Toynbee'nin Ermeni Sorununa Bakışı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Forumu
- ÖZDEMİR, Hikmet (2008) *The Ottoman Army, 1914-1918. Disease and Death on the Battlefield*, Salt Lake City: University of Utah Press
- ÖZDEMİR, Hikmet and Yusuf Sarıay (2007) *Turkish Armenian Conflict Documents*, Ankara: TTK/TBMM
- ÖZGÖNÜL, Cem (2005) *Der Mythos Eines Völkermordes*, Köln: Öner Verlag
- PALLIS, Alexander Anastasius (1937) *Greece's Anatolian Venture and After (1915-1922)*, Londra: Methuen & C°
- PAPAZIAN, Kapriel Serope (1934) *Patriotism Perverted*, Boston: Baika Press, 1934
- PASDERMADJIAN, Garegin (1918) *Why Armenia Should Be Free*, Boston: Hairenik
- PASDERMADJIAN, Garegin (1990) *Bank Ottoman: Memoirs of Armen Garo*, Detroit: Armen Topouzian
- PEET, Louise Jenison (1939) *No Less Honor: The Biography of William Wheelock Peet*, Chattanooga: E. A. Andrews
- PLANHOL, Xavier de (1997) *Minorités en Islam. Géographie politique et sociale*, Paris: Flammarion
- POWELL, E. Alexander (1923) *The Struggle for Power in Moslem Asia*, New York: The Century C°
- RAMSAUR, Ernest Edmondson (1957) *The Young Turks. Prelude to the Revolution of 1908*, Princeton: Princeton University Press
- READ, James Morgan (1941) *Atrocity Propaganda. 1914-1919*, New Haven-London: Yale University Press/Oxford University Press
- REISMAN, Arnold (2010) "Could the US Holocaust Memorial Museum Have Erred in a Major Exhibit?", Social Science Research Network, 31 Aralık 2010, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1520503

- REŞİT, Ahmed Bey (1945) *Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)*, İstanbul
- REYNOLDS, Michael (2009) “Buffers, not Brethren: Young Turk Military Policy and the Myth of Panturanism,” *Past and Present*, n° 203, Mayıs
- RICHARDS, Mallié (2011) “le Sénat doit agir” *Nouvelle Armenie Magazine* http://www.armenews.com/article.php3?id_article=69493
- RICHARDOT, Jean-Pierre (1982) *Arméniens, quoi qu'il en coûte*, Paris : Fayard
- RÜSTEM, Ahmed Bey (1918) *La Guerre mondiale et la question turco-arménienne*, Berne: Stämpfli & Cie
- SABİS, Ali İhsan (1990) *Harp Hatıralarım: Birinci Cihan Harbi*, İstanbul: Nehir Yayınları,
- SALT, Jeremy (2003) “The Narrative Gap in Ottoman Armenian History,” *Middle Eastern Studies*, XXXIX-1, Ocak
- SALT, Jeremy (2008) *The Unmaking of the Middle East*, Berkeley-Los Angeles-Londra: University of California Press
- SALT, Jeremy (2010) “Forging the Past: OUP and the Armenian Question,” *EurasiaCritic*, Ocak
- SARAFIAN, Ara (2008) “Study the Armenian Genocide with Confidence, Ara Sarafyan Suggests,” *The Armenian Reporter*, Aralık 18
- SARINAY, Yusuf (2006) “Türk Arşivleri ve Ermeni Meselesi,” *Bellekten*, LXX/257, Nisan
- SARINAY, Yusuf (2007), “Decree of April 24, 1915 and the Armenian Committee Members Arrested in İstanbul,” *Review of Armenian Studies*, n° 15-16
- SARINAY, Yusuf (2010) *Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları*, ed. Ankara
- SCHAPIRO, Leonard (1977) *The Origin of the Communist Autocracy. Political Opposition in the Soviet State*, Cambridge (MA)-London: Harvard University Press (İlk baskı, 1955).
- SCHELLENDORF, F. Bronsart von (1921) “Ein Zeugnis Für Talaat Pascha”, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Temmuz 24, 1921
- SCHREINERORFN, George Abel (1918) *From Berlin to Bagdad: Behind the Scenes in the Near East*, New York-London: Harper & Brothers
- SCHREINER, George Abel (1920) *The Craft Sinister*, New York: G. Albert Geyer
- SHAW, Stanford J. (2000) “The Resettlement of Refugees in Turkey During World War I and the Turkish War of Independence, 1917-1923,” *Studies in Ottoman and Turkish History. Life With the Ottomans* içinde, İstanbul: The Isis Press

- SHAW, Stanford J. (2000) *From Empire to Republic: The Turkish War of National Independence. 1918-1923*, Ankara: TTK,
- SHAW, Stanford J. (2008) *The Ottoman Empire in World War I*, Ankara: TTK
- SONYEL, Salâhi R. (1972) "Armenian Deportations: A Re-Appraisal in the Light of New Documents," *Bellekten*, Ocak
- SONYEL, Salâhi R. (1977) "How Armenian Propaganda Nurtured a Gullible Christian World in Connection With the Deportations and 'Massacres'", *Bellekten*, January 1
- SONYEL, Salâhi R. (1978) *Displacement of the Armenians: Documents*, Ankara: TTK/Baylan Matbaası
- SONYEL, Salâhi R. (1987) "The Turco-Armenian 'Adana Incidents' in the Light of Secret British Documents," *Bellekten*, LI-201, Aralık
- SONYEL, Salâhi R. (1993) *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara: TTK
- SPERCO, Willy (1958) *Moustapha Kemal Atatürk, créateur de la Turquie moderne*, Paris: Nouvelles éditions latines
- STODDARD, Philip H. (1963) *The Ottoman Government and the Arabs. A Preliminary Study of the Teskilat-I Mahsusa*, Ph.D. dissertation, Princeton University
- STONE, Norman (2004) "A Bungled Case for the Prosecution," *The Spectator*, Nisan 24, 2004,
- STONE, Norman (2007) "What Has this 'Genocide' to Do With the Congress?," *The Spectator*, Ekim 17
- STUERMER, Harry (1917) *Two Years in Constantinople*, New York, George H. Doran
- SUNY, Ronald Grigor (1998) "Reply to My Critics," *Armenian Forum*, I-2, Yaz
- SUNY, Ronald Grigor (2011) "Writing Genocide", in *A Question of Genocide*, New York-Oxford: Oxford University Press
- SÜSLÜ, Azmi (1994) *Armenians and the 1915 Event of Displacement*, Ankara: Yüzüncü Yıl University Rectorship Publications
- ŞAHİN, Erman (2008) "Review Essay: A Scrutiny of Akçam's Version of History and the Armenian Genocide," *Journal of Muslim Minority Affairs*, XXVIII-2, Yaz
- ŞAHİN, Erman (2009) "Armenian Question: Scholarly Ethics and Methodology," *Review of Armenian Studies*, n° 19-20

- ŞAHİN, Erman (2010) "The Armenian Question Resolved: Policies Toward the Armenians in the War Years according to Ottoman Documents" *Middle East Policy*, XVII-1, Bahar
- ŞİMŞİR, Bilâl N. (1984) "The Deportees of Malta and the Armenian Question," in *Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)*, İstanbul: Tasvir Press
- TALLEC, Cyril Le (2001) *La Communauté arménienne de France. 1920-1950*, Paris : L'Harmattan
- TAMCKE, Martin (1996) *Armin T. Wegner und die Armenier. Anspruch und Wirklichkeit eines Augenzeugen*, Münster: LIT (birinci baskı, Göttingen: Cuvillier, 1993)
- TASHJIAN, James H. (1982) "On a 'Statement' Condemning the Armenian Genocide of 1915-1918, Attributed in Error to Mustafa Kemal, Later 'The Atatürk'," *Armenian Review*, XXXV-3/139, Sonbahar 1982
- TERNON, Yves (1985) *The Armenian Cause*, Delmar : Caravan Books
- TERNON, Yves (1989) *Enquête sur la négation d'un génocide*, Marseille, Parenthèses
- TERNON, Yves (1996) *Les Arméniens, histoire d'un génocide*, Paris : Le Seuil
- TERNON, Yves (1999) "La qualité de la preuve. À propos des documents Andonyan et de la petite phrase d'Hitler", in Comité de défense de la cause arménienne (ed.), *L'Actualité du génocide des Arméniens*, Paris : Edipol, 1999
- Terrorist Attack at Orly: Statements and Evidence Presented at the Trial, February 19 - March 2, 1985*, Ankara: Siyasi Tarih Fakültesi, (1985)
- TERZIAN, Mary Mangigian (1992) *The Armenian Minority Problem. 1914-1934*, Atlanta: Scholar Press
- TERZİOĞLU, Arslan (2001) "The Armenian Deportation in Line With National and Foreign Sources of Information," in Selçuk Erez and Mehmet Saray (ed.), *Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- The "Clean-Fighting Turk". Yesterday, Today and Tomorrow*, London: Spottiswoode, Ballantyne & C°/Armenian Bureau Publications, 1918
- The Great War and the Tragedy of Anatolia. Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers*, Ankara: TTK, 2000
- The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire*, London-New York-Toronto: Hodder & Stoughton, 1916

- TOYNBEE, Arnold J. (1915) *Armenian Atrocities. The Murder of a Nation*, London-New York-Toronto: Hodder & Stoughton,
- TOYNBEE, Arnold J. (1922) *The Western Question in Greece and Turkey*, London-Bombay-Sydney: Constable & C
- TOYNBEE, Arnold J. (1967) *Acquaintances*, Londra: Oxford University Press
- TUCKER, Judith (2008) "Excerpt from 'The Naim-Andonyan Documents,'" *International Journal of Middle East Studies*, XL-2, Mayıs 2008
- TURABIAN, Aram (1917) *Les Volontaires arméniens sous les drapeaux français*, Marseille : Imprimerie nouvelle
- TURABIAN, Aram (1929) *L'Éternelle victime de la diplomatie européenne : l'Arménie*, Marseille : Imprimerie nouvelle
- Turkish General Staff (2005) *Armenian Activities in the Archive Documents*, Ankara: ATASE
- TURSARGISIAN, Garabet (1895) (Aghassi) *Zeitoun, depuis les origines jusqu'à l'insurrection de 1895*, Paris: Mercure de France, 1895
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5855106p>
- TWERDOKHLEBOFF, Vladimir Nikolaevitch (1919) War Journal of the Second Fortress Artillery Regiment, and Notes of a Superior Russian Officer on the Atrocities of Erzerum Istanbul, 1919,
<http://louisville.edu/a-s/history/turks/Khlebof%20War%20Journal.pdf>
- VARANDIAN, Mikael (1917) *L'Arménie et la question arménienne*, Laval: G. Kavanagh & Cie
- VEINSTEIN, Gilles (1995) "Trois questions sur un massacre » *L'Histoire*, Nisan
- WALKER, Christopher (1990) *Armenia. The Survival of a Nation*, London-New York: Routledge
- WALKER, Christopher (1997) "World War I and the Armenian Genocide," in Richard G. Hovannisian (ed.), *The Armenian People From Ancient to Modern Time*, New York: St Martin's Press
- WEBER, Frank G. (1970) *Eagles on the Crescent. Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance. 1914-1918*, Ithaca (NY)-London: Cornell University Press
- YALMAN, Ahmet Emin (1930) *Turkey in the World War*, New Haven-London: Yale University Press
- ZAREVAND (Zeven et Vartouhie Nalbandian), *United and Independent Turania. Aims and Designs of the Turks*, Leyde: E. J. Brill, 1971 (French version: *Touranie unifiée et indépendante*, Athènes: éditions arméniennes, 1988).
- ZÜRCHER, Erik Jan (2004) *Turkey: A Modern History*, Londra: I.B. Tauris

KİTAP TAHLİLLERİ

(BOOK REVIEW)

Ömer Engin LÜTEM

E. Büyükelçi

AVİM, Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı

oelutem@avim.org.tr

BÜYÜK MEDENİYET SAVAŞI –ORTADOĞU’NUN FETHİ

Yazar: Robert Fisk, İthaki, İstanbul, 2011, 933 sayfa

“R”obert Fisk çok ünlü bir İngiliz muhabiridir; kendi deyimiyle “reporter”dir. Önemli siyasi olayları ve özellikle savaşları yerinde izler ve bunları çarpıcı ifadelerle okuyucularına aktarır. Ona göre yazdıklarının iyi olması için “korkutucu mesajlar” vermesi gerekmektedir¹ ve yine kendi sözlerine göre yazdıkları acı, adaletsizlik ve korku hikâyeleriyle doludur, ayrıca soykırım konularından da bahsedilmektedir.² Bu bir tür facialar tellallığı, güçlü bir kalemle birleşince, Fisk en fazla beğenilen gazeteciler arasına girmiş, çok okunmuş, çok satmış ve birçok ödül de almıştır.

Bu nedenle Fisk daima kan dökülen olaylar peşinde koşmuştur. 1970’lerin başından bu güne Kuzey İrlanda’daki mezhep çatışmalarını, Portekiz devrimini, Lübnan iç savaşını, Afganistan’ın Sovyetler tarafından işgalini, İran-İrak savaşını, Bosna olaylarını, ABD’nin Saddam Hüseyin’e karşı Irak’a iki kez yaptığı silahlı müdahaleyi ve özellikle İsrail –Arap (Filistin) anlaşmazlık ve çatışmalarını yakından izlemiş ve yazmıştır. Bu arada sahip olduğu büyük şöhret ona Osama bin Ladin gibi, kimsenin yakından göremediği kişilerle mülakat yapmak olanağını da sağlamıştır.

Artık bir muhabir için yaşlı olmasına rağmen (1946 doğumludur) çalışmaya ve yazı yazmaya devam etmekte, saldırgan ifadelerle ve herkesi eleştiren davranışlarıyla televizyonlar tarafından çok aranan bir kişi haline gelmiş bulunmaktadır. Saldırganlığına örnek olarak kısa süre önce, 17 Kasım 2011 tarihinde, Türkiye NTV’de, Bugün/Yarın programında İngiltere’nin eski Başbakanı Tony Blair’den en iğrenç siyaset adamlarından biri olarak bahsetmesi ve kendisiyle hiç karşılaşmadığını ve hiç de karşılaşmak istemediğini söylemesi gösterilebilir. Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir ki Fisk kendisi gibi düşünmeyen Devlet adamlarına

1 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu’nun Fethi*, s.19

2 a.g.e. s. 21

karşı ağır bir dile saldırmayı adet haline getirmiştir. Mesela, Türkiye'nin itirazlarını dikkate alarak ABD Temsilciler Meclisinde Ermeni soykırım iddialarına ilişkin bir karar kabul edilmesini önlemeye çalışan Başkan George W. Bush'tan "aslanken kuzuya hatta fareye dönüştüğünü" söylemiştir.³ O dönemin ABD Savunma Bakanı Robert Gates'i ödlek veya tabansız olarak nitelendirmiş, Fransız Cumhurbaşkanı Chirac' a haysiyetsiz" demiştir.⁴ Türk generallerine ve zamanın Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'a "fosilleşmiş" sıfatını uygun görmüştür.⁵ Ayrıca, Ermeni sorunu konusunda kendi istediği gibi yazmadıkları için New York Times gazetesini namertlik,⁶ Wall Street Journal'i de soykırım inkârcılığıyla⁷ suçlamıştır. İngiltere ve ABD'de gazetecilere karşı gösterilen hoşgörü ve ayrıca Fisk'in çok tanınmış bir gazeteci olması bu ağır ifadelerine karşı ilgililerin tepki göstermemesine veya yargıya başvuramalarına yol açmış ancak bu da Fisk'in adeta hakaret sayılabilecek bu tür nitelendirmelere devam etmesine neden olmuştur.

Fisk, esas olarak günümüz savaş ve silahlı çarpışmalarını konu almakta ancak bu tür olayları aydınlatabildiği ölçüde tarihe ilgi duymaktadır. Bunun tek istisnası Ermeni Sorunu ve Ermeni soykırım iddialarıdır. Ermeni sorunu 1920'de Türkiye-Ermenistan sınırının Kars Antlaşmasıyla saptanmasıyla hukuken sona ermiştir. 1915 Ermeni tehcirinin yarattığı olumsuz anı ve duygular halen özellikle Diaspora Ermenilerinde devam etse de ve Türkiye aleyhindeki propaganda sürdürülse de günümüzde, uluslararası alanda, bir Ermeni sorunu mevcut değildir. Her ne kadar yirmi yıl önce Karabağ'da ve civarındaki savaşlarda, Fisk'in çok ilgi duyduğu kanlı olaylar sonucunda çok sayıda sivil yaşamını yitirmiş ve bu bölgede yaşayan bir milyon kadar Azeri canlarını kurtarmak için Azerbaycan'a sığınmışsa da bu olay, Ermenistan'ın aleyhinde olduğu için, Robert Fisk'i hemen hiç ilgilendirmemiştir.

Fisk Ermeni soruna konusunda 1915'e takılı kalmıştır. Ne var ki güncel olayları kaleme alan Fisk için bir asır önceki bir olay hakkında yazmak güçtür. Adı geçen bu güçlüğü, Ermeni Sorunuyla hiç ilgisi olmayan bir olayı anlatırken, örnek vermek gibi bir bahane ile bir kaç satır, bazen bir paragraf soykırım iddialarına yer vermekle aşmaya çalışmıştır. Bazen de bu zahmete bile girmeden, " bu arada aklıma geldi" gibi bir bağlaç ile soykırım iddialarını ortaya atmıştır. Bu davranışı yukarıda değindiğimiz NTV'nin programında da görülmüştür. Kürt sorunu hakkındaki bir soruyu yanıtladıktan sonra, bu konu ile bir bağ kurmak zahmetine bile girmeden, Ermeni soykırımı hakkında konuşmak istediğini, kendisine göre Ermeni soykırımının bir tarihi gerçek

3 "Başkan Bush Şantaja Boyun Eğdi" *Birgün*, 16.11. 2007.

4 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu'nun Fethi*, s.312

5 "Holocaust Denial in the White House" *The Independent*, 10.11.2007.

6 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu'nun Fethi*, s.309

7 a.g.e., s. 310

olduğunu, bu nedenle Türkiye'nin de bu tarihi bir gerçeği kabul etmesi gerektiğini söylemiştir. Kürt meselesini Arap Baharı kontekstinde nasıl gördüğünü soran bir diğer soruya da, Kürt konusunda biraz konuştuktan sonra, hiç ilgisi olmamasına rağmen, Hrant Dink'in duruşmalarına bakılacak olursa büyük bir skandal görüldüğünü, kişilerin "Hepimiz Hrant Dinkiz" ve "adalet istiyoruz" dediklerini, ama böyle bir adaletin gelmediğini, kendisine göre Türkiye'de demokrasiyle, ifade özgürlüğü ile yapılması gereken çok şey olduğu cevabını vermiştir.

İsrail ile ilgili bir soruyu cevaplandırdıktan sonra "burada tekrar Ermeni soykırımına gönderme yapacağım. İsraililer Ermeni soykırımını yok sadece bir soykırım var, o da bizimki derlerdi, ancak İsraili siyasetçiler Ermenilere 1915'de ne olduğunu soralım diye hiç düşünmemişlerdi. Şimdi tutup Türklere karşı soykırım konusunu kullanmaya çalışıyorlar." şeklinde konuşmuştur.

Fisk'in NTV programa katılmasının başlıca amacı kitabının tanıtılmasını yapmaktı. Ancak bu fırsattan yararlanarak, yukarıda değindiğimiz gibi, Ermeni soykırım iddialarını da Türk kamuoyuna duyurmak veya hatırlatmak için çaba harcadığı açıkça görülmüştür. Programı yöneten Oğuz Hakseverin 1915 olaylarını soykırım olarak tanımladığına değinerek bu terini kullanmakta ne kadar emin olduğu hakkındaki sorusuna da şu cevabı vermiştir: "Kesinlikle eminim. Yıllarca pek çok belgeye baktım. Ermeni tarihçilerin yaptığı en son işlere baktım. Sizin tarihiniz Tamer Akçam'ın yaptığı işlere de baktım. Bunlardan çok etkilendim. Kuzey Suriye'de öldürme alanlarına gittim ve Ermenilerin olduğu bilinen kafataslarını gördüm orada, nehrin kenarındaki kazı bölgelerinde. O nedenle soykırımdır" cevabını vermiştir. Bu konuya ayrıca döneceğiz

Fisk'le ilgili olarak NTV Programının ortaya çıkardığı, en azında anımsattığı bir olay da Fisk'in 1991 yılında Türkiye'den sınır dışı edilmesidir. Bilindiği üzere o dönemde çok sayıda Kürt Saddam rejiminden kaçarak Türkiye'ye sığınmıştı. Bunlar bazı kamplarda barındırılmış ve kendilerine uluslararası yardım da yapılmıştı. Fisk kitabında o yılın Nisan ayı sonunda bölgeye gittiğini, İran sınırına yakın bir yerdeki Yeşilova kampında Türk birlikleriyle Birleşmiş Milletlerce görevlendirilmiş İngiliz askerleri arasında bir tartışmaya çıktığını, iki tarafın birbirlerine silah doğrulttuklarını ve silahların ateşe hazır olduğunu yazdı. Ona göre bu olay yabancı ülkeler tarafından sığınmacılara dağıtılmak üzere gönderilmiş olan battaniye, yiyecek ve suların Türk askerleri tarafından çalınması ve İngiliz askerlerinin de bunu önlemek istemelerinden çıkmıştı. Fisk, Gelibolu'dan beri ilk kez İngiliz askerlerinin Türk askerlerine ateş açmanın eşğine geldiğini de Independent gazetesine yazdı.⁸ Tabii Türkiye'de Fisk'e karşı bir infial belirdi ve kendisi sınır dışı edildi.

8 a.g.e., s. 591-594

Batı dünyasında Yeşilova olayı gerçekmiş gibi kabul edildi. Yıllar sonra bir İngiliz gazeteci/ yazar aslında pek öyle olmadığını ortaya koydu. Hugh Pope son kitabında⁹ o zaman bölgede görevli İngiliz subaylarıyla da görüşerek bu olayı ayrıntılı bir şekilde araştırdı. Buna göre Türk askerleri ile az sayıdaki İngiliz ve Amerikan askerleri arasında pek iyi duygular olmamakla beraber, Türk askerleri hiçbir zaman mültecilere gönderilen malzemeyi çalmamış ve özellikle iki taraf hiçbir zaman birbirine silah doğrultmamıştı.

NTV'nin yukarıda değindiğimiz programında Barçın Yinanç Robert Fisk'e, Hugh Pope'un kitabında Fisk'in hatalı olduğunu, Türk ve İngiliz askerleri arasında bir çarpışma çıkmanın eşiğine gelinmesinde son derecede abartmalı bulunduğunu, dolayısıyla o tarihte yapmış olduğu gazeteciliğin verilere dayanmadığını yazdığını söyledi ve kendisine "Hugh Pope'un kitabını okudunuz mu?", "İddiaları konusunda ne söyleyebilirsiniz?" sorularını yöneltti. Fisk "Ben Hugh Pope okumam" diyerek gayet iyi tanıdığı anlaşılan Pope'u aşağılamaya çalıştıktan sonra, bu olayı gözleriyle gördüğünü, o nedenle tutuklandığını ve Türk Ordusuna hakaretten yargılandığı söylemekle yetindi. Bu arada "Türk Ordusuna hakaretten yargılanmak" ifadelerinin doğru olmadığını, esasen kitabında bu olayı anlatan bölümde de yargılandığını yazmadığını belirtelim.

Fisk'in Türkleri yermek üzere yararlanmak istediği başka olaylar da vardır. Mesela Çanakkale Savaşına hakkında Salim Tamari adında bir Filistinli tarafından yazmış ve hemen hiç dikkat çekmemiş küçük bir kitabı esas alarak yazdığı bir makalede¹⁰ Atatürk'ün kumanda ettiği 19. Tümen'in erlerinin çoğunun Arap olduğunu, ANZAC güçlerinin saldırısını püskürten Osmanlı askerlerinin üçte ikisini Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistinli Arapların oluşturduğunu, Çanakkale'yi savunan 87.000 kişilik Türk gücü arasında çok Arap bulunduğunu belirtmiştir. NTV programında Oğuz Haksever'in bu konuya değinerek "kaynaklarınız ne kadar sağlam" şeklindeki sorusuna Fisk söz konusu kitaba gönderme yaparak cevap vermiştir. Osmanlı Ordusunda tüm Osmanlı uyruklularının bulunduğu bilinen bir husustur; aralarında Ermeniler de vardır. Ancak en büyük etnik grup olmaları nedeniyle Türklerin çoğunlukta olduğu da muhakkaktır. Diğer yandan bütün bu unsurlar karışık olarak birliklerin içinde yer almaktadır. O nedenle ANZAC'ları püskürtenlerin çoğunun Arap olduğunu ileri sürmek temelde yanlıştır.

Ermeni Soruna geri dönelim. Fisk'in Ermeni Sorunu konusunda sözleri ve yazıları bir Ermeni militanını andırmaktadır. Bunun nedenlerini bilecek durumda değiliz. Ancak 30 yıldan beri Beyrut'ta oturmasının ve orada

9 *Dining with Al-Qaeda, Three Decades Exploring the Many Worlds of Middle East*, New York 2011.

10 "The Great War Secrets of the Ottoman Arabs" *The Independent*, 15 Ekim 2011.

Ermenilerle yakın ilişkiler içinde bulunmasının bir tür “beyin yıkamaya” tabı olduğunu düşündürmektedir. Nitekim bazı mülakatlarında buna dair ifadeleri vardır.¹¹

1991 yılında Türkiye’den sınır dışı edilmiş olması da Türkiye ve Türkler aleyhindeki duygularını pekiştirmiş ve buna paralel olarak Ermenilere olan sempatisini arttırmış olabilir.

Ermeni iddialarını bu kadar savunmasının nedenlerinden biri de maddi çıkar olabilir. Ermeni kişi veya kuruluşlarının, bu faaliyetleri karşılığında Fisk’e maddi çıkar sağlayıp sağlamadıklarını bilmiyoruz. Yıllardan beri çok okunan makaleler ve çok satan kitaplar yazan Fisk’in pek paraya ihtiyaç duyduğunu düşünmüyoruz. Ancak her fırsatta Ermeni soykırımı iddialarını ortaya atması adeta bu konuda doldurmak mecburiyetinde olduğu bir kotanın bulunduğunu gibi bir kanı yaratmaktadır.

Fisk’in kazancına örnek olarak 2006 yılında ABD’de “Kültürel Özgürlük İçin Lannan Ödülü’nü (Lannan Award for Cultural Freedom) kazanmasını gösterebiliriz. Bu ödül her yıl muhayyele, araştırma ve ifade özgürlüğü için çalışmış olan kişilere verilmektedir. Fisk’e muhayyele (düşlemek, hayal etmek) için ödül verilmesi gayet isabetlidir. Bu arada söz konusu ödülün 350.000 dolar olduğunu ve ikinci ödülü kazanan ABD’de bir radyo direktörü David Barsamyan’a da 150.000 dolar verildiğini belirtelim.¹²

Ermeni sorunu konusunda çok bilgili görünen Fisk, kitabının Ermenilerle ilgili bölümünü yazarken sadece beş kitaptan yararlandığı¹³ ancak bunların arasında, NTV programında okuduğunu söylediği Taner Akçam’ın kitaplarının bulunmadığı görülmüştür. Söz konusu beş kitabın tamamen Ermeni görüşlerini yansıtmakta olup Fisk bu konuda Türklerin ne düşündüğünü öğrenmek zahmetine katlanmamıştır.

Fisk’in ikinci kaynağı bazı yaşlı Ermenilerle yaptığı konuşmalardır. Kitabının teşekkür bölümüne göre¹⁴ 19 Ermeni veya Ermeni yanlısı kişi ile konuşmuştur. Hiçbir Türk ile konuşmamıştır. Bir süreden beri “Sözlü Tarih” adı altında tarihi olaylar hakkında kişilerin ifadelerinden de yararlanmaktadır. Ancak bu ifadeler, ikinci derecede kaynak olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni kişilerin, eğer yüksek siyasi veya askeri bir mevkileri yoksa sadece yakın çevrelerinde cereyan eden olaylar hakkında bilgi sahibi olmaları, diğer

11 “An Interview With British Journalist Robert Fisk” *Horizon Weekly*, Canada, 14 Nisan 2006; Armenian “ Robert Fisk Talks About The Armenian Genocide” *Reporter*, 17.03.2007.

12 “Fisk and Barsamian Bestowed ‘Cultural Freedom’ Awards” *Armenian Weekly On-Line*, 18 Kasım 2006.

13 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu’nun Fethi*, s. 900

14 A.g.e., s. 9-11

bir deyimle araştırılan konunun tamamı hakkında değil, bazı ayrıntıları hakkında bilgi verebilmeleridir. Bunun dışında söyleşi yapılan kişiler çok yaşlı ise olayları tam olarak hatırlamamaları veya karıştırmaları olanağı da mevcuttur.

Son olarak, Ermeni Sorunu gibi çok tartışmalı olan bir konuda, taraflardan birine mensup kişilerin ifadesini doğru olarak kabul etmek esasta yanlıştır. Bu arada çok yaşlı kişilerin kolayca tesir altında kaldıklarını da unutmamak gerekmektedir. Sonuç olarak Fisk'in varlığını iddia ettiği olayların gerçekliğini yeterince araştırmadığı görülmektedir. Esasen Fisk'in böyle bir niyeti de yoktur. Kitabı hakkında yaptığı bir konuşmada İngiliz ve Amerikan Hükümetlerini soykırım gerçeğini kabul etmedikleri için eleştirmiş ve bu gerçeğin delil gerektirmediğini, Ermeni soykırımının kendinden belirgin olduğunu, söylemiştir¹⁵ Bu tür düşüncenin bilimsellikten çok uzak olduğunu söylemeye gerek yoktur.

2005'te yayımlanan söz konusu kitap o yıllarda Türkçeye de çevrilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Fisk kitabın tanıtımını yapmak üzere 2006'da Türkiye'ye gelmiş ve bu amaçla Sabancı Üniversitesinde bir konferans ta vermiştir.¹⁶ Ancak, söylediğine göre kitabı yayınlamak olan Agora Yayınevi kendisine bir faks göndererek avukatlarının, kitap yayımlandığı takdirde, Yayınevinin TCK 301 maddesine gereğinde takibata uğramasının olası olduğunu, Fisk Türkiye'de olmadığı için mahkemenin kendisine ulaşamayacağını, ancak Fisk isterse, bu olası davaya katılabileceğini bildirmiştir. Fisk yayıncısı ile birlikte mahkemeye çıkıp soykırım konusunu ele almanın bir şeref olacağını ifade etmesine rağmen,¹⁷ bunu yapmamış ve yayınevi de çeviriyi yayınlamamıştır.

Halen TCK yapılan değişiklikten sonra kişilerin 301 madde gereğince kovuşturulması Adalet Bakanlığının muvafakatine bağlanmıştır. Bu muvafakat pek verilmediğinden soykırım iddialarını dile getiren yazı ve kitaplar Türkiye'de serbestice yayınlanmaktadır. Fisk'in kitabın çevirisinin de bu durum dikkate alınarak 2011'de bu kez başka bir yayıncı tarafından (İthaki) yayımlandığı sonucuna varılmaktadır.

Fisk'in kitabının başlığı "Büyük Medeniyet Savaşı, Orta Doğu'nun Fethi"dir. Adından da anlaşılacağı üzere bu kitap esas itibarıyla Orta Doğu bölgesine dairdir. Nitekim içindeki bahisler İran Devrimi ve İran-İrak Savaşı, Cezayir İç Savaşı, Afganistan, İsrail-Filistin Sorunu, İsrail'in Lübnan'ı işgali,

15 Noyan Tapan "Famous British Journalist Names the Armenian Genocide 'The First Holocaust'" *Armenians Today* 23 Ekim 2006

16 "An Interview with British Journalist Robert Fisk" *Horizon Weekly*, 14 Nisan 2006.

17 "Let me Denounce Genocide From the Dock" *The Independent*, 14 Ekim 2006.

Amerika'nın Irak'a karşı açtığı iki savaş gibi Orta Doğu'da meydana gelmiş nispeten yeni olaylarla ilgilidir. Fisk bu çerçevede kendi gördüklerini ve vaktiyle yazdıklarını, yeniden kaleme almıştır. Kitapta, Orta Doğu niteliğine uymayan, diğer bir deyimle kitabın ana temasına yabancı kalan, adeta yama gibi duran, iki bölüm vardır. Birincisi babasını ile ilgili bazı anılarını dile getirdiği “Ölüm Acısına Mahkûm Edildi” başlığını taşıyan kısa bir bölüm. İkincisi ise “İlk Soykırım” başlığı altında Ermeni soykırım iddialarına ilişkin nispeten uzun (33 sayfa) bölüm.

Fisk kitabın konusuna uymayan bu iki bahsi neden yazdığını açıklamamaktadır. Babası ile ilgili bölümüm bir hesaplama olması kuvvetle muhtemeldir, zira babasını ırkçı ve vatansever olarak nitelendirmektedir. Yine de “ırkçı” Babasına karşı bir tür sevgi beslediği görülmektedir.

Ermenilerle ilgili bölümün İngilizce başlığı, Türkçe çevirisinin aksine, “İlk Soykırım” değil, “İlk Holokost”dur. Aslında anlam yönünden iki deyim arasında pek fark yoktur. Uluslararası hukukta ise sadece “soykırım” deyimini geçerlidir. Fisk bir yazısında 1915 olayları hakkında neden soykırım değil de Holokost dediğini şu şekilde açıklamaktadır:¹⁸ Yahudilerin Nazilerin yaptığı soykırımı diğer soykırımlardan ayırabilmek için buna Holokost dedikleri, Ermenilere yapılanların Yahudilere yapılanlar kadar önemli olduğu için kendisinin de soykırım sözcüğü yerine Holokost'u tercih ettiği ve böylelikle iki olay arasında bağ kurduğu. Bu davranışın, Yahudileri soykırımı uğratan Almanların Osmanlı İmparatorluğunu örnek aldıkları şeklindeki Ermeni propagandasına uygun olduğu görülmektedir.

Neredeyse bir asır kadar eski olayları bilimsel olamayan bir kitapta ele almak fazla ilgi çekemez. Bu nedenle Fisk Ermenilerle ilgili konularda kendi yaşadıklarını anlatarak bu bölüme güncellik vermeye, dolayısıyla okuyucunun ilgisini kazandırmaya çalışmıştır. Fisk kitabının Türkçe çevirisindeki “İlk Soykırım” bölümünde belirli bir plana veya bir kronolojiye bağlı olmadan, daldan dala atlar bir şekilde birçok konuya değinmiştir. Bu çerçevede, özetle, Kuzey Suriye’de Margada tepelerinin eteklerinde bulduğunu ileriye sürdüğü bir toplu mezardan başlayarak “soykırım” hakkında bazı hikâyeleri dile getirmiştir. Bunların başlıcalarına aşağıda değineceğiz. Fisk ayrıca, Ermeni olayları hakkında, Winston Churchill dahil, çoğu İngiliz olan kişilerin anılarına yer vermiş, Teşkilat-ı Mahsusa'nın, Nazilerin Einsatzgruppen'i gibi Ermenileri imha etmek için kurulduğu şeklinde artık aksi kanıtlanmış bir sava temas etmiş,¹⁹ Hitler'in “Bugün Ermenilerin imhasından kim söz ediyor” dediği rivayetini dile getirmeyi ihmal etmemiş,²⁰ birkaç kez Kürtlerin Ermeni

18 “An Interview With British Journalist Robert Fisk” *Horizon Weekly*, Canada. 14 Nisan 2006.

19 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu'nun Fethi*, s. 296

20 a.g.e., s. 296

katlettiklerini belirtmiş,¹¹ Kurtuluş Savaşı döneminde Güney Anadolu'yu işgale uğraşan Fransızlara karşı milli direnme hareketlerini Türklerin Fransızlara saldırmaları onların himayesindeki elli bin Ermeni'yi öldürdüğü şeklinde anlatmış,¹² Türklerin Erivan'da daha da vahim bir katliam gerçekleştirdiğini ileri sürerek bir maddi hata yapmış,²³ Hatay'daki Musa Dağ hikayesine değinmiş, oradan otuzlu yıllarda Hatay Sorununa geçerek Hatay'ı Türkiye'ye bırakmasının Fransızlar için bir utanç olduğunu söylemiş,²⁴ Sevr Antlaşmasına göre Hatay'ın Ermeni olduğunu iddia etmiş,²⁵ Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyen İsrail'i ve bu arada Simon Perez'i eleştirmiş,²⁶ "ünlü Türk tarihçisi" Ahmet Refik'in İttihat ve Terakki'nin hedefinin Ermenileri yok etmek olduğunu yazmak suretiyle bir diğer maddi hata daha yapmış²⁷, bazı Türk Büyükelçilerini²⁸ Ermeni sorunu konusunda hükümetlerinin görüşlerini açıkladıkları için tenkit etmiş, Fransa, İngiltere ve ABD hükümetlerinin Ermeni sorunu konusundaki tutumlarını, Ermenileri kayıran bir şekilde ele almıştır.

Fisk'in kitabının bu bölümünün hemen her sayfasına itiraz etmek, maddi yanlışlarını, kesin değil yaklaşık bilgi vermesini, aşırı yorumlarını, gayet açık bir şekilde Ermeni görüşlerini desteklemesini buna karşın diğer görüşleri yermesini, kendisi veya Ermeni militanları gibi düşünmeyenleri aşağılamasını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak ve eleştirmek mümkündür. Ancak bir "Kitap Tahlili" yazısının boyutları buna uygun değildir. Bu nedenle biz bu bölümdeki Suriye'nin kuzeyindeki bazı yerlerde Ermenilerin katledildiği dair iddiaları kısa olarak inceleyeceğiz.

Bu iddiaların başında Der Zor'a yaklaşık 80 km mesafede Margada (veya Margadeh) tepelerinde Fisk'in, fotoğrafçı İsabel Elsen ile birlikte, 1992 yılında bir toplu mezar bulması gelmektedir. Fisk bu iddiayı Beyrut'a körler evinde yüz yaşında Surhobi Papazyan adında bir Ermeniden duymuştur. Ona göre Türkler Ermenileri Margada tepelerine getirmişler orada öldürmüşler veya Habur Nehrine atarak boğmuşlardır. Ancak dikkatle okununca Papazyan'ın bu olayı görmediği, on yıl kadar sonra buraya geldiğinde bazı kafatasları ve kemikler bulunduğunu söylediği anlaşılmaktadır.²⁹ Papazyan kaç

21 Mesela, a.g.e., s. 302

22 a.g.e., s. 302

23 Fisk 1920 yılı Ekim ve Kasım ayında Ankara Hükümetiyle Ermenistan arasındaki savaşı kastetse gerekir. Bu savaş sırasında Ermenistan yenilmiş, ancak Erivan alınmamıştır.

24 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu'nun Fethi*, s. 303-305

25 Sevr Antlaşmasına göre Ermenistan devletinin sınırları ABD Başkanı Wilson tarafından saptanmıştır. Hatay bu sınırların dışındadır.

26 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu'nun Fethi*, s. 308

27 Fisk "İki Komite İki Kıtal" kitabının yazarı Ahmet Refik'i, ünlü tarihçi Ahmet Refik Altınay zannetmektedir.

28 Bu arada zamanının Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir, Londra Büyükelçisi Korkmaz Haktanır ve Tel Aviv Büyükelçisi Barlas Özener'den bahsetmiştir.

29 a.g.e., s. 294, 295

kişinin ölmüş olabileceği hakkında bilgi vermemiştir. Fisk ise öldürülenlerin “50 bine yakın” olduğunu ileri sürmekte³⁰ ancak bu bilgiyi kimden veya nereden aldığını bildirmemektedir. Fisk ve İsaabel Elsen Habur kıyısında kafatasları ve kemikler aramışlar ancak bulamamışlar, sonra Elsen, tesadüfen, Margada tepelerinde bir yerde bunları bulmuştur. Ancak burasının Habur Nehrinden bir veya iki kilometre uzakta olması Papazyan’ın söylediklerine uymamış, Fisk de bu çeliştiği ortadan kaldırmak için “Habur’un sularının insan kalıntılarıyla tıkanmış ve akış yönünü doğuya doğru değiştirmiş olabileceğini” düşünmüştür.³¹

Baraj yapım işlerinde çalışan bir inşaat mühendisine bu konuyu danıştık. Bizi hayret ve biraz da tebessümle dinleyen mühendis, Habur nehrinin debisinin saniyede ortalama 45 m3 olduğunu, aynı zamanda toplu olarak nehre binlerce ceset atılsa bile (ki bu da mümkün değil) suyun cesetlerin arasından geçerek onları dağıtacağını ve akıntı yönünde sürükleyeceğini söyledi. Yazın su çok azaldığında nehrin yatağının biraz değişebileceğini ancak sular yükselince nehrin cesetlerden arta kalanları sürükleyerek götüreceğini ekledi. Kısaca cesetlerin nehrin yatağını değiştirmesi fizik olarak mümkün değildi ve bunun için çok güçlü beton setler gerekliydi.

Fisk, cesetlerin nehrin yatağını değiştirdiği iddiasını pek beğenmiş olmalı ki bunu başka bir yerde de tekrarlamış ve “Erzincan kenti yakınlarındaki katliam o kadar büyüktü ki Fırat’taki binlerce ceset bir set oluşturmuş ve nehrin akışını yüz metreliğine değiştirmişti” diye yazmıştır.³² Tabii bu arada Fırat’ın Habur’dan çok daha büyük bir nehir olduğunu unutmuştur.

Diğer fantastik denebilecek bir iddia Margada’dan seksek kilometre kuzeyde Şedadi (doğrusu Şaddâdi) köyünün doğusundaki bir mağaraya Türklerin 5 bin Ermeniye doldurduğu, önünde ateş yakarak içeridekileri dumanla boğduklarıdır. (s.295,296) Bunun gerçekleşebilmesi için tonlarla odun gerekli olup ayrıca rüzgârının mağaraya doğru esmesi gerekmektedir. Yine de beş bin kişiyi alacak büyüklükte bir mağaranın her tarafına insanları öldürecek yoğunlukta duman gitmesi mümkün değildir. Fisk’in bu mağara için “yeraltına doğru bir kilometre kadar uzanıyordu” sözleri düşüncemizi doğrulamaktadır. Ancak “dumanla öldürmek” hikâyesinin en zayıf noktası bu dumanı sağlayacak odunun nasıl bulunduğu. Unutmamak gerekir ki Suriye’nin kuzeyi yarı çöldür. Bugün dahi burada pek ağaç görülmemektedir. Osmanlıların hemen hiç kamyon kullanmadıkları bir dönemde bu odunların başka yerlerden getirilmiş olabileceğini de düşünmek zordur. Diğer yandan bu mağarada 5 bin kişi öldürülmüşse bunların kemiklerinin bulunması

30 a.g.e., s. 290

31 a.g.e., s. 295

32 a.g.e., s. 294

gerekmektedir. Ancak Fisk mağaranın çöktüğünü yazmaktadır,³³ ne tesadüf! Kanımızca kitabın bu bölümü Nazilerin Yahudilere gaz vererek öldürmeleriyle bir benzetme yaratmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Margada'da ki iskeletlere geri dönelim. Buraya Suriye Ermeni kilisesi tarafından kemiklerin korunması için bir bina ile ayrıca bir kilise yapılmış olması, son yıllarda 24 Nisan'da burada bir ayin düzenlenmesi, kanımızca bu bölgede kemikler bulunmuş olduğunu göstermektedir.³⁴ Ancak bulunan kemiklerin Ermenilere ait olduğu kanıtlanmamıştır. Esasen tüm iskeletler birbirine benzediğinden bunların hangi millete ait olduğunu saptamak mümkün değildir. Sadece karbon testiyle kemiklerin ne kadar eski olduğu bulunabilir. Bu test 1910'ları gösteren bir tarih gösterirse bundan kemiklerin Ermenilere ait olduğu sonucu çıkabilir, ancak bu dahi kesin değildir, zira başkalarına ait de olabilir. Hemen söyleyelim ki bu kemiklere karbon testi uygulanmamıştır.

Bu arada ilginç bir husus, Der Zor bölgesine dair inceleyebildiğimiz, 1992 yılından sonra yayımlanmış Ermeni görüşünü yansıtan kitaplarda³⁵ Margada'daki kemiklerin Fisk ve fotoğrafçı Isabel Elsen tarafından bulunduğu dair bir kayıt olmaması hatta bu kaynakların, burada bir kilise yapılmış olmasına rağmen, Margada'dan dahi bahsetmemesidir. Bu da Fisk'in abartmalarının rahatsızlık yaratmasından ve bulunan kemiklerin kökeninin de meçhul olmasından ileri gelse gerektir.

Yukarıda değindiğimiz gibi Fisk bu iddialarını kanıtlama zahmetine girmemektedir. Ona göre Talat Paşa gönderdiği telgraflarla Ermenilerin öldürülmesi talimatını vermiştir.³⁶ Farkında olmadığı husus Ermenilerce ortaya atılan Talat Paşa telgraflarının sahte olduğunun daha 1983 yılında kanıtlanmış olmasıdır.³⁷ Bu gün bilimsel olmak isteyen Ermeni yazarlar dahi bu telgraflara atıfta bulunmamaktadır.

Bu konuda belki en önemli öge, 2010 yılında, Amerikan CBS televizyonun

33 a.g.e., s. 295

34 "Memorial at The Armenian Apostolic Church in Margadeh, Syria"
http://www.armenian-genocide.org/Memorial.111/current_category.72/memorials_detail.html

35 Bu konuda bkz. Raymond H. Kévorkian. *L'Extermination des Déportés Arméniens Ottomans Dans Les Camps de Concentration de Syrie-Mésopotamie (1915-1916)*, Revue D'Histoire Arménienne Contemporaine, Numéro Spécial, Tome II, 1998, Paris. (Bu kitap Türkçeye de çevrilmiştir: " Soykırımın İkinci Safhası. Sürgüne Gönderilen Osmanlı Ermenilerinin Suriye-Mezopotamya Toplama Kamplarında İmha Edilmeleri 1915-1916. Belge Yayınları, 2011) ve yine Raymond Kévorkian'ın Ermeni "soykırımının" en kapsamlı eseri olarak takdim edilen *Le Génocide des Arméniens*, Odile Jacob, Paris, 2006 ve Hilmar Kaiser, *At the Crossroads of Der Zor. Death, Survival and Humanitarian Resistance in Aleppo, 1915-1917*, Princeton 2001

36 *Büyük Medeniyet Savaşı, Ortadoğu'nun Fethi*, s. 290

37 Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, *Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*, TTK, 1983. Bu kitap İngilizce ve Fransızcaya da çevrilmiştir.

bir programında Der Zor'da Ermeni toplu mezarlarından bahsedilmesi üzerine bu konuda Türk gazetecilerinin bir sorusuna cevaben Suriye Enformasyon Bakanı Muhsin Bilâl'in, Margada'yı da içeren Der Zor bölgesinde toplu mezar olmadığını ifade etmesidir.³⁸

Görüldüğü gibi Robert Fisk, şöhretine rağmen, birçok konuda olduğu gibi Ermeni Sorununda da açıkça taraf tutmakta ve soykırım iddialarını destekleyebilmek için uydurmalar veya büyük abartmalara başvurmaktan çekinmemekte, ayrıca Ermeniler ve Ermenistan aleyhine olabilecek hususlara hiç değinmemektedir. Bu çerçevede, tehcirin başlıca nedeni olan Ermeni isyanlarından, Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde olan Çarlık Rusyası ile işbirliğinden, Birinci Dünya Savaşı içinde ve sonrasında Ermenilerin Doğu Anadolu'da yaptıkları ve 518.000 kişinin yaşamına mal olan katliamlardan³⁹, bu dönemde Türklerin de çok trajediler yaşadığından, o nedenle olaylara "adil hafıza" açısından da bakılması gerektiğinden, 1990 tarihli Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesinde Doğu Anadolu'dan Batı Ermenistan olarak bahsedilmesinden böylelikle, ileride, Ermenistan'ın Türkiye'den toprak istemesi için bir hukuki dayanak yaratılmış olmasından, Ermenistan'ın Türkiye ile soykırım iddialarını görüşmeyi kabul etmemesinden ve bu amaçla bir tarihçiler komisyonu kurulmasını önerisini reddetmemesinden ve Ermeni diasporasında, ırkçılık düzeyine erişmiş bulunan bir Türkiye ve Türk düşmanlığının varlığından hiç bahsetmemektedir.

Kısaca Robert Fisk için gerçekler değil kendisinin saptadığı bazı konulara yazılarıyla destek vermek önemlidir.

38 "Suriye CBS Haberini Yalanladı: Ermenilere Ait Toplu Mezar Yok" *Zaman*, 4 Mart 2010

39 Ermeni mezalimine, diğer deyişle Ermeniler tarafından yapılan katliamlara dair Türkiye'de birçok kitap yayımlanmış bulunmaktadır. Kanımızca sadece ilgili Osmanlı Belgelerinin fotokopilerini ve bu belgelerin Latin alfabesine transkripsiyonları içeren, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne 2001 yılında yayımlanmış bulunan "Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri" başlığını taşıyan ve iki ciltten oluşan kitap özellikle önemlidir. 518.000 (tam olarak 518.105) kişinin katledildiğini gösteren bir liste bu kitabın 1054. sayfasındadır.

ERMENİ TABUSU ÜZERİNE DİYALOG

Yazar: Ahmet İnel/Michael Marian, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

Türkler ve Ermeniler arasında yaklaşık 100 yıldan beri tartışılmakta olan “tehcir” veya “soykırım” sorunsalı iki millet arasında büyük bir ihtilaf ortaya çıkarmıştır. Karşıt görüşte olan kişilerin “Türk tezi” veya “Ermeni tezi”ni savunduğu tartışma ortamlarında sorunsalın yalnızca dününe bakmakla yetinilmiş, ne yazık ki güncel yansımaları ve toplumsal psikolojik süreçler geri plana itilmiştir. Oysa ki, Ahmet İnel ve Michael Marian’ın tartışmalarının derlendiği “Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog” adlı çalışma da bizlere bireylerin yetiştirilme şeklinin, eğitimin, sosyalleşmenin bir bireyin yetişkinlik döneminde ve siyasal kimliğinin oluşumunda ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde savaşlar ve göçlerin oluşturduğu tarihi bellek toplumları oluşturan bireylere o denli etki etmektedir ki bu etkiler bir nesilden ötekine artarak adeta hayatta kalma savaşı verirler.

“Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog” adlı çalışma yazarlara göre Türk-Ermeni ihtilafına tarafsız ve barışçıl bir açıdan bakmayı amaçlamaktadır. Ancak kitabın başlığı taraflı bir bakış açısını yansıtmakta, bu ihtilafın, çatışmanın veya sorunun Türkler açısından bir “Ermeni tabusu” olarak görüldüğünü önermektedir. Türkiye’de bir “Ermeni tabusu” olduğunu belirten bu iddialı başlık sözü geçen tabu üzerine iki bilim insanının diyalogunu ele almaktadır. Bu çerçevede düşünüldüğünde “Ermeni tabusu” üzerine barışçıl ve tarafsız bir diyalog ancak Türklerin Ermeni tabusunu yıkması, yani bir anlamda soykırım tartışmalarını kabul etmesi ile gerçekleşebilir. Kitabın giriş bölümünde gerek Türkiye’de gerekse Ermeniler tarafında tabular olduğundan bahsedilmesine rağmen kitabın başlığı yalnızca “Türk tarafında” bir tabu olduğu şeklinde algılanmaktadır.

Kitapta sıklıkla Türk toplumunun belleğinin unutmaya kodlandığından ve Ermeni konusunun toplumsal hafızada bir tabudan öteye gidemediğinden bahsedilmektedir. Bedenin kayıt mekanizması olarak tanımlanabilecek bellek bireyler kadar bireylerden oluşan toplumlarda da karşımıza çıkmaktadır. Bellek yazılı, sözlü geleneklerin, inanış ve davranışların tümünden oluşmaktadır. Efsaneler, şarkılar hatta düğün ve cenaze gelenekleri dahi toplumsal belleğin birer parçasıdır. Öğrenme sürecinde oluşup gelişen bellek müdahalelerle nesilden nesile değişerek aktarılabilir. Toplumsal bellek en başta dil yolu ile aktarılmakta bu aktarımda da iletişim araçları kullanılmaktadır.¹ Diaspora üç

¹ Karaca, Birsen (2006), *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi: Toplumsal Bellek ve Sinema*, İstanbul: Say Yayınları, s.44-50.

nesildir süregelen sözlü anlatımında “soykırım” söylemini her defasında farklılaştırarak aktarmakta ve yaşatmaktadır. Bu bağlamda, Ermenilerin toplumsal belleğinin “hatırlamaya/unutmamaya” kodlandığı söylenebilir. Dudwick, belleğin seçici olduğunu, hatırlanacak öğeleri elerken çeşitli baskılardan etkilenebileceğini söylerken geçmişin hatırlanırken olguların farklı biçimlerde yeniden inşa edilebileceğini belirtmektedir.²

Ahmet İnel kendi hayat hikayesini anlatırken ailesinin Balkan göçmeni olmasından, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Kemalizm’i benimsemelerinden bahsederek aile içinde Ermenilerden hiç bahsedilmediğini, ailenin milliyetçi eğilimleri olduğunu söylemektedir. Bu açıdan okuyucu ilk bakışta Kemalizmin unutmaya üzerine kurulu olduğunu algılamaktadır. Marian ise kendi ailesini ve geçmişini anlatırken Ermeni kimliğini gündelik hayatta yaşadığını, Ermeniliğini hissettiğini söylemektedir. Fransa’da büyüyen Marian, çocukluğundan itibaren kendisini diğerlerinden farklı hissettiğini bunun da psikolojik bir farklılık olduğunu vurgulamaktadır. Marian, diasporada yaşadığı Ermeni kimliğini sembolik Ermenilik olarak açıklamaktadır. Örneğin aile büyüklerinin evlerinde pişen geleneksel yemekler, Ermeni adetleri ve karakteristik özellikler Marian’ın tanımladığı sembolik Ermenilik olarak ifade edilebilir. Marian tavla oyunun dahi bir kimlik göstergesi olduğunu vurgulamaktadır. (s.44) Marian’a göre farklı olmak yani Fransa’da Ermeni olmak daha çok davranış ve tutumlardan kaynaklanan psikolojik bir farklılıktır. Marian sembolik Ermeniliği nasıl yaşadığını şu sözlerle açıklamaktadır: “... Sovyet Ermenistan’ına gidince havayı soluyor, damarlarında kan akıyor, her şey doğal. Diasporanın Ermenilikle ilişkileri cebri, kahramanca, trajik, idealize ilişkiler olma eğiliminde. Halbuki Ermenistan’da tüm karışmaları ve kendiliğindenliğiyle hayat var.” (s.61). Yazar , Ermenistan’a ilk kez yaptığı yolculuk sonunda daha önce görmediği, tanımadığı insanlarla buluştuğunu bu deneyimin Ermeniliğine derinlik kazandırdığını söylemektedir. Benzer duyguları Ermeni terörist Monte Melkonian’ın da hissettiği hakkında yazılan eserde belirtilmektedir. Melkonian biyografisine göre Monte 1970 yılında atalarının göç ettiği Marsovan (Merzifon) kasabasına ailecek yaptıkları ziyaret sonrasında hayatı değişmiş, kendisini herşeyden önce Ermeni olarak tanımlamaya başlamıştır.³

Kitabın “suskunluk” başlıklı bölümünde Türk ve Ermeni tarafında 1915 olayları ile ilgili uzun süre bir suskunluk yaşandığı belirtilmektedir. Ermeni tarafı için bu suskunluk “çocukları korumak ve çekilen ıstırapların yükünü onların sırtına yüklememek” (s.52) amacıyla gerçekleşmiştir. Türk tarafı içinse suskunluk sadece Ermenilere yönelik değil, aynı zamanda Balkanlar’da veya Kafkasya’da öldürülen veya oralardan kaçan Müslümanların öyküleri için de geçerli idi. (s.53). Vamık Volkan bu “suskunluk” halini “yas tutma” ritüeli olarak açıklamaktadır. Her kayıptan sonra birey ve toplumların yas tuttuğunu söyleyen Volkan Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanma aşamasında 5 milyon kişinin öldüğünü, 5 milyon kişinin de göç etmek zorunda kaldığını, toplumun bu kayıplardan dolayı bir yas

2 Dudwick, Nora C., (1994) *Memory, Identity and Politics in Armenia*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania, s. 326.

3 Melkonian, Markar (1993) *The Right to Struggle*, 2nd ed., San Francisco, Sardarabad Collective, s. xii.

yaşadığını belirtmektedir.⁴ Bu bağlamda Volkan, Osmanlı sonrasında oluşturulan yeni Türk kimliğinin ve toplumsal belleğin Osmanlı'da yaşanan olumsuzlukları, Ermeni tehcirini ve Müslüman göçleri bir kenara ittiğini ifade etmektedir.⁵

İnsel-Marian diyalogunun çarpıcı bir bölümü de ASALA terörü konusundadır. Marian ASALA terörüne çok sempati duymadığını, birebir destek vermediğini ancak Ermeni diasporasının uyanışına sevindiğini, “sorunları örtmek isteyen Türk diplomatların suikastlere hedef olarak seçilmesi”nin içini acıtmadığını vurgulamaktadır. Benzeri bir şekilde diasporada yaşayan Ermeniler ile gerçekleştirdikleri mülkâlatlarda Miller ve Miller diplomat suikastlerinden dolayı mutluluk duyduğunu belirtmektedirler. Görüşülen kişilerden birkaçı diplomat suikastlerinin “soykırım” faciası yanında ciddi bir önemi olmadığını, suikastleri gerçekleştiren gençlerin suçlu görülmemesi gerektiğini söyleyerek eylemlere destek vermişlerdir.⁶ Bu doğrultuda diasporada ASALA'nın fiilen desteklenmesi bile eylemlerine karşı çıkılmadığı söylenebilir. Kitabın bir önceki bölümünün teması olan “suskunluk” eyleminin Ermeni diasporası tarafından ASALA'ya karşı uygulanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Kitabın “Söylentiler ve Öfkeler” bölümünde diasporada yaşamak veya göçmen olmak olgusu üzerinde de durulmaktadır. Uzun yıllar Fransa'da yaşamış olan İnsel, “...yurtdışında yaşayan Türklerin önemli bir kısmı belki çoğu çok daha fazla milliyetçi olmuştur” (s.75) diyerek göç eden bireylerin doğal bir refleksini açıklamaktadır. Yine benzer bir biçimde Marian da Ermeni milliyetçiliğinin diasporadaki güçlü yansımaları şöyle özetlemektedir: “...dilsel açıdan, dil hâkimiyeti kaybedildiği için insanlar yeterince Ermeni olmamakla suçlanabiliyordu. Hâlbuki dava uğruna eline silah almış adamları herkes destekleyebilirdi.” (s. 76).

Kitabın “Nadasa Bırakılan Ermeni Sorunu” bölümünde İnsel ve Marian İttihat ve Terakki'nin Ermenilere karşı planlı bir temizlik politikası uyguladığını ancak dönemin getirdiği şartlar gereği Türk milliyetçilerinin İttihatçıları işledikleri suçlardan dolayı mahkum etmediğini söylemektedirler. Böylece İnsel ve Marian “Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog” tartışmalarına İttihat ve Terakki'nin Ermenilere karşı etnik temizlik uyguladığı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün dönemim koşulları gereği bu gerçekliği görmezden geldiği iddiasıyla başlıyor. (bkz. S. 77-78). İnsel “1915'te Ermenilerin başına gelenler Cumhuriyet'le birlikte işitilmez oldu” diyerek hem “soykırım” söyleminin 1960'lardan sonra ortaya çıktığını göz ardı etmekte hem de Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını toplumsal belleği etkilediği gerekçesiyle suçlamaktadır. Tartışılması gereken bir diğer nokta da diasporanın ve bazı Türk aydınlarının İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne açtıkları savaştır. Kendisini savunamayacak, geçmişte kalmış yönetimleri suçlamak diaspora ve Türk aydını açısından ne yazık ki en kolay kaçış yöntemi olarak görülmektedir.

4 Volkan, Vamık (2010) Nuriye Atabey, *Osmanlı'nın Yasından Atatürk'ün Türkiye'sine: Onarıcı Liderlik ve Politik Psikoloji*, Ankara, Kripto Yayınları, s.42.

5 A.g.e, s. 135-136.

6 Miller, Donald E. ve Lorna Touryan Miller (1999) *Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide*, Berkeley: University of California Press, s. 167.

Aynı bölümde 60'lı yıllardan günümüze Türk ve Ermeni tarafında ne gibi değişiklikler olduğu ele alınmaktadır. Marian zamanın her iki tarafa da farklı etki yaptığını söyleyerek Türk tarafının inkarcılığa itildiğini, diaspora Ermenilerinde ise bellek uyanışı gerçekleştiğini iddia etmektedir. Diasporanın değişen yüzünü açıklayan Marian şu sözleri kullanmaktadır: "...Ermeniler değişmişti, artık 1930'ların göçmenleri değildi onlar; Fransa'da doğmuşlardı, Fransızdılar. Bu nedenle örtülü olarak, biz Fransa'da "ülkemizdeyiz" ve Türkler ölülerimiz için Fransa'da anıt dikmemizi engelleyemezler duygusu da vardı" (s. 86). Diasporada yapılan çeşitli çalışmalar Müslümanlarla içiçe yaşayan Ermenilerin kimliklerini daha fazla koruyabildiğini göstermektedir. Örneğin Türkiye ve Halep gibi Doğu toplumu özelliklerini taşıyan yerlerde Ermeniler dini farklılıklarından dolayı kimliklerini korumakta diğer kimliklerle karışım meydana gelmemektedir.⁷ Dolayısıyla Batı ülkelerinde yaşanan asimilasyon sorunu Doğuda yaşayan Ermenilerde genellikle görülmemektedir. Ancak diasporanın eriyen kimliğini uyandırma işlevi Doğu'dan Lübnan'dan yükselmiş Batıya doğru yayılmıştır.

İnsel ve Marian'ın da bahsettiği gibi toplumsal bellek tarih yazımında önemli bir konudur. Ancak, yazarlar Türkiye'nin tarihi belleğini eleştirirken çeşitli ülkelerde inşa edilen "Ermeni Soykırımı" anıtlarının bir bellek inşası aracı olduğundan söz etmemektedir. Oysa ki, Marian'ın bahsettiği "Ermeni soykırımı" anıtlardan yalnızca Fransa'da 36 tane bulunmaktadır.⁸ Anıtların toplumsal belleğin oluşturulmasında önemli bir yer tuttuğunu belirten Karaca'ya göre Ermenilerin soykırım projesi kapsamında yeni bir toplumsal belleğe ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu yeni toplumsal bellek oluşturulurken Türklerle olan ilişkilerin unutulması ve yerine kurmaca soykırım anlatılarının gelmesi gerekiyordu.⁹ Bu çerçevede yanlış veya eksik bilgi aktararak Ermenilerin algılama sistemlerine müdahale edilmiş ve yeni ritüeller oluşturulmuştur. Örneğin sözü edilen "soykırım anıtları"na ziyaret geleneği ile ziyaretçinin belleğindeki imgeler pekiştiriliyor.¹⁰

İki millet arasında ortaya çıkan çatışmalar semboller aracılığı ile artabilmekte ve çatışan toplumlar tarafından farklı mesajlar algılanabilmektedir. Bu bağlamda Marian, "Ermeni tarafında soykırım bu kez kişilere değil, bir hatıraya, örneğin terk edilmiş Ermeni kiliselerine karşı yeniden başlatılıyormuş izlenimi yaşıyor" demektedir. Zaman zaman gerçek dışı olan bazı duyular çatışan gruplar arasında bir kimlik tutkalı haline gelebilmektedir. Örneğin, terörist Hampig Sassounian Türk diplomat Kemal Arıkan'ı katletmesinin ardından motivasyonlardan birisi olarak benzer bir duyumu göstermektedir. Sassounian, 2006 yılında görülen şartlı tahliye davasında bir takım arkadaşlarından ve Ermeni cemaatinden Türklerin Ermeni kiliselerini yıktığını üzerlerine cami inşa ettiğini duyduğunu bunun üzerine hiddetlenip nefretini Türk diplomata yönelttiğini itiraf etmektedir.¹¹

7 Çakıllıkoyak, Hüseyin (2005) *Diasporada Ermeni Kimliği*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, s. 260.

8 Armenian National Institute, http://www.armenian-genocide.org/offset.10/current_category.63/memorials_list.html, Erişim Tarihi: 7 Aralık 2010.

9 Karaca (2006) s. 29.

10 A.g.e, s. 40-41.

11 *Initial Parole Consideration Hearing*, Harry Sassounian, 2006.

Kitabın “Fransa Tavır Alıyor, Dünya Harekete Geçiyor” başlıklı bölümünde Marian Ermeni diasporası için en önemli ülkelerden birinin Fransa olduğunu, bu ülkedeki diasporanın “cemaat köklenmelerini gerçekten yapılandırmış siyasal örgütlenmeler etrafında” (s. 93) inşa ettiğini söylemektedir. Marian, diasporanın sıklıkla söz ettiği Sevr Anlaşması’nın güncellenmesinin Türkiye’de bir Sevr paranoyası haline geldiğini söylemektedir. Marian’a göre Türkiye’de birçok insan Ermenilerin geçmişteki toprak talebinin hala güncel olduğuna inanmaktadır. Marian’ın bu sözlerinde yanılmakta olduğu en başta Taşnak siyasal örgütünün yayın organları ve dernekleri tarafından kanıtlanmaktadır. Örneğin ABD’de yaşayan Ermeni diasporasını tarafından yayınlanan *Asbarez* gazetesinde sıklıkla Türkiye’nin topraklarından Ermenistan toprakları olarak söz edilmektedir. Gazetede yer alan makale ve haberlerde Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğusunda bulunan bazı iller büyük Ermenistan’ın bir parçası olarak tanıtılmakta ve geri alınması gerektiği dile getirilmektedir.¹² Bu durumda Ermenilerin toprak talebinin güncel olarak geçerli olmadığı söylenemez.

Marian, yine aynı bölümde İstanbul’un fethinin ve Malazgirt zaferinin Türkler tarafından hala kutlanıyor olmasını eleştirmekte ve bunu milliyetçiliğin bir tezahürü olarak görmektedir. Tüm milletlerin veya ulusların kendi tarihleri için anlamlı günleri kutlaması ve bu günleri genç nesillere hatırlatması doğal bir süreçtir. Fetihler kutlandığı gibi, kurtuluş günleri ve bir dini kabul etme tarihi de ülkelerin tarihinde önemli yer tutmaktadır. Örneğin Ermeniler, tarihleri açısından son derece önemli olan St. Vartan gününü hala kutlamaktadırlar. Malazgirt’in 900 yıl sonra hala kutlandığını eleştiren Marian, St.Vartan gününün 1560 yıl sonra kutlandığını gözden kaçırmıştır. Sözü edilen St.Vartan günü Aziz Vartan komutasında Ermenilerin Sasanilere yenilmesi ancak uzun süren mücadeleler sonucunda kazandıkları zaferi temsil etmektedir. Ermeniler tarafından kutsal kabul edilen bu gün Ermenilerin Hıristiyanlığı savunması ve dinlerini özgürce yaşamalarını sembolize etmektedir. Halen her 26 Mayıs Ermeni milleti tarafından kutlanmaktadır.¹³ Vartanantz Savaşı Ermeni tarihi ve mitolojisinde önemli bir yer tutmakla beraber Ermeni milletinin gururla andığı büyük tarihi liderleri de ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Ermenilerin St.Vartan gününü hatırlaması yadırganamayacağı gibi, Türklerin de İstanbul’un fethini veya Malazgirt zaferini hatırlaması yadırganamayacak bir ritüeldir.

İnsel-Marian diyaloglarında söz edilen önemli bir konu da tarih ders kitaplarındaki anlatımlardır. İnsel tarih kitaplarının ideoloji ve milliyetçi boyutları içerdiğini, 1915 olaylarına değinmediğini söylemektedir. Türkiye Cumhuriyeti okullarında okutulan tarih ders kitaplarını eleştiren İnsel aynı eleştiriyi Ermenistan’da ve diasporada okutulan ders kitaplarına getirmemektedir. Oysa ki Ermenistan’da okutulan ders kitaplarında Ermeni milliyetçiliği çerçevesinde 1915 olaylarına değinilmekte ve öğrenciler eğitim aracılığı ile ideolojik, siyasal sisteme dahil edilmektedir. Ermenistan’da okutulan Lise 2inci sınıf “Tarih (Patmutyun)” adlı kitabın bir bölümü “Büyük felaket” adı altında 1915 olaylarına ayrılmıştır. Bu bölümün

12 “Yes We Can! Part I- Part II”, *Asbarez*, 22 Ocak 2010, <http://asbarez.com/76592/yes-we-can-part-ii/>, erişim tarihi: 29 Aralık 2010.

13 *Battle of Vartanantz*, <http://www.armenianheritage.com/hivartan.htm>, Erişim tarihi: 29 Aralık 2010.

“Ermeni Tehciri-Ermeni Nüfusunun Tehciri ve Kıyımı” alt başlığında 1915 olayları ve Ermeni tehcirinde İttihat ve Terakki'nin rolü Ermeni bakış açısı ile anlatılmaktadır. Kitapta şu ifadelere yer verilmektedir:

*“Genç Türkler, Ermenileri yok etmeyi düşündüklerinde, bu politikayla Ermeni Sorununu yok etmek amacındaydılar. Bu sorun Avrupa devletleri atarfindan Türkiye'nin iç işlerine karışmak için gerekçe olarak kullanılıyordu. Ermeniler ve Ermenistan Osmanlı yöneticilerinin Pantürkizm projelerini gerçekleştirmeleri yolundaki özgün bir engeldi. Pantürkizm o yıllarda Türkiye'nin resmi ideolojisiydi. Bu ideoloji “Büyük Turan” adından bir Türk devleti kurmayı öngörüyordu. Genç Türkleri bu devlete Türkçe konuşan tüm halkları dahil etmeyi ve bu devletin sınırlarını Konstantinopolis'ten Altaylara kadar ulaştırmayı arzu ediyorlardı. Ermenilerin yok edilmesiyle ilgili diğer gerekçe, imparatorluk ekonomisinin hemen hemen tüm alanlarında Ermeni burjuvazisinin sağlam ve güçlü olmasıydı. Yeni gelişmekte olan Türk burjuvazisinin kendisi için arzu edilmeyen, güçlü ekonomik rakibinden kurtulması gerekiyordu. Dolayısıyla, Ermeni Soykırımını gerçekleştirmek için siyasi ve ekonomik gerekçeler mevcuttu... 1914 yılında “Teşkilat-ı Mahsusa” kuruldu. Bu teşkilatın ekibi içerisinde en çok kriminal şahsiyetler, hapishanelerden çıkmış suçlular devşiriliyordu. Ermenilerin topluca yok edilmesi görevi “Teşkilat-ı Mahsusa” ekiplerine verilmişti. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Ermenilerin toplu tehciri ve kıyımından başka Osmanlı yöneticileri, uyrukları altındaki diğer hakların –Asurluların, Yunanlıların ve Arapların- kısmi olarak kıyımını gerçekleştiriyorlardı. Türk yöneticilerin vahşeti bu halkları gafil avladı. Ermeni siyasi çevreleri bu felaketi öngörmemişlerdi...Esas itibariyle, 18-45 yaşlarındaki Ermeni erkekleri sürgüne gönderdikten ve yok ettikten sonra, Genç Türklerin yöneticileri hemen hemen savunmasız kalan Ermeni kadınları, çocukları ve ihtiyarları göç ettirme ve kıyımına uğratma işine girişiyorlar. Valilere gerekli direktifler veriliyor...1914 yılının sonbaharından, özellikle de 1915 yılının ilkbaharından itibaren Ermeni halkı göçe zorlanmaya ve kıyımına uğratılmaya başlıyor. Türk yöneticiler Ermeni halkını Mezopotamya'nın çöl bölgelerine gönderiliyordu. Tehcirden önce veya tehcir sırasında kovgunların kafileleri, kafileye eşlik eden askerler, polisler ve Kürt çapulcular tarafından yağmalanıyordu. Güzel kızlar ve kadınlar zorla Müslüman haremeye gönderiliyordu. Yağmalara kovgunların öldürülmesi eşlik ediyordu. Tehcir bölgesine zorla göç ettirilenlerin çok azı ulaşıyordu...1915 yılının sonuna kadar Batı Ermenistan ve Küçük Asya'da Ermenilerin yaşadığı bölgeler Ermenilerden temizlenmişti. Hiçbir dini cemaat ve sosyal tabaka kıyımlardan kurtulamadı”.*¹⁴

Bu çerçevede İnsel-Marian diyalogunu temel alan “Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog” kitapta İnsel ve Marian'ın benzer doğrultuda sundukları düşünceleri okuyucuyla paylaşmaktadırlar. Okuyucular Türkiye'de bir Ermeni tabusu olduğuna

14 Patmutyun, 10. Sınıf

ve 1915 olaylarının “soykırım” olarak kabul edilmesi gerektiğine ikna edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, kitap sorun olarak kabul edilen tarihi olaylar ve sonrasında iki millet gelişen çatışma halini önyargılı bir bakış açısı ile ele almıştır. Kitabın büyük bir kısmında Türk eğitim sistemi ve Cumhuriyet dönemi politikaları, ideolojiler eleştirilirken Ermeni eğitim sistemine, Ermeni milli ideolojisine veya aynı doğrultuda eğitim veren başka ülkelerin sistemlerine eleştiri getirilmemektedir. Bu nedenle, kitabın Türk-Ermeni ilişkilerinde anlayış ve algı farklılıklarını analiz edebilmesi mümkün gözükmemektedir.

Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog

Yazar: Ahmet İnsel/Michael Marian

Yayına Hazırlayan: Ariane Bonzon

Çeviren: Ali Berktaç

İletişim Yayınları, 2010.

Sayfa Sayısı: 165 s.

ISBN: 9750507557

ERMENİLER VE ARMENİA BÖLGESİ'NİN ESKİÇAĞ TARİHİ

Yazarlar: Yrd. Doç. Dr. Yıldız Deveci Bozkuş-Sultan Deniz Küçüker,
Ankara, Genesis Yayınları, 2012, 110 Sayfa

Yrd. Doç. Dr. Yıldız Deveci Bozkuş ve Sultan Deniz Küçüker'in yazarlığını yaptığı "Ermeniler ve Armenia Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi" adlı kitap; Ermeni Sorunu ve Ermeni tarihine ilişkin birçok çalışmanın özellikle son dönemlerde 1915 Olayları çerçevesinde oluşturulmasının aksine, çoğu kez göz ardı edilmiş olan Ermeni tarihinin eskiçağ dönemlerini irdelemektedir. Dolayısıyla bu çalışma, ülkemizde Ermeni tarihi ile ilgilenenler açısından konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ayrıca ülkemizde bu bölgenin Eskiçağ tarih süreci üzerine yayımlanan kitapların genellikle Urartu, Grek, Roma ya da Pers tarihiyle ilişkili olarak, o konuların kapsamı içerisinde, sunulduğunu da göz önünde bulundurursak, kitabın ülkemizde bir ilk olduğunu söylemek de yersiz olmaz. Çünkü çalışma boyunca söz konusu tarihsel süreç sadece Armenia Bölgesi ve halkları odaklı olarak derli toplu bir biçimde sunulmuştur.

Aslında Ermeni tarihiyle ilgilenenler açısından kitabın önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü kitap, bölge tarihini MÖ 2. binyıldan başlayıp ele alırken Ermenilerin etnik kökenlerine ilişkin ortaya sürülen savlardan da bahsetmiş, ayrıca bölge tarihini Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul etmiş olduğu dönem olan MS 4. yüzyılın başlarına kadar açılmak üzere sürekli olarak buralarda yaşayan halkları ve kültürleri de söz konusu etmiştir. Ancak her ne kadar kitabın kronolojik başlangıç noktası olarak MÖ 2. binyıl gösterilse de dönemler, verilerle bağlantılı olarak erken dönem için bir özet niteliği taşıyıp Urartu krallığı döneminden itibaren yoğunluk kazanmaktadır. Dolayısıyla bölgenin yönetsel olarak Urartu, Med-Pers, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde geçirdiği evreler yoğunlukla irdelenmektedir.

Yukarıda anlatılanlarla bağlantılı olarak kitabın bölümleri şöyle özetlenebilir: "Armenia Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi Üzerine Yürütülen Çalışmalar" adlı birinci bölümde; Armenia bölgesinin ve bu coğrafyada yaşayan Ermenilerin eskiçağ tarihi ile ilişkili olarak, uluslararası literatürde ve Türkiye'de kabul görmüş çalışmalardan bahsedilmekte ve ayrıca konuyla ilgili olarak irdelenen Herodotos ve Ksenophon gibi bazı Eskiçağ yazarlarının anlatılarına değinilmektedir.

"Armenia Halklarının Etnik Kökenlerine ve Bu Halkların Adlandırılmasına Dair İleri Sürülen Tezler" başlığı altındaki ikinci bölümde ise konuyla ilgili olarak araştırmacılar tarafından kabul gören iki farklı görüşten bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Ermenilerin tarihlerinin Nuh peygamberin soyuna dayandığına ve dolayısıyla da bölgenin yerlisi olduklarına dair görüştür

ki birçok Ermeni ve geç dönem Ermeni tarihçi bu görüşü benimsemektedir. Bu görüşü savunanlara göre; Ermenilerin babası olarak kabul ettiği “Hayk”, Nuh peygamberin torununun torunudur ve Hayk’ın doğumu ile Ermeni milleti ortaya çıkmış ve Ermeni tarihi başlamıştır. Diğer görüş ise; klasik batılı yazarlar tarafından desteklenen ve yazarın da daha güçlü bir tez olduğunu düşündüğü; Armenia halklarının bölgenin yerlisi olmadıklarını savunan görüştür. Söz konusu bölüm boyunca Ermenilerin etnik kökenine dair ileri sürülen bu iki görüş, dayandırıldıkları tüm noktalarla geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.

İleriki bölümlerde ise sırasıyla; Urartu Krallığı, Med-Pers, Hellenistik, Roma, Roma- Parth çekişmelerinin ve Arsak Hanedanlığının başladığı ve son olarak da Sasaniler dönemlerindeki, Armenia bölgesinin coğrafi sınırlarından, o dönemlerdeki uygarlıkların etkisinde kalan Armenia halklarının kültürlerinden, dinlerinden ve içinde buldukları dönemin koşullarına karşı sahip oldukları mevcut düzenlerinden bahsedilmektedir. Bu bölümlerde, Urartuların yıkılışından sonra tarih sahnesinde varlığını göstermeye başlayan ve daha sonrasında Armenia Krallığı olarak hüküm süren Armenia halklarının uzun tarihi süreçleri tüm detayları ile gözler önüne serilmektedir. Aynı zamanda yazar; Ermenilerin Armenia bölgesinin coğrafi önemi nedeniyle, bu güçlü uygarlıkların mücadeleleri arasında sıkışıp kaldıklarını, birbirinden farklı hanedanlıkların hâkimiyeti altında yaşarlarken çoğu kez önemli güçlerle mücadele ve işbirliği yapmak zorunda kaldıklarını ve dolayısıyla da bu durumun, Ermeni toplumunun tek başına güçlü bir noktaya ulaşmasını engellediğini okuyucuya ayrıntıları ile sunmaktadır. Tüm bu tarihi serüveninin anlatımında en dikkat çeken noktalardan biri de adlarını yaşadıkları coğrafyadan almış olan Armenia halklarının bu tarihsel süreç boyunca ayrı ayrı birçok etkiye maruz kalmış olmalarına rağmen, kendi dillerini koruyabilmiş olduklarının yine klasik batılı yazarların anlatılarına dayandırılarak gösterilmesidir.

“Ermeniler ve Armenia Bölgesi’nin Eskiçağ Tarihi” isimli eserde, kitap boyunca birinci el kaynak kullanımı okuyucuya dönemin şahitliğini yaparken modern batılı kaynakların kullanımı okuyucuya analiz yapma ve konuya daha güçlü bir şekilde hâkim olma imkânı tanımaktadır. Ayrıca bölgenin Eskiçağ tarih süreci ile ilişkili olarak anlatılanlar, Ermenistan’ın günümüzde içinde bulunduğu durumun temellerinin daha Eskiçağlarda atıldığını da göstermektedir. Kuşkusuz ki bu eser, Ermeni tarihine başlangıç için önemli ölçüde bir alt yapı oluşturmaktadır. Öte yandan yazarların eserin önsözünde de belirttiği üzere söz konusu çalışmanın Ermeniler üzerine çalışma yapan tüm araştırmacıların kütüphanesinde yer alması gereken temel bir başvuru eseri olma niteliği de taşımaktadır. Gerek yabancı kaynaklar gerekse birincil kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan bu eser ayrıca Türkiye’de son dönemlerde yeni kurulmaya başlayan Ermeni dili bölümü öğrencileri içinde Ermenilerin kim oldukları ve nereden geldiklerini ortaya koyması bakımından bir temel başvuru kaynağı olma özelliği taşımaktadır. Ancak tüm çalışmalarda olduğu üzere bu çalışmanın belki de tek olumsuz özelliği dönemin Ermeni tarihi açısından son derece önemli olan Hristiyanlığın kabulüne kadar olan süreci kapsıyor olmasıdır. Ancak bu da yazarların önsözde belirttiği üzere daha sonraki ikinci ve üçüncü ciltlerde tamamlanacak olması nedeniyle kabul edilebilir görünmektedir.

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE EMPERYALİZM KISKACINDA ERMENİ SORUNU

Yayın yönetmeni: Mustafa Demir, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2011, 222 sayfa.

Osmanlı'dan Günümüze Emperyalizm Kıskaçında Ermeni Sorunu adlı kitap, 30 Nisan 2011 tarihinde Atatürkçü Düşünce Derneği'nin Mersin Şubesi tarafından düzenlenen sempozyumun bildiri metinlerini sunuyor okurlarına. Toplam hacmi iki yüz yirmi iki sayfa olan kitabın yayın yönetmeni Mustafa DEMİR, yazarları ise Tansel ÇÖLAŞAN, Türkkaya ATAÖV, Ünsal YAVUZ, Nuri YILDIRIM, Çetin YİĞENOĞLU, Sina AKŞİN, Fevzi DEMİR, Qafar Mehdiyev ÇAKMAKLI, Fethi KARADUMAN, Fikret BABUŞ. Kitabın bölümleri sempozyumun kuruluş yapısına uygun olarak tasarlanmış. Dolayısıyla, Sempozyumun açılış konuşması, Birinci ve İkinci oturumlarda sunulan bildiriler ve Soru ve Yanıtlar aynı sıralamayla kitapta münferit bölümler olarak yer almaktadır.

Kitapta yer alan makalelerde Ermeni Sorunun arka planındaki tarihi geçmiş irdelenmiştir. Yazarların vurguladığı üzere, 19. yüzyılın başlarında ivme kazanan milliyetçilik hareketleri, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu için tehlike oluşturmuştur. Çünkü, Batılı Devletler ve Rus İmparatorluğu, Sanayi Devrimini takip edememiş (hatta oldukça gerisinde kalmış) olan Osmanlı İmparatorluğu'nu ham madde ve açık pazar için parçalamak istiyordu. Bu hedefe ulaşmak için seçilen yöntem ise, Osmanlı'nın Anadolu topraklarında yaşayan halkları –ki bunlardan birisi Millet-i sadıka olarak da bilinen Ermeniler, diğeri ise dini birlikteliğin yanında Türk ailelerle çok yakın akrabalık ilişkileri olan Kürtlerdir– mensubu oldukları devlete karşı kışkırtmaktı. Bunu yaparken de Fransız Devrimi'nin ardından tüm dünyayı etkisi altına alan hürriyet ve milliyetçilik gibi akımlarından yararlanmıştı. Kitapta yer alan makalelerin içeriğini genel hatlarıyla bu çerçeveye içersine yerleştirebiliriz.

Kitabın önsözünde, sempozyumun açılış konuşması yer almıştır. Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkanı Tansel Çölaşan bu konuşmasında, bugün Türkiye'nin gündemini işgal eden ve “Ermeni” ve “Kürt” sıfatları kullanılarak formüle edilen sorunları emperyalist hareketlerin bir sonucu olarak değerlendirmiş. Çölaşan, ayrıca Cumhuriyet'in temelini ve kuruluşundan bu yana takıldığı engelleri, Türkiye'nin şu anki konjüktürde yaşadığı sorunları ve buna neden olan koşulları masaya yatırmış ve bu tür sorunlardan kurtuluş yolunun Atatürkçü düşünce sistemini izlemek olduğuna işaret etmiştir.

Birinci bölümün ilk bildirisi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesi Prof.Dr.Türkkaya ATAÖV'e ait. Ataöv, “24 Nisan 1915'de Gerçekte Neler oldu?” başlıklı bildirisinde Ermeni Sorununun 1980 öncesinden

günümüze kadar neden olduğu olayları incelemekte ve bu olayların Batılı literatürde yeralış biçimini eleştirmektedir. Bu eleştiride Batılı araştırmacıların kaynak seçiminde ve yaptıkları değerlendirmelerde tek taraflı oldukları vurgulanmış, incelemelerin bilimsel eksikliğine dikkat çekilmiştir. Örneğin: Ermeniler Batılı kaynaklarda eli silahsız masumlar olarak tanıtılır, oysa Lozan'da Büyük Ermenistan sınırını çizen Boğos Nubar Paşa'nın yazışmaları bile tam aksi bir resim çizmektedir. Ataöv bildirisinde, Ermeniler'in vatandaşı oldukları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cephe aldıkları yönündeki savını, Ermenistan'ın 1920'deki Başbakanı Katçaznuni'nin şu sözleri ile desteklemiştir:

"Türklerle savaş kaçınılmazdı...Savaştan kaçınmak için gereken her şeyi yapmadık. Türklere karşı barışçıl bir dil kullanmalıydık...Kendi gücümüze güvendik. Temel yanlışımız buydu. Savaştan korkmuyorduk, kazanacağımıza güvenimiz vardı... Çatışmalar başlayınca Türklere oturup konuşmamızı önerdiler. Böyle yapmadık ve onlara karşı çıktık. Ordumuzun karnı tok, sırtı pek ve iyi silahlıydı..."(s.21)

Türkkaya Ataöv, kendisine verilen zaman içerisinde Ermeni çetecilerin gerçekleştirdiği eylemleri ve bölgedeki Türk halkına yaptığı zulmü anlatmış, tehcir kararının 24 Nisan'da alınmasının haklı sebeplerini açıklamış, bu durumun önceden planlanmadığını, tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun bekasını tehlikeye atan bir kısım Ermeni çete üyeleri yüzünden düşünüldüğünü belgelerle savunmuştur.

Kitapta yer alan ikinci bildiri metni Başkent Üniversitesi ATAMER Müdürü Prof.Dr.Ünsal Yavuz'a ait. Yavuz, "Ermeni Sorunun Ortaya Çıkışında Emperyalist Parmağı" başlıklı çalışmasında Sanayi Devrimi'nin etkisine vurgu yapmıştır. Bilim adamı bu etkinin yansımalarını, Osmanlı ekonomisinin bozulması, Genel Borçlar İdaresini (Duyun-ı Umumiye) kurulması ve Batılı Devletler'in imparatorluğu yarı sömürgeye dönüştürmesiyle açıklamıştır. Bu durumun sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını parçalamak için (özellikle de İngilizler tarafından) Ermeni halkının emperyalist oyunlara nasıl alet edildiğine dikkat çekmiştir.

Üçüncü sırada Emekli Büyükelçi Nuri Yıldırım tarafından hazırlanan bildiri metni yer almaktadır. "Yabancıların Ermeni Terörü Karşısındaki Tutumları" başlığını taşıyan bu metin üç bölüme ayrılmıştır: "Ermeni Terörizmi ve Batılı Ülkelerin Tutumu", "Ermeniler'in Ermeni Önderlerine Karşı Terör Eylemleri" ve "1891 Türk diplomatlarına ve Türk Hedeflerine Karşı Ermeni Terör Eylemleri". İlk bölümde, I. Dünya Savaşı öncesinde etkin olan (Ermenilerin referans alındığı) üç tarihi bakış açısı değerlendirilmiştir. Bu bakış açılarından yola çıkılarak formüle edilen düşünce, Emperyalist devletlerle Ermenilerin karşılıklı çıkarlar doğrultusunda birleşmesidir. Makalede, 1965 yılına da dikkat çekiliyor ki bu tarih sözcük soykırımın 50. yıldır: Bu tarihten sonra diasporanın eylemleri ivme kazanmıştır. Bunun bir sonucu olarak da 1973'te Yanıkyan tarafından başkonsolosumuz Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir öldürülmüştür. Yine bu bölümde Osmanlı döneminde başlayan Ermeni terörünün safhaları aktarılmaktadır. Nuri Yıldırım'ın, makalesinin ikinci bölümünde sunduğu verilerden Ermeni çetecilerin Ermenilere karşı da terör saldırıları yaptıklarını öğreniyoruz: Bunlar 1890 ve 1933 yılları arasında Ermeni teröristlerin gerçekleştirdikleri eylemleri onaylamayan ve desteklemeyen Ermenilerdir. Nuri Yıldırım çalışmasının son bölümünde

ASALA'nın yurtdışında görev yapan Türk diplomatlarına karşı gerçekleştirdikleri kanlı saldırılarla ilgili bilgileri aktarmaktadır.

Çetin Yiğenoğlu'nun "Bir Emperyalist Kurgu Soykırım Senaryosu" başlıklı çalışması Birinci Bölümde yer alan son bildiri metnidir. Yiğenoğlu, anakronik bir yaklaşımla tarihi olayların yeri değiştirildiğinde ortaya çıkabilecek tabloyu resmetmiştir: Böylece tarihin tekerrür etmekte olduğu gösterilmiştir. Yiğenoğlu resmettiği tabloda geçmişteki önemli olayların tarihlerini bugün ile değiştirmiş ve bu yöntemle emperyalist devletlerin senaryolarındaki amacın değişmediğine vurgu yapmıştır. Şöyle ki, emperyalist devletlerin geçmişte "Doğu Sorunu" olarak sundukları müdahalenin gerekçesi günümüzde "Soykırım" parolasıyla yaşılmaktadır. Yiğenoğlu çalışmasının devamında, bir yandan Ermeni Diasporası'nın tüm dünyaya yaymaya çalıştığı soykırım efsanesini besleyen kaynakları irdelemiş, diğer yandan söz konusu kaynakların Avrupa kültüründe yaşadığını gösteren kanıtlar sunmuştur. Yiğenoğlu, ayrıca Türklerle ve Ermeniler'in akraba olup olmadığı sorusuna da yanıt aramıştır. Sonuç olarak yazar, hem Ermeniler'in hem de Türkler'in iyi olayları anımsayıp, Emperyalist Devletler'in Türkiye'den yararlanmak amacıyla Ermeni Sorunu'na müdahale etmesine izin verilmemesi gerektiğini vurgulayan düşüncesini okurlarıyla paylaşmıştır.

Kitabın İkinci Bölümü Fikret Babuş'un giriş konuşma metniyle başlamaktadır. Babuş'a göre, Osmanlı Devleti'nin iskan siyasetinde olağanüstü bir durum yoktur. Babuş bu görüşünü destekleyen verileri Osmanlı Devleti'nin devlet geleneğindeki iskan uygulamalarıyla desteklemiştir. Ayrıca makalede 19. yüzyılda Ermeni halkının Emperyalist güçler tarafından neden kışkırtıldığı ve bu kışkırtmanın sonucunda Rus ordusuna gönüllü olarak katılan Ermenilerden bahsedilmektedir.

Bu kısa girişin ardından Prof.Dr.Sina Akşin'in "Kısmi Karşıdevrim Döneminde Türkiye Devleti'nin Bağımsızlık Sorunu" adlı bildiri metni sunulmuştur. Akşin'in çalışmasının zaman çerçevesini, Atatürk Devrimi döneminden 24 Ocak 1980 Kararları'na kadar olan süreç oluşturmaktadır. Akşin'e göre Batı, Türkiye'nin yer aldığı jeopolitik konumdan dolayı rahatsız olmaktadır. Bu görüşü, Batı dünyası isteklerine boyun eğilmediği zamanlarda, önce 1975 yılında ASALA'yı, daha sonra da PKK'yı yaratarak emperyalist çıkarları için Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istemiştir, şeklinde formüle edebiliriz. Bilim adamına göre, Ermeni Sorunu emperyalizmin en güçlü silahlarından biridir. Avrupalı Devletler ve ABD çıkarları için Ermeni halkını geçmişte olduğu gibi şimdi de kullanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin bağımsızlığını engelleyen durumlar da Prof.Dr.Sina Akşin'in eleştirilerinin hedefindedir.

İkinci Bölümün ikinci bildiri metni olan "İttihatçıların Osmanlı Ermenileri'nin Siyasal Temsilcileriyle İlişkileri" Prof.Dr.Fevzi Demir'e ait. Demir de çalışmasında, pek çok bilim adamı, düşünür ve yazarımız gibi Osmanlı Devleti'nin Sanayi Devrimi'ni takip edememesine dikkati çekmiştir. Bunun dışında, bilim adamı Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde faaliyet gösteren Taşnak ve Hınçak Partileri yöneticilerinin bağımsız bir devlet kurmak için yeterli nüfusa sahip olmadıklarını görmezden geldiklerine vurgu yapmıştır. Demir'in sunduğu verilere göre, Osmanlı Devleti emperyalist devletlerin kışkırtmasıyla başlayan Ermeni Sorununu dostça çözmek istemiştir. Yazarının nesnel bir tutum sergilediği bu

makalede, Ermeniler ve Türkler'in karşılıklı ilişkilerine (İngiliz ve Rus devletleri gibi) emperyalist güçler karışmadan önce iki halkın dostça yaşadığına ve olayların 1915 koşullarında tarih tahrifatı yapılmadan anlatılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Qafar Mehdiyev Çakmaklı da "Ermenilerin Doğu Anadolu ve Kafkaslarda Son Yüzyılda Yaptığı Vahşetler" başlığıyla sunduğu çalışmasında Ermeni ve Türkler'in tarihteki dostluklarına (örneklemelerini daha genişbir zaman dilimine yayarak) dikkat çekmiştir. Çakmaklı da dostluk ortamını bozan sebepleri değerlendirmiş ve bu dostluğu bozanların, Ermenileri devlet kurma bahanesiyle ayaklandıran İngilizler, Fransızlar ve Ruslar gibi emperyalist güçler olduğunu tekrar etmiştir. Çakmaklı, kendisiyle aynı görüşü paylaşan diğer yazarlardan farklı olarak din ve milliyetçilik olgularını ön plana çıkartmıştır. Çakmaklı ayrıca Azerbaycan'da yapılan Hocalı Katliamı'na da makalesinde yer vermiştir.

Kitapta yer alan son makale Fethi Karaduman'ın hazırladığı "Tarihsel Süreç İçersinde Emperyalizm ve Ermeni Sorunu"dur. Karaduman, çalışmasında soykırım ve sömürgeciliğin Batı kaynaklı olduğunu savunmuştur. Ona göre, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla geldiğimizde Batılı emperyal devletler her yeri kaplamıştı ve geriye dünyayı paylaşmak kalmıştı. Karaduman, küreselleşmeyi emperyalizmin yeni boyutu olarak görmüş ve bu düzenin insanları çatışmaya, ayrıştırmaya yönelttiğine dair değerlendirmelerde bulunmuştur. 18. yüzyılda Küçük Kaynarca Anlaşması ile başlayan Ermeni Sorunu, güncelliğini Batılı devletler sayesinde korumaktadır. Karaduman çalışmasının devamında, 1915 yılına gelindiğinde Ermeni isyanlarının tehciye nasıl uygun ortam hazırladığı konusundaki görüşlerini açıklamış ve Osmanlı yönetiminin tehciye konusunda haklılığı olduğunu savunmuştur. Karaduman son olarak, Türk ulusunun soykırım yapmadığına, alınan tehciye kararının yurdu savunmak amaçlı olduğuna işaret etmiş ve Ermeni Sorununun emperyalizmin yarattığı bir durum olarak gördüğünü belirtmiştir.

Sonuç olarak, "Osmanlı'dan Günümüze Emperyalizmin Kıskaçında Ermeni Sorunu" adlı kitapta, 20. yüzyılda emperyalizmin oyunu olarak sunulan Ermeni Sorunu farklı yönleriyle irdelenmiştir. Böylece kitabın okurunun olaylara başka perspektiflerden bakabilmesi için olanak yaratılmıştır. Türkiye'yi hedef alan soykırım iddialarına karşı belgeler sunularak söz konusu iddiaların dayanaktan yoksun olduğu gösterilmiştir.

KRONOLOJİ (2010-2011)

OCAK 2010

6 Ocak

Tanınmış akademisyen Tarık Ramadan, Ermeni “soykırımı”nı tanıırken, reddini kınadı ve İslam dünyasının dinî ve siyasi otoritelerini Türk-Ermeni barışına katkıda bulunmaya çağırıldı.

8 Ocak

- 100 Ermeni öğrenciye Türk üniversitelerinde bir sömestr okumaları için burs açıldı, sadece bir kişi başvurdu.

- New York’da okuyan Türk öğrenci Deniz Olgaç İlhan’dan dünya tarihi dersinde 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını destekleyen bir ödev hazırlanması istendi.

9 Ocak

Sivas Ermeni Cemaati Temsilcisi Minas Durmaz Güler, Ermeni cemaati olarak 1061 yılından beri Sivas’ta yaşadıklarını belirterek, “Et tırnak gibi olmuşuz. Hepimiz Osmanlıyız” dedi.

10 Ocak

Erivan’da gerçekleşen törenle 36 Ermeni barış gücü askeri, Afganistan’da faaliyette bulunan Uluslararası Destek Gücü’ne (ISAF) askerî destek sağlamak üzere yola çıktı.

12 Ocak

Ermenistan Anayasa Mahkemesi 10 Ekim 2009 tarihinde İsviçre’nin Zürih kentinde imzalanan Türkiye-Ermenistan protokollerini Anayasa’ya uygun buldu.

13 Ocak

Bilkent Üniversitesi Tarih Profesörü Doktor Jeremy Salt, Ermeni iddialarına dayanak olarak gösterilen ve Soykırım Müzesi’nde asılı duran “Türk resmî görevlisi, açlıktan ölmek üzere olan Ermeni çocuklara ekmeğe göstererek alay ediyor” fotoğrafının fotomontaj olduğunu Donald

Bloxham'ın "The Great Game of Genocide" kitabındaki fotoğrafı yakından incelediğinde ve fotoğrafın pikselleri 2400 kez büyütülünce birçok fotoğraftan alınmış parçalardan oluştuğunu net olarak tespit ederek kanıtladı.

14 Ocak

- Papa 16'ncı Benedikt Türkiye ile Ermenistan'ın yakınlaşmasının kendisini sevindirdiğini belirterek, böylece güney Kafkaslar'da ülkelerarası temasların daha sağlıklı olabileceğini söyledi.

- Fransa Ermenilerince yayımlanan *Nouvelle d'Armenie* dergisine göre İskoçyalı 59 milletvekilinden 37'si sözde Ermeni soykırımını tanıdı, 13'ü karşı çıktı. Kuzey İrlandalı 18 milletvekilinden ise 11'i sözde soykırımı tanıdı.

- Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye ve Ermenistan'a, tarihî yakınlaşmada ilerleme kaydetmeleri çağrısında bulundu ve Protokollerin onaylanmasının "Ermenistan'ın, Azerbaycan'la mevcut Yukarı Karabağ meselesini çözmesine" bağlanmasının doğru olmadığını belirterek, "iki konuyu suni olarak bağlamaya çalışmak doğru değildir" dedi.

15 Ocak

- Başbakan Erdoğan, "Kapıların kapanması Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sıkıntı ile başladı. Bir adım atılması için barış sağlanması gerekir. Azerbaycan- Ermenistan arasındaki sıkıntı giderilsin" dedi.

- İğdir Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Derneği (ASİM-DER), Ermenistan sınır kapısının açılmamasına yönelik toplanan 4 bin imzayı posta yoluyla Dışişleri Bakanlığı'na gönderdi.

18 Ocak

- Ermeni Dışişleri Bakanı Nalbandyan protokollerin önkoşulsuz olarak imzalanmasını beklediğini söyleyerek "Eğer Ankara geri adım atarsa sadece Erivan'la imzaladığı anlaşmayı rafa kaldırmaz, aynı zamanda dünya kamuoyunun da güvenini kaybeder" dedi.

- İğdir Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Derneği, Hocalı'da Ermeniler tarafından gerçekleştirilen katliamla ilgili beş dilde hazırlanmış "İnsanlık Namına Dikkat!" başlıklı 4 bin broşür bastırdı.

- Ermenistan Anayasa Mahkemesi 12 Ocak'ta alınmış Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin Türkiye-Ermenistan protokollerini Anayasaya uygun bulduğu kararın gerekçelerini açıkladığı sekiz sayfalık metinde Karabağ sorununun protokollerle ilgili olmadığını belirtirken, protokollerin

onaylanması için sınırın tanınması ve soykırım iddialarının kabul edilmesi gibi önkoşullar getirdi.

- Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin kararı hakkında bir açıklama yaparak kararda protokollerin lafzına ve ruhuna aykırı önkoşullar bulunduğunu ve bunların Türkiye tarafından kabul edilemez olduğunu dile getirdi.

19 Ocak

- Yahudi kuruluşlarından "İftiraya Karşı Birlik", ABD Temsilciler Meclisi veya Senato'dan sözde Ermeni soykırımıyla ilgili bir karar tasarisinin bu dönemde geçirilmesinin yararlı olmayacağını bildirerek protokollerde öngörülen tarih komisyonuna destek verdi.

- Ermenistan'daki yasal düzenlemeleri protesto eden ve ülkenin ikinci büyük kenti Gümrü'de protesto gösterisi düzenleyen yüzlerce taksici, "Gerekirse Türkiye'ye sığınırız" diyerek Ermenistan yönetimine tepki gösterdi.

25 Ocak

- Rusya uzmanı Alexander Sotnichenko, Türkiye ile Ermenistan'ın birbirinin mevcut sınırlarını tanımadan müzakerelerin sürmesinin mümkün olmadığını belirtti ve "Ermenistan, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımayı reddederek iki ülke arasında imzalanan protokolleri ihlal ediyor" dedi.

- Cahit Külekçi tarafından "Sosyo-Kültürel Açıda Ermeniler ve Türkler" adlı kitap Ermenilerin Osmanlı devletinde ne gibi vazifelerde bulunduğu, toplumda nasıl kabul gördükleri, ne şekilde yaşadıkları gibi konuları ele alan çalışma, arşiv vesikaları ve kaynaklara dayanılarak hazırlandı.

- Washington'daki bir üniversitede düzenlenen seminerde, bir haritada Türkiye topraklarının bir kısmının "Tarihî Ermenistan" başlığıyla Ermenistan toprağı olarak gösterilmesi üzerine Türkiye'nin Washington Büyükelçiliğinden bir yetkili, haritanın seminerin konusunun yasal boyutuyla çeliştiğini söyledi. Seminere Türk tarafının bakış açısını yansıtabilecek herhangi bir kişinin davet edilmediğine dikkat çeken büyükelçilik yetkilisi, bunun tarafsızlığa gölge düşürdüğünü kaydetti.

28 Ocak

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Başkanlığına seçilen AKP Milletvekili Mevlüt Çavuşoğlu "Dağlık Karabağ, Avrupa Konseyi kararlarında her zaman Azerbaycan'ın bir parçası olarak görünüyor" diyerek Erivan'ı kızdırdı.

ŞUBAT 2010

3 Şubat

ABD Ulusal İstihbarat Ajansı Başkanı Dennis Blair, “Türkiye ile Ermenistan arasındaki yakınlaşma konusunda ilerleme olsa da bu, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki hassas ilişkiyi etkiledi ve Karabağ konusunda yeni bir çatışma riskini artırdı” şeklinde konuştu.

5 Şubat

Bulgaristan Parlamentosu’nun İnsan Hakları, Dinler, Şikayet ve Vatandaş Dilekçeleri Komisyonu, aşırı milliyetçi ve ırkçı ATAKA partisinin Türkiye’ye karşı sunduğu ve içinde Ermeni iddialarının tanınması da bulunan üç karar taslağının genel kurulda görüşülmesini engelledi.

6 Şubat

Ticaret ve Sanayi Odası’nda yapılan “Ermeni Mezalimi” adlı konferansa konuşmacı olarak katılan Erzurum Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyeleri Yrd. Doç. Dr. Savaş Eğilmez Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından yasal olarak Ermeni Meselesi’nin sona erdiğini, buna rağmen 1960’lı yıllardan sonra bazı güç odaklarının sorununu kasıtlı ve amaçlı olarak yeniden gündeme taşıdığını söyledi.

7 Şubat

ART TV’de Ümit Zileli’nin sunduğu “Ses Ver Türkiye” programına Fatma Sarıkaya ve Şükrü Sever Aya konuk oldu. Programda Ermeni soykırımında kullanılan photoshoplu fotoğrafların altında yatan gerçekler konuşuldu.

8 Şubat

ABD Ulusal İstihbarat Ajansı Başkanı Dennis Blair, Senato İstihbarat Komitesi’nin bir toplantısında “Türkiye ile Ermenistan arasındaki yakınlaşma konusunda son bir yılda ilerleme olsa da, bu Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki hassas ilişkiyi etkiledi ve Karabağ konusunda yeni bir çatışma riskini arttırdı” dedi.

10 Şubat

- İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman Azerbaycan’lı mevkidaşı Elmar Mamedyarov’la buluşmasında, İsrail’in Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü desteklediğini ve bundan sonra da Karabağ sorununun düzenlenmesi sürecine destek olacaklarını açıkladı.

- Türk Büro-Sen Genel Başkanı Fahrettin Yokuş, düzenlediği basın

toplantısında Srup Krikor Lusavoic Ermeni kilisesinin internet sitesinde Ermenice yazı fontunun kullanılması durumunda “S ve “Y” harflerine basıldığında “TURKEY=GENOCIDE” (Türkiye=Soykırım) ifadesinin çıktığını söyleyerek Ermenilere suç duyurusunda bulunduğunu açıkladı.

11 Şubat

- İngiltere Türk Dernekleri Federasyonu tarafından Pasha Hotel’de düzenlenen “Türk-Ermeni Sorunu” konulu toplantıda konuşan Profesör Türkkaya Ataöv, 1915’teki Ermeni ayaklanmasının Osmanlı Devleti’nin güvenliği için büyük bir tehdit oluşturduğunu, Ermenilerin Doğu Anadolu’da Ermeni olmayanlara karşı etnik temizlik uyguladıklarını söyleyerek “Ermeni tehdidi gerçek, tehcir zorunlu” dedi.

- Avrupa Ermeni Birlikleri Forumu (FAAE), Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’na yönelik açık mektubunda Türkiye’nin Türk-Ermeni protokollerini birkaç hafta içinde onaylamaması halinde FAAE’nin Ermeni Soykırımı’nın uluslararası tanınması sürecini hızlandıracağını ve Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine tüm gücüyle karşı çıkacağını bildirdi.

- Asılsız Soykırım İddialarıyla Mücadele Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Yrd. Doç. Dr. Savaş Eğilmez bütün dünyayı, 24 Nisan 1915 tarihini sözde soykırıma uğradıkları tarihin başlangıcı olarak kabul ettirmeye çalışan Ermeni diasporası yalanlarına karşı; kişi, kurum, örgüt ve medya gruplarına 5 bin CD ve 50 bin e-mail gönderme kampanyası başlattıklarını açıkladı.

12 Şubat

- Ermenistan’da hükümet, Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’a Türkiye ile imzalanan protokolleri, meclisin onaylamasından sonra iptal etme yetkisi veren bir yasayı onayladı.

- Ukrayna ile Azerbaycan devlet televizyonlarının ortak çalışması olarak çekilen, “Kara Tarih Karabağ” belgeselinin tanıtımı Kiev’de yapıldı. Program, en çok izlenenler arasında yer aldı.

16 Şubat

- Ermeni lobilerinin ABD’de Türkiye aleyhine çalışmalara yeniden hız vermesi üzerine TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Murat Mercan, ABD’nin Ankara Büyükelçisi James Jeffrey’i davet ederek sözde Ermeni soykırımı tasarısının ABD Temsilciler Meclisi’nde kabul edilmesinin, Türk-Amerikan ilişkilerine çok büyük zarar vereceğini söyledi.

- ABD Ankara Büyükelçisi James Jeffrey, Ermeni Protokolü’nün TBMM’den geçmemesi halinde “Ermeni tasarısının” ABD kongresinde görüşülmesinin

ve Temsilciler Meclisinde kabul edilme olasılığının yüksek olduğunu ima etti.

17 Şubat

Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi Erivan'da soykırım anıtını ziyaret etti.

19 Şubat

Economist dergisi, protokollerin onay sürecinin çökmesi halinde Amerikan Kongresi'nin "soykırım" tasarısını onaylaması için kapının açılacağını, bu durumda Ankara'nın ABD askerlerini İncirlik Hava Üssü'nden çıkartarak misillemede bulunabileceğini iddia etti.

22 Şubat

Karabağ sorunuyla ilgili İran Meclis Başkanvekili Muhammed Rıza Bahüner, "İran, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a geri verilmesi için çalışıyor" açıklamasında bulundu.

25 Şubat

Azerbaycan Savunma Bakanı Abiyev, "Ermeniler çekilmezse Güney Kafkasya'da büyük savaş kaçınılmaz" diyerek "sorunun diplomasiyle çözülmesi için 15 yıl bekledik. Azerbaycan bu problemin barışçıl yollarla çözülmesi için bir 15 yıl daha beklemeyecek" şeklinde konuştu.

26 Şubat

- İspanya'nın 17 özerk yönetiminden biri olan Katalonya'nın parlamentosu, 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını tanıyan bir karar aldı.

- Erivan'da *Milli Yeni Muhafazakar Hareket* adını taşıyan bir grup Çin Büyükelçiliği'ne bir mektup vererek Çin Halk Cumhuriyeti'ni Ermeni "soykırımını" tanımaya ve Karabağ'a yapılan Azeri saldırısının bir Pan-Türk programının sonucu olduğunu kabul etmeye çağırdı.

28 Şubat

ABD'de CBS Televizyonunda "60 Dakika" programında Ermeni soykırım iddiaları ele alındı.

MART 2010

1 Mart

“Tarih Yüzünden Savaş” adlı program Ermeni iddialarını destekleyerek Ermeni diasporasının propaganda aracı oldu ve soykırımla ilgili olarak Türkiye’ye ağır suçlamalar yöneltti.

2 Mart

- Ulusal Güvenlik İşleri Musevi Enstitüsü (JINSA), 4 Mart’ta ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesinde görüşülecek Ermeni tasarısına karşı çıkılması gerektiğini belirtti.

- Erivan’daki Alman Büyükelçiliği, “1915-1916 dönemindeki trajik olayları ilk olarak Ermenistan ve Türkiye’nin bilim adamları araştırılmalı” açıklamasını yaptı.

3 Mart

- Cumhurbaşkanı Gül ABD Başkanı Obama’yı telefonla arayarak, 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını içeren tasarının kabul edilmesinin Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşme çabalarına da olumsuz etkide bulunacağını ifade etti.

- Amerikan havacılık ve savunma sanayisinin temsilcileri, ABD Temsilciler Meclisi üyelerini Dış İlişkiler Komitesi’nde oylanacak olan sözde Ermeni “soykırımı” tasarısını reddetmeye çağırdı.

- Türk Musevi Cemaati yazılı açıklama yayınlayarak Ermeni tasarısının kabul görmesi halinde Türkiye-ABD ilişkilerinin zedeleneyeceğini, bu kararın Türkiye-Ermenistan ilişkilerine de katkı sağlamayacağını belirtti.

- Obama yönetimi Kongre’ye tasarının geçmemesi için tavsiyede bulundu.

4 Mart

- Soykırım iddialarının tanınmasına ilişkin tasarı ABD Dış İlişkiler Komitesi’nde 23’e karşı 22 oyla kabul edildi.

- Cumhurbaşkanı Gül, Ermeni iddialarını içeren tasarının kabul edilmesinin ardından yaptığı açıklamada “Bu kararı makul bulmuyorum ve esefle karşılıyorum. Kararın Türk halkı nezdinde hiçbir itibarı bulunmamaktadır” dedi. Devlet Bakanı Egemen Bağış da yazılı bir açıklamayla kararı kınadığını söyledi.

- “Soykırım” Tasarısı’nın görüşüldüğü sırada soykırımın gerçek olmadığına

vurgu yapan Ermeni kökenli vatandaşlar, bu konunun her yıl ısıtılıp ısıtılıp Türkiye'ye karşı bir koz olarak konulduğunu ifade etti.

- Çek Parlamentosu Başkan Yardımcısı Vojtech Filip ve beraberindeki parlamento heyeti Erivan'daki Soykırım Anıtı'nı ziyaret etti.

5 Mart

- Ermeni tasarısının kabulünden sonra ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, “bunun Temsilciler Meclisine gelmemesi için çok sıkı çalışacağız” dedi.

- Kabul edilen “soykırım” tasarısı sonrası ABD Ankara Büyükelçisi James Jeffrey onaylanan tasarıya karşı olduğunu ve kabulünün normalleşme sürecine zarar vereceğini söyledi.

- Azerbaycan Parlamentosu, tasarının kabul edilmesinin âdil olmadığını, Ermeni iddialarının “hasta zihniyetin ürünü” olduğunu söyleyerek, kabulünün bölgedeki istikrar ve Dağlık Karabağ sorununun çözümü için gösterilen çabalara zarar vereceğini açıkladı.

6 Mart

- Başbakan Erdoğan, ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesinin, 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını içeren tasarımı kabul etmesinin Türkiye'ye hiçbir şekilde zarar vermeyeceğini ama ülkelerin karşılıklı ilişkilerine, menfaatlerine ve gelecek vizyonuna çok büyük zarar vereceğini belirtti.

- Aşırı milliyetçi Ermeni politikacılardan Kiro Manoyan, “Oylama, ABD'deki Türk ve Ermeni siyasi güçleri arasındaki bir mücadeleydi, biz kazandık” dedi. Taşnaksütyun temsilcilerinden Armen Rüstemyan da “Türkiye'nin soykırımın tanınmasından ne kadar çekindiğini görüyoruz. Bu onlar üzerinde ciddi bir baskı aracı” diye konuştu.

9 Mart

- ABD'nin Ermeni tasarısını kabul etmesine karşılık Dışişleri Bakanı Davutoğlu “Hiçbir millet kendisine haksız şekilde yapılan hakareti sineye çekemez. ABD artık taraftır” dedi.

- İspanya'nın Ankara Büyükelçisi Joan Clos Matheu, Katalonya parlamentosunun Ermeni iddialarını tanımasının “hiçbir şekilde İspanya'nın tutumunun bir göstergesi olmadığını, İspanyol görüşünü yansıtmadığını” belirtti.

10 Mart

AGİT'in Karabağ Özel Temsilcisi Goran Lennmaker, Türkiye ile Ermenistan arasındaki protokollerin çok önemli olduğunu söyleyerek iyi ilişkiler için sınırların açılmasının gerektiğini söyledi.

11 Mart

- İspanya'nın Katalonya Bölgesi Hükümeti Başkanı Jose Montilla Dışişleri Bakanı Davutoğlu'na bir mektup yazarak Katalonya Paramentosu'nun Ermeni soykırım iddialarını kabul eden bir karar aldığı için özür diledi.

- "Ermeni soykırımı" iddialarını içeren öneri İsveç Paramentosu'nda 130'a karşı 131 oyla kabul edildi ve İsveç, soykırımı tanıyan 20. ülke oldu.

- İsveç'in soykırım iddialarını tanınması üzerine Başbakanlık, Türkiye'nin İsveç büyükelçisinin geri çekildiğini ve Başbakan Erdoğan'ın 17 Mart'taki İsveç gezisinin iptal edildiğini bildirdi.

12 Mart

Gümüşhane'ye bağlı Yayladere köyünde, Ermenilerin 14 Türk'ü katlederek toprağa gömdüğü yönündeki iddialar nedeniyle, yaz mevsiminde bölgede kazı yapılacağı bildirildi.

13 Mart

İsveç Başbakanı Fredrick Reinfeldt, Başbakan Erdoğan'ı telefonla arayarak, İsveç Paramentosunda alınan karara ilişkin üzüntülerini bildirdi. Hükümet olarak kesinlikle paylaşmadıkları bu kararın, hiçbir yaptırım gücü olmayan, tümüyle iç politika hesaplarından kaynaklanan bir girişim olduğunu ifade etti.

14 Mart

ABD Savunma Bakanı Robert Gates "1915 olaylarına dair Ermeni iddialarını içeren tasarımı Temsilciler Meclisinin sadece bir komitesi oyladı. Tasarımı bir hata olarak görüyoruz. Bu tür bir tasarı, Türk-Amerikan ilişkilerine çok zarar verebilir. Kongre ve Temsilciler Meclisinin bu tasarımı daha ileriye götürmeyeceğini umuyoruz" dedi.

16 Mart

- BBC'nin sorularını yanıtlayan Erdoğan "Diasporanın ipoteğinden kurtulun" çağrısında bulundu ve "benim ülkemde, 170 bin Ermeni var; bunların 70 bini benim vatandaşımıdır. Ama 100 binini biz ülkemizde şu an idare ediyoruz. E ne yapacağım ben yarın, gerekirse bu 100 binine hadi siz de memleketinize diyeceğim" dedi.

- İngiltere Adalet Bakanı Jack Straw, Ermeni iddialarının tanınmasını öngören tasarı hakkında “Tasarının yasalaşma ihtimali sıfırdır. Bu konuda herkese güvence veriyorum” dedi.

- Norveç Dışişleri Bakanlığı, yaptığı bir açıklamada Ermenilerin 1915 yılında mezalime uğradıklarından kuşku olmadığını ama bu mezalimin soykırım olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceği hususunda bir tutum almayacaklarını, böyle bir tutum için gerekli hukuki temelin bulunmadığını söyledi.

17 Mart

ABD Kongresi’nde Ermeni tezlerini savunan California Milletvekili George Radanovich, “Ermeni soykırımı” tasarısının Genel Kurul’da oylanmasını beklemediğini, tasarının onaylanması halinde ise Türklerin üç ay üzüleceğini, daha sonra işlerin rayına oturacağını söyledi.

18 Mart

Bulgaristan’ın Düzen, Kanun ve Adalet Partisi, Bulgar Parlamentosu’na Ermeni “soykırımının” kınanmasını öngören bir karar tasarısı sundu.

23 Mart

Suriye’yi ziyaret eden Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan, “Ermeni soykırımının 95. Yıl dönümünün arifesinde Osmanlı yönetiminin baskılarından kaçan Ermeni mültecileri”ne kuşak açtıkları için Arap halkına minnettar olduklarını söyledi.

24 Mart

- Protokoller kapsamında 1915 olaylarını araştırmak üzere kurulacak tarih komisyonu için ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’ın, çalışmaların başladığı yönündeki açıklamasına karşılık Ermenistan Dışişleri Sözcüsü Tigran Balayan böyle bir komisyonun söz konusu olmadığını ve Ermenistan’ın soykırımın gerçek olup olmadığını tartışma konusu yapmayacağını söyledi.

- ABD Temsilciler Meclisi’nin soykırım iddialarını tanınması üzerine, dış ticaretten sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, ABD’deki “soykırım” oylamasının ardından, Türkiye’nin bu ülkeyle savunma, enerji ve ticaret alanındaki bağlarını güçlendirme çabalarını dondurduğunu belirtti.

26 Mart

- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Akdamar Kilisesi’nde yılda bir kez Eylül ayının ikinci haftasında ve sınırlı sayıda ziyaretçinin katılımıyla ayin yapılmasına

izin verdiğini açıklarken, Başbakan Erdoğan da kaçak Ermeni çocuklar için eğitim talimatı verdi. *BBC* bu gelişmeleri bir mini açılım ve jest olarak değerlendirdi.

- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Ermeni Cemaati Başkanı Bedros Şirinoğlu ve Ermeni Hastanesi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Herman Balyon ile görüştü. Görüşme sonrası Şirinoğlu “Ülkelerinden uzak olanlar gelsinler, Türkiye’deki Ermeni yaşantılarını görsünler ondan sonra karar versinler, Ermeniler kendilerini Türkiye’de güvende hissediyor” dedi.

28 Mart

- Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bir telefon görüşmesi yapan ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Temsilciler Meclisi’nde onaylanan tasarruğun Genel Kurulun gündemine alınmasını istemediklerini söyledi. Başbakan Erdoğan’ın ABD’ye planlanan ziyaretinin büyük önem taşıdığını ve kendisini Uluslararası Nükleer Güvenlik Zirvesine katılmak üzere Washington’a beklediklerini belirtti.

28 Mart

- Başbakan Erdoğan *Der Spiegel* dergisine verdiği röportajda “eğer tarihî araştırmalardan sonra ciddi bir şeyler ortaya çıkarsa tarihimize yüzleşmeye hazırız. Ancak Ermenilerin de tarihleriyle yüzleşmeye hazır olması çok önemli” dedi.

29 Mart

- İngiliz Lordlar Kamarası üyesi Barones Caroline Cox’un teklifiyle Ermeni Tasarısı İngiliz Parlamentosu’nun gündemine geldi ve 1915’te meydana gelen olayların soykırım olup olmadığı tartışıldı. Fakat Ermeni iddialarının tanınması ve 24 Nisan’ın İngiltere’de “soykırımı anma günü” olarak ilan edilmesi talepleri kabul görmeyerek reddedildi.

29 Mart

- Türk Tarih Kurumu eski başkanı Yusuf Halaçoğlu Konya’da katıldığı bir konferansta “PKK yüzde 80 itibariyle Ermeni” dedi.

29 Mart

- Türk-Amerikan Dernekleri Asamblesi (ATAA) Başkanı Günay Evinç, Türkiye’nin ABD’deki lobi faaliyetlerine yıllık sadece iki milyon dolar harcadığını, Ermeni lobisinin yıllık faaliyet harcamasının ise 40 milyon doları bulduğunu söyledi.

31 Mart

- “Azerbaycanlılar Soykırım Günü” adı altında, Ermeni güçlerinin son iki yüz yılda Azerbaycan Türklerine düzenlediği saldırı ve katliamlarda ölenler çeşitli etkinliklerle anıldı.
- Türkiye Gazeteciler Federasyonu (TGF) ile Azerbaycan Parlamento Journalistleri Birliği iş birliğiyle Azerbaycan’da Ermeni milisler tarafından sivil halka yönelik katliam ve mezalimlerin anlatıldığı “fotoğraflarla Azerbaycan’da Ermeni Mezalimi” sergisi 5 Nisan’a kadar açıldı.
- İsviçre Dışişleri Bakanı Micheline Calmy-Rey, Erivan’da soykırım anıtını ziyaret etti.

NİSAN 2010

2 Nisan

Ukrayna’nın İzyum kenti belediye meclisinin sözde Ermeni soykırımını tanıyan kararı, Kırım Azerbaycanlılar Derneği’nin çabasıyla iptal edildi ve dünyada ilk defa sözde Ermeni soykırımını tanıma kararı iptal edilmiş oldu.

5 Nisan

Hollanda Azerbaycan Türk Kültür Derneği, Ermenilerin Lahey’de dikmeyi düşündükleri sözde soykırım anıtına karşı imza kampanyası başlattı.

6 Nisan

- Alman *Der Spiegel* dergisine konuşan Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, “Ağrı Dağı’nı kimse bizden alamaz, biz onu gönlümüzde taşıyoruz” dedi.
- Ermeni iddialarının ABD komitesinden geçmesinin ardından Türkiye’ye çağrılan Washington Büyükelçisi Namık Tan bir ay sonra ABD’ye döndü.

8 Nisan

Eskişehir’in Sivrihisar ilçesindeki Ermeni kilisesinin restore edilmesi kararı alındı.

9 Nisan

- Almanların *ARD* kanalında, gazeteci Eric Friedler’in imzasını taşıyan “Aghet” adında soykırım tezlerine dayandırılan 90 dakikalık bir belgesel film yayınlandı.
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Çağ Ana Bilim Dalı Öğretim

Üyesi Prof. Dr. Oktay Belli, Ermenilerin Urartular ile, Ararat isminin de Ermenice ile hiç bir alakası olmadığını açıkladı.

13 Nisan

New York'ta Türk toplumu yöneticileri ile biraraya gelen Amerikan Temsilciler Meclisi üyesi Arizona Milletvekili Trent Franks, "Meslektaşlarımın sözde Ermeni soykırımı konusunda eğitilmesi lazım" dedi.

15 Nisan

- California Valisi Arnold Schwarzenegger, 1915-1923 yıllarında 1.5 milyon Ermeni'nin Osmanlı İmparatorluğu eliyle yaşamlarını yitirdiklerini, 500 bin kişinin ise zorunlu olarak yurtlarını terk ettiklerini söyleyerek 19-26 Nisan'ı "Ermeni Soykırımını Anma Günleri" olarak ilan etti.

- Dışişleri Bakanı Davutoğlu, ABD Dışişleri Bakanı Clinton ile tekrar bir araya gelerek Washington'daki nükleer zirveye Azerbaycan'ın davet edilmemesinin, Kafkaslar'daki barış süreci adına büyük bir fırsatın kaçmasına neden olduğunu söyledi.

- Trabzon'da "Ermeni Meselesi ve Soykırım Yalanı" konulu bir panelde Prof. Dr. Hikmet Öksüz, sözde Ermeni soykırımının tamamen bir yalandan ibaret olduğunu belirterek "Ermeniler soykırımı uğramamış, bilakis devlet tarafından korunmuştur" diye konuştu.

17 Nisan

Londra'da Ermeni lobisi, Ermeni iddialarını yansıtan 60 kişinin katıldığı bir tören düzenleyerek ağaç dikti, fakat törende Türkleri suçlayıcı cümlelerin yer aldığı plakete Türk dernekleri tepki gösterince, bir saat sonra Ermeniler tarafından kaldırıldı.

18 Nisan

Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (ANCA), yürüttüğü kampanya çerçevesinde ülkedeki Ermeni toplumunun sesinin daha iyi duyulabilmesi ve siyasi olarak daha iyi temsil edilebilmesi için Ermeni kökenlilerin, 2010 nüfus sayımında kendilerini Ermeni olarak tanıtmalarını istedi.

19 Nisan

- İstanbul Kültür Üniversitesi tarafından "Ermeni Sorunu Hukuk Yoluyla Çözülünebilir mi" başlığı altında bir toplantı gerçekleştirildi. Toplantıya E. Büyükelçi Şükrü ELEKDAĞ, Prof.Dr. Hüseyin Pazarıcı, Prof. Dr. Süheyl Batum, E. Büyükelçi Pulat Tacar, Doç Dr. Sadi Çaycı, Gazeteci yazar Ali Sirmen, Prof. Dr. Ahat Andican ve Şükrü Server Aya katıldı.

- Erivan Soykırım Müzesi tarafından “Tanıma, Kınama, Geri Ödeme” başlıklı bir konferans düzenlendi ve Türkiye’den tazminat ve toprak talepleri dile getirildi.

- Ermeni Patrikhanesi’ne ait İkinci Vortvorts Vorodman Kilisesi’nin restore edilerek hem ibadethane hem de konferans, sergi ve konser salonu olarak kullanılmasını hedefleyen bir proje başlatıldı.

20 Nisan

Azerbaycan gelecek ay ABD ile yapılacak askerî tatbikatı erteledi. Erteleme kararına bir açıklama getirilmedi.

21 Nisan

TASAM’da gerçekleşen toplantıda E. Büyükelçi Ömer Engin Lütem Karabağ sorununun çözülebilmesi için taviz vermesi gereken tarafın Ermenistan olduğunu, imzalanan protokollerin bir başarı sayılabileceğini ve başlayan bu sürecin devam ettirilmesi gerektiğini ifade etti. Diğer konuşmacı gazeteci yazar Semih İdiz ise bazı gerçeklerin kabul edilmesi gerektiğini, bu sorunun mevcut şartlar altında bir yere varamayacağını söyledi.

22 Nisan

- Ermenistan’da, iktidardaki koalisyon hükümetinde yer alan parti konseyleri ortak açıklama yaparak, Türkiye önkoşulsuz protokollerin görüşülmesine hazır olduğunu bildirene kadar, protokollerin onay sürecinin askıya alınmasının ve meclis gündeminden çıkarılmasının gerekli olduğunu söyledi. Sarkisyan, protokollerin parlamentoda onaylanmasını askıya aldıklarını bildirdi.

- Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Konukçu, Van’daki Akdamar Kilisesi’nin, yılda bir kez ibadete açılması yönündeki kararını eleştirerek “Akdamar Kilisesi’nde yapılacak olan Ermeni ayininde, Van Gölü’nde boğularak öldürülen Türkler de akıllara getirilecek mi?” diye sordu.

- Başbakan Erdoğan, Ermenistan’ın yaptığı “süreci dondurduk” açıklaması üzerine, “Onay sürecini nasıl yöneteceklerini kendileri bilirler ama ben sürecin devam ettiğini düşünüyorum” şeklinde konuştu.

23 Nisan

Erivan’da Soykırım Anıtı’na doğru bir fener alayı yürüyüşü yapıldı, gösteride Türk bayrakları ile Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun posterleri yakıldı.

24 Nisan

- Başkan Obama, konuşmasında “soykırım” yerine “Meds Yegern” sözcüklerini kullandı, 1915 olayları hakkında fikrinin değişmediğini ve Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerinde 1,5 milyon Ermeni’nin katledildiğini söyledi. Diğer taraftan Ermenileri övdü ve 1915 yılında Ermenileri kurtaran Türkleri selamladı.

- Sözde Ermeni soykırımını anma günü olan 24 Nisan’da eylem düzenleyen Türkler, Washington Büyükelçiliği önünde nöbet tutup büyükelçilik kaldırımına Ermenileri yaklaştırmazken, New York’da da “Ermeni Yalanlarına Son ve Şehitlerimizi Anma” mitingi düzenlendi. ABD’deki Ermeniler ise, 24 Nisan açıklamasında “soykırım” sözcüğünü kullanmayan ABD Başkanı Obama’ya öfkeliydi.

- “Ermeni Yalanlarına Son ve Şehitlerimizi Anma” mitinginde konuşan ABD’nin eski başkanlarından Ronald Reagan’ın hukuk danışmanlığını yapan Amerikalı hukukçu Bruce Fein, “Meclislerin tarihî olayları yargılamaya kalkmaları hukuka aykırıdır” dedi. “Osmanlı’nın, hiçbir zaman Ermenileri yok etme gibi bir amacı olmamıştır, bunlar saçma sapan iddialardır” diye konuştu.

- Türkiye’nin Sidney Konsolosluğu önünde 100 kişilik bir Ermeni grubu toplanırken, Avustralyalı Türkler de Ermenilere fırsat vermemek için konsolosluk önünde toplandı.

- İstanbul’da, İnsan Hakları Derneği tarafından düzenlenen Haydarpaşa Garı önünde toplanan 50 kişilik bir grup Ermeni iddialarını savunan bir oturma eylemi yaptı.

- Bazı emekli büyükelçiler ve paşalar 1973-1994 yılları arasında Ermeni teröristler tarafından şehit edilen diplomatların fotoğrafları ile “biz niçin katledildik” yazılı pankartlarla Haydarpaşa Garı’nın başka bir tarafında Ermeni terörünü kınama gösterisi yaptılar.

- Taksim’de “İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De Girişimi” tarafından düzenlenen 100 kişiden oluşan bir grup “bu acı bizim acımız, bu yas hepimizin” pankartı etrafında mum ve karanfillerle 24 Nisan gününü andılar. Grup ayrıca internette “özür diliyorum” başlıklı bir imza kampanyası başlattı.

- Taksim’de toplanan bir grup Türkiye bayraklarıyla “kahrolsun Ermeni diasporası” ve “biz Mustafa Kemal’in askerleriyiz” sloganlarıyla protesto gösterisi yaptılar.

- İtalya’nın Erivan Büyükelçisi, İtalya’nın Ermeni “soykırımını” tanıyan ilk ülkelerden biri olduğunu ve ülkesinin benzer olayların tekrarlanmaması için

soykırımların uluslararası arenada tanınması ve kınanmasına taraftar olduğunu söyledi.

- Bir grup Ermeni sanatçı ve bilim adamı Erivan'daki Çin Büyükelçiliği'ne bir dilekçe vererek bu gibi trajedilerin yeniden yaşanmaması için Çin'in Ermeni soykırım iddialarını tanınmasını istedi.

- Başbakan Erdoğan Türkiye'de kaçak olarak bulunan Ermeni aileyi mağdur etmedi. Moya Moya hastası olan ve tedavisinin Türkiye'de yapılması gereken Arthur Manukyan'a en uzun süreli oturma izni verildi.

27 Nisan

- Hollanda'da İşçi Partisi'nin (PvdA), 9 Haziran 2010'da yapılacak olan erken genel seçimler öncesi milletvekili adaylarına sözde Ermeni soykırımını kabul etmeleri dayatmasında bulunduğu ortaya çıktı.

- ABD Eski Başkanı Ronald Reagan'ın danışmanı Fein: "Beyaz Saray araştırma yaptı, Ermenilerin iki milyon Müslüman Osmanlı'yı katlettiği ortaya çıktı. Ermeniler, kendi arşivlerini açmıyor, çünkü bu gerçeğin ortaya çıkmasını istemiyor" şeklinde konuştu.

- Strateji uzmanı Ercan Çitlioğlu, İzmir'deki Yaşar Üniversitesi'nde verdiği "Ermeni Sorunu ve Medya" konulu konferansta, "Yıllardır ihmaller yüzünden Türkiye Cumhuriyeti, soykırım suçlaması ile yüz yüze kalıyor" dedi.

28 Nisan

- Erivan'da basın toplantısı düzenleyen Ermeni Devrimci Federasyonu liderlerinden Kiro Manoyan, Türkiye'nin Sevr Antlaşması uyarınca, Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon'u tamamen ya da kısmen kapsayan 100 bin kilometrekareden fazla toprağı Ermenistan'a vermesi gerektiğini ileri sürdü.

- Hollanda İşçi Partisi, parlamentoya Ermeni soykırım iddialarının tanınmasını öngören ve bu tanınmanın Türkiye'nin AB üyeliğı için gerekli olduğunu belirten bir tasarı sundu.

- Dumlupınar Üniversitesi'nde "Yapay Sorun Ermeni Meselesi" başlıklı konferansta konuşan Tarih Bölümü Yakın Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mahir Aydın, Ermeni senaryolarının, bazı ülkelerin kendilerine çıkar sağlamak, kendi kusurlarını örtmek ve Türk tarihi üzerinden prim yapmak için kullandıklarını belirtti.

- İsrail Parlamentosu Knesset, Meretz Partisi Başkanı Haim Oron'un 1915

Ermeni iddialarıyla ilgili genel görüşme açılmasını öngören önerisini 8'e karşı 12 oyla kabul etti.

- Ermenistan'daki Avrasya Ortaklık Vakfı, Erivan Basın Kulübü, İnsani Gelişme için Uluslararası Merkez ile Ermenistan İmalatçılar ve İşadamları Birliği, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla ortak bir mutabakat imzaladı.

29 Nisan

- Ukrayna'nın başkenti Kiev'de Belediye Meclisi, sözde Ermeni soykırımını tanıyan bir kararı kabul etti.

- Fransız genç tarihçi Maxime Gauin'e bir internet sitesinde 1915 olaylarında gerçekleri anlatmak için yazdığı yazı yüzünden "nazi", ve "inkarcı" sıfatlarını kullanan Fransa'nın Lyon şehri Villeurbanne banliyösü belediye meclis üyesi, Villeurbanne Daşnaksutyun ile Ermeni Devrimci Federasyonu bölge yöneticisi Movses Nişanyan, yaptığı benzetme ve hakaretler nedeniyle Lyon Mahkemesi tarafından 500 Euro para cezasına çarptırıldı.

- Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde "Ermeni Meselesinin İç Yüzü" konulu konferansta konuşan Türk Tarih Kurumu Ermeni Araştırmaları Masası Başkanı Prof. Dr. Kemal Çiçek, Türkiye'nin resmî bir tezi olmadığını savundu.

- Yalova'nın Kocadere beldesinde 89 yıl önce Ermeni ve Rum çetelerince bir camiye doldurularak yakılan 830 kişi törenle anıldı.

30 Nisan

Başbakan Erdoğan, Ulusa Sesleniş konuşmasında, "24 Nisan'da Sayın Obama bizim hassasiyetlerimizi belli ölçüde dikkate almakla birlikte yine de ülkemiz açısından, milletimiz açısından kabul edilmesi mümkün olmayan iddiaları dile getirmiştir" dedi.

MAYIS 2010

4 Mayıs

ABD'nin Erivan'daki Büyükelçisi Marie Yovanovich, Ermenistan Cumhurbaşkanı "Bu yıl 24 Nisan'ın ilk defa Türkiye'de anılması olumlu" dedi.

5 Mayıs

- Eski Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Cumhuriyet Üniversitesi'nde "Parlamentolar Kışkacında Türkiye" ve "Sözde Ermeni

Soykırımı” konularında konferans vererek Ermenilerin gerçekleştirdikleri soykırımları ve Ermenilerin Osmanlı Devleti’ne ihanet ederek savaş sırasında diğer devletlerle iş birliği yaptıklarını belgelerle gösterdi.

- Amerika Türk Koalisyonu Başkanı G. Lincoln McCurdy, ABD Başkanı Obama’nın 24 Nisan’da yayınladığı mesajda, Türkiye’nin doğusunda, Balkanlar’da ve Kafkasya’da etnik temizliğe tâbi tutularak beş milyon Osmanlı Müslümanın öldüğünü ve 5,5 milyon Müslümanın mülteci konumuna düştüğünü görmezden geldiğini söyledi.

6 Mayıs

- İsviçre’nin Cenevre Kantonu Hükümeti, Cenevre kentinde sözde Ermeni soykırımı anıtı yapılması için bir yarışma açtı. 100 bin İsviçre frankı ödülü olan yarışmaya İsviçre’de bulunan Ermeni asıllı anıt yapımcılarının yanı sıra dünyaca başarılı altı sanatçı davet edildi.

- Ermenistanlı bir grup gazeteci, Iğdır’ın Tuzluca İlçe Belediye Başkanını makamında ziyaret ederek Türkiye-Ermenistan ilişkileri ve soykırım iddiaları hakkında röportaj yaptı.

7 Mayıs

ABD Temsilciler Meclisi’nde görüşülmesi düşünülen Ermeni Soykırımı tasarısının hazırlayıcısı California Milletvekili Adam Schiff, yeni bir kampanyayla 1915-1923 arası yaşanan olaylara tanıklık edenleri ve ailelerini, Kongre kayıtlarına girmesi için hayat hikâyelerini anlatmaya davet etti.

8 Mayıs

Amerika’da Los Angeles’ta düzenlenen, Akdamar Kilisesi maketinin de yer aldığı “2. Anadolu Kültürleri ve Yemek Festivali”nde Ermeniler, diasporanın Avrupa ülkelerinde normalleşme sürecini provoke etmesinden rahatsız olduklarını söyleyerek “Siz Ermeni halkına zarar veriyorsunuz. Çünkü sizler Ermenistan’da yaşamadığınız gibi Türkiye’yi, Türk insanını da tanıımıyorsunuz” şeklinde konuştular.

9 Mayıs

Ermenistan Devrimci Federasyonu temsilcisi Levon Mıkırtıçyan, “Türkiye, Ermenistan-Diaspora arasını ve Diaspora’daki kuruluşlarımızın arasını açmaya çalışıyor” dedi.

12 Mayıs

Türk Amerikan Dernekleri Asamblesi’nin (ATAA) bastırıldığı ve yedi adımda Ermeni soykırımı iddialarına karşı tarihî gerçekler olarak Türkiye’nin

yanıtlarının sıralandığı üç sayfalık “Ermeni Soykırımı İthamı – Gerçekler” başlıklı broşür Washington’da dağıtılmaya başlandı.

13 Mayıs

AB Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle, AB’nin işinin tarihi yargılamak olmadığını söyledi. Ermeni iddiaları hakkındaki yazılı soru önergesine verdiği cevapta, Komisyon’un Türkiye ve Ermenistan’ı normalleşme sürecine bağlı kalmaları yönünde teşvik ettiğini ve imzalanan protokollerin yürürlüğe konulması çağrısını yaptığını belirtti.

14 Mayıs

- Ermenistan Demokrat Parti (EDP) Genel Başkanı Aram G.Sarkisyan, Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev’in Türkiye ziyaretinin Ermenistan’ı endişelendirmesi gerektiğini belirtti.

- TDK Başkanı Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın, “Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı”nın açılışında yaptığı konuşmada, “Türkçe’de Ermeni kökenli 27 kelime, Ermenice’de ise Türkçe kökenli 3 bin 166 kelime var” dedi.

16 Mayıs

Fransa’daki Ermeni Organizasyonları Birliği’nin temsilcisi Asbed Aramandayen, Fransa Parlamentosu’nun 12 Ekim 2006 tarihinde kabul ettiği Ermeni “soykırımını” inkar edenlere bir yıl hapis ve 45 bin Euro para cezası verilmesinin öngörüldüğü yasa tasarısının hâlâ Senato’da beklediğini hatırlatarak, onaylanıp yürürlüğe girmesi için lobi faaliyetleri başlattıklarını açıkladı.

17 Mayıs

Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kazım Karabekir’in kızı Timsal Karabekir İğdırlılara yaptığı konuşmasında “Eğer Ruslarla birlik olup ihanet etmeseydi bazı Ermeniler tehcire tâbi tutulmayacaklardı. Bu bir soykırım değildi, sadece zorunlu bir yer değişimiydi. İstanbuldakilere ya da ihanet etmeyen Ermenilere dokunulmadı” şeklinde konuştu.

18 Mayıs

- Ermenistan’ın eski dışişleri bakanlarından Alexander Arzumanyan, Ermenistan’ın, Türkiye ve Rusya arasında uzun dönemli askerî işbirliği ile ilgili müzakerelerde pazarlık konusu haline gelebileceğini iddia etti.

- Çek Cumhuriyeti Başbakanı Jan Fisher, Erivan’daki Soykırım Anıtını ziyaret etti ve özel deftere “Çek halkı 1915’te olanları hiç unutmayacaktır” yazdı.

19 Mayıs

- Fransa Millet Meclisi'nin 2006 yılında kabul ettiği, sözde soykırımın inkarını suç sayan yasanın yürürlüğe girmemesi, Senato önünde toplanan yaklaşık 300 Ermeni tarafından protesto edildi.

- Kocaeli 2. Kitap Fuarı'nda konuşan Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, PKK'nın beyin kadrosunun Kürtlerden değil, çoğunlukla Ermeniler'den oluştuğunu iddia etti.

20 Mayıs

Ukrayna'nın Kiev ve Uzhgorod şehirleri belediye meclisleri 24 Nisan'ı Ermeni soykırım kurbanlarının anma günü olarak kabul ettiler.

23 Mayıs

- Ermeni asıllı tarihçi Levon Panos Dabağyan, Yalova Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Derneği tarafından düzenlenen "Tarihî Belgeler Işığında Ermeni Meselesi" konferansında yaptığı konuşmada, "Türkler soykırım yapsaydı ben şu anda burada olmazdım" dedi.

- Ermeni işgali altında bulunan Karabağ'da 1993 yılından bu yana beşinci parlamento seçimleri düzenlendi. Sadece Ermenistan tarafından tanınan meclis seçiminde 33 sandalye için dört siyasi partiyle, 40 bağımsız aday yarıştı. Azerbaycan, Türkiye ve Avrupa Birliği ise seçimlerin hiçbir yasal dayanağı olmadığını ve seçilecek milletvekillerinin Karabağ milletvekili sayılamayacağını ilan etti.

24 Mayıs

Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, Akdamar'daki kiliseye haç asılması için Van Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan karar çıktığını söyledi.

26 Mayıs

Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan Belçika'da yaptığı bir konuşmada Ermenilerin son zamanlarda kin ve nefret propagandasının hedefi olduklarını ve Armenofobinin bir düşünce şekli olup, bunu yaymanın ise devlet politikası olduğunu söyledi.

27 Mayıs

Gürcistan Dışişleri Bakanlığı, Gürcü yönetiminin Azerbaycan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklediğini ve işgal altındaki Karabağ'da yapılan parlamento seçimlerini tanımadığını bildirdi.

28 Mayıs

Arjantin'in Buenos Aires kentinde Türkiye-Arjantin ilişkilerinin 100. yıldönümü nedeniyle açılması planlanan Atatürk büstünü engellemek için Ermenilerin milletvekillerine ve senatörlere mektup ve email yağdırması, internette Türkiye karşıtı bir site kurulması ve Erdoğan'ın gerçekleştireceği ziyaretin protesto edilmesi için gazeteye ilan vermeleri üzerine Çevre ve Kamusal Alan Bakanı büstün açılmayacağı güvencesini verince, Başbakan Erdoğan Arjantin programını iptal etti.

30 Mayıs

- Arjantin ziyaretini iptal eden Başbakan Erdoğan'ı arayan Arjantin Cumhurbaşkanı Cristina Fernandez Kirchner, "Türkiye'nin tepkisini haklı buluyorum ve paylaşıyorum. Tepkinizde haklısınız, üzgünüm" derken, Erdoğan "Gerekçesi ne olursa olsun bu yaklaşım kabul edilemez" dedi.

- Paris'in Versailles semtinde sözde Ermeni Soykırımı Anıtı açıldı.

HAZİRAN 2010

4 Haziran

Fotoğraf Sanatçısı ve Araştırmacı-yazar Yıldırım Öztürkkan, Ani Harabelerinde özellikle Ermeni eserlerinin özenle korumaya alınırken Türk eserlerinin yok olmaya bırakıldığını söyledi.

7 Haziran

ABD Savunma Bakanı Robert Gates, Bakü'de görüştüğü Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e Başkan Barack Obama'nın "Dağlık Karabağ sorununa çözümün Kafkaslar'da istikrar için vazgeçilmez" dediği mektubunu iletti.

9 Haziran

Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu, İstanbul'da Ermeni azınlık okullarının mezuniyet törenine katıldı.

11 Haziran

Türk Dil Kurumu 70 yıl sonra ilk defa, Sevan Nişanyan adında bir Ermeni'yi resmî toplantılarına davet etti ve ondan danışmanlık yapmasını istedi.

13 Haziran

İsrail Ombudsmanı ve Devlet Denetçisi Hakim Micha Lindenstrauss Erivan'daki Soykırım Anıtını ziyaret etti.

15 Haziran

Tiflis'i ziyaret eden Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbandyan, Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesinde herhangi bir ülkenin arabuluculuğunu olumlu karşılayacaklarını söyledi.

16 Haziran

- Doç. Dr. Erol Kürkçüoğlu tarafından yürütülen Erzurum'un Tepeköyü'nde Ermeni çeteleri tarafından katledilen Müslüman Türklerin toplu mezarının ortaya çıkarılması çalışmaları tamamlandı ve diri diri yakıldığı düşünülen 35'e yakın iskelet bulundu.

- Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ABD'deki düşünce kuruluşu Woodrow Wilson Center tarafından verilen Woodrow Wilson ödülüne layık görülmesi üzerine Ermeni diasporası, Woodrow Wilson Center'ı çeşitli kanallardan zorlayarak, kuruluşu Davutoğlu'na verilecek ödülü iptal etmeye çağırdı.

21 Haziran

- Bir Ermeni avukat 1915 olaylarının BM 1948 Sözleşmesine göre bir soykırım olduğunu ve bu konuda Almanya'nın da sorumlu olduğunu kabul etmesi için Alman hükümetine bir dava açtı.

- Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkilerini Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Erol Kürkçüoğlu, Ermeni meselesinin sadece Türk Dünyasının bir sorunu değil, Ortadoğu'da, Kafkasya'da çıkar ve emelleri olan emperyalist devletlerin hepsini birden ilgilendiren milletlerarası bir problem olduğunu söyledi.

22 Haziran

Ermeniler, Azerbaycan'ın Ermeni işgali altındaki Akdam şehrinde 1868-1870 yılları arasında inşa edilen tarihî camiye inek ve domuzların tutulduğu bir ahıra çevirdi.

24 Haziran

Niğde'de "Fotoğraflarla Azerbaycan'da Ermeni Mezalimi" sergisi açıldı.

26 Haziran

Avusturya'nın Avrupa Uluslararası İşler Bakanı Michael Spindelleger Erivan'daki Soykırım Anıtını ziyaret etti.

TEMMUZ 2010

1 Temmuz

- Ermenistan eski Savunma Bakan Yardımcısı Vahan Şirkhanyan, Türkiye'nin sözde Ermeni Soykırımını kabul etmemesi halinde Dağlık Karabağ'ın bağımsız olmayacağını savunurken "1988 yılında Karabağ'a askerî müdahalenin zeminini Türkiye hazırladı. Bugün Azerbaycan'a silah veren ve Azeri ordusunu eğiten ülke Türkiye'dir. Yani Ermenistan için tehlikeli ülke Azerbaycan değil, Türkiye'dir" dedi.

- Türkiye Ermenileri Patrikhanesi Ruhaniler Genel Meclisi, yaptığı seçimde Ruhani Meclis Başkanı Başepiskopos Aram Ateşyan'ı "Patrik Genel Vekili" seçti.

- ABD Temsilciler Meclisi Dış Tahsisatlar Komisyonu 2011 yılı bütçesini onayladı. Buna göre Ermenistan'a 44 milyon dolar, Karabağ'a 10 milyon dolar tahsis edecek.

4 Temmuz

- Amerika Ermeni Ulusal Komitesi Başkanı Aram Hamparyan, Dışişleri Bakanı Clinton'ın Erivan ziyareti sırasında soykırım anıtını ziyaret etmesi ve orada soykırımı tanıdıklarını ilan etmesi gereğine vurgu yaptı.

- ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, 28 yıl aradan sonra Anıta giden ilk üst düzey Amerikalı yetkili olarak Erivan'daki Ermeni Soykırımı Anıtını gazetecilerden gizli tutularak "özel" olarak ziyaret etti.

5 Temmuz

"Ermeni soykırımı olmadı" diyene beş yıl hapis cezası ile 45 bin Euro para cezası öngören sözde Ermeni Soykırımı Yasa Tasarısı, 30 senatörün girişimiyle Fransa Parlamentosu'nun karma komisyonunda görüşülmek üzere Senato gündemine alındı.

6 Temmuz

Dış İşleri Bakanı Clinton'ın sözde Ermeni soykırımı anıtına yaptığı ziyarete tepki gösteren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Ankara'nın konuyla ilgili rahatsızlığını Washington'a iletliğini söyledi.

7 Temmuz

- ABD Dışişleri Bakanı Clinton'ın anıt ziyaretinin "resmî" değil "özel" olduğunun vurgulanması üzerine Amerika Ermeni Asamblesi (AAA) ve Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (ANCA) farklı tepkiler verdi. AAA

“yetersiz” demekle birlikte Clinton’a teşekkür ederken, ANCA “Ziyaretin özel olduğunun vurgulanması üzücü. Amerikalı yetkililer Ankara’nın tepkisinden çekindi” ve “soykırımında hayatını kaybetmiş insanlara karşı hakaret unsuru içeriyor” dedi.

- ABD Başkanı Obama’nın soykırımı tanıma sözü verdiğini bildiren 139 vekil, iddiaların tanınması için 3 Mart’ta Temsilciler Meclisi’nde onaylanmak üzere bir önerge hazırladı.

- Ermenistan’dan Erzurum’a gelen bir grup genç, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü’ne bağlı olarak faaliyet gösteren Gençlik Merkezi’ni ziyaret ederek kurslar ve yürütülen faaliyetler hakkında bilgi aldılar.

8 Temmuz

ABD Dışişleri Bakanı Clinton’ın gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mark Toner, Türkiye ve Ermenistan arasındaki yakınlaşmayı desteklediklerini ve bunun Karabağ Sorunu ile birbirlerini destekleyen konular olduğunu söyledi.

9 Temmuz

Akdamar’da yapılacak ayine gelmesi beklenenler için Van’daki otel yatak kapasitesinin yetersiz olması nedeniyle bir yerel gazete tarafından “Van’a Gelecek Ermenilere evimizi açıyoruz” kampanyası çerçevesinde Ermenileri evlerinde ağırlamak üzere 4 bin Vanlı aile başvurdu.

13 Temmuz

- Amerika Ermeni Ulusal Komitesi Başkanı, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi’ne bir mektup göndererek Başkan Obama’nın Azerbaycan Büyükelçisi olarak atadığı Matthew Bryza ile ilgili endişelerini, özellikle eşinin Türk olması ve çıkar çatışmalarına sebep olabileceği üzerine vurgu yaparak dile getirdi.

- Gürcistan’dan Türkiye’ye giren Ermeni asıllı 11 dağcı izinsiz olarak Ağrı Dağı’na tırmanarak Ermenistan ve Dağlık Karabağ bayrakları diktiler.

16 Temmuz

- Dışişleri Bakanı Davutoğlu yaptığı bir açıklamada, “Ermenistan’la başlatılan normalleşme süreci, sadece bir komşu ülkeyle mevcut problemleri ortadan kaldırmayı değil, aynı zamanda Güney Kafkasya’da sürdürülebilir bir barış ortamının oluşturulmasını da hedefliyor” dedi.

- İğdir Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Derneği (ASİMDER), Roma Katolik Kilisesi Lideri Papa 16. Benediktus’a mektup göndererek Ermenistan’da ahıra çevrilen cami ile ilgili şikayette bulundu.

21 Temmuz

- Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan, Ermeni iddialarını konu alan “Sarı Gelin-Ermeni Sorununun İç Yüzü Belgeseli”nin okullarda gösterilmesinin iptal edilmesi için Uluslararası Hrant Dink Vakfı tarafından açılan dava İstanbul 9’uncu İdare Mahkemesi’nce reddedildi.

- Başkan Obama’nın Ankara Büyükelçiliğine aday gösterdiği Francis Joseph Ricciardone, Senato Dış İlişkiler Komitesi’nde ifade verdi ve soruları yanıtladı. 1915 olaylarını ise “katliam” olarak niteledi.

22 Temmuz

ABD Kongresi’nde, 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarına yer veren “Aghet-Bir Soykırım” adlı belgesel gösterildi.

25 Temmuz

Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, rahatsız olan Türkiye Ermenileri Patriği Mesrob Mutafyan’a “geçmiş olsun” ziyaretinde, Ermeni cemaati tarafından patrik vekili seçilen Ateşyan’a ise “hayırlı olsun” ziyaretinde bulundu.

28 Temmuz

Ermenistan Ortodoks Kilisesi bir açıklama yaparak Türkiye’deki törene katılması beklenen Ermeni Genel Patriğinin kilisenin müzeye dönüştürülmesi nedeniyle gelmeyeceğini bildirdi.

29 Temmuz

Türk Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Ziraat Bankası’na Los Angeles’ta dava açan iki Ermeni asıllı ABD vatandaşı, Ermenilerin 1915’deki olaylarda kaybettikleri taşınır ve taşınmaz mallar ile banka hesapları için “milyarlarca dolarlık” tazminat talep etti.

30 Temmuz

Türk-Amerikan Dernekleri Asamblesi (ATAA), ABD Kongresi’nde, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Ermeni isyanları ve sonrasında yaşananları anlatan “Ermeni İsyanı” adlı belgesel film gösterimi yaptı.

AĞUSTOS 2010

1 Ağustos

- Doç. Dr. İbrahim Kaya ve Prof. Dr. Hüseyin Pazarıcı Türkiye aleyhine açılan tazminat davasının şov amaçlı olduğunu, bir devletin uluslararası mahkeme önünde bir başka devlete dava açamayacağını söylediler.

- Akdamar Kilisesi'nde 17 heykeltraşın eserlerinin sergilendiği *Ahtamara* isimli heykel sergisi açıldı.

7 Ağustos

Ermenistan'daki 35 sivil toplum örgütünü temsilen ilk defa Türkiye'ye gelen Hemşehriler Birliği Konfederasyonu üyeleri, İstanbul'da Türk sivil toplum kuruluşu temsilcileriyle buluştu.

12 Ağustos

ABD'nin Massachusetts eyaletinde bulunan bir temyiz mahkemesi, devlet okullarının müfredatlarına sözde Ermeni soykırımını inkar eden kaynakların eklenmesini reddeden kararı onayladı.

16 Ağustos

- Türk Tarih Kurumu Ermeni Araştırmaları Masası Başkanı Prof.Dr. Kemal Çiçek, Ermenilerin Türkiye'den tazminat talep edemeyeceklerini, 1934 yılında Türkiye ile ABD arasındaki anlaşmanın ardından ödenen 900 bin dolarlık tazminatla bu konunun kapandığını belirtti.

- Azeri-Amerikan Konseyi (AAC) Başkanı Cavid Huseynov, Ermeni diasporası ve lobisinin, Ermeni sorununu gelir kaynakları haline getirdiklerini ifade etti.

20 Ağustos

Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev, Erivan'daki 'Ermeni Soykırımı Anıtına 2008 yılında ektiği köknar ağacını suladı. Rusya'nın Gümrü üssünü 2044 yılına kadar kullanabileceği kararı verilirken, Rusya da Ermenistan'ın güvenliğini sağlamayı ve Ermeni ordusuna modern silahlar vermeyi taahhüt etti.

24 Ağustos

Kars'a bağlı Küçük Çatma köyünde, 1918 yılında Ermeni Taşnak Çeteleri tarafından katledilen 183 Türk'ün bulunduğu toplu mezar kazısı başladı.

25 Ağustos

Ermenistan'dan 10 Türkiye'den 10 üniversite genci Antakya'da bir araya gelerek iki toplum arasında köprü kurulmasını sağlayacak "Yetişkin Eğitimi ve Sözlü Tarih Çalışma Atölyesi"ni gerçekleştirdiler.

27 Ağustos

CNN kanalının, Hocalı soykırımına ilişkin ve şehit Azeri gazeteci Çingiz

Mustafayev'in çektiği görüntülere yer verilen bir filmi yayın programına alması üzerine, ABD'deki Ermeni diasporası filmin yayınlanmasının iptali için kampanya başlattı.

EYLÜL 2010

3 Eylül

Ermeniler, FIBA 2010 Dünya Basketbol Şampiyonası'nın maskotu Van kedisi Bascat'ın Ermeni kedisi olduğunu iddia etti.

9 Eylül

İçinde "soykırım" sırasında ölenler için bir anıtın da bulunacağı Ermeni Kültür Mirası Parkı'nın temel atma töreni, Boston'da Massachussets Valisi ve Boston Belediye Başkanının da katılımıyla yapıldı.

19 Eylül

- Ermeni cemaati, 95 yıl aradan sonra ilk kez bir günlüğüne ibadete açılan Van'daki Akdamar Kilisesinde yaklaşık 5 bin kişinin katıldığı ve iki saat süren bir ayin düzenledi.

- Van'daki Akdamar Kilisesi'nde binlerce Ermeni'nin katıldığı ayin düzenlenirken, Erivan'da "Türkiye yükümlüklerini yerine getir" ve "Kilisemizi, bize ödünç verme" pankartlarıyla protesto gösterisi yapıldı.

- Türkiye Ermenileri Patrikliğince, Akdamar Kilisesi'nde yapılan ayinin ardından, Türk-Ermeni Dostluk Gecesi düzenlenerek şarkılar söylendi ve gösteriler sunuldu.

21 Eylül

- İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Ermeni işgali altındaki Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu ve bu konuda Azerbaycan'ı desteklediğini bildirdi.

- Cumhurbaşkanı Gül, Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanmasının 19'uncu yıldönümünde Ermeni mevkidaşı Serj Sarkisyan'a bir tebrik mektubu gönderdi.

22 Eylül

ABD Başkanı Barack Obama tarafından Bakü Büyükelçiliği'ne aday gösterilen; ancak Ermeni lobisinin itirazına takılan Matthew Bryza'nın ataması nihayet Senato Dış İlişkiler Komitesi'nde onaylandı.

24 Eylül

Türk Amerikan Dernekleri Kurulu (ATAA), 1981’de Ermeni teröristlerce gerçekleştirilen ve Türkiye’nin Paris Başkonsolosluğu’nda 56 kişinin rehin alındığı ve bir kişinin öldürüldüğü terörist eylemi, yıl dönümünde yayınladığı bir mesajla kınadı.

EKİM 2010

1 Ekim

- ABD’de Southern Poverty Law Center (SPLC) adlı medeni haklar savunucusu kuruluş, 1915 olaylarıyla ilgili görüşlerinden dolayı “Türk ajanı” olmakla suçladığı Amerikalı tarihçi Guenter Lewy’den özür diledi ve sözünü geri aldı.

- Hollanda’nın Lahey kentinde soykırım anıtı dikmek isteyen Ermeni derneklerinin girişimi, Türk-Azeri Derneğinin topladığı 20 bin imzanın Belediye Başkanına sunulması sonrası, Belediye Başkanının soykırım anıtına izin vermeyeceğini açıklamasıyla son buldu.

3 Ekim

Bitlis’te, 1916 yılında Ermeniler tarafından şehit edilen 17 kişinin bulunduğu toplu mezarı açma çalışmalarında insan iskeletlerine ulaşıldı.

5 Ekim

“Türk ajanı” olmakla suçlanan Amerikalı tarihçi Guenter Lewy, “Ermeni söylemlerine karşı mücadelede büyük ilerleme sağlandı ancak 2015 yılında olabileceklere dair çok endişeliyim” derken 1915 olaylarına ilişkin olarak Ermeni tarafının tarihle yüzleşmekten sürekli kaçındığını söyledi.

6 Ekim

New York’taki Carnegie Hall konser salonu, Türk ve Ermeni sanatçıların birlikte vereceği konsere ev sahipliği yapmaya hazırlanırken Ermeni diasporası, İstanbul doğumlu Ermeni piyanist Şahan Arzruni’nin bu konsere çıkmaması için kampanya başlattı.

7 Ekim

Van kentinin kuruluşunun 2865. yıldönümüne ilişkin Ermeni ve yabancı bilim adamları tarafından Van’a ilişkin tebliğlerin sunulacağı üç günlük uluslararası bir konferans başladı.

8 Ekim

Türkiye'nin New York Başkonsolosluğu tarafından Carnegie Hall'de organize edilen sahneye çıkan piyanist Şahan Arzruni, Amerika'daki Türk-Ermeni toplumuna bir konser verdi.

11 Ekim

- Slovenya Devlet Başkanı Danilo Turk, Erivan'daki Soykırım Anıt'ını ziyaret etti ve özel deftere "20. asrın ve tüm insanlık tarihinin en iğrenç cinayetlerinden birinin anısından çok etkilendim" diye yazdı.

- Ermeni soykırımı iddialarını inkar ettiği için İsviçre'de yargılanıp mahkum edilen İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek'in açtığı dava, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülmeye başladı.

13 Ekim

Ermenistan Ulusal Meclisi Başkanı heyetini ağırlayan Yunanistan Cumhurbaşkanı Karolos Papulias, Türkiye Ermenilerden henüz özür dilemediği için üzgün olduğunu söyledi.

14 Ekim

- Atatürk Araştırma Merkezi eski Başkanı Prof. Dr. Mehmet Saray'ın Atatürk'ün Ermeni tehciri ile ilgili söylediklerini çeşitli ülkelerin arşivlerinden topladığı *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu* adlı kitabı piyasaya çıktı

- Ermenistan Meclis Başkanı Hovik Abrahamyan, temaslarda bulunmak üzere Kıbrıs Rum kesimine giderek burada güçlü bir Ermeni toplumu olduğunu ve kendisini evinde hissettiğini söyledi.

18 Ekim

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ardahan'da katledilen Türklere ait toplu mezarda kazı çalışması başladı.

19 Ekim

Prof. Dr. Enver Konukçu, "1.Dünya Savaşı'ndan dolayı göç ettirilen Ermeniler, geri döneceklerini düşündükleri için uzun yolculukta zarar görmesinler diye kız çocuklarını ve eşyalarını Türk komşularına bıraktı. Kafiler halinde götürülen Ermenilerin içinde sağlık ekipleri ve doktorlar da bulunuyordu. Yolculuk sırasında Ermeniler kadar Türk askerleri de hastalıklara yenik düşerek öldü. İddia edildiği gibi bu insanlar yollarda ölüme terk edilmedi" diye konuştu.

22 Ekim

ABD Türkiye'nin füze savunma sistemine itiraz etmesi durumunda Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir kararın Kongre'den geçmesinin sürpriz olmayacağını bildirdi.

24 Ekim

Giresun'da 1. Dünya Savaşı sırasında 20 Türk gencinin, Rus Ordusu'nda bulunan Ermeni askerler tarafından kurşuna dizilerek öldürüldüğü iddia edilen yerde toplu mezar kazısı yapıldı.

26 Ekim

Ermenistan Başbakanı Tigran Sarkisyan, Erivan ile Tahran arasındaki ticari ilişkileri güçlendirmek amacıyla İran'a gitti.

28 Ekim

ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'in ayaküstü bir kişiyle konuşurken Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın kendisini arayarak sözde 'Ermeni Soykırımı'nı tanınamalarını istediğini iddia ettiği video görüntüsü paylaşım sitelerine düştü. Bunun üzerine acil bir açıklama yapan Ermenistan Devlet Başkanlığı, söz konusu iddiayı yalanladı.

30 Ekim

Ankara ile Tel Aviv arasında yaşanan krize rağmen, İsrail'in Ermenistan'a atadığı yeni büyükelçisi "Ermeni soykırımı" demeyi reddetti.

KASIM 2010

11 Kasım

Türkiye'de bulunan Ermenistan Başbakan Yardımcısı Armen Gevorgyan, Türkiye Ermenileri Patrikhanesini ziyaret ederek, aralarında kilise mütevelli heyetleri başkanları, toplumun önde gelen simaları, Ermeni basın mensuplarının da yer aldığı İstanbul Ermeni toplumu temsilcileriyle buluştu.

21 Kasım

Güney Lefkoşa'daki Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nde düzenlenen ayine yazılı bir açıklama yollayan Rum Yönetimi Başkanı Dimitris Hristofyas, Güney Kıbrıs'ın her zaman Ermenilerin yanında yer alacağını vurguladı ve Ermeni iddialarının tanınması için uluslararası toplumdan destek istedi.

30 Kasım

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Başkanı Doç. Dr. Kemal Arı, Sarıgöl’de öğrencilere “Asılsız Ermeni Soykırımını İddiaları” konulu konferansta Ermenilerin sürekli asılsız soykırım yapıldığını dünya ülkelerine anlattığını, ancak bunun gerçeği yansıtmadığını dile getirdi.

ARALIK 2010

1 Aralık

Ermeni cemaati, hasta olan Ermeni Patriği II. Mesrob Mutafyan’ın yerine yeni bir ismin seçilmesi talebiyle Başbakan Erdoğan’a dilekçe gönderdi.

2 Aralık

Ermeni terör örgütü ASALA, Erivan’da düzenlediği basın toplantısında, “ASALA şimdilik düşmanına karşı şekil değiştirmiş mücadelesini sürdürüyor. Ancak biz asker kalmaya devam ediyoruz. Durum gerektirirse Türkiye’ye karşı yeniden savaşa hazırız” açıklamasını yaptı.

7 Aralık

Wikileaks tarafından sızdırılan ABD Dışişleri Bakanlığı yazışmalarında, Fransa’nın, Dağlık Karabağ görüşmelerini “çıkılmaz sokak” olarak değerlendirdiği ve Minsk Grubu üyesi olmasına rağmen “ülkedeki 500 bin Ermeni oyu yüzünden Erivan yönetimine baskı yapma durumunda olmadığını” ABD yönetimine aktardığı bildirildi.

9 Aralık

Ermenistan, Azerbaycan’ın işgal altındaki Zengilan ilçesine Suriye’den Ermeni aileler yerleştirmeye başladı.

13 Aralık

Türk-Amerikan Dernekleri Asamblesi’nin (ATAA) Başkanı Günay Evinç, ABD Temyiz Mahkemesi’nin 1915 olaylarında ölen Ermenilerin mirasçılarının kendilerine ödeme yapılması için sigorta şirketlerine dava açabileceklerine ilişkin kararın, “tek bir yargıcın adli süreci siyasallaştırması” olduğunu belirtti.

14 Aralık

Ermenistan Başkanı Sarkisyan ve ülkenin Ulusal Güvenlik Konseyi, Ermeni Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonu için beş yıllık “2011-2015 Silah ve Askerî Donanım geliştirilmesi için Devlet Programı” olarak adlandırılan planı onayladı.

16 Aralık

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı dönemde arazilerini kaybeden Ermenilerin ABD'de yaşayan torunları, Türk hükümetine ve iki Türk bankasına, kaybettikleri arazinin tazmin edilmesi için 63 milyon doları aşan bir dava açtı.

17 Aralık

- Ermenistan yönetimi, sözde Ermeni soykırımının yüzüncü yılı olan 2015'te yayınlanmak üzere bir film çekmesi için Amerikalı sinema yönetmeni Steven Spielberg'e teklif götürdü.

- ABD'nin 1915 olaylarını "soykırım" olarak tanımasını isteyen tasarı, Temsilciler Meclisi Genel Kuruluna gelmedi.

20 Aralık

- ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin "Ermeni soykırımı" tasarısını Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'na getirebileceği belirtilirken, ABD'de yaşayan Azeriler tasarıya karşı kampanya başlattı ve Kongre üyeleriyle temasa geçerek tasarının önlenmesi çağrısında bulundu.

- Ermenilerin Amerika'da başlattığı protesto gösterileri Kanada'ya da sıçradı ve maç için Toronto kentine giden Kobe Bryant, THY ile anlaşma imzaladığı için Ermenilerin protesto gösterisine hedef oldu.

21 Aralık

ABD'nin 1915 yılı olaylarını "soykırım" olarak tanımasını isteyen tasarı, Temsilciler Meclisi'nin gündemine gelmedi ve kadük oldu.

22 Aralık

Amerikalı Ermenilerin ABD'de Türkiye Merkez Bankası ile Ziraat Bankası'na karşı açtığı davanın avukatlarından Mark Geragos, "Tek amacımız para, Türkiye'ye açılan tüm davaların amacı para.. Türkiye akıllı olsa topraklarının bir kısmını Ermenistan'a verirdi. Ağrı Dağı iyi bir peşinat olabilirdi" dedi.

23 Aralık

Demokrat Parti California Milletvekili Adam Schiff, tasarımı Ocak ayında işbaşı yapacak yeni Kongre'ye önümüzdeki yıl yeniden sunma niyetini dile getirdi.

24 Aralık

Washington Büyükelçisi Namık Tan twitter aracılığıyla ABD'deki Türkleri Ermeni tasarısına karşı harekete geçirdi ve Temsilciler Meclisi'nin 77 üyesiyle bizzat görüştü.

28 Aralık

Ermeni lobisinin baskısına rağmen THY'nin tanıtım elçisi olan NBA yıldızı Kobe Bryant'ın ilk tanıtım çekimi yayınlandı.

30 Aralık

Ermenilerin karşı çıktıkları Matthew Bryza'nın Bakü Büyükelçiliğine atanması Ermeni lobisinin tepkisini çekti ve Obama'nın Senato'yu atlatarak aldığı atama kararından rahatsızlık duyduklarını belirttiler.

2011

OCAK 2011

5 Ocak

- Ermeni yanlısı tutumuyla Ankara'nın tepkisini çeken başkan Demokrat Nancy Pelosi, yerini Ermeni tasarılarını desteklemeyen ve Türkiye yanlısı tutumuyla bilinen Cumhuriyetçi John Boehner'e bıraktı.

- Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde konuşan Cumhurbaşkanı Gül, protokolleri hayata geçirmeyi arzu ettiklerini ve Ermenistan'ın Azeri topraklardan çekilmesi gerektiğini söyledi.

17 Ocak

- Güney Kıbrıs Rum Kesimine, Ermeni işadamlarıyla birlikte giden Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, GKRY lideri Dimitris Hristofyas'la görüştü. Sarkisyan görüşmede, "Türkiye, geçmişi ile barışmadan ve komşularıyla yapıcı ilişkiler geliştirmeden AB'ye üye olamaz" dedi.

- Atina'da Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan onuruna bir akşam yemeği veren Yunan Cumhurbaşkanı Papulyas, "Yunanlılar da Ermeniler de aynı barbar tarafından katledildi" dedi.

23 Ocak

Ermeni sanatçı Charles Aznavour, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas

Sarkozy'nin cumhurbaşkanı seçilmeden önce Ermeni asıllı Fransızlara "Ermeni soykırım inkârına ceza" yasası ile ilgili vermiş olduğu sözü unuttuğunu ileri sürerek fikrini değiştirmedeği takdirde, zamanı gelince ona verilecek oylarla ilgileneceğini, eğer isterse Fransa'daki tüm Ermenilerin onun arzusu yönünde oy kullanacağını söyledi.

27 Ocak

İsveç Entegrasyon Bakanı Erik Ulenhag'ın Yahudi Soykırımını Anma Günü münasebetiyle yaptığı bir konuşmada Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda bir milyon Ermeni'nin öldürüldüğünü söyledi.

28 Ocak

ABD'de Ermeni nüfusunun en yoğun yaşadığı eyalet olan California'nın yerel meclisine 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını içeren bir tasarı sunuldu ve "1915-1923 Ermeni Soykırımını Anma Günü"nü ilan edilmesi istendi.

29 Ocak

Washington'da Beyaz Saray'a yakın bir bölgede kurulması planlanan fakat mahkemelik olan sözde 'Ermeni Soykırımı Anıtı ve Müzesi' projesine ilişkin davayı Amerika Ermeni Asamblesi (AAA) kaybederken, Ermeni asıllı Gerard L. Cafesjian'ın müze yapımı için AAA'ya bağışladığı mülklerin tekrar Cafesjian Ailesi Vakfı'na verilmesi kararlaştırıldı.

31 Ocak

- İsveç Entegrasyon Bakanı Erik Ullenhag, Adolf Hitler'in bir konuşmasına atıfta bulunarak, I. Dünya Savaşı sırasında Türkler tarafından, yaklaşık bir milyon Ermeni ile yarım milyon Asuri/Süryani ve Keldani'nin soykırıma maruz kaldığını iddia etti.

- 1923Turk Grup adlı Türk hacker grubu, Ermeni soykırımı iddialarını yayınlayan 6 bin 713 yabancı medya kuruluşu ile devlet sitesini hackledi.

ŞUBAT 2011

3 Şubat

Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği rezidansında düzenlenen Türk ve Ermeni genç müzisyenlerin dostluk konserinde ünlü Türk ve Ermeni sanatçıların eserleri yorumlandı.

4 Şubat

- Pakistan'ın Bakü büyükelçisi Abdul Hamit, "Pakistan, Ermenistan'ı devlet olarak tanımıyor, "uluslararası hukuku açıkça çiğneyen, diğer bir ülkenin topraklarını işgal eden ülke Pakistan'ın dostu olamaz" dedi.

- 'Türk –Ermeni İlişkileri' başlıklı etkinlikte, Ermeni teröristler tarafından katledilen Türk diplomatları anısına London School of Economics'de Amerikalı tarihçi Profesör Justin McCarthy'nin konuşmacı olarak katıldığı bir konferans düzenlendi.

5 Şubat

London School of Economics Üniversitesinde, "Türk-Ermeni İlişkileri: Önyargı, Aldatma ve Ermeni Sorunu" başlıklı bir konferans veren Prof. Justin McCarthy, Türkiye'de Ermeniler konusunda yaşanan sorunların kaynağı olarak, İngiliz ve Amerikan yazılı basınında yer alan taraflı yayınları gösterdi ve Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunun "kurgu" olduğunu söyledi.

10 Şubat

Ukrayna Dışişleri Bakanı Kostantin Grishchenko, Ermenistan ziyareti sırasında Soykırım Anıtını ziyaret etti ve özel deftere "*Ermeni halkının 1915'te çektiği acılar anlaşılabilir ve bunlar 1932-1933 yıllarında tarihlerinin en trajedik dönemini yaşamış Ukrayna Halkına yabancı değildir*" diye yazdı.

16 Şubat

Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi, Erivan'da Soykırım Anıtını ziyaret etti.

22 Şubat

Prof. Dr. Hikmet Özdemir, Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde öğrencilerle bir araya gelerek, "1915'ten 2015'e Ermeni Faaliyetleri" başlıklı bir konferans verdi.

24 Şubat

- ASALA, Ermenistan'daki ekonomik sıkıntılar nedeniyle yaşanan göçle ilgili yayımladığı açıklamada, "Nüfus azalması, Türkiye ve Azerilerin gerçekleştirdiği soykırımdan daha büyük bir tehdit" dedi.

- Ermenilerin Erzurum, Van, Trabzon ve Rize'de yaptıkları katliamların yer aldığı ve bugüne kadar hiç yayınlanmayan Rus arşivinden alınan görüntüler ASİMED tarafından www.therealhistory.org sitesinde yayınlanmaya başladı.

26 Şubat

Ermeni Silahlı Kuvvetleri'nin gerçekleştirdiği Hocalı Katliamı'nın 19'uncu yıl dönümünde hayatını kaybedenler Türkiye'de ve dünyanın çeşitli yerlerinde törenlerle anıldı.

MART 2011

2 Mart

- Avusturya'da yayınlanan *Austrian Der Standard* gazetesine konuşan Nalbanyan, "Ne oldu da protokoller imzalanmadı?" şeklindeki soru üzerine, "Bunu Türklere sormanız lazım. Muhtemelen hiçbir şey olmadı. Her durumda Türkler güvenilmez olduklarını gösterdi" diye konuştu.

- Bayburt'ta "Kafkasya Politikaları, Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri" konulu bir konferans veren Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Türkiye'nin, "ortak tarihçi komisyonu kurulması" teklifinin hiçbir zaman Ermenistan ve diaspora tarafından kabul edilmeyeceğini söyledi.

8 Mart

Bir grup Ermeni, 1915 yılında Türk hükümeti tarafından Ermenilerden ele geçirilen altın veya diğer varlıklara ilişkin bilgilerin açıklanması amacıyla, ABD Merkez Bankası FED'e dava açtı.

11 Mart

İsveç Parlamentosu Ermeni soykırım iddialarını kabul eden ve Asuri, Süryani, Keldani ve Pontus Rumlarının da Osmanlı İmparatorluğu zamanında soykırıma uğradığını iddia eden bir karar tasarısını bir oy farkla kabul etti.

12 Mart

Senato önünde yaptığı bir konuşmada Fransız şarkıcı Charles Aznavour Ermenilerin Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Fransa'nın yanında yer aldığını, hiç bir Türkün ise Fransız forması taşımadığını belirtti.

13 Mart

11 Mart 2010 tarihinde İsveç Parlamentosunda kabul edilen sözde Ermeni soykırımı tasarısı Türk ve Azeri derneklerinin katılımıyla protesto edildi.

15 Mart

- Katalunya Cumhuriyetçi Solu (ERC) tarafından dün İspanya Meclisinin Dışişleri Komisyonu'na sunulan Ermeni iddialarının tanınmasına yönelik bir öneri, 2'ye karşı 31 oyla kabul görmedi.

- Taşnak Partisi, bir bildiri yayınlayarak Moskova Antlaşması'nın geçersiz olduğunu çünkü Ermenistan'ın katılımı ve rızası olmadan yapıldığını söyledi.

20 Mart

Amerikalı tarihçi Justin McCarthy, yaptığı bir konuşmada herhangi bir soykırım olmadığını belgelerle göstermelerine rağmen, insanların kafalarına yerleştirilen “korkunç Türk miti” nedeniyle bu yanlış inanın sürdüğünü söyledi.

21 Mart

Paris'te devam eden 31'inci Kitap Fuarı'ndaki Türk standı, Ermeni Gençler Birliği üyeleri tarafından “Zavallı Türkiye, ölü Türkiye, Ermeni soykırımını kabul et” sloganlarıyla taciz edildi.

26 Mart

İstanbul'da bir sempozyuma katılan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, “2015, Ermeni meselesi başta olmak üzere, bizimle tarihî hesaplaşma yapmak isteyenlerle yüzleşme yılımız olacaktır” dedi.

29 Mart

Arjantin'de bir federal mahkeme “Türk Devleti'nin Ermenistan'a yönelik 1915-1923 döneminde soykırımı suçu işlediğine” karar verdi.

30 Mart

Türkiye, tarihinde ilk defa Ermeni asıllı bir Türk vatandaşına büyükelçilik önerdi. Ancak, teklifin yapıldığı ünlü ekonomist Daron Acemoğlu, büyükelçilik teklifini geri çevirdi.

31 Mart

- Ermeniler tarafından öldürülen 50 bine yakın Azerbaycanlı çeşitli törenlerle anıldı.

- Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, bir basın toplantısında ABD Başkanı Barack Obama'dan bu yıl “soykırım” sözcüğünü kullanmasını şahsen istediğini açıkladı.

- Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Ermenistan gazetesine verdiği mülakatta Türkiye'nin, Ermenistan'la ilişkileri nedeniyle Azerbaycan'ı kaybetmeye göze alamayacaklarını, Ermeni Diasporasını kendi Diasporaları olarak gördüğünü çünkü kişilerin farklı ülkelere Türkiye'den gittiğini söyledi.

NİSAN 2011

3 Nisan

Verdiği bir mülakatta Dışişleri Bakanı Davutoğlu, tüm Ermenileri aynı kategoride görmemek gerektiğini, Ermeni Diasporasındaki makul Ermenilerle temasa geçmek istediklerini belirtti.

4 Nisan

- Türk Dışişleri Arjantin mahkemesinin Ermeni soykırım iddialarına ilişkin kararına tepki göstererek gayri ciddi kararı kınadıklarını, reddettiklerini ve kararın hukuk sisteminin istismarı olduğunu ifade etti.

- Tarihçi Doç. Dr. Ahmet Halaçoğlu'nun hazırladığı *40 Soruda Ermeni Meselesi El Kitabı* yayımlandı.

5 Nisan

- Tarihçi yazar Şükrü Server Aya, New York Türk Evinde Ermeni soykırım iddialarının yürütüldüğü bir konferans verdi.

- Dışişleri Bakanlığı, yaptığı açıklamada, son dönemde yurt dışında Türkiye'nin tanıtımı amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlere yönelik bazı Ermeni grupların saldırılarında artış olduğunu söyledi.

7 Nisan

- Taşnak Ermeni Devrimci Federasyonu'nun (ARF) lideri Vahan Hovhannisyanyan, Ermenistan'ın başkentinin Kars olması gerektiğini söyledi.

- Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Fransız Senatosu'nda beş yıldır rafa kaldırılan, ancak Sosyalist Parti mensubu bir grup milletvekili tarafından 4 Mayıs'ta gündeme getirilecek "Ermeni soykırımını inkâr edenlere para ve hapis cezası getiren" yasayı desteklemeyeceklerini açıkladı.

14 Nisan

ABD Kongresi'nde, Ermeniler tarafından 1915 yılı olaylarının yıldönümü olarak kabul edilen 24 Nisan öncesinde anma töreni düzenlendi.

15 Nisan

Macaristan Parlamentosu, Ermenilerin Karabağ'da Azerilere karşı toplu katliam gerçekleştirdiğini kabul eden ve Azerbaycan işgalinin sonlandırılması gerektiğini savunan bir karar tasarısını Meclise sundu.

20 Nisan

- *Aghet* adlı filme tepki olarak Ermeni iddialarına karşı başlatılan kampanya çerçevesinde toplanan 7 bin 800'den fazla imza Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti Başbakanlığına teslim edildi.

- Fransa Ermenileri, Sarkozy'nin önce "soykırımın inkârının cezalandırılması" yasa tasarısı için destek vaadinde bulunduğunu, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Ankara'ya tam tersi sözler verdiğini söyledi.

21 Nisan

Mehmet Perinçek, Moskova'da *Rus devlet arşivlerinden 120 belge ile Ermeni meselesi* adlı bir kitap yayınladı.

23 Nisan

- ABD Başkanı Obama, yaptığı '24 Nisan' açıklamasında, 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde 1,5 milyon Ermeni'nin katledildiğini veya ölüme yürüdüğünü belirterek, *Meds Yeghern*'i (büyük felaket) anarken ve ölenlerin hatıralarını onurlandırırken, "kendimizi bu gibi yıkıcı olayların hiçbir zaman tekrarlanmamasını sağlamaya adıyoruz" ifadesini kullandı.

- Yaklaşık 10 bin kişi, Erivan'da soykırım anıtına kadar yürüyüş yaptı ve Türk bayrağını ateşe verdi.

24 Nisan

- Paris'te, Ermenilerin sözde Ermeni soykırımının yıldönümü olarak kabul ettikleri 24 Nisan günü nedeniyle yürüyüş düzenledi. Yürüyüş sırasında göstericiler Türk bayrağını yaktı.

- Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği önünde toplanan Ermeni diasporasından göstericiler 1915 olaylarının yıl dönümünde protesto gösterisinde bulundu.

- Washington Büyükelçiliği önünde Ermeniler gösteri yaparken, Türkler de aynı yerde gösteri yaptı.

- Taksim'de Türklerden oluşan büyük bir grup, Ermenileri savunarak "bu acı hepimizin" yazan pankartlarla gösteri yaptı.

- Yaklaşık 30 kişilik "Türk Milliyetçileri" adını taşıyan bir grup Taksim'de düzenlenen gösteriye karşılık "Türkiye Türktür, Türk kalacaktır" ve "burası Türkiye, ya sev ya da terk et" sloganları attı.

- Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Obama'nın 24 Nisan mesajının, tek yanlı ve tarihi tek bir perspektiften okuyan bir açıklama olduğunu, Türklerin acılarını da paylaşan bir mesaj sunabilseydi daha yararlı olacağını söyledi.

25 Nisan

ABD Başkanı Obama'nın 24 Nisan açıklamasına karşılık olarak ABD'deki Amerika Ermeni Ulusal Komitesi, Obama'nın ihanet ettiğini ve sicilinin utanç verici olduğunu öne sürdü.

26 Nisan

- Mehmet Perinçek, Berlin'de "Rus Arşiv Belgelerinin Işığında Ermeni Meselesi" konulu bir konferans verdi ve "Rus arşivleri tartışmaya mahal bırakmadan olayların soykırım olmadığını belgelemektedir" dedi.

- PKK lideri Murat Karayılan 24 Nisan nedeniyle Ermenilere taziyelerini sundu ve bu tarihin Ermenilerin katledilmesi ve sürülmesi günü olduğunu söyleyerek Türkiye'nin tarihini kabul etmesi gerektiğini söyledi.

27 Nisan

Kanadalı gazeteci yazar Scott Taylor, BBC tarafından yayımlanan söyleşide yabancı parlamentoların 1915 olaylarının "soykırım" olduğu yönünde karar vermelerini anlayamadığını ve hiç kimsenin Ermeni sorunu konusunda arşivleri okumadığını, parlamentoların bilmedikleri konuda karar almak yerine arşivlerin açılması için gayret gösterecekleri, hayırlı bir iş yapmış olacaklarını vurguladı.

30 Nisan

New York Times Meydanı'nda 7'ncisi düzenlenen ve ABD Başkanı Ronald Reagan'ın hukuk danışmanı Bruce Fein'in de katıldığı "Ermeni Yalanlarına Son ve Şehitlerimizi Anma Mitingi" gerçekleştirildi.

MAYIS 2011

4 Mayıs

- Fransız Senatosu, "Ermeni soykırım inkârına bir sene hapis ve 45.000 Euro para cezası" öngören tasarımı 74 oya karşılık 196 oy ile reddetti.

- BM Ermenistan daimi temsilcisi Dafina Gercheva, Ermenistan ekonomisinin acılı resesyondan çıkmak için Diasporanın yardımına ihtiyacı olduğunu beyan etti.

5 Mayıs

Litvanya Başkanı Dalia Grybauskaite, Ermenistan ziyareti sırasında Ermeni Soykırımı kurbanları Tsitsernakaberd Anıt kompleksini ve Ermeni Soykırımı Müze-Enstitüsü'nü ziyaret etti.

8 Mayıs

Türkiye'deki Ermeni aydınlara, Ermenistan Diaspora Bakanı Hranuş Hagopyan tarafından İstanbul'da ödül verilirken Yazar Mıgırdıç Margosyan, "Ermenistan'dan herhangi bir bakan olabilir fakat ben bir Diaspora Bakanı'nın Türkiye'de olmasını arzu etmezdim. Ben binlerce yıldır yaşadığım topraklarda yaşıyorum. Diaspora değilim. Bu yaşanan, korkunç bir ironi" diye konuştu.

16 Mayıs

Verdiği bir mülakatta, Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan, Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerinin normalleşmesi için, önce Türkiye'nin "Ermeni soykırımı"na tanınması gerektiğini söyledi ve Batı Ermenistan topraklarının iadesi ve "soykırım" için tazminat üzerine vurgu yaptı.

24 Mayıs

ABD'de yaşayan Ermenilerin kurduğu bir derneğin 1915 olayları sırasında Osmanlı'nın el koyduğunu iddia ettiği altın ve diğer varlıklarla ilgili ABD Merkez Bankası FED'in İcra Kurulu aleyhinde açtığı davada Fed, mahkemenin davayı düşürmesini talep etti.

29 Mayıs

1981 yılında Ermeni terör örgütü ASALA'yı protesto etmek için başlatılan ve daha sonra festivale dönüşen Türk Günü Yürüyüşü'nün 30'uncusu New York'ta gerçekleştirildi.

31 Mayıs

İsrail Parlamentosu (Knesset) Başkanı Reuven Rivlin, Ermeni "soykırımı"na anmak için Knesset Genel Kurulu'nda yıllık bir oturum düzenlemek istediğini açıkladı ve "başka halkların trajedilerini tanımak, Yahudi ve İsraili olarak benim görevim" diye konuştu.

HAZİRAN 2011

1 Haziran

Ermenistan Cumhuriyetçi Parti'li milletvekili Gagik Minasyan AGİT Minsk

Grubu'nun Karabağ sorununda, zaman içinde Ermeni tarafının tutumuna giderek daha fazla eğilim gösterdiğini söyledi.

13-15 Haziran

Kanadalı Ermenilerden oluşan bir grup Toronto Türkiye Başkonsolosluğu karşısında 72 saat süren bir açlık grevi eylemi düzenledi ve Türkiye'de insan hakları ihlalleri ile sözde Ermeni soykırımının tekzibini protesto ettiler.

14 Haziran

- Kanadalı Ermeni gençlerin protestosuna karşı protesto düzenleyen Türk ve Azeri aktivistler, Ermeni çeteleri tarafından gerçekleştirilen katliamlar, Azerbaycan topraklarında devam eden Ermeni işgali, Hocalı'da gerçekleştirilen soykırım ve tüm bunlara karşın Ermeniler tarafından Türk ve Azeriler aleyhinde yapılan karalama kampanyalarına ilişkin broşürler dağıttı.

- Amerikan Kongresi'ne H.Res.306 sayılı ülkesindeki Hıristiyan eserleri korunmasını ve el konmuş kilise mallarını iade etmesini Türkiye Cumhuriyeti'nden talep eden karar tasarısı Cumhuriyetçi üye Edward R. Royce tarafından sunuldu.

20 Haziran

ABD kanalı PBS, aralarında Vahagn Dadrian, Israel Zarni, Peter Balakyan ve Tesa Hofman'ın da bulunduğu uzmanların görüşlerine yer verildiği, 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarının tarihî gerçek gibi sunulduğu ve Türkiye'nin inkarcılıkla suçlandığı bir belgesel yayınladı.

24 Haziran

Paris'te toplanan Parlamentolar Arası Ortodoks Asamblesi, Osmanlıların Ermenilere, Rumlara ve Süryanilere karşı uyguladığı "soykırımı" kınayan ve sorumluluğunu kabul etmesini isteyen bir kararı oybirliğiyle kabul etti.

TEMMUZ 2011

5 Temmuz

- Hrant Dink Vakfı'nın gerçekleştirdiği "Ermenistan-Türkiye Gazeteci Diyalog Programı" çerçevesinde 7 kişilik Türk gazeteci grubu, Ermenistan'da temaslarda bulundu.

- Vatikan Gizli Arşivler Yetkilisi Piskopos Segio Pagano, Ermenilerin katli hakkında belgeler içeren bir kitabın yayınlanmasına katılacağını ve bu belgelerin çoğunun Türklerin Ermenilere yaptığı mezalimle ilgili olduğunu, bunları okuduğunda acı ve dehşet içinde olduğunu söyledi.

13 Temmuz

ABD Başkanı Obama'nın Erivan'a atadığı Büyükelçi John Heffern, Senato mülakatında, Demokrat Partili soykırım yanlısı Senatör Robert Menendez'in tüm baskılarına rağmen 1915 olaylarını "soykırım" olarak adlandırmayı reddetti.

20 Temmuz

ABD Dış İşleri Komitesinde yapılan oylama sonucu Türkiye'den "ülkedeki Hristiyanların haklarına tam olarak saygı göstermesini" isteyen H.Res. 306 sayılı tasarı 43'e karşı 1 oyla kabul edildi

22 Temmuz

Türkiye'nin talebi üzerine 306 sayılı tasarıda Türkiye'yi rahatsız eden, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Hristiyanlara yönelik "kasıtlı yok etme" politikası izlemekle suçlayan bölüm metinden çıkarıldı.

23 Temmuz

Ermenistan'da bir öğrencinin, "Batı topraklarımızı Ağrı Dağı ile birlikte geri alabilecek miyiz" sorusuna yanıt veren Başkan Sarkisyan, "Bu sizin neslinize bağlı. Mesela benim nesil üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirdi. 90'lı yıllarda vatanımızın parçası Artsah'ı (Karabağ bölgesini) düşmanın elinden kurtardık. Her neslin bir görevi vardır. Sizin de ileride bizim gibi görevinizi yerine getirip getirmeyeceğiniz birlik ve beraberliğinize bağlıdır" diye cevap verdi.

27 Temmuz

Bakü'den Başkan Sarkisyan'a seslenen Başbakan Erdoğan, Sarkisyan'ın, "Dağlık Karabağ'ı biz aldık, yeni nesil de Ağrı'yı alsın" şeklindeki sözleri için özür dilemesini istedi ve Ermenistan'ın geleceğinin karanlık olduğunu belirterek "gelecek kuşakları, yeni nesilleri kin ve nefretle donatmak devlet adamlığına yakışmaz" diye konuştu.

28 Temmuz

- Sarkisyan'a yanıt veren Başbakan Erdoğan'ın sözlerine tepki olarak Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçaryan "Sarkisyan'ın sözleri ciddi, kapsamlı ve hesap edilerek söylenmiş sözlerdir. Eğer Türkler bunu bu şekilde görmüyorsa, o zaman işlerine bu şekilde geliyordur" diye konuştu.

- Başbakan Erdoğan'ın, Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın sözlerine tepki göstererek özür dilenmesini istemesi üzerine *Jerusalem Post* gazetesi,

“Erdoğan bir özür daha istiyor, bu sefer Ermenistan’dan, kim Erdoğan’dan Kuzey Kıbrıs’ın işgali için özür dilemesini isteyecek?” diye yazdı.

- Ermenistan’da Cumhuriyet Partisi Sözcüsü Eduard Sharmazanov, hiçbir Ermeni neslinin Ararat Dağı’nı Ağrı Dağı ve Batı Ermenistan’ı Doğu Anadolu olarak kabul etmeyeceğini söyledi.

29 Temmuz

Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TÜRKSAM) Başkanı Sinan Ogan, Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan’ın açıklamalarından ötürü özür dilememesi halinde, bu ülkeye hâlihazırda uygulananlardan daha sert yaptırımlar uygulanması gerektiğini ve sözlerinin savaş ilan anlamına geldiğini söyledi.

AĞUSTOS 2011

9 Ağustos

Van’a giden Türkiye Ermenileri Patrik Genel Vekili Başepiskopos Aram Ateşyan, Cumhurbaşkanı Sarkisyan’ın Karabağ ve Ağrı Dağı ile ilgili sözlerine ilişkin, “Bu konuyu söylemişse bir siyasi öndere yakışmayan sözlerdir” dedi.

10 Ağustos

Ermeni siyasi uzman Galust Grigoryan, Erivan’ın resmî politikalarının yalanlar üzerinde kurulduğunu belirterek, “Yalanlar devletimizi bitirecek. Böyle devam ederse, Azerbaycan’a yaşamak için başvuracağız” dedi.

15 Ağustos

ABD Senatosu’ndan Robert Menendez’in Türkiye’de 1915’ten sonra, o ana kadar mevcut Ermeni kiliselerden kaçının hâlâ aktif olduğu’ yönündeki sorusuna Ricciardone’nin Türkiye’deki kiliselerin büyük çoğunluğunun hâlâ var olduğu ve hizmet verdiği yönündeki cevabı Ermenileri kızdırdı.

18 Ağustos

Rusya’nın Tver bölgesindeki Kimri şehirde 1915’e ilişkin yazıların bulunduğu sözde Ermeni soykırımını anıtı açıldı.

21 Ağustos

“Azerbaycan, Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığını ne denli erken tanırsa o kadar iyi olur çünkü bu adım herkesin çıkarına” diyen Ermenistan Başkanı Sarkisyan, Karabağ’ın eninde sonunda uluslararası düzeyde tanınacağından kuşku duymadığını da söyledi.

22-23 Ağustos

Erivan'a istişareler için giden İsrail heyeti, sözde Ermeni soykırım anıtını ziyaret etti ve "Ermeni trajedisi hakkında özel duyarlılığı" ifade etti.

27 Ağustos

Türkiye'de gayrimüslim vakıflarının mallarına getirilmiş kısıtlamalar Kanun Hükmünde Kararname ile kalktı ve malların Gayrimüslim Vakıfları adına tescili mümkün hale geldi.

29 Ağustos

İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, Ermenilere verdiği bir mülakatta İsrail'in Ermeni trajedisini hiç bir zaman inkâr etmediğini, ancak bu konuda Türkiye-Ermenistan arasındaki tartışmaya taraf olmak istemediğini söyledi.

EYLÜL 2011

4 Eylül

Katıldığı bir programda "Soykırım kelimesi beni rahatsız ediyor" diyen Fransız şarkıcı Charles Aznavour'u Fransa'daki Ermeni diasporası "inkârcılık" ve "davalarına ihanetle" suçladı.

5 Eylül

1915 olaylarının 100. yıldönümü olan 2015 için Ermeni Diasporası'nın tüm dünyada başlattığı propaganda çalışmalarına karşılık Dışişleri Bakanlığı, bunları engellemeleri için büyükelçiliklere "Dikkatli olun. Diaspora ile yakın temasa geçerek, bu faaliyetleri engelleyin" diyen kriptö gönderdi.

7 Eylül

Asılsız Soykırım İddialarıyla Mücadele Derneği'nin web sitesinde 1973 yılında başlayan ve uzun yıllar devam eden Ermeni teröristlerin faaliyetleri belgeselleştirilerek videoları yayınlanmaya başlandı.

11 Eylül

Van Gölü'ndeki Akdamar Adası'nda bulunan tarihî Surp Haç Kilisesi'nde geçen yıl 95 yıl aradan sonra ilk kez yapılan ayin tekrarlandı.

19 Eylül

ASALA'ya benzer bir örgüt olan ve üyelerine her türlü askerî eğitim verilen "Amerikan Ermeni Lejyonu", Ermenistan'ın düşmanı addedilen

ülke ve gruplara karşı ‘mücadele etmek’ amacıyla kuruldu ve www.americanarmenianmilitia.com sitesinde neo-ASALA örgütlerinin faaliyetlerini açıkladı.

27 Eylül

Fransa’da gelecek yıl düzenlenecek cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en güçlü adaylarından Sosyalist François Hollande, 1915 olaylarının inkârının suç sayılmasını öngören yasa teklifinin tekrar senato gündemine alınması konusunda Ermeni diasporasına söz verdi.

EKİM 2011

7 Ekim

Erivan’da ‘Soykırım anıtını’ ziyaret eden Fransa Başkanı Sarkozy, burada Ankara’ya ‘Ermeni soykırımını’ tanıma çağrısında bulundu ve “Türkiye, bu yılın sonuna kadar soykırımı tanımazsa konu yine parlamentoya gelir” diye konuştu.

11 Ekim

Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Erol Kürkçüoğlu, “ Biz tarihimizin her sayfasıyla, her anıyla yüzleşmeye hazırız. Çünkü bizim tarihimizde ‘soykırım’ bir insanlık ayıbı olarak kabul edilmektedir” dedi.

13-15 Ekim

Kars’ta, Kafkas Üniversitesinde, 1921 tarihli Kars Antlaşmasının 90. yılı için bir Sempozyum yapıldı fakat Ermenistan’dan hiç katılan olmadı.

17 Ekim

Sözde Ermeni soykırımını çürüten, Türkiye’den resmî kurumların sitelerinin de aralarında olduğu internet sitelerine yönelik Amerikan üniversitelerinde uygulanan yasak, Türk öğrencinin davası sonrası kaldırıldı.

22 Ekim

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi’nde konferans veren Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı emekli Büyükelçi Ömer Engin Lütem, Ermeni soykırımı iddialarıyla ilgili, “Bu müthiş bir inanç haline gelmiş, ikinci bir din gibi bir şey olmuş” dedi.

24 Ekim

Diyarbakır’daki Surp Giragop Kilisesi 30 yıl aradan sonra 1500 Ermeni’nin katıldığı ayinle yeniden ibadete açıldı.

KASIM 2011

1 Kasım

Sözde Ermeni soykırımını inkâr etmenin suç olduğu İsviçre’de “Ermeni Soykırımı emperyalist bir yalandır. 1915’te soykırım yapmadık vatanımızı savunduk” dediği için yargılanıp para cezasına çarptırılan Doğu Perinçek’in Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne açtığı davada, mahkeme Türkiye’den de görüş bildirmesini istedi; Türkiye davaya Perinçek’in lehine görüş bildirerek katıldı.

7 Kasım

Halk Hareketi Birliği’ne (UMP) üye milletvekilleri, Cumhurbaşkanı Sarkozy’ye 1915 olaylarıyla ilgili Ermeni iddialarının kabul edilmemesinin suç sayılmasını öngören yasa teklifinin tekrar Senato gündemine alınmasının Türk-Fransız ilişkilerine ve iş dünyasına zarar vereceği uyarısında bulundu.

11 Kasım

ABD’deki etkin Ermeni lobi kuruluşlarından Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (ANCA), ABD eski Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice’ın, kitabında belirttiği, ABD’nin sözde Ermeni soykırımını tanınmasına iki defa engel olduğuna yönelik açıklamaları nedeniyle bir mektup yazarak kınadı; güçlü bir Ermeni öğrenci topluluğunun bulunduğu Stanford Üniversitesi’nde siyaset bilimi profesörü olan Rice’ın kovulmasını istedi.

14 Kasım

Ermeni ve İsrail lobisi, U.S. Bell Helicopter Textron tarafından imal edilen taarruz helikopterlerinin Türkiye’ye satışına karşı bir kampanya başlatmış ve Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gerginliği neden göstererek Kongre üyelerini tasarıyı reddetmeye çağırmıştı. Ancak ABD Kongresi, Türkiye’ye AH-1W Super Cobra taarruz helikopterleri satışını onayladı.

17 Kasım

Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (ANCA), web sitesi üzerinden bir mektup kampanyası başlatarak ABD genelindeki Ermeni ve Rum Amerikalıları Kongre üyelerini Türkiye ve Amerikan Yerlileri arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yasa tasarısını reddetmeye çağırdı. Ancak tasarı kabul edildi.

18 Kasım

Fransa Dışişleri Bakanı Alain Juppe ile görüşmelerinin ardından ortak bir basın toplantısı düzenleyen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Juppe’nin

Türkiye'nin yaptığı ortak tarih komisyonunun hayata geçirilmesi konusunda çağrıda bulunduğunu ve bu komisyonun toplantısına ev sahipliği yapabileceklerini belirttiğini söyledi. Ermeni Taşnak Partisi bunun sözde Ermeni soykırımının “doğruluğu” üzerine gölge düşürdüğünü ve açıklamanın “kabul edilemez” olduğunu söyledi.

28 Kasım

Avustralya Federal Meclisi'nde bir grup milletvekili, “Ermeni, Rum ve Süryani soykırımı” iddialarını gündeme getirerek hükümeti ve parlamentoyu, “soykırımları” resmen tanımaya çağırdı.

30 Kasım

Erivan'ın eski Belediye Başkanı Vahan Khachatryan, sözde soykırım iddialarını gündemde tutmanın kendilerine bir faydasının olmadığını belirterek, bunu ABD ve Avrupa'da yaşayan Ermeni Diasporasının gündeme getirdiğini söyledi.

ARALIK 2011

2 Aralık

Anayasa Mahkemesi başkanı ve Fransa'da ölüm cezasını kaldıran eski adalet bakanı olan Prof. Robert Badinter, “Fransa bu olayda taraf değil. Yarın Türk Parlamentosu da ‘Fransız devleti soykırım uygulamıştır’ diye bir karar çıkarsa ne yapacaksınız?” diye konuştu.

10 Aralık

Dışişleri Bakanlığı, yaptığı bir açıklamayla Ermeni soykırımı iddialarının reddini suç sayan tasarının yeniden gündeme geldiği Fransa'yı uyardı ve “Türkiye ve Fransa'nın ikili ve uluslararası düzeyde işbirliği imkânlarını arttırabilecekleri istikrarlı bir döneme girilmişken, bu defa telafisi mümkün olmayacak adımların atılmaması ümit edilmektedir” dedi.

14 Aralık

- Türkiye'yi Hristiyan kültürel mirasını yok etmekle itham eden H.Res.306 kodlu yasa tasarısı, Ermeni yanlısı Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi üyeleri Howard Berman ve Edward Royce'un çabalarıyla üç vekilin bulunduğu bir sırada gelen iki oyla Genel Kurul'da kabul edildi.

- Paris eski Büyükelçisi Uluç Özülker, Fransa'da soykırımın inkârını cezalandıran inkâr yasasının Fransa Anayasasına aykırı olduğunu vurgulayarak, “Fransa'da anayasa mahkemesine götürmek lazım bunu” diye konuştu.

- Fransa'da Tarihe Özgürlük Derneği Başkanı, Fransız tarihçi Pierre Nora, Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin soykırımı inkârı suç sayan yasayı daha önce reddettiği halde yeniden gündeme getirmesinin tamamen politik olduğunu ve 'Ermeni diasporasında izahsız bir tutku haline gelen' tasarının bu kez yasalaşacağını söyledi.

15 Aralık

- Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Fransız Meclisine seslenerek, "Bu yapılmak istenen (Ermeni soykırım iddialarının reddedilmesini yasaklamak) ortaçağ zihniyetidir. Bu ortaçağ zihniyetinin Fransa'da yaşanması Avrupa için en büyük tehlikedir" dedi.

- ABD'de 1915 olaylarında ölen Ermeni yakınlarının sigorta şirketlerine dava açabileceği yönünde yasa çıkaran California eyaletine Hawaii, Nevada, Massachusetts ve Rhode Island eyaletlerinden de destek geldi.

20 Aralık

Türkiye Ermeni Patrikliğinden Ermeni iddialarının reddedilmesini suç sayan yasa teklifinin Fransa Meclisi genel kurulundaki oylamasına ilişkin yapılan açıklamada, "1600 yıllık koskoca bir tarihi ve hepimizi bekleyen aydınlık bir geleceği o acı olayların gölgesine terk edemeyiz" denildi ve Türk ve Ermenilerin kökenlerinin birbirine karışmış olduğu ifade edilerek, yapılan her olumsuz müdahalenin iki ülke arasındaki sürece zarar vereceğinin düşünüldüğü bildirildi.

21 Aralık

- Taraf gazetesinin Ermeni asıllı yazarı Markar Esayan, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin seçimlerde Ermeni seçmenden oy almak için ikiyüzlü davrandığını söyledi.

- Ermeni kökenli gazeteci-yazar Etyen Mahçupyan, Ermeni iddialarının inkarını suç sayan yasa tasarısının Fransa Parlamentosunda görüşülmesinin, Ermenilere kendileriyle dalga geçiliyormuş gibi hissettirdiğini ve Sarkozy'nin, Ermeni meselesini iç politika meselesi yaptığını söyledi.

22 Aralık

- Hrant Dink'in kardeşi Orhan Dink, Fransız Meclisinde görüşülecek Ermeni soykırımı tasarısıyla ilgili, "Kendi soydaşlarıma sesleniyorum. Siz karşı çıkın buna kardeşim. Onurumuzu, acımızı böyle insanların eline bırakmayın. Hrant'ın ölümüne neden olan bir yasa, Fransa'da aynı şekilde çıkarılmak isteniyor" diye konuştu.

- Kamuoyunda “soykırımı inkâr yasası” olarak bilinen ve 1915 olaylarıyla ilgili Ermeni iddialarının reddedilmesini suç sayan yasa teklifi, Fransız Ulusal Meclisi’nde kabul edildi.

- Ermeni asıllı iktidar partisi vekili Patrick Deveciyan, uydurma olduğu ispatlanan Talat Paşa telgrafını kürsüden okudu ve “Türkler de soykırımı kabul etti” diyerek Atatürk’ün yürüttüğü milli mücadeleye karşı çıkan Damat Ferit Paşa hükümetinin kararını kanıt diye gösterdi.

23 Aralık

- Başbakan Erdoğan Fransa’ya karşı askeri, ekonomik ve diplomatik, Paris Büyükelçisinin geri çekileceği, iki ülke arasında tüm ikili ziyaretlerin iptal edildiği ve AB çerçevesindeki eşleştirme projelerinde Fransa ile artık işbirliğine gitmeyeceklerinin de dâhil olduğu ilk sekiz maddelik yaptırım paketini açıkladı.

- Türkiye’nin tek Ermeni Köyü olan ve Türk asıllı Ermeni vatandaşların yaşadığı Hatay’ın Samandağ ilçesine bağlı Vakıflı köyünde yaşayanlar, Fransa’da kabul edilen yasa teklifini kınadıklarını ve bu tür işlerin tarihçilere bırakılması gerektiğini söyleyerek Fransa’yı kendi siyasi çıkarları için Ermenileri kullanmakla suçladı.

26 Aralık

- AK Parti Manisa Milletvekili Selçuk Özdağ, Osmanlı Devleti 900 yıl boyunca beraber yaşadığı Ermenilere karşı bir soykırım yapmış olsaydı, devlet dairelerinde çalışan bütün bürokratları, askeriyede çalışanların tamamını o görevlerden alır ve onlar hakkında gereğini yapardı dedi.

- 1915 olayları İsrail Knesset parlamentosunun gündemine geldi ve İsraili parlamenterler ‘Ermeni soykırımı’ iddialarının tanınması ve bir anma günü ilan edilmesini görüştü fakat İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu’nun talimatıyla Dışişleri Bakanlığı devreye girince oturumdan bir karar çıkmadı ve İsrail “tarihî olaylar bizim işimiz değil” dedi.

27 Aralık

- Türkiye Ermenileri Patrik Vekili Başpiskopos Aram Ateşyan, Fransa Ulusal Meclisi’nde sözde Ermeni soykırımıyla ilgili kabul edilen tasarıya ilişkin “Sorunlarımızı kendimiz çözmeliyiz, başkaları bu işe girmemeli” dedi.

- Başbakan Erdoğan Fransa’ya karşı “biz, haksız, hukuksuz, art niyetli, ırkçı ve ayrımcı kampanyalar karşısında sadece ve sadece belgelerle, bilgilerle, arşivlerimizle ve bilimin diliyle, bilimin metotlarıyla konuşacağız” dedi.

- Türkiye Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı, restorasyonu tamamlanan ve I. Dünya Savaşı'ndan beri kapalı olan Ermeni Vortvots Vorodman Kilisesi'ni törenle açtı.

28 Aralık

Giresun Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Azeri asıllı Aygün Attar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a mektup göndererek, Ermenistan'ın savaş suçlusu olarak yargılanmasını ve Fransa'nın da AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanlığı'ndan ayrılmasını istedi.

29 Aralık

Ermenistan Bölgesel Araştırmalar Merkezi Başkanı Richard Giragosian, hazırladığı raporda "soykırım teklifi"ni kabul eden Fransa'ya ateş püskürdü ve Sarkozy'nin asıl derdinin oyları çekmeye çalışmak, Türkiye'ye zarar vererek AB üyeliğini zorlaştırmak ve Fransa'nın küresel alanda prestijini güçlendirmek olduğunu söyledi.

EN SON ÇIKAN KİTAPLAR

(RECENT PUBLICATIONS)

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Doğu Dilleri Bölümü, Ermeni Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
yildizdeveci@gmail.com

Ermeniler ve Armenia Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi
Yıldız Deveci Bozkuş-Sultan
Deniz Küçüker
Türkçe
Sayfa 110
Genesis Yayınları, Ankara, 2011
ISBN: 978 605 541 029 2

Osmanlı'nın Gayrimüslim Tarihinden Notlar
Saro Dadyan
Türkçe
264 Sayfa
Yeditepe Yayınları, İstanbul,
2011
ISBN: 978 605 405 280 6

Ermeni Sorununu Anlamak Önyarguları Aşmak ve Nefretten Arınmak
Uluç Gürkan
Türkçe
304 sayfa
Destek Yayınları, Ankara, 2011
ISBN: 605 445 588 1

PONTUS: Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi
Özhan Öztürk
Türkçe
960 Sayfa
Genesis Yayınları, Ankara, 2011
ISBN: 605 541 0179

Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu
Şeref Ünal
Türkçe
551 Sayfa
Türk Tarih Kurumu Yayınları,
Ankara, 2011
ISBN: 978 975 162 415 4

Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi
Saro Dadyan
Türkçe
474 Sayfa
Everest Yayınları, İstanbul,
2011
ISBN: 978 975 289 938 4

EN SON ÇIKAN KİTAPLAR

YAZIM KURALLARI / (STYLE SHEET)

A. Genel Kurallar

1. Ermeni Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanacak yazılar;
  - Objektif ve orijinal olup araştırmaya dayanmalıdır.
  - Bilimsel metotlarla kaleme alınmış olmalıdır
2. Herhangi bir yazının yayımlanıp yayımlanmamasına yazı kurulu karar verir.
3. Yazı kurulunun onayından geçen çalışmalar hakemlere gönderilir ve sonuçlarına göre değerlendirme yapılıır.
4. alışmalar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
5. Yazılardaki fikir ve değerlendirmeler yazarlara aittir ve aksi belirtilmediği sürece Terazi Yayıncılık'ın görüşlerini yansıtmaz. Bütün hukuki sorumluluk yazara aittir.
6. Yayımlanmış yazıların telif hakları Terazi Yayıncılığa aittir.
7. Teslim edilen makalelerin dergi format ve kurallarına uygunluğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır.
8. Yazarlar yazılarında T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenmiş olan yürürlükteki iml kılavuzunu (<http://www.tdk.gov.tr>) esas almak durumundadırlar.

B. Biçimsel Kurallar

1. Yazılar, Times New Roman yazı karakteriyle, 1,5 aralık ve 12 punto ile yazılmalıdır.
2. Başlıklar 14 punto ve koyu, büyük harf, ara başlıklar ise küçük harf 12 punto ve koyu olmalıdır.
3. Yazıların Microsoft Word yazılım programında kaydedilmiş olması gerekmektedir.
4. Yazılar asgari 5000 ve azami 10000 kelimeyle sınırlandırılmalıdır.
5. Yazılar, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış 200 kelimeyi aşmayan zet, İngilizce'ye tercüme edilmiş başlık ve Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelimeyle beraber gönderilmelidir.
6. Yazar adı, sağ köşeye, italik koyu, 12 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
7. Dipnot yazımında uyulacak kurallar ekte, "Dipnot Yazım Kuralları" başlığı altında, detaylı bir Şekilde verilmekte olup; yazarların bu düzene (<http://www.eraren.org>) uymaları beklenmektedir.

DİPNOT YAZIM KURALLARI

A. KİTAP

- Kitap, Tek Yazar:

John Smith, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

- Kitap, İki Yazar:

John Smith ve Mary Jones, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazar:

John Smith, Mary Jones ve Graham Fuller, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

John Smith et al., *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Yazar Adı Olarak Bir Kurum Verilmiş İse:

Devlet Planlama Teşkilatı, *Yeni Strateji İle 3. Beş yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: NEC., 1973, ss. 40-65.

- Çeviri Kitaplar:

J. M. Albertini, *Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm*, Çev. Cafer Unay, Bursa: Uludağ Üniversitesi yayını, 1990, s.7.

- Birden Fazla Baskı Yapan Kitaplar:

Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 9.b., Ankara: Ankara Savaş Yayınları, 1989, s.8.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitaplar ve Makaleler:

Merriam-Websters Collegiate Dictionary, 10. Baskı, Springfield: Merriam-Webster, 1993, ss. 100-102.

- İkinci Kaynaktan Alıntı:

Ziya Kaya, *Kitap adı*, Ankara: Onur Yayınları, 1995, s. 24'den G. Fuller, "Eurasia in the World Politics", *Foreign Affairs*, Cilt 10, Sayı 3, Haziran 2000, s. 44.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

David Daiches, *A Critical History of English Literature*, 2.b., New York: Ronald, 1970, 2. Cilt, ss. 538- 539.

B. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

John Smith, "Makale Adı", Mary Jones, Der., *Kitap Adı*, New York: New York, Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

"Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Jane Brody, "Turmoil Beneath the Calm", *New York Times*, 26 Haziran 1983, s. 3.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/abc/nbc>, ss. 100-101.

C. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Kemal Unat, *Raporun adı*, Washington, U.S. Government Printing Office, 1995, s. 8.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution for the Year Ending June 30, 1992, Washington, U.S. Government Printing Office, 1993, s. 28.

- Bir Kurum, Firma Ya Da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1990, s. 33.

D. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

John Bergmann, "Relativity", The New Encyclopedia Britannica, Cilt. 10, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1993, ss. 501- 508.

E. TEZLER

Yayımlanmamış Tezlerin başlıkları için *italic* kullanılmayacaktır.

K.E. Wrightson, "The Puritan Reformation of Manners, with Special Reference to the Countries of Lancashire and Essex 1640-1660", yayımlanmamış doktora tezi, Cambridge University, 1974, 2. Bölüm, s.36.

F. KİTAP, FİLM TELEVİZYON PROGRAMI VB. DEĞERLENDİRMELERİ/ ELEŞTİRİLER

John Smith, "Exposing the Self-Knowledge Myth", *Contemporary Psychology*, Cilt. 10, No. 7, Haziran, 2004, s. 12.

Jane Brody, "Heart Attacks: Turmoil Beneath the Calm", 60 Minutes, NBC, 26 Haziran 1983.

G. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grouph/ikili/11.htm>

- Süreli Olmayan İnternet Yayinlari (örn., Web sayfası, Raporlar)

John Smith, "Makale Adı", 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/basim/mdhn/htm>, s. 12.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı." *Dergi Adı*, Cilt. 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004. <http://www.internet.com/abc/nbc>. (31 Temmuz 2006).

- E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara Vb. Gönderilen Mesajlar

John Smith, "New Inventions in the Cyberworld of Toylandia", (Mesaj: 25), 23 Nisan 1999. <http://groups.earthlink.com/forum/messages/00025.html>. (31 Temmuz 2006)

H. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

John Smith, "Microcomputers and the Business Writing Classroom", *Midwest Regional Konferansı*, Milwaukee: Association for Business Communication, 18 Nisan 1998, s. 14

I. BROŞÜR

The Great Falls in Perspective, New York: Tailor Publishing, 1982, ss. 11- 21.

İ. RESMÎ YAYINLAR

United Nations, Economic Commission for Africa, *Industrial Growth in Africa*, New York: United Nations, 1963, ss. 4- 6

J. MEKTUPLAR

William Makepeace Thackeray, "To George Henry Lewes", (6 Mart 1848), mektup 452, *Letters and Private Papers of William Makepeace Thackeray*, Der. Gordon N. Ray, 4 Cilt, Cambridge, Harvard University Press, 1946, 2. Cilt, ss. 353-354.

K. RÖPORTAJ

- Kitapta Basılmış

Federico Fellini, "The Long Interview: Juliet of Spirits", Der. Tullio Kezich, *Kitap Adı*, New York: Ballantine, 1966, s. 56.

- Radyo TV'de Çıkmış

Suzanne Gordon, "Interview, All things Considered", *National Public Radio*, New York, 1 Nisan 1983.

- Kişisel Röportaj

Kişisel Röportaj, isim (metinde eğer isim belirtilmemişse kiminle yapıldığı), Ankara: 27 Nisan 1983.

L. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Canada, Harita, Chicago: Rand, 1983.

Grammar and Punctuation, Şema, Grand Haven: School Zone, 1980.

M. KARİKATÜRLER VE FOTOĞRAFLAR

Charles Shulz, "Peanuts", Karikatür, *Star Ledge*, 4 Eylül 1980, s. 72.

N. AYNI KAYNAĞA İKİNCİ VE DAHA SONRAKİ ATIFLAR

Bu durumda her hangi bir kısaltma (ibid, age, agm...vb) kullanmak yerine çalışma başlığının ilk iki kelimesi ve üç nokta konulmalıdır. Şayet çalışmanın başlığı dört kelimedenden kısa ise her dipnotta aynen verilmelidir.

John Bradley, *The Evolution of the International Criminal Court*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

John Bradley, *The Evolution...*, s.101.

TÜRKMENELİ CO-OPERATION & CULTUREL FOUNDATION
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

TURKISH SEARCH

Home   Subscribe   Contact   Press   Site Map   Links

ABOUT ORSAM

RESEARCH AREAS

- Iraq
- Iran
- Palestine-Israel
- Lebanon
- Gulf of Basra
- Turkey-Middle East
- Caucasus-Middle East
- Think Tanks

ORSAM GUEST

Prof. Raymond Hinnebusch evaluated Syrian foreign policy and Turkey-Syria relations. According to Hinnebusch Syria values relations with Turkey for several reasons.

Rıza Çolak, Representative of the Iraqi Turkmen Front in Talafar: "There is no such thing as Sunni-Shite conflict in Talafar. We are all brothers and sisters."

Christer Asp, The Kingdom of Sweden's Ambassador to Ankara, assessed Turkey-EU relations and Turkey's changing role within the international system.

Mohammed bin Nasser Hamed Al-Wohabi, Ambassador of the Sultanate of Oman, stated that Turkey is a stabilizing and balancing element in the Middle East.

Baodad Amreyev, Kazakh

FOREIGN POLICY ANALYSIS

Turkish Foreign Minister Davutoğlu's Visit to Lebanon and Turkey's Relations with Lebanon

When we look at Turkey's relations with Lebanon from the past to the present, we see that these relations have developed on the basis of cooperation and, at times, conflict. However, since 2005, we have seen Turkey's relations with Lebanon develop rapidly in the fields of economy, politics and security.

more

Northern Iraq Notes II: Sulaymaniyah Observations

All the PUK authorities we interviewed said that the elections were a big gain for democracy. Probably, the reason for these statements isn't only the development of democracy. We got the impression that the Change List, formed by the PUK's veteran leaders, may reunite with the PUK.

more

Turkey-Azerbaijan Relations: How to Switch from Brotherhood Slogans to Strategic Partnership?

It is time to develop a closer relationship. By adding block into place each year, a common future that is based not only on bureaucrats and politicians but also on the entire nation and with the aim of improving friendship, peace and prosperity between Turkey and the Azerbaijan will be built.

more

The Importance of the Turkey-Gulf Cooperation Council (GCC) High Level Strategic Dialogue Meeting

According to the GCC members, Turkey is the

more

ORSAM REPORTS

IRAQ'S PIVOTAL POINT: TALAFAR

THE STRUGGLE AGAINST PIRACY: THE SOMALIA CASE AND TURKEY'S POSITION

ARCHIVE

EVENTS

ORSAM-TRT Cooperation for the Documentary of Turkish Straits

The topics of the documentary film include the the issue of Turkish Straits.

ORSAM Middle Eastern Studies Summer School Completed

ORSAM held a summer school program from July 1-15, 2009.

Tal Afar Conference in Istanbul

A conference was held on "Tal Afar: From the Invasion to the Present," on June 13, 2009 in Istanbul.

Obama's Middle East Policies Discussed

New American Policies and the future of Turkish-American relations were a topic at the meeting.

The Priorities of Turkey's Iraq Policy Evaluated

A brainstorm was arranged at ORSAM seeking to answer the question: "What should the

more

Your Link to Middle East

SİPARİŞ FORMU

Adı : ..... Adres : .....
Soyadı : .....
Telefon : .....
E-mail : .....

Aboneliklerimiz

- Ermeni Araştırmaları
 Review of Armenian Studies
 Uluslararası Suçlar ve Tarih

DEĞİŞECEK

Yıllık 25 TL ~~27~~
Yıllık 15 TL ~~16~~
Yıllık 15 TL ~~16~~

Tek Sayı Siparişleri

- Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler
(Genişletilmiş 2. Baskı)
 Ermeni Araştırmaları
 Review of Armenian Studies
 Uluslararası Suçlar ve Tarih

15 TL
9 TL
9 TL
9 TL

Eski Sayı Siparişleri

- Ermeni Araştırmaları ..... Numaralı Eski Sayısı/Sayıları
 Review of Armenian Studies Dergisi'nin ..... Numaralı Eski Sayısı/Sayıları
 Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi'nin ..... Numaralı Eski Sayısı/Sayıları

Adedi 5 TL
Adedi 5 TL
Adedi 5 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 2 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası:

Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007
Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

AVİM **Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ**

Ana Sayfa | Hakkımızda | Yayınlar | Yazarlar | Linkler | İletişim | **ENGLISH**

Kafkasya ve Ermeni Sorunu | Balkan Araştırmaları | Asya Araştırmaları | Avrupa Araştırmaları

Vorum / Notlar / Duyurular | Makale Arşivi

SARKOZY ERMENİSTANDA 1- 12 Ekim 2011
Ömer Engin LÜTEM

FRANSA VE ERMENİ İDDIALARI- 4 Ekim 2011
Dr. Deniz ALTINBAŞ

RUS BÜYÜKELÇİNİN SIRPLARA HİTABESİ - 30 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ MAHKEMELERİNDE AÇILAN TAZMİNAT DAVALARI ÜZERİNE - 27 Eylül 2011
Aslan Yavuz ŞİR

SİRBİSTAN KOSOVA SİYASETİNİ SORGULUYOR - 26 Eylül 2011
Dr. Erhan TÜRBEDAR

Makale Arşivi

Günlük Bülten Üyeligi
E-Posta Adresiniz Üye Ol

Günlük Bülten Tarih Seçiniz Git

Kafkasya ve Ermeni Sorunu

- SEN ÖNCE KENDİNE ÇEKİ DÜZEN VER"
- "500 BİN ERMENİ VARSA 500 BİN DE TÜRK VAR"
- ÖN SEÇİMDEN ERMENİSTAN TEZİ ÇIKTI
- DOÇ.DR.EROL KURKÇUOĞLU: "BİR TÜRK TARİHÇİSİ OLARAK SARKOZY'YE SESLENMEK İSTİYORUM"
- AZERİ-ERMENİ CEPHE HATTINDA ATEŞES İHLALİ
- BAK ŞU KONUŞANANİCOLAS SARKOZY (İHSAN BAL)
- TÜRKİYE'YE YAKIN AUBRY Mİ ERMENİ YANLISI HOLLANDE Mİ?
- SARKOZY'NİN PES DEDİRTEN GEREKÇESİ

Balkan Araştırmaları

- GÜL: ARNAVUTLUK'A HER TÜRLÜ DESTEĞE HAZIRIZ
- BOSNA'DA KÜLTÜR MERKEZİ AÇTI
- KUVEYT, KOSOVA CUMHURİYETİNİ TANDI
- KOSOVA İLE AB KOMİSLONU VİZELERİN KALDIRILMASINI ARALIKTA GÖRÜŞECEK
- BOSNA'DA SAVAŞAN LİBYALI ÜLKESİNE GÖNDERİLDİ
- YUNANİSTAN, BATI TRAKYA'YA VİZESİZ GİRİŞ İÇİN ÇALIŞIYOR
- YUNANİSTAN, TROYKA İLE UZLAŞTI
- SİRBİSTANDAKİ ETNİK BULGARLAR DEĞİŞİM KONUSUNDA İYİMSER DEĞİLLER
- MAVROYANNİS KIBRIS SORUNUNU DEĞERLENDİRDİ

Irak

- IRAK ASKERİ PKK'NİN PEŞİNE DÜŞECEK
- ELEKTRİK BAKANLIĞINA, KERİM AFTAN GETİRİLDİ

Asya Araştırmaları

- RUSYA: "ABD'Yİ ORTA ASYA'DA İSTEMİYORUZ"
- FRANSA KAZAKİSTAN'A VİZEYİ KOLAYLAŞTIRIYOR
- ASYA ÜLKELERİ KUVEYT'TE TOPLANDI
- GÖNÜLLÜ TÜRK DOKTORLARI ÖZBEKİSTANDA GÖNÜLLERİ FETHETTİ
- AVRASYA'NIN ENERJİSİ KAZAKİSTANDAN

Avrupa Araştırmaları

- FRANZİS SOSYALİSTLERİ ARASINDA "SOYKIRIM YARIŞI!"
- AB MEDYASE: "BAŞKILAR TÜRKİYE'NİN İMAJINI BOZUYOR"

Dünyadan Seçme Haberler

ABD: "İSRAIL'E BİLGİ YOK"

"NATO'nun radar sistemindeki bilgiler İsrail'e paylaşılmayacak." Amerikan yönetimi bu bilgiyi bir kez daha teyit etti.

Devamı için ...

"KOMŞU'DA GREVLER DALGA DALGA YAYILIYOR"

Yunanistan'da, mali krizle mücadele temelinde uygulamaya konulan reformlar çerçevesinde alınması kararlaştırılan yeni sert önlemlere toplumun her kesiminden gelen tepkiler her geçen gün artıyor.

Devamı için ...

SLOVAKYA PARLAMENTOSU'NDAN RET

Slovakya parlamentosu Avro Bölgesi'ndeki borç krizi için hayatı önemde görülen Avrupa Mali İstikrar Fonu'nun genişletilmesi planlarını reddetti.

Devamı için ...

TİMOŞENKOYA 7 YIL HAPİS

Ukrayna'nın eski başbakanı, yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle suçlu bulundu. Mahkeme Timoşenko'yu 7 yıl hapis cezasına çarptırdı.

Devamı için ...

MAKEDONYA'DA NUFUS SAYIMI